

F
~~507-708~~
C 818 K
19---
C. Herrera Coll.

MGA KALIHIMAN NG
KINAPAL O ANG SECRETOS
DE LA NATURALEZA

GERONIMO CORTES

MGA KALIHIMAN NG KINAPAL

O ANG

SECRETOS DE LA **NATURALEZA**

NI

GERÓNIMO CORTES

TINAGALOG NI

CRISPULO TRINIDAD

Reg. Co. - L. 6074
L.A. 628-74
Meyara

227 / (AC)
Gronada
4/19/90

1/13/93
Matablizo

cd
MGA KALIHIM

NG

KINAPAL

O ANG

Secretos de la Naturaleza

NI

GERÓNIMO CORTÉS

Na Taga Ciudad ng Valencia

Aklat na hinugisang lubos ng panibago, at dinagdagán ng iba't ibang salaysay tungkol sa mga bagay na makabuluhán sa lahat ng mga bagay-bagay na mga tao, paris ng mga kalihiman upang pagsaulan ng buhay ang mga nalulunod at mga nalalason; upang manatiling malayo sa sakit at humabà ang buhay; upang magkaroon ng mabuting paningin, at sa mabuting kalagayan ng mga buhók at ng mga ngipin, at mga iba pang marami na makikita ng masigasig na babasa.

Lihat na ito ay tinagalog ni

Crispulo Trinidad

Na taga bayang Santa Cruz, Maynila, E. P.

IMPRANTA, LIBRERIA AT PAPERERIA

— NI —

J. MARTINEZ

253 Cabildo Intramuros, Tel. 3288

Monterey
Collection

F
500.908
C818
19--?

Ariag tuay ng IMPRENTA AT
NGA LIBRERIA ni J. MARTINEZ,
at di malpalilimbag ng sine man
kung .to'y walang pahintulot.

PAUNAWA

NG MGA TAGA PAGHAYAG

Ang mga kalihimán ng kinapal ay nagkaroon sa labát ng mga panahón ng tarigíng biyayang tumawag ng loob ng lubháng maraming maibigíng macaalám, sa isáng kisáp-matá, ng isáng waláng bilang na mga bagay, na pinaggugulan niyaóng mga nageilíd sa kanilá sa isáng maikling salaysay na madaling matandáan, ng maraming oras na paggawá at malalaking pagpupumilit ng katalinuhan. Sapagka't nababatíd namin, sa isáng dako, na mayroon ngayón, paris ng mga ibáng panahón, ng gayón ding bilang ng mga maibigín at mahilig, at sapagka't natatantò namin sa kabiláng dako, na ang mga kalihimáng pinag-uusapa'y mulíng mag-aanyaya sa canilá, upang iturò sa kanilá ang balón ng karunungan kaniláng linalamán; inisip naming maghayag ng isang bagong limbág niyaóng mga isinulat sa kaniyang kapanahunan ni Gerónimo Cortés, ginawá namin na ano pa't ang hangád sa pagbasa sa kaniyá'y maging lalò pang mapanghalina, maging doón sa mga nakabasa na ng mga sinabing kalihimán, maging doón sa mga dí pa nakakakilala sa kanilá. Pinagsakitan namin sa bagay na itó ang pag-igihin ang kapisanaug itó ng mga karunungan pakikinabangan at kakaibá, pinag-

guguhitan namin ang malaking bahagi ng linalamang matanda't di masamin sa mga araw natim ng gawa ni Cortés at pinalitan namin ang mga kinatkat ng mga ibang bagay, o ng mga dati, ngunit isinalaysay ng lalòng magaling at lalòng nauukol. Kaya nga, ang salaysay tungkol sa fisonomia (pagmamukha ng bawat isá katao), na kulang at inihayag ng mali ng gumawa, ay pinalitan namin ng arte fisonómico na siyang umiiral ngayón, na lubhang masulong sa mga gawa ni Savater, ni Gall at ng ibang mga bago na siyang mga naglagáy ng sangang itó ng mga karunungan sa gayóng baitang ng katotohanan, anó pa't kung di pa namin maabót sa pamamagitan niya ang lahat ng mananae sa ikagagalíng ng lahat ay marunong kami ng kahit marami pang mga bagay at sa isang asal na lalòng magaling sa mga naalaman ng mga matatandang fisonomistas at ng mga napapatnugot sa kanilang mga aklat. At lalò pang dapat piliin ang arteng ipinalit namin, kung mangyayaring ibigáy ng ayon sa budhi na parang bunga ng isang pagmamalas na malalim at ginunangunang, na pinagtitibay ng patuloy na paggamit sa araw-araw.

Sa salaysay ding iya'y nagdagdag ng kaunti ng aral ni Gall at Spurzheim tungkol sa mga lubóg ng mga butó ng ulo at kanilang mga katulugán, sinasabi sa maikling wika, lahat ng natutugó sa pagtulong sa maibigín at may hilig na matuto.

Isá sa mga pagbabagong inakalà naming nauukol gawin ay ang pagpapalit sa salaysay tungkol sa apat na elementos ng mga saklolong agaran na nararapat at mangyayaring gamitin upang agawin sa isang kamatayang nagbabala, ang mga hindi makahingá

sa anomang dahil at ang maraming nalalason, siya ang lalò pang may pakinabang kay sa lahat niyang mga pangungusap na nauukol lamang sa historia ng física; sapagka't ngayón patí ang lalong mangmáng sy nakaaalam, na ang apat na elementos ng mga matatanda ay walá, at dahil din dito ang paglalagáy sa kaniya sa isang salaysay tungkól sa mga kalihimán ng Kinapál ay ang punín siya ng mga pangungusap, na kung di makasasamá, ay lubós na walang kapa-kinabangán sa lumabasa.

Gayón din inakalá naming dapat palitán ang sistema astronómico ng mga maraming langit ng bago at karaniwang sinusunód ngayón, at iagpang sa ibang paraan ang mga fenómenos atmosféricos: sapagka't yamang gumagamit sa ganitóng bagay na mga aklat ng mga pagkakilalang nauukol sa karunungan, at lubháng matuwíd na umangád ang mga itó sa kapantáy ng dunong na kinaukulan. Gayón din ang masasabi namin tungkól sa nauukol sa mga pasagilang pagkakilala sa geografia na linalamán ng nasabing aklat.

Maluwág sa loob na binago sana namin ang maraming mga ibang bagay ng gumawá, lalòng-lalò na ang kaniyang salaysay tungkól sa romero't aguardiente, at malaking bahagui ng mga kalihimáng tinatagláy, maglagáy ng kapalít nilá ng mga iba na magpatahimik sa mga mahihigpít na mamimintás na nanghahawak sa isang magaang dahil at sa lahat ibig ng ganap na ganáp na kabilangán at ng mahigpít na pangangatuwiran; datapwá marabil ay nawalá sa ilalim nitóng daming mga pagbabago ang gawáng kilala ni Cortés, at sa bagay na ito'y pinili sana namin di lamang ang siya'y bigyán ng bagong bugis

kung di ang sumulat ng ibang lubos na walang kaparis.

Sa wakas, upang ganaping lalo ang aming pakay, nagdagdag kami ng isang salaysay tungkol sa mga paraan ng pagpapahaba ng buhay at laguing pagtataglay ng mabuting galing ng katawan, isa sa pagtataglay na palagi ng mabuting paningin at papagtibain siya pagka humihina, mga iba upang malayo sa sakit na tinatawag na mal de piedra at sa mga cabag, angkak at gamutin sila; mga iba upang taglain sa mabuting kalagayan ang mga ngipin at mga buhok at ang mga paa, mga iba upang hulaan ang mga hangin, mga ulan at mga bagyo; mga iba sa katapusan tungkol sa maraming bagay na wala sa mga ibang limbag na gawa ni Cortés. Sa lahat na yao'y inacala naming laluan di lamang ito ring gauang ito, kung di ang lahat ng mga limbag na ginawa sa kaniya sa panahon; mangyayaring pagtibain namin sa taong bayan na lahat ng idinagdag namin ay tinikman at nagtataglay ng patotoo ng mga taong marurunong at mga bago na nasa ulunan ng lahat ng mga pagkasulong.

UNANG SALAYSAY

Tungkol sa Fisognomonía o kayâ sa karunungan sa
pagsasalaysay ng puso ng tao sa pamamagitan ng
pagmumukha at huag padaya sa mga balatkayo

UNANG BAHAGI

Mga unang pagkakilalang pangkalahatan

UNANG KAPITULO

TUNGKOL SA MGA PATAKARAN NG FISOGNOMONIA

Ang tao'y magaling o may sakit, tahimik o
baliza, masaya o malungkot, lumulualhati o nagbabata,
umiibig o napopoot, nagnanasa o nagpapawalang
halaga, may takot o nagbahamon, umaasa o umaayon,
sa isang wika na parating nasa ilalim ng kabagsikan
ng karamdamang nananaig sa kaniya, at maging
sa pagka matinagin ng kaniyang kayarian, maging sa
isang kinabinatnan ng mga caakbay na hayag, siya'y
lagi at sunod-sunod na dinadalá sa isat isang karam-
daman. Bawa't isa sa mga pagbabagó-bagong ito ng
kaniyang kabuhayan ay mayroong kaniyang kapaha-
yagang bukod, ano pa't mangyayaring ilagdang parang

227
2027

maliwanag na katotohanan, na bawat galaw ng kaluluwa, bawat kilos ng kaniyang pag-iisip ay inibahayag ng isang kilos ng pagmumukha, na dahil dito'y nagiging isang kuwadrong buhay, na kinapapalimuhan ng lahat ng nangyayari sa kaluluwa't puso ng tao.

Lagi nang isa ring mga bahagi ang nangagpapahayag ng mga isa ring karamdaman ng mga nasasakop ng isa ring especie, at bawat especie ay mayroong kaniyang pagmumukhang bukod.

Hindi lahat ng mga pagmumukha'y magkakaparis sa pagkamatnagin, sapagka't hindi lahat ay nagkakaparis sa pagtanggap ng karamdaman; at dahil din doon ang natutukoy sa isang tao'y hindi natutukoy sa iba, o nagbubunga sa kaniya ng isang karamdamang iba.

Ang pagtuturo at ang mga kasaluknyang kaakbay na nanukol sa fisica at sa pakikisama ay umaabuloy ng malaki sa pagbabago ng mga kilos ng pagmumukha, yao'y kinakailangang isaloob sapagka't ito'y bumubuo ng mga katangian ng mga palatuntunang pang-kalahatan.

Kinakailangang ipagbilin naman na ang arte heognomónico (karunungan tungkol sa pagmumukha) ay mayroong kaniyang mga hangganan. Ang mga galaw ng kaluluwa at ng puso ng tao'y mangyayaring maging lubhang taimtim at lubhang tago na ang Dios lamang ang siyang makatatarok at makakakilala sa kanila; datapwa sa itinuturo ng sinabing arte ay mayroong sapat upang makilalang bukod at iba sa karaniwan ang mga mabubuti't ang mga masasama, at ang mga taong mapagkakatiwalaan natin at ang mga hindi.

IKALAWANG KAPITULO

TUNGKOL SA MGA IBA'T IBANG BAGAY NA PAGMUMUKHA

Ang pagmumukha ng tao'y humaharap sa dalawang paninging magkaiba ng mata, isa kung gumagalaw, isa kung natatanimik.

Nauukol sa una ang pagmamalas at talaan ng mga katangian ng mga karamdaman at ng mga iba't ibang kalagayan ng loob. Sa pangalawa, ang sa katangian tungkol sa ugali at mga kahinggilang lagi at katutubo, o ang mga kaguluhan at kakulangan ng wastong mga pasagila ng pagkakatatugma't pagkakatatugnan ng mga bahagi ng katawan.

Upang mapagaralang magaling ang pagmumukha ay dapat pasimulan sa pageisiyasat sa kaniya kung siya'y gumagalaw sapagka't ang kaniyang mga kilos na tangi ay lalong madaling halagahan.

Ang mga iba't ibang pagmumukhang natatanimik kung sila'y gugunamgungamin tungkol sa mga kahinggilan ng kaluluwang may aral ng lihim na kanilang inihahayag, ay mga katutubo, o mga katamtaman o mga binago. Ang mga ito'y ang lalong madaling makilala, sapagka't nasa mga karamdamang mararahas, sa mga lilig sa kasalanan, sa mga ugaling masama, sa labat ng bagay na karamdaman, sa wakas na ang kaniyang pangit na kapabayagan anak'y nagsasabi na walang tunay na ganda kung walang kakaitan, kung walang kamahalan ng loob, at ang kasalanan at ang kasaman, na laglag nalalaban sa naturaleza,

ay nagpapasama sa katapusan at nagpapaging lamak sa mga magagandang pagmumukha.

Ang mga karamdamang matatamis at kaibig-ibig ang mga damdaming tahimik, ang mga ipinangyayari ng kaluluwa na lalong tiwasay ay wala nitong kapahayagan ng sala o ng kabulukan, gayon man di dahil diya'y nagpapabayang di ilimbag ang kanilang mga bakas ng sapat na lalim upang sila'y makilala kahit na mahirap maminsan-minsan; ang mga ito'y dapat pag-aralan pagkatapos ng mga yaon.

Mayroong mga pagmumukha na tinatawag na mga organikos na wala nang ibang ipinahahayag kundi mga kaibhang nauukol sa fisica, at mangyayaring maging katutubo naman o mga iniba. Ang mga nauna'y nagpapahayag ng mga kaibhang nasa singaw, sa kagulangan, sa pagka lalaki o sa pagka babae, at sa mga kaibhang katutubo. Ang mga iba'y nasa kasiraan, sa katandaan, o sa mga tadhanang sakit, na ang kanilang mga palatandaang pinakapang ulo'y nasa pag-iiba ng pagmumukha.

Mayroon namang mga pagmumukhang nauukol sa kaluluwa, sa kangalian, mga karaniwan, mga lugam, o mga lubhang hangal, maeaya, malulungkot, malulupit, mga nakelulugod, at iba pa, at ang kanilang pangalan ang nagsasabi na kung alin-alin sila.

IKATLONG KAPITULO

TUNGKLOL SA MGA BAHAGING MALALAMBOT NA PAGMUMUKHA

Ang mga bahaging itó'y ang balát, ang mga músculos, ang mga nervios, ang mga vasos at ang tegido celular. Sa pagkakatatugmâ't larô nitong limáng bagay na mga sangkáp ay nanggagaling na labat sa ng mga kapahayagan ng pagmumukhá. Sa mga kubót na ginagawâ ng balát ay nagbibigáy ng lugód o kapahayagan sa pagmumukhá. Ang mga músculos, na nalalapáy sa ilalim ng balát, ay mga kalamnán na sa kaniya'y gumagalaw sa lahat ng dako bsawat isá sa isáng tagiliran, nagpapahayag ang mga ibá ng pagtawa, ang mga ibá ng galit, ang mga ibá ng takot, at gayón sa ibá. Mayroong mga ibang natataán sa pagpapagalaw ng mga pangá, síhang, kung paano mayroon namang mga ibá sa pagpapagalaw ng mga talukap ng matá. Mahigít sa limangpuô ang mga kalamnáng natataán sa pagmumukhá. Ang mga nervios (litid) ay isang bagay na mga cordong mapuputi na nagbibigáy ng paggalaw sa mga músculos, na nanggagaling pagdaka sa cerebro (utak sa ulo.) Ang mga vasos ay mga tubong natataán sa paglamán ng dugóng mapulá, na tumatakbo sa loob nilá; ang mga iba'y naglalamán ng dugóng mapulá ang mga iba'y dugóng maitím. Ang mga tubong ito'y nagbabawas hanggang sa walang katapusán, at nagsisiabuloy sa pagpapahayag halimbawa ng galit, na nagbibigáy na

mukha ng isang kulay na morado, sapagka't ang dugong maitim ay nagbubuntón sa mga mumunting tubong ganitò; at ang hiya o ang tuwa, na nagbibigáy sa mukha ng isang kulay rosas, o mapula, sapagka't kung gayo'y nananaig ang kilos ng mga mumunting tubo ng dugong mapula. Ang tegido celular ay isang bagay na habi na kinalalamnán ng taba at kasama niyang umaabuloy sa kabilugan at pagpapaganda sa mga mukha. Ang kaniyang kalabisan ng taba ay nakasisira sa mga bahagi ng pagmumukha at nagbibigáy nitong anyò ng katamaran at kakulangán ng káya na nakikita sa mga lubhang matataba. Ang kakulangán niya'y bumubuò nitong mga mukhang payat, humpak, mapuputla at walang laman na nagpapatangi sa mga palaging malulungkót.

IKAPAT NA KAPITULO

TUNGKOL SA PAGMUMUKHANG KARANIWAN NG MGA
LALAKI NA NANGGAGALING SA KANILANG SINGAW
O SA PANANAIG NG KANILANG MGA SANGKAP

§ 1. *Tungkól sa pananaig ng sikmura, mga lamang uyón, aláy at lapáy, o sa temperamento bilioso*

Ang mga mayroon nitong mga sangkap na lubhang malusóg at lalong masigasig kay sa mga iba ng kanilang katawán, ay mga pangahas, may isang pagtinging titig at matalim, nagbabayág ng mga kalamang lubhang litaw at may malaking kasiglahan sa mga paggalaw. Ang bikas nila'y katamtaman, ang

kanilang balat ay kayumanggu, tuvô, mainit, at may mga balahibo nahahaspehan ng malalaking ugát na anaki'y nakalitaw; ang kanilang mga bubók ay mainit o may kulay castaños na madilim, at nahuhulog na madali. Tumutunaw na madali ng kinain at makatatagal na walang kain: nangatutulog ng kaunti at magaan; malimit ay isang bagay lamang ang inaatupag at mayroong isang malaking katibayan sa mga binabalak, malaking dilidili at kahiligán sa mga kaululan. Malimit, maging lubhang mapagserili, mga walang katiwala at mapagpalabis ng kanilang mga samá at takot, mga walang kapaguran, sa kanilang kapaguran sa kanilang mga lakan ay matitiyaga, mga mapanibughuin, magagalitin at mapanghiganti. Ang mga sakit na lalong sumasalakay sa kanila ay sa sikmura o sa mga lamang-tiyán at lalong lalò na sa atáy, na palaging nagpapalungkót sa kanila.

Sinabi na nakabilang sa mga ganitong tao, ang mga nagpupunò ng walá sa katu viran, ang mga mangangagaw, ang mga mapaggawa ng magaling sa katauhan at ang mga tagá paggawad ng mga kautusan. Ang ganitong singaw ay naa sa Sur na linabasan ng mga nagtayo ng mga religiones, at ng mga taong may malaking dilidili.

§ II — Tungkol sa pananaig ng mga bagò, pusò, mga padaluyan ng dugò at mga ugát, o sa temperamentong madugò.

Ang mga ito'y nagbaharap ng isang dibdib na malapad, isang pusong malaki, at mayroong paghingang malaki at madali. Ang kanilang mga ugát ay paibabaw

at lubhang kalat, ang taas nala'y mabagway, ang kanilang mga bubok ay kulay castaños, o mapupula, ang balat nila'y maputi at kulay rosas, ang mga mata't mukha'y buhay, ang init ay malaki at ang kaibigán sa pagkain ay katamtaman. Kumakain, tumutunaw ng quinain, natutulog, at iba pa, ng madali't matulin, at dahil dito'y malalakas at magiginhawa. Ang kanilang mga sakit na lung karami-wa'y malalabis na init na lubhang mabibilis na malimit ay natatapos ng magaling.

Kung ang kanilang utak sa ulo'y malusog ay mayroong malaking alaala, malaking hilag sa mga gawain ng pag-iisip, malaking dilidili; datapwa kanutong kaya sa paggugumangum. Magagandang loob at masasaya; madaling magagalit, datapwa madaling mapapawi ang galit; lahat nang kanilang mga karamdaman ay masisidhi, mga salawahan at walang iniiba harap kundi mga kapintasan o mga biingil na maringning.

Kung sa pananaig na ito'y lalaki ang nauna ay pagpipisanin ng tao ang mga kalamangan ng bawat isa sampu ng kanilang mga sagabal, datapwa may kasukatan dahil sa sinabing paglalakip.

§ III.—Tungköl sa pananaig ng utak sa ulo, o tungköl sa temperamento nervioso.

Ang mga naghabarap ng pananaig na ito ay nagtataglay ng along lubhang malapad at ng isang malaking kahandaan sa mga gawain ng pag-iisip, malaking kasiglahan ng mga karamdaman, maraming dilidili at isang mabilis na pagkakasunod-sunod ng mga kaisipan na naglalarawan ng loob na salawahan.

Ang mga hugis ng kanilang mga katawa'y maninipis, makikisig at kung minsang mga tuyò, ang kanilang mga laman ay mahihina at maninipis ng mabigít sa nararapat; ang balát nila'y mapulá ng kaunti, karaniwa'y manipís at lubhang maramdamin; ang tingín nila'y kimi, at ang mga mata nila'y makikitab. Lahát ng kanilang mga kilos ay nababagong madali, at sapagka't nagnanasang malakí ng mga karamdamang matitindi, ay lubhang mahihilig sa pag-ibig. Ang kanilang pagtulog ay magaan at binabagabag ng mga panaginip: ang kanilang mga sakít ay nakakalakip na mabilis ng mga karamdaman ng utak sa ulo, at ang kanilang ulo, karaniwa'y siyang pook ng kanilang mga sakít.

§ IV.—*Tungkòl sa pananaig ng mga kalamnán ó ng (temperamento atlético (singáw na malakás)*

Ang mga may ganitong temperamento'y nagtataglay ng mga kalamnang lubhang hayág at labás sa lalong munting paggalaw at isang kasiglahan at lakás na lubhang malakí sa kanilang mga pagkilos. Sila'y mumunti at mababà sa taas, matatabá ng katamtaman, ang balát nila'y matigás at kayumanggi ng kaunti. Napagmamalas sa mga gayón kaunting kahandaan sa mga gawaing nauukol sa pag-iisip at kaunting hilig sa pag-ibig, samantalang nagtatagláy ng isang malaking kabiligán sa pagkakamit ng lahat na yaón sa pamamagitan ng bunó. Sila'y maramdamin ng kaunti at kaunting mabuyuhín, may malaking kaibigán sa pagkain at tumutunaw na magaling. Gayón man ang mga táong itóng totoong malalakás

ay siyang sahól sa paglaban sa kanilang mga sakit, at ang di pagkain ay nagpapahinà sa kanilá ng lalong madali kay sa mga iba.

§ V.—*Tungkól sa pananaig ng mga bahaging ginagamit sa paggawá ng anak o sa temperamento critico*

Nakikilala ang ang temperamentong itó sa hagong at tunóg ng tinig, sa maraming balbás at bubók sa ulo, at balahibo sa dibdib at sa mga sangkáp, at sa mga lubag na mayroon sa batok. Pagka nag-papakalabis ng paggamit sa kanilang temperamento'y nangangayayat, namumutlá, binabagabag ng hiig, at ang mga pag-iisip ay humibinà; nagkukulang ang kanilang alaala at nangatatamad. Bukód pa sa mga tandang itó na bihirang magkulang ay mayroong mga matáng mapungay, lumalapad ang itim ng kanilang mga mata, isang mabilog na azúl sa mga talukap ng mga mata, lalò na sa iba'á, ito'y ang mga pangangalumata at ang pagyakap ng bilog ng hukay na kinasisidlán ng mata o ang panglalalim ng mga mata. Nangalalamtad na totoong daming mga sakit na lubhang mabibigát.

§ VI.—*Tungkól sa pananaig ng tejido celular at mga fluidos blancos [o ng temperamento limfático (singaw na matubig)]*

Ang mga may temperamentong ito'y nagbaharap ng malaking kasaganaan ng fluidos blancos (tubig ó singaw na maputi), ang kanilang mga kalamnan palib-basa'y tinatagós ng mga singaw na itó di dahil dia'y

lalong mga litaw, ang kanilang mga бага pusò at mga dinadaluyan ng dugò ay di totoóng malusóg at ang canilang dugò'y di totoóng tunaw kay sa mga iba. Sila'y mayroong malaking kahandean sa pagtabá, nguni ng isang tabang di tunay; ang lalong maliít na sakit ay nagpapauala sa kanila ng katabaan ng katakot-takot, at isang pag gauang masiglá ng kaunti na di nila kinauukulan ay nagpapahina sa kanila at pinapaul ang katabaan, na nagiuan sa kanila ng isang pulos na butó't balát. Karaniuan ang pangangayayat ay humahangá sa mga bahaging gumagawa ng pagsasanay. Sila'y namumutlá't namamanás ang mga mata nila'y mapupungay at ualang kapahayagan, ang kanilang mga labi'y lubhang malalaki, ang mga buhók nila'y mapulá o kulay castañas at mga dapa; sila'y pangit sa katabaan, at ualang anomang tibay sa balát gayon din sa mga lámán; kumakain nang kaunti at tumutunaw ng masamá; natutulog nang matagal at mahimbing, at ang kanilang mga galaw ay mababagal at mabibigat. Ang mga katuaan at ang pag-ibig ay bahagya nang tumitinag sa kanila; sila'y kulang ng pag-iisip; ualang ala-ala, ni katalinuban; sila'y mga tamad; ualang mga 'pakiramdam sa mga panghalina ng mga artes at mga karunungan; ualang mga bilig. Gayon man sila'y mayroong baít; mada-ling magagalit at madaling tumatabimik, tinilimot ang mga pagmura, na hindi gumagawa sa kanila ng malaking kasiraan. Sila'y mabubuti, matatamis, mapag-gauá ng magaling, malalamig na loób; sa kanila'y ualang aantang malalaking pagspakahirap, at mali-mit sila'y mapapalad sapagka't sila'y lumalaki lamang.

BAHAGING IKALAWA

Tungkol sa mga pag-aaral na tangi ng Fisognomonía
at sa kanilang pagkakabukod-bukod

KAPITULONG UNA

TUNGKOL SA ULONG PANGKALAHATAN AT SA
PAGKAKABAHAGI NIYA

Isang ulong nakakabagay ng labi ng katauan, na gayon anaki sa unang tingin, at hindi ni lubhang malaki ni lubhang maliit, ay nagpapakilala sa pagkakaparis ng mga kasabay na bagay, ng isang bagay na kaloobang lalo pang ganap sa buti kay sa mangyayaring asahan sa isang ulong hindi nakakabagay; malabis nang laki, mabuto at malamán ay nagpapakilala ng isang bastos na kabagalan sa pagliling; malabis nang liit ay isang tandá ng kahinaan at kahangalan.

Kahit alin man ang maging pagkakabagay ng ulo sa katauan, ay kinakailangang buag maging, ni malabis na mabilog, ni malabis na talunghaba; hanggang siya'y lalong katamtaman, lalo pang ganap sa buti.

Mangyayaring tauaging isang ulong mabuting yari yaong ang taas niyang pahulóg na matuid, magmula sa dulo ng batok hanggang sa dulo ng ilóng, ay maging kaparis ng kaniyang lapad na pahaláng. Ang ulo'y dapat bahaginín sa baw ug ulo at sa mukha pag-usapan muna natin ang baw ng ulo.

KAPITULONG IKALAWA

TUNGKOL SA BAHAGI NG ULO NA TINATAWAG NA
CRANEO (BAO NG ULO) NANG BUKOD.

Ito'y nagbabayag sa mga iba't ibang tao ng mga lubak na humigit o kumulang ang lalaki, gawa ng paglusóg ng bahagi ng utak sa ulo na sa kanila'y natutugón, sa pamamagitan nila'y makikilala ang mga tao, gayón din sa mga bahagi ng pagmumukha; at bagá man ang pagkakilalang ito'y bumubuô ng isang karunungan bukôd ay isasakop namin siya rito upang buuin ang arte ng fisognomónico.

Ang mga nagtataglay ng dalawang lubak sa batok, sa ibabaw ng hukay na mayroon tayo sa liig, ay lubhang mahihilig sa pag-aanak at sa pagpapalaganap ng kaniyang kaperis, ibig ng mga kaluguran sa pakikipid at may malaking lakas sa pag-aanak (nº 1).

Ang mga mayroong isang lubak sa gitna ng batok, sa ibabaw ng mga sinabi sa itaas, ay mga hilig naman sa pag-aanak at umiibig ng malaki sa kanilang mga magulang at sa kanilang mga anak (2).

Ang mga mayroong isang lubak sa baw't tagiliran ng sa nº 2 ay lubhang magigiliw, mabubuting mga kaibigan at nakalulugód, at lubhang nahahanda sa pagkakaroon ng mga tadhanang tanging ugali. Sila'y lubhang maibig sa pakikipagkapwa tao at nagigising ang kanilang paggiliw kung umaalis sa kanilang bayan (3).

(1) Kinakailangang huwág limutin ang mga numerong itó, sapagka't ang mga di makaalam ng anatomia ay hindi mang-yayaring makaalam kung aling bahagi ng bao ng ulo ang pinag-uusapan natin, kung walang tulong ng mga numerong itó.

Ang roga may isang lubak sa likód at sa ibabaw ng mga tainga ay lubhang matatapang, mahihilig sa mga away, at mga pakikibaka; sila'y lubhang matahimik (4).

Ang mga mayroong isang lubak sa ibabaw ng bawa't tainga at sa likód ng butas na pangdinig, ay malulupit mababangis, mapagparugó at mahilig sa pagpatáy, sa pagsira at sa panununog. Gayon din sila'y walang pakiramdam (5).

Ang mga mayroong isang lubak sa ibabaw at sa harap ng sa No. 5 na nagpapalapad ng kanilang ulo sa dako ng mga pilipisan, ay matatalas at bihasa sa pinag-aralang wika, at marurunong mageamantalá, ilinilibim ang kanilang mga bagay, may diwa tungkol sa maingat na paraan at lubhang kaibigan ng pag-eisibungaling at pagkukulang sa pangungusap (6).

Ang mga mayroon sa bawa't tagiliran isang lubak na nalalatag magmula sa nauna hanggang sa isang tuldok na malayo ng kaunti sa dulong palabás ng kilay, ay lubhang mahihilig sa pag-gawá ng mga laán, sa pagbahawak ng mga pag-aari, at mga hilig sa pagnanakaw, sa panggagaga o pangangamkam at sa pagpapatubò (7).

Ang mga mayroong isang lubak sa gitna ng ulo, na papatungó magmula sa ugát ng ilóng hangang sabatok mababa ng kaunti at sa likod ng taas ng ulo, ay lubhang mahihilig sa pagtira sa mga pook na matataas, sa pagbangad sa mga katungkulan, mga maibigin ng kapangyarihan, mga palalò, malulupit at mapanupil (8).

Ang mga sa bawa't tagiliran ng lubak na nauna ay mayroong iba na nagpapalapad ng malaki sa ulo

sa likuran, ay lubhang maibigin ng mga palakpakaa ng kapurihan at ng mga karangalan. Sila'y mapaghangad na mabantog at mga palalo; mayroong kaunting kapurihan, maibiging magbigay lugod sa lahat ng tao at gumagaua ng pagpaparangalan, at ualang karamdaman sa pagtulad at pag daig sa iba at kapanghilian (9).

Ang mga nagtataglay ng isang lubak na mahaba sa bawat tagiliran ng ulo, sa ibabaw at likuran ng sa No. 6 ay mga maiingat, marurunong kumilala kapagkarka ng mga bagay; sila'y maamong loob at mapagunam. gunam, at mayroong kaya sa pagturing ng mga pagbabago ng mga nangyayari. Gayon din malimit sila'y matatakutin, mga balisa at ualang kapasiyahan (10).

Ang mga mayroong isang lubak na magmula sa ugat ng itong ay napatutungo hanggang sa kalahatian ng noo, at lumalapad sa bawat tagiliran sa dako ng mga kilay, ay mayroong malaking alaala ng mga nangyayari, sila'y lubhang madaling turuan at mangatutu, maibigin sa karunungan, masunurin at mayroong malaking kaya sa pagpapahusay ng kilos ng mga sangkap ng katawan (11).

Ang mga sa bawat tagilira'y mayroong isang lubak sa ibabaw ng kaunti ng mga kilay, na malapit man sa gitna ng noo, nakatungo man sa labas, ay lubhang makaya sa pagtatanda ng mga pook at paghahalaga ng mga tukuyan ng paang mga maibigin sa paglalakbay at mabubuti sa pananahanan sa lahat ng mga pook (12).

Ang mga mayroong isang lubak sa bawat tagiliran, sa ibabaw ng mga kilay, sa siping na palabas ng nauna, ay mayroong malaking katalinuhan sa

pagpipinta, sa pagkukulay at pagbabagay-bagay, at malaking kaya sa pagbabalaga ng mga kulay (13).

Ang mga mayroong isang lubak sa bawat tagiliran palabás ng nauna ay lubhang makaya sa música at melodía, at mayroong malaking kaya sa pagbubukod-bukod ng mga tugma sa música (14).

Ang mga mayroong isang lubak na bilog sa pook ng mga pilipisan sa pag-itan ng 17 at 5 sa likuran ng mata, ay lubhang makaya sa makinaaria at mga construcciones (paggawa ng mga bahay at iba pa), mga sanáy ang mga kamáy at malaking namnam sa mga artes (15).

Ang mga mayroong isang lubak na nagpapasimula sa bahaging itaas ng noo, at bumababang kumitid sa hugis ng kanang pabaligtad hanggang sa gitna, ay mayroong katalasang kumilala sa pagpaparis at pagtagpo ng mga pagkakabawig at pagkakamukha kata-linuban, mabuting panan-alitang nakalulugod sa bayan, at marunong gumawa ng mga alegorias "talinbaga" at mga fábulas (16).

Ang mga mayroong isang lubak sa bawat tagiliran ng nauna, ay mayroong diwa, kalaliman at katausan, na nauukol sa metafísica, capangyarihan sa paggunam-gunam sa isang bagay ng isang nauukol sa kaniya at sa pagpapalagunap, at sila'y nababagay sa ideología (17).

Ang mga mayroong isang lubak sa bawat tagiliran ng noo, sa kaunting kaibhan sa ibabaw ng bahaging kalagitnaan ng mata, ay mapagsalita ng masakit at mayroong mga palabás, catalasan, diwang masama, o salitang masanghang, nagwiwika ng mga magagandang pangungusap, mumunting salitang may

ibá't ibang kahulugán at mga pagbiro (18).

Ang mga mayroong isang lubak sa bawát tagiliran sa pag-itan ng 21 at 22, ay lubhang maibigin sa pagmamalas at sa paghanap ng mga pagkakatali ng mga kinahinatnan sa kanilang mga kadahilanan; marurunong magbigáy ng katwiran ng mga bagay at sila'y mga filósofo (19).

Ang mga mayroong isang lubak sa bahaging tagiliran at itaas ng ulo, sa ibabaw ng kaunti ng mga pilipisan, ay lubhang nababagay na maging mga makatá, sila'y lubhang masalita at may káyang magpintá ng mga bagay ng mga kulay na lubhang mga bubáy (20).

Ang mga mayroong isang lubak sa gitná ng bahaging itaas ng noo, sa ibabaw ng sinisibulan ng mga buhók, ay lubhang mabubuti, matatamis, magandang kalooban, maawain, mararamdamin, may malaking budhi (21).

Ang mga mayroon sa mga tagiliran ng nauna isang lubak maging bilóg, maging mahigit ang haba sa lapad, ay mayroong isang malaking kakayahán sa pagtulad ng mga ngiti ng tinig, ng mga asal at ng mga kilos ng mga iba (22).

Ang mga mayroong isang lubak sa pag-itan ng 21 at ng 22, ay lubhang nangalalantad sa mga pakita at lubhang nangahihilig sa mga bagay na katakata at higit sa karaniwan, mayroong mabuti o masamang katalinuhan, mga hiraya at bumibigáy sa panghuhuláng ginagamitan ng pamahiin (23).

Ang mga mayroong isang lubak sa guhit na gitná ng bao ng ulo, na patungo mula sa bahaging gitná ng noo hanggang sa taluktok ng ulo, ay lubhang mga religio-

so at gumagalang ng malaki sa Dios at sa religion (42).

Ang mga mayroong isang lubak sa taluktok ng ulo, sa nasabi ring gubit at sa likuran ng lubak na nauna, al lubhang matatatag, matitiyaga, mapanatili mapilit, may ugaling magkaroon ng matigas na pasiyá o maging masuwain, mapanggulo, may malaking kaya sa pagsasarili.

KAPITULONG IKATLO

TUNGKOL SA MUKHA SA PANGKALAHATAN AT
SA KANIYANG PAGKAKABAHAGI

Sa paglalabad ngayon ng tanang sinabi namin tungkol sa mga lubak ng baw ng ulo, pag-usapan natin ang mukha at bahagin natin siya ng tatlong bahagi: isa na nalalatag magmula sa noo hanggang sa mga kilay, isa magmula sa mga kilay hanggang sa bahaging ibaba ng ilong, at isa, sa wakas magmula sa bahaging ibaba ng ilong hanggang sa dulo ng buto ng babo.

Hanggang lalong nangagkakatatugma-tugma ang mga bahaging ito, ay lalo pang tumatawag ng loob sa unang tingin, at lalo pang makabibilang tungkol sa katuviran ng kaniyang kalooban at tungkol sa karaniwang lakad ng ugali sa pangkalahatan.

Bihirang-bihira na ang isang taong di karaniwa'y magharap nitong karaniwang lakad na lubhang halata, at matatagpuang palagi siya humigit o kumulang sa halos lahat ng mga tao, gumamit lamang sa pagkubha ng mga sukat, hindi ng isang regla, kung di

ng isang kasangkapang lalong madaling mahubog, na mangyayaring iagpang agad sa mukha.

Tingni rini ang mga pasimulang lalong kailangan na dapat pumatnugot sa fisonomista sa pag-aaral ng mukha. Kinakailangan:

1° Iparis siya sa mga pagkakatugma-tugmaan ng buong katawan.

2° Masdan kung may hugis itlog, mabilog o parisukat, kung mayroong hugis na kinahinatnan ng isang pagkakahalong mapalad.

3° Siyasatin siya ayon sa mga pagkakatakuyang pahulog na matuwid ng tatlong pagbabahaging minagalang.

4° Ayon sa kapahayagan at sigla ng mga bahaging pinakapangulo ng mukha, kung papaano sila humaharap sa isang kalayuang ibinibigay.

5° Ayon sa pagkakasundô ng mga tunay na bahagi ng mukha.

6° Ayon sa hugis, sa pagkakalakip at sa mga kulay ng mga ilong bahaging bukod ng mukha.

7° Ayon sa mga guhit na bumubuô ng mga paligid-ligid sa labas ng mukha kinuha sa tatlong ikapat.

8° Ayon sa pagkakahubog at sa pagkakatakuyan ng kaniyang mga bahaging minamasdan sa patagilid.

Kung bukod sa rito'y pinagninilay ang mukha mula sa itaas pababa, kung pipihitin pa siya na anô pa'y makita lamang ang paligid sa labas ng butô ng mata at ng pisngi, ay magagawa sa pamamagitan ng fisognomania ng mga tuklas na katakâ-takâ

Bukod pa ang pagka walang kaparis at bisa ng ugali'y muling sumisipót ng lalong maliwanag at tunay sa mga bahaging matigas at sa mga bahaging matindi ang pagkakahugis; samantala na ang mga ka-

lagayang ugali at tinamo ay nahahalata ng lalong karaniwan sa mga bahaging malalambot, lalo na sa bahaging ibaba ng mukha.

Kung ang pinag-uusapan ay isang mukha, na ang kayarian ay o lubhang matibay o lubhang pihikan, mangyayaring mahalagahan ang ugali ng lalong madali sa patagilid kay sa pabarap. Di na sasabibing sa patagilid ay di bamak na makapaglilibim, nagdulot ng mga guhit na lalong matindi ang pagkakatanda, lalong tadhana, lalong maliliha, at dahil sa gayon din ay lalong madaling balagahan ang kanilang kahulugan: samantala na ang mga tanda ng isang mukhang minamasdan ng pabarap hindi sa tuwi-tuwi na'y madaling turan ay pagwariin.

Kung ilagay ang mukhang patagilid ng isang ikapat na bahagi, ay naghaharap ng dalawang paligid na iba't iba, at kapwa sila'y lubhang mapahayag sa fisonomistang sanay ng kaunti.

Ipinagpapalagay rin ng isang magandang patagilid ang pagkakamukha ng isang ugaling mahal: datapwa't nakatatagpo ng lubhang maraming patagilid, na, baga man hindi magaganda, ay mangyayaring tumanggap ng kamahalan ng ugali.

Ang pagkakatiwalí ng mga bahagi ng mukha ay may kabagsikan din sa kayarian ng mga sangkap ng tao; at nagpapasiya sa kaniyang mga kakulangan sa pag-ugali't sa pag-iisip.

KAPITULONG IKAPAT

TUNGKOL SA MGA BAHAGI NG MUKHANG
BUKOD-BUKOD

§ I. Tungkol sa noo

Ang bahaging kabutuhan ng noo, ang kaniyang hugis, ang kaniyang tsás, ang kaniyang bubóng, ang kaniyang pagkakabagay ang di siya sunod sa karaniwan ay nagpapakilala ng kalagayan at sukat ng ating asal sa pag-iisip at pagdaramdam.

Ang balát ng noo, ang kaniyang pagkalagáy, ang kaniyang kulay, ang kaniyang pagkabanat o ang kaniyang kaluagan ay nagpapakilala ng mga karamdaman ng kaluluwa, at ng kalagayang kasalukuyan ng ating loob.

Ang bahaging matigas ay natitirang patangí ng papagayoú din kabit na ang balát ay kumukulubót; tungkol sa mga kulubót ay nagbabago ayon sa naging kayarian.

Ang mga may isang noong sapad ay iba sa may isang noong may hugis bubóng; anopa't kung sila'y ninilayin ng isang asal na pangkalabatán ay makapagpapabuo sa atin ng isang pag-iisip tungkol sa hugis ng noo, at katugóng maitatadha, ayon sa hugis na itó, kung alin-aling mga kulubót ang mangyayaring ibang.

Mayroong mga noo na hindi tumatanggap kung di mga kunot na pahulóg na matwid; may mga iba na sa kanila'y mga pahigá lamang, sa mga iba'y mga

227
P. 227

hinubog, kahalo't kahalubilo ng mga iba.

Ang mga noong lalong malilinis at may kaunting mga panulukan ay karaniwan ang mga may kunót na lalong malilinis at lalong karaniwan.

Gumagawá tayo ngayón ng mga pagmamalas na bukod.

I. Ang may noong talonghaba ay walang lakas at pagbabagó-bago.

II. Ang may noong makitid, maikli at masinsin ay may isang ugaling sikat, matatag at matibay.

III. Ang mayroong noo na may mga paligid na hubóg at walang mga panulukan ay naghaharap ng isang ugaling matamis at malambót, pabalik kung matwid.

IV. Isang noong lubós na pahulóg na matwid magmula sa hanay ng mga bubók hanggang sa mga kilay, ay nagpapaquilala ng lubós na kakulangan ng katalinuhan.

V. Isang noong pahulóg na matwid, na bumubóng ng bahagya sa itaas, ay nagpapakilala ng katalinuhang may káya sa maraming paggugunam-gunam, at isang kaisipáng matatag at malalim.

VI. Isang noong mataas ay nagpapakilala ng mga abot na lubhang maikli at ang mga mayroong gayón kailan ma'y di magkakaroon ng bait.

VII. Isang noong pahilíg, sa likuran, nagpapakilalang karaniwan ng dili-dili katalinuhan at pagkapihian.

VIII. Isang noong binilog at palabas sa itaas na bumaba ng matwid at naghaharap sa kabuwan ng isang hugis na tangi, ay nagpapakilala ng isang malaking lalim ng bait, ng kasiglahan at ng kahinggilan sa pagkagalit na madali at magahas, kasabay ang isang pusong marmol.

IX. Isang noong nasa matutuwid na mga guhit na nalalagáy ng pahiwas, ay nagpapakilala ng isang ugaling buhay at maningas.

X. Isang noong kalugód-lugód at may matamis na pagkahubog ay nangangakò ng isang katahinuhang maaliwalas; datapwá kung ang kaniyang pagkahubog ay mabilis, biglá at mataas ay naghaharap sa kaniyang mga paligid ng tanda ng isang pagkahayop na di mababatá. At kung ang pagkahubog na ito'y hindi bumubuò, paris ng sumusunód, ng isang arkong sapilitan, kundi matinding pumapaitaas upang humaya ng pagpanaog, sa dakong ilóng, ay nagpapakilala ng kakubusén ng kabinaan at kabagalan sa paglining.

XI. Isang noong magkaroon ng isang pagkalagáy na malapad, gayón din ang isang kapisanan ng kaniyang mga guhit na matutuwid, at mga guhit na hubog na ganáp, ay bumubuò ng tandang ganáp ng kabaitan at karunungan. Inaaring parang ganáp ang kapisanan ng mga guhit pagka hindi mahalatá ang kanilang pagkakahalò; at ang kabulugán ng pagkalagáy na malapad ay ang hindi lubhang pahulóg na matwid at di lubós na pabilig.

XII. Mangyayaring aring parang isang aral sa fisognomonía, na mayroon niyaón ding mgatukuyán sa pagitan ng mga matutuwid at ng mga hubóg, na inaaring parang mga gayón, na sa pagitan ng lakás at ng kabinaan, sa pagitan ng katigasán at ng kalambután, sa pagitan ng pag-iisip at ng katalinuhan.

XIII. Tingni rini ang isang pagmamalas na hindi nagdaraya kailan man. Ang mga nagtataglay na lubhang litaw ng butó ng mata ay lubhang makaya sa mga gawain ng kaluluwá at malabis nang tatalas

sa mga malalaking lakarin.

XIV. Isang noo na bagama't wala ng tinurang panulukang litaw ay lumulubóg sa ibaba, parang isang pader na patayong matwid, sa ibabaw ng mga kilay na pahigá at bumibilog at bumububóng na di maha-latá sa magkabilang tagiliran sa dako ng mga pilipisan, ay nagpapakilala ng malaking káya at katibayan.

XV. Isang noong pahulóg na matwid na napauuna at bagaman hindi tumutuntong pagdaka sa ibabaw ng ugát ng ilóng, ay makitid at kuyumpis, o maikli at makinis, ay humuhulà ng walang pagsala ng kaunting káya, kaunting katainuhan, kaunting dilidili at kaunting pakirandam.

XVI. Isang noong punóng-punò ng mga lubak na may mga panulukan at mabukó ay isang tandang tunay ng isang loob na lubhang buháy na sa kaniya'y walang makapipigil pagka siya'y kinakaladkád ng kaniyang kasiglahan.

XVII. Lahát nang noong magdulot sa kaniyang pagtagilid ng dalawang arkong magkabagay, na ang lalong mababà sa kanila'y nagpapauna, ay isang tandang totoo ng isang matwid at magaling na pag-iisip at ng isang kayariang lubhang mabuti.

XIII. Isang noong magdulot ng butó ng matáng lubhang litaw, maliwanag na nababayág at hubóg anopa't madaling maiguguhit, ay isang tandá ng isang malaking kataasan ng loob at ng puso. Lahát ng mga ulong magagaling ng unang panahón ay nagkakaayon ng papeganito,

XIX. Isang noong parisukat, na ang kaniyang mga gilid sa tagilira'y maging malalapad pa ng sapat at ang kaniyang butó ng matá ay kasabay na lub-

hang matatag ay nagpapakilala ng isang ugaling lubhang mabait at tunay.

XX. Isang noong may mga kunót na patayong matwid na kaparis niya, ay nagpapalagáy ng isang malaking pagsusumakit at ng isang lakás na kaparis; datapwa kung ang mga kunót na ito'y mga pahalang at putól, maging sa gitna, maging sa kanilang mga dulo, nanggagaling karaniwan sa katamaran o sa kabinaan ng loob.

XXI. Isang noong magdulot ng malalalim na gatla o litak sa pag-itan ng mga kilay ay walang ipinakikilala kundi malaking kaya at isang pag-iisip na magaling at mahal, datapwa't kinakailangan na ang mga bahaging ito ng mukha'y huwag makatimbang ng ibang mga bahaging nanggagkakalaban.

XXII. Isang noong maghanyag ng kaniyang ugát o ng isang Y na may kulay azul na lubhang maliwanag sa gitna kung yaoy nakabuka, walang mga kunót at bumububong ng katamtaman, ay nagpapakilala ng mga katalinuhang di karaniwan at isang ugaling hilig sa pag-ibig sa magaling.

XXIII. Upang ang isang nooy maging lubós na maganda at magpahayag ng isang ugaling mahal kasabay ng kayamanan ng bait, kinakailangang magkaroon ng mga sumusunód na bagay:

Dapat matugma o mabagay na lubós sa labi ng mukha, at pagparisin sa haba ang ilóng at ang bahaging ibaba.

Tungkol sa kaniyang lapad, ay dapat lumapit sa itaas sa hugis ng itlog o sa parisukat.

Dapat lumagáy na walang magkakaparis at mga kunót na palagi, datapwa't dapat maging makaya na

magkaroon ng mga yaon, paris sa halimbawa, sa mga sumandali ng isang mabigpit na paggugunamgunam, ng galit o ng sakit.

Dapat humilig sa likod sa itaas at magpauna sa ibaba.

Ang buto ng mata'y malinis at halos pahalang; kung tingnan mula sa itaas dapat maghayag ng isang bubog na katamtaman.

Isang munting buhay na patayo't pahalang ay hindi nakasisira ng anó man sa kagandahan ng noo; gayon ma'y ang mga gubit na ito'y dapat maging lubhang maliliit ng di mabalata kundi kung tumatama sa ibalaw niya isang malaking liwanag na dumating sa kaniya magmula sa itaas, at kinakailangang putlin o bahaginin ang noo ng apat na bahaging halos magkakaparis. Ang kulay ng balat ay dapat maging lalong maliwanag kay sa tinataglay ng mga ibang bahagi ng mukha.

Ang mga paligid ng noo'y dapat malagay na handa anó pa't kung pagmamasañan ay isang putol na sumasakop sa kaunting kaibhan ng ikatlong bahagi ng kalahatan, ay lubhang mahirap na mapagwawari kung naglalagda ng isang gubit na matwid o hubog o baluktot.

XXIV. Isang noong maikli, kuyumpis, mabukó, hindi magkapis, lubog sa isang tagiliran, pahiwás, o palaging kumukunót ng isang asal na iba't iba, ay nagpapakilala sa atin na tayó'y di dapat makipagkaibigan sa nagtataglay ng gayon.

XXV. Sinabi ni Savater, na samantalang ang isang kapatid, kaibigan o kaaway, samantala na ang isang táong sinoman, kahit na isang tulisán, ay magkaroon ng noong tugma't bukás, ay hindi nerarapat mawalan

ng pag-asa sa kaniya sapagka't siya'y mangyayari pang humusay.

§ II.—*Tungkol sa mga mata*

Kahit alin man ang maging mga galaw ng mata, ay dili kundi mga kinahihinatnán ng kaniyang hugis at ng kaniyang tanging katutubò. Pagka nakilala ang ugaling karaniwan ng mata, ay mangyayaring wariin libong mga galaw na bukod na sa kaniya lamang nauukel sa isang karamihan ng mga pangyayaring ibinigáy. Mayroon pa, ang kaniyang hugis lamán, ang kaniyang paligid o patí isá lamang pútol na ganáp ng paligid ay magiging sapat sa fisonomistang bihasá o sanáy upang itadhanang bigla ang ugaling tunay, na natutukoy sa asal at sa pag-iisip ng mata.

Ang mga matáng azúl ay nagpapakilala ng lalong kahinaan, isang ugaling malambót at lalong binabae kay sa mga madilím o maitím. Hindi ang ibig sabihin nitó na walang mga táong may mga matáng azúl na hindi maging lubhang maigtíng, kungdi sa karaniwang pagsasalitá, ang mga matáng maitím ay tandang lalong karaniwan ng isang kaloobang lalaki, malakás, malalim; at ang katalinuhan halos sa tuwi-tuwi na'y nakikisama sa mga matáng may isang madilaw na nanginigítim.

Ang mga may matáng may ibá't ibáng kulay maitím o namemerde ay magagalitín, matatalino't matatapang.

Bihirang makakita ng mga táong magagalitín at malulungkót na may mga matáng may isang azúl na maliwanag. Ang kulay na ito'y sumasama sa may singáw na flemático na nag-iingat pa ng kaunting kasiglahan.

Pagka ang labi o ang hulíng guhit na bilóg ng
Mga Kalihiman

bubóng na itaas ng matá ay naglalagda ng isang mabuting kalahating círculo, ay nagpapakilala ng isang mabuting ugali at malaking pagkapihikan, maminsáminsa'y tanda naman ng isang ugaling matatakutin, binabae at batá.

Ang mga matá na pagka nabubukás, o hindi naiimpít, ay bumubuô ng isang talonghabá, matalas at matulis ang dulo sa dakong ilóng, ay nagpapakilala lamang ng malaking bait o malaking kalinisan at kabutihan. Kung ang panulukan ng matá ay mapuról, ay nagpapahayag na parati ng kaunti ng kabataan.

Pagka ang talukap ng matá ay naguguhit halos ng pahalang sa ibabaw ng matá at pinuputol ng matá sa gitná ang balintataw ng matá, ay nagpapakilala ng malaking kalinisan, kasanayan at katalasan; gayón ma'y di nito ibig sabihin na huwag ibilang ang katuwiran ng puso, sapagka't nakikitang malimit magbalík.

Ang mga matáng malalapad o malalakí na nagpapahintulot na makita ang maraming puti sa ibabá ng balintataw, ay nagpapakilala ng isang singáw na flegmático o madugô, at nakikilalang maliwanag silá sa mga itó, sapagka't sa flegmático ay mahihina mga lugami at hindi tadhaná ang pagkagubí, samantala na sa mga madugô ay punô ng apóy, nahahayág ng matindi at pahiwás ng kaunti: ang kanilang mga talukap ay lalong magkapis, lalong maiikli at kasabáy na kulang sa laman.

Ang mga talukap na uróng at lubhang biwás ay nagpapakilalang karaniwan ng isang singáw na magagalitin, datapwa sabáy na nagpapahayag ng katalinuhan ng artista at lasa. Sila'y bihirá sa mga babae, at ang mga mayroon nila'y nakikilala dahil sa isang

lakás ng loob at isang bait na di karaniwan.

Ang mga matáng maiitim ay siyang lalong magaganda at nagpapakilala ng kasiglahan at lakás ng pagpapahayag, lakás ng init ng kaluluwa. Sa mga kalugurang kalupaa'y marahil ay lalong magigiliw kay sa mga azul at lalo pang malalalim at malulungkót ng kaaya-aya.

Ang mga may ugaling magpikit ng isang matá pagtumingin, o ng dalawa ng magkasabay, kung hindi maikli ang kanilang paningin, ay nagpapakilalang sila'y mga pibikan, mapaglalang at mga duwag.

Ang mga matáng malalaki, luwa at bukás ay nagpapahayag, kung sila'y may kulay gris (pagkakahalò ng puti't itim o azul), ng isang ugaling lubhang malinis at walang kasamaan.

Ang mga matáng maliliit at malalalim ay nagpapahayag ng isang ugaling masamá at mainggitin.

Ang mga matáng lugami at kukuráp-kuráp ay nagpapahayag ng hiya at ng kapakumbabaan.

Ang mga matáng tirik at pataas ay nagpapahayag ng kapalaluan, ng kawalan ng hiya at ng kapangahasan.

Ang mga matáng lubhang magalaw at parang mga ligaw, ay nagpapakilala ng isang ugaling tulig at handá sa pagka ulól.

Ang mga nagtatagláy ng panulukang loob ng kanilang mga matá ng mababà ng kaunti, ay mayroong isang malaking ala-ala ng mga tao at nakikilalang madali silá.

Ang mga nagtatagláy ng mga matáng tagô, sa makatwid, na lumuluwa pag naiimpit sa dakong ibabá ay lubhang makáya sa pag-aaral ng mga wika.

§ III.—*Tungkol sa mga kilay*

Karaniwan ang mga kilay ay siyang kapahayagang tunay ng ugali ng tao; mga saksi ng yao'y ang mga larawan ni Taso, ni León, ni Bautista, ni Alberti, ni Boileau, ni Turenne, ni Lefèvre, ni Apeleus, Docherstein ni Olarote at ni Newton, at ibp.

Mga kilay na matamis ang pagkakahubog ay nagpapakilala ng kahinhinan at ng kalinisang tunay ng mga virgenes.

Mga kilay na matutuwid at pahalang ay nagpapakilala ng isang ugaling matindi't malakas.

Ang mga kilay na nagbabarap ng kanilang kalahating labas sa gubit na matwid ay nagpapakilala ng malaking kaya sa matemáticas.

Ang mga kilay na kalahati'y pahalang at kalahati'y baluktot ay nagpapakilala ng isang lakas ng loob na masasama sa isang kabutihang tunay.

Ang mga kilay na kuyumpis at magulo ay palaging siyang tanda ng isang kasiglahang di makasundo; datapwa kung ang bubok ay mainam ito ring kaguluhang ito ay nagpapahayag ng isang siglang katamtaman.

Ang mga kilay na masinsin at siksik, na ang mga bubok nila'y nalalagay na unat ng magkasinglalayo, at sa makatwid ay parang binatak na sadya ay nangangakong walang pagsala ng isang hinog at matibay, ng isang malalim na kabaitan at ng isang pag-iisip na matwid at matatag.

Ang mga kilay na nagkakaabutan, sa ganang mga taga Arabia ay isang kapahayagang mapalad ng kagandahan, samantala na sa ganang mga fisomomistas

ng unang panahon ang mga ganitong kilay ay nagpapakilala ng isang ugaliog kaunti kung magsalita at lubhang pasok sa sarili. Datapwa maging ang una maging ang ikalawa'y hindi dapat sundin, sapagka't ang una anaki'y bulaan, at ang ikalawa'y malabis sapagka't ang ganitong mga kilay ay nasa mga taong lubhang malilibhim at lubhang kaibig-ibig. Gayon ma'y tunay na nagbibigay sa mukha ng isang anyong magaspang ng humigit kumulang, at makapagkamali na papaniwalain sa kaguluhán ng puso't kaluluwa.

Sinabi ni Savater, na kailan ma'y hindi nakakita ng isang palaisip na malalim, ni isang taong matatag at mabait na may mga kilay na manipis, lubhang mataas at bumabagi sa noo ng dalawang bahaging magkapisis.

Ang mga kilay na manipis ay isang tandang di magkakabula ng kabagalan at kahinaan. Hindi nitó sinasabi na ang isang magagalitin at lubhang masigla'y hindi mangyayaring magkaroon ng mga kilay na maliwanag; datapwa't totoong totoo na ang pagkalagay na ito'y nagbabawas ng lakas at kasiglahan ng ugali.

Ang mga kilay na may mga panulukan at mga putol sa gitna ay nagpapakilala ng isang kasiglahan at ng isang diwang malalim.

Ang mga kilay na nalalapit ng malaki sa mga mata ay nagpapakilala ng isang ugaling matapat, malalim at matibay. Lahat ng pabalik ay nangyayari pagka sila'y nalalayó.

Ang mga kilay na nagkakalayó ng malaki ay nagpapakilala ng isang paglilihing madali, at ng isang kaluluwang tahimik at tiwasáy.

Ang mga kilay na maputi ay nagpapakilala ng isang katutubong mahina, ang maitim na madilim

ay tanda ng lakas. Ang galaw ng mga kilay ay mayroong isang pagpapahayag na hindi tadhana, ginagamit unang una sa pagsasabi ng mga kahinggilang hamak, ng kapaluan, ng galit, at ng pagpapawalang halaga. Isang taong masimangot na naghuhubog na lubha ng mga kilay, ay isang bagay na hamak at pagpapawalang halaga, at sa kaniya lamang ay dapat sunangguni kung ibig gumawa ng isang paghibiganti.

§ IV.—*Tungkól sa ilóng*

Tingni rini ang mga kailangang dapat taglain ng isang ilóng upang maging maganda. Ang kaniyang haba'y dapat maging kaparis ng sa noo, dapat magkaroon ng isang bahagyang lubak na malapit sa kaniyang ugat. Kung pagmasdán sa harap ang kaniyang tinik o gulugód ay dapat maging malapad at halos magkasinglayò sa magkabilang tagiliran, dapatwa't kinakailangan na ang kalaparang ito'y maging lalóng balata ng kaunti sa dakong gitna.

Ang dulo ng ilóng ay di dapat maging matigas ni malamán: ang kaniyang paligid sa ibaba'y dapat lumagáy na lagda ng ganáp at maayos; at di dapat maging lubhang matulis ang dulo ni lubhang salsal.

Kung masdán sa harap ay kinakailangan na ang kaniyang mga pakpak ay humarap na maliwanag at ang kaniyang mga butas ay makilala ng kalugúd-lugód sa ibaba. Kung pagmasdán ng patagilid ang ibaba ng ilóng ay di dapat magkaroon ng mahigít sa isang ikatlo ng kaniyang haba. Ang mga butas ng ilóng ay dapat magtapos humigít o kumulang sa dulo at bumilog sa likuran, dapat bumuò ng isang kalahating

bilog at bahaginin sa dalawang bahaging magkapatid sa patagilid ng labing itaas.

Ang mga tagiliran ng ilóng o ng bubóng ay dapat bumuò ng dalawang bagay na pader.—Sa dakong itaas ay dapat sumiping ng malapit sa arko ng butó ng mata, at ang kaniyang lapad mula sa tagiliran nito'y dapat maging kahit man lamang kalahating pulgada.

Isang ilóng na magtipon ng lahat na sinabi ay nagpapahayag ng lahat na mangyayaring ipahayag; gayón man ay malaking bilang ng mga táong may malaking karapatan ay mayroong isang ilóng na pangit, datapwa naman kailangang ibahin ang bagay na karapatang nagpapatangi sa kanila. Kaya'y halimbawa may nakikitang mga táong lubhang marangal, magagandang loob at mababait na may isang ilóng na munti, pahiwás sa patagilid, bagá man sa ibang bahagi ay lubhang magaling ang pagkakayari, mayroong mga kabagayang dapat mahalín, datapwa't ang mga ito'y natutukoy lamang sa isang kaloobang matamis at matiisin, magalang, malambót na ugali, handa sa pagtanggap at paglasap ng mga karamdamang magigiliw.

Isang ilóng na bumabaluktót sa itaas ng kaniyang ugát ay nagpapakilala ng isang ugaling magahas, hilig sa pag-uutos, sa paggawa ng mga malalaking bagay, matatag sa kaniyang mga binabalak at masigasig sa pagpapatuloy nila.

Isang ilóng na matwid, samakatwid, na nalalapit sa hugis na itó, ay mangyayaring masdang parang batóng pangsará ng bubóng sa pagitan ng mga ibang dalawa, at ipinagpapalagáy ang isang kaluluwang

marunong gumawâ't magtiis ng tahimik at matindi.

Isang ilóng na ang gulugód ay malapad, maging matwid, maging baluktót, ay nagpapakilala rin ng mga kapangyarihang lalong matataás. Isang ilóng na walang gulugód na malapad at magharáp ng isang ugát na lubhang makitid ay nagpapakilala ng isang di karaniwang lakás; datapwa't ito'y nauuwi kung gayón halos sa tuwi-tuwi na sa isang kalagayang sunúd-sunurang sumandali, walang tagál, ni kinahinatnan.

Isang ilóng na may mga butas na maliliít ay isang tandang tunay ng isang loob na mangmáng, walang káyang mangahás sa lalong maliít na lakarín.

Isang ilóng na ang mga pakpak ay lumalagáy na mabuti ang pagkakahiwaláy at maging lubhang magalaw ay nagpapakilala ng isang malaking pagkapihikan ng karamdaman na mangyayaring mapauwing lubhang madali sa kabinggilang mahalay.

Ang ilóng na manipis at baluktót ay nagpapakilala ng lakás at tapang.

Ang mahaba't matulis ang dulo'y nagpapahayag ng katalasan at lalang.

Ang maliít at nakaliliít ay nagpapakilala ng isang ugaling palabiró.

Ang makapál at malamán ay isang tanda ng kabigatán.

Ang sapad ay siyang kapahayagán ng kalibugan.

§ V.—Tungkól sa mga pisngí

Ang mga pisnging malamán ay nagpapakilala ng karaniwan [kahalumigmigán ng singáw at isang kahinggilan sa mga kaluguran ng katawán: ang mga

payat at mga humpak, ay nagpapahilala ng katuyuan o kakulangan ng mga singaw at ng kawalan ng mga katuwaan, ang dalambati ay nagpapahumpak sa kanila; ang kamangmang't kahayupa'y naglilimbag sa kanila ng mga kulubót na magagaspang; ang karunungan, ang kabihasnán at ang kalinisan ng loob ay nagpuputol putol sa kanila sa gitna ng mga bakas na bahagya at paalón-alón ng kalugód-lugód.

Ang kaibbán ng ugaling tunay, tungkól sa asal at pag-iisip ng tao ay nasa kapantayán o sa kaluwagan ng mga kalamnán, sa kanilang paglundó at sa kanilang pagkatupí, sa kanilang ibabaw o sa pagkadi silá mangyaring makita, at sa wakas sa kanilang pagkakaalón alón o lalong magaling sa pagkakaalón-alón ng kanilang mga kulubót, o mumunting liták na itinatadha ng katutubong tangi ng mga kalamnán.

Ipagitná sa isang fisonomistang sanáy at mapalalong pagkakabandá ang paligid lamang ng putol o bahaging nalalutang magmulá sa pakpak ng ilóng hanggang sa babá; ipakita sa kaniya ang kalamnang itó kung natatahimik at kung gumagalaw; ipakita sa kaniya sa sumandalíng gumagalaw dahil sa pagtawa o sa pag-iyák dahil sa isang karamdaman ng ginhawa o ng sakit, dahil sa galit o sa awa, at itó lamang bahaging itó'y magbibigáy sa kaniya ng isang salaysay ng mga mahahalagang pagmamalas.

Pagka ang bahaging itó, ay nahahayág sa pamanagitan ng mga paligid na bahagya, na malambót ang pagkakaagpang at pagkakaputol, ay nagkakaroon ng isang kapahayagang lubhang malakí; magbibigáy ng mga lalong magagandang kilos ng kaluluwa, sukat na siya lamang na pinag-aralang magaling upang

magturò ng lalong malalim na paggalang at ng karamdamang lalong magiliw.

Ang mga pisnging nagbaharap ng mga tadhang lubóg na humigit o kumulang ang pagkakatlong panulukan nila ay siyang tandang di magkakabula ng kapanaghilian at ng mga panibughò.

Ang mga pisnging talagang maririkit, na ginagalaw ng isang matamis na panginig na nagtataas sa kanila sa dako ng mga mata ay siyang nananagot ng isang pusong maramdamin, magandang loob, di mangyayaring gumawa ng lalong malit na kahamakan. Ang biyayang pagngiti, ani Savater, ay mangyayaring gamiting panukat upang makilala ang kagandahan ng puso at ang kamahalan ng ugali.

§ VI. *Tungkòl sa babà*

Pinatutunayan ng kabihasnán na ang isang babang papauna ay nagpapakilala rin ng kaunting kabutihan. Samantala na ang isang babang lumalagáy sa dakong likuran ay palaing isang tandang kalaban. Ang babà'y nagpapakilala rin ng isang ugaling matindi o mahinà.

Isang liták na matindi sa gitna ng babà anaki'y nagpapakilala ng walang tutol ng isang táong mabaít, matatag at mapasiyá, ito'y huwág lamang pabulaanan ng mga ibang babaging pumupuwíng.

Isang babang matulis ang dulo karaniwa'y inaring tanda ng katalasan; gayón ma'y natatagpuan ang hugis na itó sa mga táong may lubhang mabubuting kalooban, datapwa't sa pangyayaring ito'y nagtatagláy silá ng isang lipis at buting lubhang

mapaglalang; o kung ibig ng isang pagka pibikang sadya sa paggawa ng magaling, isang parang ganap upang huwag makasira sa kalinisan ng mga tumatangap niyaon.

Isang babang malambot, malamán at may dalawang suson ay tandang malimit at gawa ng kahinggilang mahalay.

Isang babang may panulukan karamiwa'y tanda ng mga lalaki't babaeng matatalino, matatatag at magagandang loob.

Ang babang sapad ay nagpapalagay ng kalamigan at katuyuhan ng singaw. Ang munti ay nagpakilala ng takot. Ang mabilog na may isang munting lumbak mangyayaring ariing parang tanda ng kamuan ng loob.

Mangyayaring maglagay ng tatlong bagay ng mga babà. Sa una'y nanasok ang mga nalalagay na pasa likuran. Sa ikalawa ang mga kung patagilid ay patayong matwid kasama ng labing ibaba. Sa ikatlo ang mga lumalampas ng mahigit doon sa labing ibaba o matutulis ang mga dulo.

Ang mga nalalagay ng pasa likuran, na mangyayaring tawaging binabae, sapagka't ganito ang pagkakataglay sa kanila na halos labat ng mga babaer ay dapat magpahinala rin ng bagay na mabina; ang mga sa ikalawang tumpok ay nararapat pagkatiwalaan; ang mga sa pangatlo ay nagpapatotoo sa atin ng kaisipan ng isang diwang mesigasig at pihikan, huwag lamang gumawa ng bitbitan o tainga, sapagka't itong hugis na lumabis ay naghahatid karamiwan sa kahinaan ng loob at sa karamutan.

§ VII.—*Tungkòl sa bibig at sa mga labi*

Mayroong isang lubós na tukuyán sa pag-itan ng mga labi at ng ugali ng bawa't isang tao; maging matatatág silá, maging malalambót at mapagbabagóbago, ang ugali ay palaging nababagay sa kanilá.

Ang mga labing makakapál na mabuti ang pagkakabayág at nababagay na naghahayág na sabáy sa magkabilang tagiliran ng gubít na panggitnang mabuti ang pagkakapaabas at madaling igubít ay nagpapakilala ng isang ugaling mataás, mabuti at tapát na loob, may kahinggilan sa katamásahan.

Isang bibig na nasasará na ang kaniyang litak ay pumuputol sa kaniya ng gubít na matwíd na ilinilihim ang labi ng mga bubóng ay nagpapahayag ng dugóng malamig, pagsusumakit, kahiligán sa kabusayan, sa kaganapan at sa paglilinis, kung kasabay na paitaás sa dakong mga dulo, ay nagpapalagáy ng isang lalim ng kapighatian, ng paghahangád at kapalaluan, at marahil kaunting hilig sa kasamán, karaniwang kinabihinatnan ng kawalan ng kabuluhan.

Ang mga labing malamán ay nagpapalagáy ng kahinggilan sa mahalay at katamaran. Ang mga pahilíg at lubhang mahayág ay naghibilig sa takot at sa karamutan.

Ang mga labing malalambót, na iginugubít ng walang siglá at madaling parisan, ay nagpapahayag ng isang ugaling mapaggunam-gunam, matatág at mabait.

Pagka ang labing itaás ay higit na lumalabas ng kaunti ay tanda ng malaking kabutihan; kung

siya'y pabalik, nagpapahayag ng isang kabutihang malamig at malinis, ngunit hindi magiliw.

Ang labing ibaba, pagka gumuguwang ng kaunti ay nagpapahayag ng isang loob na masaya. Pagmasdang isaloob ang isang taong palabiro, sa sumandalang magsasabi ng isang biro, kailan ma'y di magpapabaya, ang gitna ng kaniyang labi na di bababa at guguwang ng kaunti.

Isang mabuting bibig na mabuti ang pagkakasara huwag lamang kunuwari, ni matulis ang dulo, ay nagpapahayag ng tapang. At upang makitang lalong maliwanag, ang mga may ugaling magtaglay sa kaniyang nakabuka ay isinasara siya pagka may kailangang magpakitang tapang.

Isang bibig na nakabuka ay siyang tanda ng daing, ang nakasara ay nagpapakilala ng pagbabatang taglay ang pagtitiis.

"Ang bibig ani Sebrun, ay siyang bahagi ng mukha na nagbahayag ng lalong tangi ng mga galaw ng puso. Pagka ang kaluluwa'y nagbabata, ang bibig ay bumababa sa mga tagiliran pagka natutuwâ, ang mga panulukan ng bibig ay tumataas ng kaunti; pagka ang isa'y may kamuhian sa isang bagay, ang bibig ay napauuna at tumataas sa gitna."

Mangyayaring aminin ng tatlong pulutong na pinakapangulo ng bibig tungkol sa kaniyang iba't ibang hugis. Ilalagay namin sa una ang mga bibig na ang labing itaas ay lumalabas ng higit, na ang hugis nila'y tanda ng kabutihan.—Sa ikalawa, ang mga bibig, na ang mga labi'y magkapis na nakatungo sa dakong harapan, anopa't kung maglalapit ng isang kalat sa ibabaw ng kanilang mga dulo'y

maglagdá ng isang matwid na na pahulóg, ang karaniwa'y nagpapakilala ng táong mabuti't tapat na loob.—Sa ikatlo, ang mga bibíg, na ang kanilang labing ibaba'y lumalabás ng higit; datapwa't ang paglabás na ito'y nagbabago ng lubhang kataká-taká, ang kanilang mga paligid ay totoong lubós na ibá ibá at totoong mahihirap na iguhit, na di mangyaring magbigáy ng walang mali ng isang pagpupulutóng na pangkalahatán. Gayon ma'y mangyayaring sabihin, sa pangkalahatang pagsasalitá, na nagpapahayag ng pagkakahalò ng kabagalan at kasiglahán. Mangyayaring ipakilala ang tatlong pulutóng na mga bibíg na katatapos naming binanggit sa mga pangalang pangkalahatang sumusunód: ang una'y maramdamin, ang ikalawa'y tapat na loob, ang ikatlo'y hilig sa pagkagalit.

§ VIII.—*Tungkól sa mga ngipin*

Walang lalong totoo, ni lalong maramdamin, ni lalong napatunayan kay sa kahulugang tangi ng mga ngipin. Ang mga maliliit at maiikli sa may gulang na labing-apat hanggang dalawangpuot limang taon, ay isang tanda ng lakas ng katawán na di karaniwan. Gayon din nagpapahayag kung minsán ng isang malaking kataimtiman, datapwa't sa kapwa pangyayari'y hindi lubhang mapuputi, ni lubhang magaganda.

Ang mga ngiping mahahabá'y isang tandang tunay ng kahinaan at takot. Ang mga ngiping mapuputi, malilinis at mabuti ang pagkakalagáy, na sa pagbubukás ng bibíg ay anaki'y nagpapana ng walang alis sa labi at hindi napakikitang palagi ng

lubos sa hayagan, ay nagpapakilalang tadhana sa taong yari ng isang kaloobang matamis at pihikan, at isang pusong mabuti at punò ng kamahalan. Itó'y di magsasabi na di mangyayaring magkaroon ng mga kabutihang itó sa mga ngiping pudpód mga pangit at di magkakaparis; datapwa't ang kasiraang itó'y nanggagaling ng lalong madalas sa sakit, o sa anomang pagkahalò ng kasiraan ng ugali. Ang hugis ng mga ngipin, ang kanilang pagkalagáy at kanilang kalinisan (sapagka't nasa atin din ang huling itó) ay nagpapahayag ng mahigít sa insakalà ng ating mga kaibigan at mga kabinggilan.

Pagka sa pagbubuka ng mga labí'y nakikitang tampak ang mga gilagid ng mga ngipin sa itaás, ay nagpapakilalang karaniwan ng isang malaking kala migan at malaking kabagalan.

§ IX.—*Tungkól sa mga taingá*

Tungkól sa mga taingá'y walang magsasabi kundi mga pangkalahatan at mga bagay na di tadhana, at anakí'y hindi lubhang nakatatangi; gayón man, kung ang fisonomista'y magsasanay na mabuti sa kaniyá ay matatagpuan silang ibá ibá ng laki sa marunong at sa hangál, sa duwág at sa matapang. Bukód dito ang mga taingang malalaki at nakahubog ng kaunti ay nagpapakilala ng mabuting pakiníg, sapagka't lumiligpit ng lalong magaling ng mga tunóg, at lahat nang pabalik ang nangyayari kung sila'y maliliit at mga pantáy.

§ X.—*Tungkól sa mga buhók*

Ang latlóng malalakíng tumpók tungkól sa kulay ng mga buhók ay ang kulay gintó, ang maitím at ang mapulá. Ang may kulay gintó at lahat nang kaniyang mga kakulay ay sumasamang karaniwan sa mga singáw na madugó, sa mga nauukol sa pinagdaraan ng dugó ng puso at sa mga masaganá sa tubig. Ang maitím at ang kaniyang mga pagbabago'y mayroong lalong pagkakamukhá, lalong lalò na sa kulay na lalong mataas, sa mga singáw na malitid, matibay sa mga magagalitín, sa mga malulungkót at sa mga malaman. Ang mga mapulang anaki'y bumubuò ng isá sa mga pinakapangulong tandá ng isáng asal na bukód ng singáw, na kinabitinang karaniwan ng isáng ugaliog katutubóng sapat na kalaban ng ninanasa at ang kaniyang mga pinakapangulong tandá ay ang amóy na matindí ng pawis at mga kahinggilang karaniwa'y lalong matitindí kay sa magandang loob.

Ang kalambután at katigasán ng mga buhók, ang kaniyang katayuan, ang kaniyang ibá't ibáng baitáng ng kabagayan upang sila'y kulutín, ay mga ibáng lubhang malalakíng kahandaang lubhang makahulugán na pinagmamalas ng fisonomista pagká pinararating ang kaniyang mga pagsisiyasat sa kalagayang nauukol sa katawán at kaugalian ng kayarian.

Ang buhók na kulay gintó at malambót, ani Aristóteles, ay isang tandá ng takot o pagkamatatutín, samantala na ang matigas ay tandá ng lakás

at ng tapang. Gayon din napagmalas, idimaragdág ng tinuran ding marunong, na ang mga may tiyang lubhang mabuhók karaniwa'y malalakíng bungangaan.

Sinasabi ni Savater na ang mga bubók na mahabà'y parating mahihina, at tandá ng isang ugaling binabae, at kung dapa o latág na magkasabay kailan ma'y di nakikianib sa isang kaloobang lalaki. Sa ibang bahagi'y idimaragdág, ang mga bubók na maitim na latág at talagang kulót, masisinsin at makakapál, ay nagpapakilala ng kaunting katalinuhan, ngunit malakíng pagsusumakit at pag-ibig sa kahueayan.

Ang mga bubók na maitim at maninipis sa ulong kulang ng bubók sa kalahati, na ang kaniyang noo'y mateas at mabuti ang pagkakabubóng, karaniwa'y isang tandá ng isang baít na magaling at malinis, datapwa't hindi ibinibilang ang lalang at ang mga labás. Pabalík, itó ring bagay na mga bubók, pagkalubós na latág at makinis, ay nagpapakilala ng isang kahinaang talagá ng mga káya ng pag-iisip.

Ang mga bubók na kulay gintò'y nagpapahayag ng karaniwan ng isang singaw na pibikan, madugò, maplema. Ang mga mapupulá'y tandá ng isang táong lubhang mabuti o lubhang masama. Isang pagkalahang halatang-halata sa pag-itan ng kulay ng bubók at ng sa mga kilay ay dapat mapagisip ng kawalang katiwala.

Ang bubók na kulót ay nagpapakilala ng isang ugaling lubhang hangál at mapangahas. Napagmalas na ang mga magnanakaw na lalong bantóg ay nagkaroon ng bubók na may isang kulay na kayumangging maliwanag.

Isang balbás na masinsin at matibay ay siyang

tandá ng lakás at pagkalalaki, lalong lalò na kung nangangazul ng kaunti. Ang balbas na maliwanag at kulay gintô ay tandá ng hilig sa kababaihan. Ang mapulá at masinsin ay nagbibigáy sa mukhá ng isang anyóng malupit, lalong lalò na kung may kasamang mga anán sa mukhá.

KAPITULONG IKALAWA

TUNGKOL SA MGA BAHAGI NG KATAWAN

§ I.—Tungkól sa liig

Ang liig na mabuti ang pagkakatatugmá ay nagpapakilalang walang pagkakabulá ng ganda ng ugali't ng katawan kasabay ang katuluan ng mga galaw ng ulo. Isang liig na nagpapabayang tumungó ang ulo sa dakong harapan ay nagpapakilala ng kaunting lakás at pag-ibig sa sarili. Kung siya'y itinutungó sa dakong likuran at itaás ay nagpapakilala ng kapalaluan at pamamaneag. Ang mga may liig na mababát mapipis ay matatakutin at mabibinà. Ang mga mayroon niyaón sa kalagayang pabalik ay matatapang at magagalitin.

§ II.—Tungkól sa dibdib

Ang dibdib ay naglalaman sa loob ng mga lamang lubhang kailangan sa búhay paris ng bagà at ng puso; at inaskala ng marami na dito'y natutukoy ang lahat ng ating mga damdaming nauukol sa kangalian, na may malaking bagsik sa kailang asal ng pagga-

law; kaya walang kadalambatang di umiinis ng puso natin at nagpapahirap ng humigit o kumulang ng galaw sa paghinga.

At dahil din doo'y ang mabuting fisonomista'y di mangyayaring magkamali, sa pag-aaral ng mga galaw ng dibdib ng isang tao upang sabihin kung alin-aling mga karamdaman ang nananaig sa kaniya sa sumandali ng pagsisiyasat.

Ang mga nagtataglay ng dibdib na malapad at parisukat na huwag magilog lubhang malukong ni lubhang maumbok, ay mga batibot, malalakas at nabubuhay ng mahaba kung walang isang kasawian sa mga nangyayaring bigla. Gayon din may mabuti at matunog na tinig, at humihinga ng mainay pagka natutulog.

Ang mga nagtataglay ng dibdib na latag at parang nagesabing hungkag ay may singaw o lalong magaling may kayariang lubhang mahina, at nangalalantad sa paghabata ng tisis (pagkatuyô), at sa paglura ng dugong marami kung sa kalagayang ito, magdaragdag ng liig na mahaba at mga likod na makikitid.

Ang mga mayroong dibdib na lubhang magusot ang buhok ay lubhang mahilig sa lugod.

§ III.—Tungkôl sa tiyan

Ang mga may tiyang mataba at maumbok ay mapagtamasá, matatakaw at mga tamad. Ang mga mayroon niyaon ng palatag, at may kasamang kapayatan sa buong katawan, ay malalakas, masisigla, at may mabuting pag-iisip, bagaman sa isa't isang pangyayari'y mangyayaring magkaroon ng mga natatangì sa kanila.

§ IV.—*Tungkòl sa mga balakáng at sa mga pigi*

Sa mga balakáng nakukulóng ang mga kasangkapan pangloób sa paggawá ng anak paris naman sa ulo'y nakukulóng ang mga kasangkapan ng pag-iisip, at sa dibdib ay nakukulóng ang mga kasangkapan ng búhay.

Ang mga balakáng na ibinagay na magaling, na hindi lubháng malalapad, ni lubháng makikitid, ay nagpapalagáy ng katibayan ng katawán, at ang mga nagtatagláy ng mga iyan sa ganitóng kalagayan ay lubháng nababagay sa pananatiling patayó, pagluksó't pagtakbó ng waláng panganib na marapá ni masagasa.

Ang mga nagtatagláy ng mga balakáng na lubháng malalapad, ay lumalakad ng masamá, anaki'y nagtatagláy ng mga binting pilipit at hindi mangyayaring gumawá ng mga malalakíng paggalaw ng waláng kapanǵaniban sa isang pagkalinsád ng mga lamáng loób ng katawán lalóng laló na sa mga babae.

Ang mga may balakáng na makikitid ay lubháng masamá ang pagkakayari, at ipinagpapalagáy na, o ang kanilang mga lamáng loób ay nagbabatá dahil sa kaunting kinalalagyán, o tinatagláy silang lubháng mahiliit; sa ganitóng pangyayari'y nagpapakila ng kaunting búhay sa paglaki.

Ang mga babae'y mayroon ng mga iyang lalong malalapad kay sa mga lalaki, kaya ang kanilang baywang ay lalong parisukat at may ibang asal ang paglakad nilá.

Mga balakáng na mabuti ang pagkakayari ay

may malaking kapakinabangan sa babaeng may asawa. Kung sila'y tinatagláy na makikitid o masamá ang pagkakabugis, ay nalalantad sa mga masamang panganganak at sa hindi mangyaring mapanganak ng walang katakut-takut na mga operacion, at dahil diya'y hindi dapat mag asawa ang mga raquísticas at ang mga mayroon sa tinurang kalagayan ng kanilang mga balakang.

§ V.—*Turagkól sa mga likód at sa gulugód*

Ang mga mayroong mga likód na malalapad at gulugód na matwid, itó ay di kumikiling, ay malalakas ay may mabuting galing na may kasamang mahabang buhay.

Ang mga mayroong likód na makikitid ay lubhang nalalantad sa pagbabata ng tisis at labasan ng dugó sa bibig, at may lubhang kaunting lakas.

Ang mga buktót o raquísticos na ang kanilang gulugód ay naghaharap ng mga pilipit sa dakong mga tagiliran, o kaya ang mga talagang inihaharap sa dakong harapan at likód, ay malalabis, ay lubhang nangalalantad sa mga sakit na mabibigat ng dibdib at tiyan, bagama't malimit silang matatalas, may malaking katalinuhan, mga mapag-irang sa pageasalita at sa kanilang kasaman inahuhulog sa masamá ang mga bagay, samantalang lubhang maramdamin at sakali sila'y hindi masasama kundi dahil sa lahat ay bumibiro sa kanila, na ito'y di nalilihim sa kanila, sukat sa kanila ang isang pagugwi at isang tinging babagya upang matarok ang hangad ng sa kanila'y tumitingin.

KAPITULONG IKAANIM

TUNGKOL SA MGA BISIG AT MGA KAMAY

Ang mga may mga bisig o barasong malabis ang haba o malabis na maikli ay mga tamad sa mga kilos at hindi nababagay sa pagtatrabaho. Kung ang mga yaoy labhang payat ay nagpapakilala ng mahinang katawan at masamang dugô; pabalik ang mayroon ng mga yaong malamán at fluidos.

Ang mga bisig na kumikilos o gumagalaw ng malugod at naa kasukatán ay nagpapakilala ng mabuting ugali, at kalamlán ng mga kaugalian. Ang mga bisig na ang mga kilos ay magagaspang, mga pangit at mga bastos ay nagpapakilala ng gayon ding kalagayan ng loob at ugali. Ang mga bisig na nakabitin at parang patáy ay nagpapakilala ng kahinaan at katamaran ng ugali.

Ang mga kamáy na malalapad, makakapál at malilipák ay tanda ng isang lakás at pagál. Ang mga katamtaman o maliliit mabuti ang pagkakayari, at ang mga daliri'y nagtatapós sa mga punto mapuputi't mainam, ay nagpapakilala ng katamisan ng pamumuhay, kawalan ng gawa at kapanganakan.

Kinakailangang pagmalasing magaling ang mga kilos ng mga baraso at lalong sa labat ang sa mga kamáy, sapagka't walang pagkakasakit, walang karamdaman magpakataimtim at magpakalihim-libim man na di makikilala sa anomang kilos ng kamáy. Natatantô nang magaling na ang kamáy ang ipinang-

tatawag natin, ipinangpapalam, ipinangmamacaamò, ipinangbabala, ipinangbihingi, ipinangtatanóng, ipinangsesagót, ipinangtatanggi, ipinangmamabuti, ipinanghibiya, ipinangbibilang, ipinang-uutos, ipinangpapatapang, ipinangkakalás, ipinangtutuya, ipinangpupuri, ipinangpapala, ipinangkakasundò, ipinangsulat, at ibp., sila'y ginagamit ng mga pipi paris ng paggamit natin sa dila.

Mga kamáy na matutulin, maliliki at maninipis ay nagpapakilala ng kadalian sa mga gawain sa hanap buhay at katalasan ng loob, lahat ng pabalik ang nangyayari sa mga nagtataglay sa kanila sa isang kalagayang kalaban.

KAPITULONG IKAPITO

TENOKOL SA MGA HITÁ, MGA TUHOD, BINTI'T MGA PAA

Ang mga mayroong mga hitang matutuwid na may sapat na kalamnan at may kaunting taba o linab, ay malalakas, maliliki at lubhang nababagay sa pagluksó, pagtakbót paglangóy. Sa lahat ng pabalik ang nangyayari sa isang kalagayang kalaban. Ang mga mayroong mga tuhod na malabis ang lalaki, ay lubhang hilig sa pagbabata ng mga reuma at mga ibang sakit ng mga buté at kung makapagbabata ng mahabang panahon ng pahirap sa mga tuhod, ay liniligalig naman ng mga kilos ng mga binti. Ang mga mayroong mga binting makakapal at maiikli ay lubhang walang kaya sa mga malalaking lakarin, mabibigat at nangalalantad sa mga sakit sa binti, sapagka't nagpapakilala ng kasaganaan ng mga kataas

sa katawan at masamang takbo ng dugo. Ang mga may binting nasa kalagayang pabalik ay lubhang mabubuti sa pagsusundalo, sa mga tagapagdala ng sulat sa iba't ibang poók, sapagka't nagpapakilala ng katulinan at lakas.

Ang mga may paang maliliit at mabuti ang pagkakasungpong malimit ay mga pihikan sa kanilang mga gawain at pagtatrabaho, at nangauukol sa mga anak na madilag; datapwa naman lubhang nangalalantad sa mga pagkapilipit, sa mga pagkahulog at mga pagsasalawahan. Lahat ng pabalik ang nangyayari sa mga may paang malalakít malalapad na malimit ay nagbabata ng maraming mga lipak sa kaunting magpumilit na magsapatos ng masikip.

Ang lumalakad na banayad at may kamahalan ay nagpapakilala ng isang ugaling dakila, mahal, matatag at mabait. Ang lumalakad ng lubhang matulin at di magkaperis, at nagsasalawahan, ay nagpapakilalang di lubhang matatag ang bait, at may malaking kasiglahan, datapwa't kaunting katibayan. Ang lumalakad ng padalúsdalos at walang wasto ay malimit ay nag-iingat ng mga masasamang pag-iisip, sa kaniya'y dapat tayong lumayo.

Ang mayroong lubhang matitigas na binti, ay nagpapakilalang siya'y palalò't matigas, o mayabang at hambog.

Ang bumabaluktót na mga binti at mayroon ng mga iyang nanginginig sa lalong munting pagtatakbó ay nagpapakila na wala kamuntí mang tapang.

Ang lumalakad ng pabaya na parang kinakaladkad ang mga binti, ay nagpapakilang siya'y isang alisaga at isang mabagal sa pagsasalitá't sa paggawa.

KAPITULONG IKAWALÓ

TUNGKOL SA TAAS NG ISANG TAO, TUNGKOL SA MGA
PAGBABAGAY-BAGAY NG SANDALING PAGHINTO NG KILOS,
TUNGKOL SA ANYO, MGA GALAW NG MUKHA SA
PANGKALAHATAN AT ASAL SA PAGGAYAK

Ang pagkakabagay ng katawán at ang pagkakakutuyan ng kaniyang mga bahagi, ay tumatadhana ng tanging pag-uugali't pag-iisip ng bawat isang tao. May isang ganap na pagkakasundô sa pag-itan ng taás ng tao at ng kaniyang ugali. Upang mapabinhod sa bagay na ito'y pasimulang pag-aralan ang mga dulo, ang mga bigantes at ang mga euano (pandák), ang mga lubhang matataba at ang mga lubhang payat.

Ang gayón ding pagkakalagáy ay mayroon sa pag-itan ng hugis ng mukha at ng sa katawan. Kapwa sila'y kabagay ng mga bahagi ng pagmumukha, at lahat ng mga kinahinatnang ito'y nagbubuhat sa isa lamang dahil.

Isang katawang pinagkalooban ng lahat na mga kagandahan ng mga pagkakabagáy bagay na mangyayari ay magiging isang di karaniwang lubhang kakaiba, paris ng isang taong lubos na marunong at mabaít.

Ang kabanalan at ang karunungan'y nangyayaring tumahan sa lahat ng mga taás ng tao na di lumalayô sa karaniwang takbó ng kinapál.

Hanggang lalong ganap ay ang hugis at ang taás, ay lalong matibay ang kabaita't karunungan ng sa kanila'y nagtatagláy, samantalang nangyayaring lahat ng pabalik sa isang pasalungat na kalagayan.

Pagmalabisin mong magaling upang mapahinuhod ka sa lahat na sinabi ang isang táong nag-aakalang siya'y nag-iisá, o walang anumang bangad sa paglilihim o kaya na ang kaniyang bilig ay maging lalong matindi kay sa kaniyang pakinabang. Maging patayo, maging paupo; nakahiga man, lumalakad man; lahat ng kaniyang mga anyo, lahat ng kaniyang mga pagnigiwi, lahat ng kaniyang mga galaw ay magiging makabulugán at lahat makakasundó ng mga pagkaka-bagay-bagay at ng taas ng kaniyang katawán, ng mga kahandaang nauukol sa ugali at kabinggilan ng kaniyang kaluluwa.

Walang pag-aalangán na ang ating asal sa paglakad at anyo ng mukha at galaw ng katawán ay di katutubò kundi sa bahagi lamang, at kadalasa'y hinahaluan natin ng kaunting hiniram o ipinaris. Dapatwa't ang mga pagtulad ding itó at ang mga kangaliang kanilang ipinatatamó, ay mga kinahibinatan pa ng katutubò, at nanasok sa kangaliang pangulna. Halimbawa, mangyayari bagang mag-antáy ng isang ugaling matamis at matahimik sa isang táong gumagalaw ng walang tigil ng marahás? Dapat bagang matakot sa mga silakbó ng galit niyaóng ang anyo ng mukha't kilos ng katawa'y palaging mabait at tiwasáy? Huwag ninyóng ariing tamad ang magkaroon ng isang mukhang maaliliwala, samantalang mangyayari na ninyong hatulan na parang walang kaya sa pag-iisip at niyang diwang walang kinatatakutan upang dumating sa kaniyang pakay, ang lumalakad ng malamig na loob sa mga lansangan.

Lahat tayo'y nagkakamit sa panahón ng mga tadhanang kilos o mga tadhanang pangungusap na

bumubuô ng ating mga ugaling bukôd, at dahil dito'y mangyayaring makilala maging kung sino sino tayo, maging ang inilip natin ng lalong karaniwan. Ang militar maging sa kaniyang mga kilos, maging sa kaniyang mga pangungusap at mga pagpaparis, ay palaging isinasale ang pagbabaka, ang magdaragât ang dagat at ang mga sasakyan, ang propietario o may aring tunay ang kaniyang mga pag-aari, ang manunulâ ang kaniyang mga tulâ, at gayon tungkol sa ibâ.

Tungkôl sa asal ng paggayâk ay makakukuha naman ng maraming mga tandang nauukol sa fisognomonis, sapagka't natataling mataimtim sa mga tinataglay nating ugali, dahil dito'y nakikilala ang ginoo, ang táong mababang uri, ang palalò, ang maringal, ang mahalay, ang kakaibâ, at ibâ pa, ang pabayâ, ang malinis, ang walang sakit, at ibâ pa. Masdan niyô sa isang pagpapasial ang isang masamang babae, at iparis niyô siyâ sa isang babaeng mahinhin at mabait. Maging sa kanikanilang mga anyô, sa kanilang asal ng pagtingin, at maging sa kanilang mga kilos, dahil lamang sa kanilang asal ng paglakad na may gayâk, ay hindi kayô magkakamali na ang isang babaeng malinis ay aakalaing marumi o masamang babae.

KAPITULONG IKASYAM

TUNGKOL SA PAGWIKANG GAWI NG IBA'T ISA
AT TUNGKOL SA TINIG

Ang asal sa pagsasalita ang isang batóng urián, na sa pamamagitan niya'y nakikilala ang nauukol sa ugali at pag-iisip ng tao. Magsalita ka upang, kita'y aking makilala, ang wika ni Seneca. At tunay na gayón ngá: ang waláng hiya'y nagsasalita ng lubháng kakaibá kay sa mabinhín ang palalò kay sa mababáng loob, ang matapang kay sa mayabang, at gayon tungkól sa ibá. Kaunting mga pagkilalang nauukol sa fisognomonía'y sukát upang makilala ang isang tao ayon sa mga wikang binibitiwan, at sa kaunting pagkakasundóng magkaroon sa pag-itan ng kaniyang asal sa pagsasalita at mga ibáng tanda, ay mangyayaring makilala na siya ng waláng takot na magkamali.

Kung paano ang utak sa ulo, na tinatabanán ng pag-iisip, ay bumubuhay sa mga mata't sa mukhá, gayón ang pusò'y bumubuhay at pumapatnugot sa tinig, anó pa't magpakagaán-gaán man ang isang sakit, ang isáng karamdaman, ang pusò'y nagdaramdam, nagbubuntóng-hiningá o nagsisikíp, at pagdaka'y nagdaramdam ang tinig sa gayóng mga pagbabago.

Gayón din ay lubháng nagpapatatangí at marahil higit kay sa asal din ng pagsasalita, sapagka't ito'y mangyayaring kunwariin ng lalong madali't gamay jabat nang natutukoy sa tunóg ng tinig, sa kaniyang pangungusap, sa kaniyang katamisan o katigasan sa

kaniyang kahinaan o tagal, sa kaniyang mga bali at sa kapakibangán o kapansanan ng dilá, at lubháng mahirap na ang isang fisonomistang bihasá sa gani-tóng bagay na mga tanda'y mangyayaring madaya pagkarinig ng isang tinig na di ugali.

Isang tangling tunóg ng tingig na matamis, katamtaman at mabuting pakinggán ay tanda ng isang mabuting katutubò, ng kalambután ng ugali't mga asal.

Isang tingig na kagalang-galang, mabuting pakinggán at punò ay nagpapakilala ng pagkalalaki. malaking kaya sa pag-aanak at lakás ng katawán, at lalong-lalò na ng mga baga.

Isang tingig na mataas at totoong maingay ay tanda na walang kinikilingan o kinakampihan at kalamigan ng loob.

Ang nagsasalitang may tingig na hungkag, mababa't malalim, banayad, kung sabáy na nagsasabi ng mga bagay na matitinò, ay nagpapakilala ng isang dakilang lalim ng baít, ng katalinuhan at ng kasukatán.

Ang kahit na magsasabi ng mga bagay na sagana sa mga kisláp ng katalinuhan at ng mga batol ay nagsasalitá ng lubháng matulin, padalus dalos, na di pinababayaang matapos ang mga ibá at natatalisod maminsán-minsán, ay nagpapakilala rin namang di matatag ang pag-iisip na tinatagláy, ang kaniyang mga kaisipa'y maguguló at nadadaig ng kaniyang malabis na kasiglahan ang kaniyang kahusayan.

Ang nagsasalitá ng malakás at may tingig na magaspang ay nagpapakilalang palalò, malupit, hambóg at lubháng maibigíng mag-utos, o kaya'y lubháng malaya, mapusók, o nadadaig ng masamang singaw at ng galit.

Isang tingig na matigas ng kaunti at putol, tinamisán sa mga bulihan ng may pagkukunwari, ay nagpapakilala ng isang ugaling mapusók, mapagbanal-banalan ng kaunti, at may isang kaloobang mapanaig, kasama ng kahandaan sa mapaglalang na paraan at sa ugaling maibigíng pamamanhikan, magpahalagang lubhá at iba pa.

Isang tingig na mabuti ang tunóg at bukás ay nagpapakilala ng isang ugaling masayá at maibigín sa pagpapasigaw.

Ang tingig na mataas at matamis ay nagpapakilala ng isang ugaling malayá, masayá, maibigín ng salitán at ng paglilibáng.

Isang tingig na magaspáng, malakás, hindi karaniwan, na lumalabás na parang nagsasalitá ng pabugál-bugál, may kaniyang mga kulay ng kapaslangan, ay nagpapakilala ng isang sigaw na malakás at ng isang ugaling gahasà't hayop, na karaniwa'y umaanib sa sigaw.

Magsalita ng walang galang, at lumalakad ng isang katulnang hayop, ay isá ring bagay, ang sinasabi ni Demóstenes sa mananalumpating Nicóbulo, na kinanumubíán niya kung mangusap.

Isang tingig na punô at unát at naririnig ng kaunti at kailan ma'y di nasasayang na parang nata-takot ang táong maggugol ng kaniyang pag-iisip, ay nagpapakilala ng isang ugaling mabál, mabaít, pala-isip at maibigín sa karunungan, may kaniyang mga dulong siya'y maibigín ng luwál sa kaugalian at mada-lás ay walá sa katwiran, may kaululáng mapagdili dīli ng isang bagay at kakaibá.

Isang tingig na maingay na magsasabi ng mga bagay ng malabis, lalong-lalo na kung ang sinasabi'y mga sakit, ay nagpapakilala ng isang ugaling may kaululang mapagdilidili ng isang bagay, palaging malungkót, at hilig sa pagkita ng mga bagay-bagay sa dilidili at sa pagpapakamatáy o pagbibigti.

Isang tingig na mababa at laging magkapis ay nagpapakilal ng isang ugaling balintuna; datapwá't kung kasabay na magandang loob, ay nagpapakilala ng isang ugaling mahinhin at isang mabuting gawi.

KAPITULONG IKASAMPU

TUNGKOL SA PAGTAWA

Ang tumatawa sa lahat ay nagpapakilala ng isang hangál at isang mangmáng.

Ang di tumatawa sa anumang bagay ay nagpapakilala ng isang ugaling walang imík, malungkót at mailáp sa pakikipanayam.

Ang tumatawa sa mga kaunting bagay ay nagpapakilala ng kamabalan ng ugali, at kahinggilan sa paggugunamgunam tungkol sa mga bagay na mahalagá.

Ang tumatawa ng pahalak hák na mahaba ay nagpapakilalang tapat na loob, masaya at maibigín ng mga kalayaan sa pakikipanayam, at hindi nagsusunód sa palatuntunan ng kapisanan.

Ang tumatawa ng libim at maingat pinipigil ang kaniyang ugaling bugsô, ay nagpapakilalang lubhang sumusunód sa mabuting pinagaran at may kayang sumupil sa kaniyang mga hangád at kahinggilan.

Ang di tumatawa kundi sa isang taguiliran, ano pa't ipinakikita ang kalahati ng mga ngipin, ay nagpapakilalang isang palabirô, masakit magwika, maninirang puri, hindi paniwalain at mapaghinala.

Ang tumatawa ng kunwari at parati, o nagtataglây, pag nageaaltta sa kaniyang pinuno, ng ngiti sa mga labi, ay nagpapakilalang isang mapaghibò, mapaglangislangis at bamak, datapwa may kaya sa pagpapayaman at sa umisip ng paraan na bumi-bag ng mga kalooban.

KAPITULONG IKALABING-ISA

TUNGKOL SA KAHAWIGAN NG TAO SA MGA
TADHANANG HAYOP

Ang kabuoan ng pagmumukha'y nagdudulot maminsán-minsán ng isang katangiang bukód na itinutulad sa mukha ng mga tadhanang hayop, at inaakalang dahil doon ang tao'y mayroong mga bagay na nabahawig sa mga hayop na itó.

Kaya sa halimbawa mayroong mga táong may mukhang ágila paris ng dakilang Conde at ni Bernadotte.

Ang kanilang ilóng ay kahugis ng tukâ ng ágila, at ang mga mata anila'y lubhang mga buhay at kumikislap at ang balbas ay nakapaling sa dakong likuran, sila'y lubós na mga pangabás, madaluhong at matatalas.

Ang mga iba'y mayroong mukhang hayop paris ng zorra, si Voltaire, halimbawa; at sila'y mga nauukol sa espíritu, matatalino, matatalas at mapintasin.

Ang mga iba'y may ulong parisukat at sikat
paris ng kabayo at ng toro, at naiiba sila ng higit
dabil sa kanilang lakas at tapang sa katawan kay sa
mga ipinangyayari ng kanilang pag-iisip.

Ibang mga tao'y mayroong ulo at mukhang paris
ng sa pusang tigre at sila'y mababangis, matatapang,
malulupit at mahihilig sa paglansag. Si Robespierre'y
mayroong ulong ganito ang bugis.

Sinasabi ni Porta na si Platón ay nahahawig sa
isang asong pangaso, at dabil dito'y hindi katakatáng
magkaroon ng totoong bihirang katalasan.

Sa salitang pangkalahatan ay mangyayaring sa-
bibin na isang mukhang katamtaman o maganda ay
siyang tanda ng isang kaluluwang maganda at ng
mga matatass na damdamin. Kung mayroong natatangì
at sisiyasaing mataos ay matatagpuan ang dabil niya.

Mga bahaging hamak, nakamumuhì ng mukha,
ay bihirang maglihì ng isang kaluluwang dakilà't
maganda sino ma'y di mag-aakalang isang táong
mabuti ang magkaroon ng pagmumukha ni Morat.

PAṄGALAWÁNG SALAYSAY

Tungkol sa mga matataas na kabutihán ng romero at sa kaniyang katutubóng kabagsíkan

Ang romero sa sarili niya'y talagáng mainit at tuyó, mabangó, kaya nagpapalakás at nagpapasaya sa lahat ng mga bahagi at sangkáp sa loob at labás ng katawán, nagpapasaya't nagpapatibay sa mga ipina-kikiramdam, pinapawi ang mga kahalumigmigán, kalamigan, mga sagabal sa mga pinagdaraanan ng mga singáw at ang mga sakit na nakahahawa. Katapus-tapusan ang romero'y hindi tumatanggap ng mga kalungkutang malaki at parati, ng mga kalumbayan, panginiginig ng katawán, at mga pagkalupaypay ng pusò; ang kaniyang mga ugát, mga sangá, mga balát, mga dahon at bulaklak ay nagtatagláy halos ng waláng katapusang kabagsíkan, na sa kanila'y sasabihin namin ang mga tinipon nani't hicangó sa mga tinurang ginawá, sa kapurihán ng Dios na ating Panginoon, at kapakinabangán ng mga tao.

Ang mga talbós na lalong mura ng romero kung kanin sa tuwing umaga ng may kasamang tinapay at asín, ay nagpapatibay ng ulo't ng utak sa ulo, pinananatili ang paninging marikit, malakás, matalas at matindi.

Ang bulaklak ng mga dahon ng romero na pinulbós at dalhíng nakadaiti sa katawán, ay napapalayó ng tatlong kaaway ng sinabing katawán din, na mga pulgás, mga kuto't mga surot.

Ang mga tinurang pulbós kung dalhíng nakadaiti sa katawán, at sa taguilirang kaliwá, ay pumipigil ng maletia at nagpapasaya ng malaki sa puso.

Ang mga dahon ng romerong dinikdik na magaling o nginuya, at ilagáy sa ibabaw ng sugat na sariwá, ay nakagagaling sa kaniyá at nagpapahilom ng kataká-taká.

Ang bulaklak ng romero, kung bagong mag-almusal ay kaning may kasamang pulót ng bulaklak ding yaón, at isang putol na tostado ng tinapay na mainit, ay umaalalay ng malaki sa kagalingan ng katawán, at hindi pinababayaang sipután ng mga bubas, pigeá, ni mal de ricos (sakít ng mga mayaman); kundi bagkús kung sinoma'y magkaroon ng gayóng sakít, ay aalisín siyá niyaón.

Ang romero'y nagtatabóy ng labat nang hayop na may kamandág, ang kaniyang asó'y may kabagsikan laban sa labat ng salot at sakít na nakahahawa.

Ang mga sangá't punò ng romero, na sinunog at pinulbós ay ginagamit sa pagpapaputi ng mga ngipin at pagpapatibay sa kanilá, at hindi pinababayaang tumubò sa kanila ang mga uod, ni mga lamíg.

Isinulat at isinaysay ni Alonso de Herrera sa kaniyang agricultura, na sa babay na pinagkaugaliang suubin ng romero ay hindi tumitirá ang mga espíritung marurumi.

Ang babaeng mahirating kumain ng bulaklak ng romero bago mag-almusal, at may kasamang tinapay

ng centeno, ay hindi babagabagin ng mal de madre; pumipigil ng mga masasamang singaw pumapawi ng mga kahatumigmigan, pinagagalang ang lahat at alin mang mga sakit sa loob ng sinomang sa kaniya'y gumamit ng papagayon.

Ang bulaklak at mga dahon ng romero, na ilinaga'y sa mga kaban at sa pag-itan ng damit ay nagpapapatili sa kaniyang walang polilla (tanga) at hindi maeisira, at nagkakaroon ng mabuting amoy.

Ang mahirating magpaligo ng katawan ng tubig na luto, at lubhang mahango ng romero, alaming siya'y mananatili sa mabuting kagalingan ng katawan at kabataan.

Ang mga babay na dahil sa sila'y madidilim at halumigmig ay malimot ay nakapagkakasakit, pagsila'y sinuob ng romero, ay mananatiling malayo sa sakit at tuyô.

Kung ang sinisipon ay tumanggap ng aso ng balat ng romero sa mga butas ng ilong, ay malilinis ang ulo, at gagaling.

Kung sinoma'y malumpô dahil sa lamig o dahil sa mahipan ng hangin sa kaniyang pagpapawis, tumanggap siyang madalas ng paligo ng romero, at walang pagsalang gagaling.

Ang mga dahon ng romerong dinikdik at ginewang tapal, at inilagay sa ibabaw ng mga bali ng mga bata, ay nagpapagalang sa kanila't sila'y inahihinang at pinatitibay sa loob ng siyam na araw.

Masdan niyo ang isang kataka-takang lihim, na ulit at ulit na napagmalas, laan sa sinomang nabalian, at di iba kundi ang mga bagarrobas na sariwa na dinikdik na inilagay sa ibabaw ng mga bali, ay nagpapagalang sa kanila't sila'y inahihinang ng wala pang walong araw.

Ang bulaklak ng romerong hinaluan ng pulót na inalisán ng bulá, ginawang kusilbá, at kinain sa umaga't hapon, ay nagpapagalíng ng lahat ng sakít na libim, umaalalay at nagliligtas sa lahat ng sakít na nanggagaling sa plema, mga singáw na malapot at mga lamíg.

Ang bulaklak ng romerong sariwà o tuyô, na ginawang kusilbang may asukal, at kanin sa tuwing umaga may kasamang isáng lagók ng vino blanco, ay nagtatabóy ng mga panglulupaypay ng pusò, nagpapahabà ng hiningá, umaalalay ng pagtunaw ng kinain, nagaalis ng kabag at sakít ng sikmura; at katapus-tapusa'y nagpapatigil ng pagsuka.

Ang mga dahon ng romerong ilinutong may kasamang vino blanco at ilinapad na lubhang mainit parang tapal sa tagiliran at mga sangkáp na pangpaanák, ay nagpapaihing mabuting mabuti sa hindi maihi.

Ang mga dahon ng romerong ilinutong may kasamang vino blanco, na inihandang parang tapal na totoong mainit kung gaano mo matitís, ilalagáy sa ibabaw ng mga almorranas, ay nagpapatuyô, umiimpit at nag-aalis ng sakít, gagawin itó ng makaitlo sa loob ng tatlong araw.

Kung ang maysakit sa mga sugpóng, dahi sa singáw na malamíg at ang mga yao'y hugasang madalás ng tubig na mainit na mainit ilinutong may kasamang romero, ay maaalis sa kaniya ang sinabing sakít, at ang sa alín mang ibang bahagi kung saan mayroon niyaón.

Kung sa alak na ilinutong may kasamang romero ay kumuha ng aguardiente, at itó ang ipanghugas na madalás sa galís at kancer, ay gagalíng.

Ang mga mahirating uminóm ng sinabing licor pagka matutulog, ay mahiligtas sa maraming mga sakit na libim, mabalaga rin naman sa ala-ala.

Kung hugasan ang mga bata ng tubig ng romerong ilinutò, ay mananatiling lubhang malilinis at magagaling, ng walang bagabag ni galis.

Kung panabón ng salot ay bagay na lubhang nakagiginhawa at mapakinatang ang magsunog ng maraming romero sa mga bahay at mga lansangan sapagka't nagpapalubáy sa hangin, at itinataboy ang mga salot.

Ang pulót ng romero, anang mga may gawa sa itaas ay binangit, ay mabigít sa lahat ng mga pulót, maging sa paggawa ng kusilba at mga gamót paris sa mga binalot ng asukal at mga kusilba.

Ang tinatawag na miel virhen ng romero ay lubhang mabalaga sa pag-aalis ng mga bilig ng mga mata, at pagpapalinaw ng paningin, at sa pagpapahangá't pagpapaganda ng mukha.

Ang mga kamomo o pukyutan na kamukuba ng pulót sa bulaklak ng romero'y hindi nagkakasakit paris ng mga nuuha ng pulót sa mga ibang bulaklak.

Ang katás ng romerong inilagáy sa loob ng mga tainga, ay nag-aalis ng sakit na panggagaling sa lamig, pinagagaling ang mga sugat, inaalis ang kabulukan, at pinapatáy ang mga uod na diya'y malimit na sumipót.

Ang katás ng romerong sininghót sa ilóng ay nag-aalis ng babò, pumapawi ng sipón, at pinagagaling ang masamang pakiramdam ng katawán dahil sa di pagpawis, ang mga sugat at ibang alinmang sakit na sa loob ay malimit magkaroon.

Ang mga dahon ng romerong nginatat dinala sa bibig na di pa kumakain ay nakaaalis ng masamang amoy na manggagaling sa mga ngipin at sa mga bagang na upod, nagbibigay ng mabuting hini-ngang mabangó.

Ang romerong nginatat dinala sa ilalim ng dila ng isang sumandali ng hindi pa kumakain, ay kumakalás sa kaniya't inalisán ng plasma kung pinipigilan ng singaw niyaón.

Ang kabagsikan ding itó'y tinataglay ng salvia (sambóng), at lubhang lalong magaling, upang mag-salita ng maliwanag, ang mga kabagsikan niya'y hindi mabilang; matatagpuan ang bahagi nila sa agricultura ni Alonso de Herrera, cap. de salvia, lib. 3.

Ang romerong ilinutong may suka ay mabuti sa pagpapatibay ng mga ngipin at mga bagang na nag-sisingá; nagpapatibay ng mga gilagid, at inaalis ang kung hubugasaa ang bibig ng sinabing sukang mainit.

Ang mga dahon at mga balat ng romero na sintunog ay mahalagá sa paglilinis ng reuma ng mga ngipin, at pagpapatibay sa kanila, na nila'y kukus-kusin ng mga sinabing abó.

Pagmalasin ninyó ang isang katakatá't kaka-ibang libim, na tinikman at napatunayan ng tubig ng romero, na pinaarawan laán sa mga matáng may perlas, mga bibig, o nanulapan. Muba kayó ng isang tangkás na romerong verde, at sariwa, at ilagáy ninyó siya sa loob ng isang iihang kristal, ang mga dulo'y sa dakong ibaba at huwág dadaiti sa ibaba ng iihan, takban ang iihan ng isang linsong susón at sa ibabaw ng linsó'y maglagáy kayó ng kaunting levadurang tumakíp sa buong bibig ng iihan, at sa ibabaw ng

levadura'y maglagáy ng ibáng linsong susón, at itali siyang mabuting mabuti, na di mangyayaring lumabás ang anomang singaw, at ilagáy ninyo ang sinabing iibán sa araw sa loob ng tatlo o apat na araw, at tutulong paták-patak ang isang tubig na lubháng mabalagá sa mga mata, parís ng sinabi; datapwa't tandaan ninyó, na pagkatapos na makalabás ang tubig ilalagáy ninyó siyá sa isang munting redoma, na ilalagáy ninyó sa araw at sa sereno sa loob ng gayón ding mga araw, ang tubig na itong mapuli at malinaw ay magiging madilaw at malapot, na pagtutunawan ninyó ng kaunting azúcar de piedra, at sa tubig na ito'y maglalagá kayó sa mga mata ng tatlong mumunting paták sa bawát mata, minsán sa umga, at minsán sa tanghaling tapát at hapon, at ang ikatlo'y sa gabí kung kayo'y mahihigá, at gagaling kayó sa tulong ng Dios.

Ang maghugas ng bibig sa lahat ng mga umaga ng pinaglutan o tubig ng romero, ay malalayó sa kahulukan, maaalis sa kaniyang labát ng bukol, gagaling ang mga sugat niyá sa bibig at ang mga sugat sa mga gilagid; at kung magkaroon ng anomang pamamagá ay mawawaláng madali.

Ang babae na dahil sa siya'y may kaunting gatas ay di mangyayaring magiwi sa kaniyang mga anak, ay mahirating kumain ng mga dahon ng romero, at bibigyan siyá ng masaganang gatas na mabuti't pengpaginhawa, sapagka't linilinis ang dugo, at nagpapalakás ng kabageikan sa pagtunaw ng kinain.

Ang katás ng romerong hinaluan ng asukal, at kinain, parís ng sinabi, ay nag-aalis ng lahat ng kabag nagpapalubag ng alinmang sakit ng sikmurá't tiyan.

Ang mga pulbós ng romerong hinaluan ng mga pulbós ng mga basang na pino ay lubhang mahalaga sa pagpapatibay ng tumbóng, at gayón sa isa sa mga bituka o budel, na lumalabás sa labás dahil sa kalinnaan ng bahagi; kung siya'y bubudburáng magaling na magaling, sa makaitlóng lalakás at titibay.

Ang bulaklak o mga pulbós ng mga dahon ng romero, na kinaing may kasamang mabuting alak o pulót na maputi, ay nagpapalubáy ng sakit ng lapáy at ng atáy, at linilinis ang dugóng sumisibol sa atáy.

Ang bulaklak ng romerong sariwà, na ilinutong may kasamang mabuting alak na maputi (vino blanco), at lumagók ng mga iláng lagók sa tuwing umaga, ay nagsalis ng mga maletía, ibinubukás ang mga laináng loob ng katawán, pinaluluwág ang puso, ipinapanatag ang sikmura, nagpapalakas ng pagtunaw ng kinaing, nakasalis ng kabag, at pumipigil ng pageuka. Ang vino tintong linutong may kasamang ugát, mga dahon o bulaklak ng romero, at ininóm, ay nakasalis ng cólico pasajero at ng sakit ng mga bituka, inaapula ang pagkukursó o pag-iilagín kahit na mahabang panahóng tumagal.

Ang mga pulbós ng romerong ininóm na may kasamang vino blanco ay tumutunaw ng lahat na sigáw na makapal at malagkit at alinmang sagabal, maging sa mga ugát, maging sa tiyán. Gayon din tumutunaw ng mga bató sa pantóg, ilinalabás silá sa labás at pinatitibay ang bahagi. Kung ang may flujo de orin dahil sa panghibina o kapayatan ng bahagi'y uminóm ng mga pulbós ng mga dahon ng romero o nang ugát na may kasamang vino tinto

at ahejo, ay pipigilin ang ahejo at pagtitibain ang ang bahagi, at kung ipagpatuloy yaon ay gagaling ng lubusan.

Ang mga dahon at mga ugat ng romero, na ilinutong may suka, ay mahalaga sa pagpapalis ng sakit ng mga binti, at ng mga paang pagod sa paglakad, o dahil sa alin mang singaw na lubhang masama kung sila'y huhugasan ng suka.

Ang walang gabang kumain, ay mahirating kumain sa tuwing umaga ng dalawa o tatlong sopas sa alak na ilinutong may kasamang romero, at magkakaroon siya ng gana ng pagkain at ng pagtulog, pagtitibain ang kaniyang sikmura at ang lahat nang mga bahagi ng katawan.

Sinasabi ni Dioscorides at ni Arnaldo, na ang romerong iniluto'y gumagawa ng isa ring bagay kay sa gamot na laban sa kamandag. Sinasabi pa na kung saan mayroong romero'y hindi magkakaroon ng mga hayop na makamandag, ni mga gagambang makamandag.

Kung huhugasan ang mukha ng tubig ng romero ng isang panyong lino, siya'y magiging maganda, marikit, eariwa at makintab, at kung alak na ilinutong may kasamang romero sa lugar ng tubig, ay magiging lalong magaling; ano pa't di lamang magdudulot ng mga sinabiog kagalingan, nguni't kung yao'y gagamitin araw araw, kailan ma'y di mangungulubot ang mukha, ni hindi tatanda, kundi bagkus pananatilihin siyang eariwa at maganda, aali-in ang mga dungis at anan sa mukha, kung mayroon.

Ang tubig ng romerong hinagaan ng kaunting suka, kung basain at kuskusin ang ulo ng sinabing

tubig, ay nakaaalis ng lahat nang halakobak, at yaóng singaw na diya'y naglalapot, pinatitibay ang mga bubók, at nagdadagdag ng alaala.

Ang bulaklak ng romerong ilinagáy sa alak pag ilinilipat sa ibang sisiglán, ay umaalalay at magliligtás sa maraming kasiraan, binibigyan siya ng masarap na lasa't amó'y. Ang uling ng romero ay lubhang mabuting ipanggubít siya ng mga nagpipintá, at siya pa ang laloug magaling kay sa alín mang ibang uling ng ibang bagay. Katapás-tapusan, ang paligò ng romero'y tinatawag ng mga gawang binanggít na paligò ng buháy, sapagka't inaalis ang lahat nang sakit, maging sa mga sugpóng, paris ng sa lahat na mga ibang bahagi ng katawán: inaalis ang kasukalang loob at pagod; pumipigil ng bangungot; nagbibigáy lakas sa katandáan; nagpapanatili ng kabataan, at binabago siya; pinatitibay ang mga sangkáp at binububay ang mga ipinakikiramdam; at ang gumawít ng paligòng itó ng romero ng makalawá sa bawát buwán, na nagpapawis sa paliligò, ay maliligtás sa lahat ng sakit, at mababagong paris ng ágila.

LIQOR, O BALSAMO NG ROMERO NA NAGTATAGLAY NG MGA
KABAGSIKAN NG BALSAMO NG ARABIA

Isinulat ni Arnaldo de Villanueva sa lugar na sa itaás ay bumanggít, at ng fisicong si Macer, quest. 10, at ang lubhang marunong na si Herrera sa kaniyang agricultura, lib. 3, cap. 34, at ng mga ibang kagalang-galang na marurunong, na sa bulaklak ng romero'y gumagawá ng isang likor na katakátaká, na nagtataglay niyaón ding mga katunayan at kabag-

sikan ng bálsamo. Sinasabi ngá ng mga marurunong na itó, na kunin ang bulaklak ng romero na nag iisá, dalisay, malinis, at nasa nauukol na panahón at ilagáy siyá sa loob ng isáng redomang lubhang makapál, kung gaano maugyayaring magkasiyá at tatakbang mabuti ng isáng tapóng lino, at ng isáng pergamino sa ibabaw, nang di makalabás anomang singaw, ilalagáy siyá sa isáng buntong taeng hayop, na mainit na mainit, sa loób ng isáng buan, pagkapos nitó'y matatagpuan ang buóng bulaklak na naging likor. Pagkayari nitó, ilalagáy ang sinabing likor, sa ibang redomang muntí at doble, pipigang mabuti ang bulaklak, at ilalagáy sa gitná ng isáng munting buntón ng buhangin na natatakbang magaling siyá, paris ng una, sa araw at sa sereno, at takbang mabuti siyá ng buhangin hanggang sa líg, sa loob ng isáng buwan, at matitirang yari ang bálsamo ng romero, at kung maglagáy ng isáng munting paták nitó sa tubig, ay pasasailalim, paris nang sinabi tungkól sa bálsamó ng Arabia.

ANG KABAGSIKAN NG LICOR O BALSAMO NG ROMERO

Itóng licor o bálsamo ng romero'y mayroong kabagsikan at katunayan na mapagling ng anomang sugat na sarwa o matanda. Gayón din ang licór na itó'y may tanging kabagsikan, pagpurián ang laman ng mga sugat, ginagawang huwag may matirang tanda, o lubhang kaunti, paris ng sinasabi tungkól sa bálsamo arabiano.

Dalawang munting patak ng licor na ito na ilagáy sa loob ng mata sa isang sumandali, ay tumatagáy ng mga ulap at mga bilig na mayroon, at nagpapatibay at nagpapaliwanag ng paninigla ng katak-taka.

Kung labiran ang mga sangkap na nanghihiná ng sinabing licor, at ang mga litid na nangurong, ay inuunat sila at pigalalakas. Pinatatahimik ng licor na ito ang mga pangiginig ng mga kamáy at ng ulo, huwág lamang dahil sa katandaan, nagpapalakas ng kakaiba sa puso kung labiran ang tagilirang kaliwa.

Italát unawain ng ibig matuto na kung labiran ang mukha ng licor na ito araw-araw ng minsan, ay mananatili ring sariwa, at parang naa kabataan, at kailan may di mangnugulubót sa kaniya; at kung mayroong mga dungis at anán sa mukha, ay walang matitirang anomang bakas o tanda sa kaniya.

Inaalís ng licor na ito anomang sakit ng mga sugpong na nanggagaling sa lamig, at gayón din inaalís yaón sa alinmang ibang bahagi ng katawan, kahit hindi nanggagaling sa lamig. Katapús tapusan, mahalagá't may pakinabang sa mga mayroong pasacólica, o cólica, o coleriva, at sa mga babaeng mahilig at binabagabag ng mal de madre, lalabiran yaóng bahaging may sakit o hilig ng sinabing licor, at sa mga ibang wala g katapusang sakit ay may pakinabang itong licor o balsamo ng romero.

RECETANG KASAMUTAN NG VINO MOSTO (ALAK NG KATAS NG UVAS NA PINIGA AT ILINUTO) AT NG ROMERO, NA NAGLALAMAN NG LUBHA NG MALALAKI'T KATAKA-TAKANG MGA KABAGSIKAN

Ang bihasang manggagamot na si Arnaldo de Villanueva'y sumulat ng isang kaibát mapakinabang

na lihim tungkol sa mosto at sa romero, na ang kanilang mga kabagsikan at katunaya'y nararapat na maalaman ng lahat. Sinasabi nga ni Arnaldo, na maha ng bulaklak at mga dahong lalong mura ng romero, at ilagáy mo sila sa sapayan o baso ng mosto (na siyang alak na katatapos na pinigá) at babayaan mo sila riyán hanggang sa matapos na kumulô ang sinabing mosto, at mangyayari mong gamitin siya. At sinasabi ni Arnaldo, at ipi abahayag na ang lihim na itó, itinuro sa kaniya ng isang moro, na dakilang filósofo, manggagamot at astrónomo sa siyudad ng Babilonia. Itó ring receta at lihim na itó'y isinasalaysay ni Josefo Quirúrgico sa aklat ng mga lihim sa panggagamot, at sinasabi nitong dalawang marurunong na itó, na kung sa kaalala'y di ka makaroon ng mosto, ay maha ka ng vino tintong lubhang mabuti at may mabuti't mabangong amoy, at siyang lalagyan mo ng bulaklak at mga dahong lalong mura ng romero; at pagkalagáy ng sinabing alak sa apoy ay babayaan mo siyang kumulô hanggang sa magbawas ang ikatlong bahagi ng lahat ng alak. At tantóin mo, na sa isang galóng na alak o ng mosto, mangyayaring maglagáy ka ng tatlong libra ng bulaklak at mga dahong mura ng romero.

ANG MGA KABAGSIKAN AT KATUNAYAN NG MOSTONG
MAY KASAMANG ROMERO

Ang sinomang mabirating uminóm ng ilang lagók ng alak na itó sa tuwing umaga't hapon ay mananatiling wa'ang sakit, at magpapanibago sa kabataan. Kung inumin ang alak na itó'y nakaaalis ng anomang

sakit ng sikmura, maging galing man sa lamig o sa kólera, o sa pag-akyat ng dugô, o sa maraming plema.

Mahalaga ang sinabing alak sa pagpapagaling at pagpapalis ng sakit ng hijada, na nanggagaling sa lamig at pamumuo ng batô. May kabagsikan ang alak na itô, kung iinumâ ng di pa kumakain, at pagkatapos ng pagkain, sa paglilibis ng sikmura at pagpigil ng pagserka, at inaalis ang pasacólera, o cólica sa isang sumandali.

Ang mga nawalan ng gana ng pagkain ay magsisimom ng alak na itô, at magkakaroon ng gana ng pagkain. Ang kulay o bangô ng alak na itô'y nagpapalakas sa utak ng ulo, lumilibang sa mga ipinakiramdam ng katawán, at nagpapasaya nang loob. Marami't malalakíng bagay ang iginagawad ng sinabing alak kung iniinom sa tuwing umaga't hapon, sapagka't nagpapalakas sa labat ng mga sangkap ng katawán, pinananatili ang bisâ, pinamamalagi ang kabataan, at pinipigil ang pagt ndâ.

Ang mahirating magbugas ng kaniyang mukhá ng alak na itô sa bawa't umaga ng isang munting panyô, pagkatapos na makapaghugas ng tubig na malamig, alamín na mananatili sa kaniya ang sinabing mukhá na sariwâ, magandâ, marikit at walang mga kulubót, at gayón din walang mga dumí. Kung hugasan ang bibíng ng alak na itô'y pumipigil at umaalalay ng katakâ takâ sa mga ngipin at bagáng pinatitibay ang mga gilagid, pinegagaling ang mga sugat, at nagbibigay sa buóng maghapon ng mabuting amóy sa hinuga.

Ang mga fistulas at mga sugat ay pinegagaling ng alak na itô, hugasan lamang siláng malimit niya,

at lagyan sa ibabaw ng isang pirasong linsong malinis, na binasa sa sinabing alak. Ang lubhang payat at mahina dahil sa matagal na sakit, ay mahirating kumain ng mga ilang putol na tostado ng tinapay na binasa sa alak na ito, at bibigyan siya ng lakas sa labat ng mga sangkap at isang lubhang malaking tuwa sa puso, at mauuli nang lalo pang madali ang kaniyang lakas. Kung ang alak na ito'y tubigan ng tubig sa ulan, at ang mga tsiko'y mahirating uminom niya, ay gagaling ng walang pagsala, sapagka't sinasabi ng maestro Zapata sa lugar na binanggít, na yao'y napatunaya't napagmalas niya ng madalas. At sinasabi pa, na mayroong kabageikan sa pagpapagalang ng mga lagnat na patukoy, ng mga tercinas at cuartanas. Lubhang mabuti ang alak na ito sa pagpapa-bintô ng pagkukursô o pag-iilagín kung inumin siya.

Mayroong kabageikan ang alak na ito laban sa lasong uminom, at kamandag na kinain, kung inumin siya. At sinasabi pa ng binanggít na marunong, na ang mainam na gamót laban sa lason at kamandag ay hindi magagawang magaling kung walá nitong mosto o alak na kataká-taká ng romero. Mahalaga ang alak na ito at lubhang may pakinabang kung may kahalo nang sinabing gamót at inumin upang alisin ang pangiginig ng mga kamáy at ulo; itatabóy rin daman ang mga hilig ng mga babae na nanggaling sa bahay-bata, na inibahanda ng kataká-taká sa paglilibi.

Kung ang mga nagbabata ng mal de gota (sakit na pio), ay mahirating uminom ng alak na ito, at hugasan nitô ang bahagi o poók na may gota o pio, ay gagaling na lubós. Ang mga nagbabata ng mal

de piedra, at madalas magkaroon ng bubangin, ay magiinom ng alak na ito ng di pa kumakain, di lamang tutunawin ang mga bubangin at ang mga bató, kundi naman magpapaibl ng lubhang magaling, at di pababayanang magkaroon pa ng mga bubangin at mga bató. Mahalaga ang sinabing alak sa pagtunaw ng lahat ng sagabal sa mga pinagdaraanang mga singaw; naggagawad ng pagtulog na katamtaman, naggadagdag ng alaala, at inaalis ang kalungkutan ng puso. Katapustapusan kung uminom ng alak na ito ng di pa kumakain at pagka mahihiga nang magsan ang hinapunan, ay ginagamót ang sagabal ng atay, ginigising ang gana ng pagkain, pinasasaya ang mga lamang loob ng katawan, pinalalakas ang utak sa ulo, binubuhay ang mga ipinakikiramdam, pinasasaya ang paghinga, ginigising ang pag-ihi, nagbibigay lakas sa lahat ng mga sangkap ng katawan, tumutulong ng kakaiba sa mga nagpapalakas ng bagong galing sa sakit, umaalalay ng kagila gilalas sa mga matatanda, dinaragdagan sila ng ugaling init.

Tantuin ng bumabasa, na kung tinitingnang magaling at bibilangin ang mga kabagsikang dito'y sinabi tungkol sa romero, ay makikitang sila'y mahigit sa dalawang deka.

PANGATLONG SALAYSAY

Tungkol sa maramit lubhang dakilang mga
kabagsikan ng aguardiente

Bago namin sabihin ang mga kabagsikan ng aguardiente'y mabuting isulat namin ang mga bagay na tataglala ng tinurang aguardiente, upang magkaroon ng lahat ng mga kabagsikang tuturan sa baharapin. Sa dalawang galon ng lubhang mabuting vino tinto, ang lalong magaling na mangyayaring matagpuan, ay maglalagáy kayó ng mga bagay na súsunód: kalahating onza ng luyang maputi, isang ikapat ng clavo de girose, isang ikapat ng onza ng mga granos de paraiso, kalahating onza ng nuez moscada, kalahating onza ng balát ng suhang tuyô ng buwan ng Mayo, kalahating onza ng bulaklak ng romero, kalahating onza ng mga dahon ng salvia (sambóng), at lahat nitong mga sangkap na itó pagka naligis o madurog na'y ilagay sa sinabing alak, ay magagawá ninyong kunin ang inyong aguardiente, at gamitin siya, kung mayroon kayóng kailangan, ang mga kabagsikan niya'y ang mga sumusunód:

Kauná-unahan, kuag ibig ninyong lumagi sa inyong maitim ang mga bubók sa ulo at mga balbas sa beba, ay basán uinyó silá ng aguardienteng

ito, ng isang munting panyô, araw araw, at palaging mananatiling mainit. Datapwa't malasin uinyô, sa sila'y tutubô ng mahigít sa dati.

Tandaan ninyo ang libim na itó, ra kung kayo'y mayroong mga lisa o mga kuto, labát sila'y úubusin, at di magkakaroon samantalang sila'y binabasa ninyo ng sinabing tubig.

Kung sinoma'y magkaroon ng singaw sa ulo, mga busana, galis o mga langib, ay alisin at palasin ang mga buhók, at basain ang ulo ng aguardienteng itó ng isang munting panyô ng makaitlô o makaapat sa maghapon, at gagaling na madali.

Kung inamin ang aguardienteng ito'y nakaaalis ng sipón, at gayón din nakaaalis ng alin mang sakit na magkaroon sa katawán; at kung babasain ang bahaging sumasakit, ay lalong medaling mawawala.

Kung ang may mga dalirang uróng at baluktót o may katawang pilipít o hukót ay maghubugas na madalas ng aguardienteng ito'y gagaling.

Ang magkaroon ng balát na mapulá sa mukha ay magbugas ng aguardienteng itó ng makaitlô o makaapat sa maghapon, at gagaling.

Ang mga nawalan ng kaunting pakiníg dahil sa lamig, ay maglagáy ng dalawá o tatlong munting patak ng aguardienteng itóng mainit sa loob ng mga tanga, at mauuli ang pakiníg, at kung sakaling makaramdam ng hirap, sakit o anomang ugong, yao'y alisin ding labát, kung takbang ang mga tanga ng kaunting bulak.

Mahalagáng totoo ang aguardienteng itó sa pag-alis ng mga ulap at bilig sa mga mata at mga lamáng lumalabis sa sugat o sa ibang bahagi ng katawán.

Ang aguardienteng ito'y nakasali sa ng katak-taka ng sakit ng mga ngipin at bagang, kung maglagay sa ibabaw ng ngipin o bagang na sumasakit ng isang munting panyô o bulak na binasa sa aguardienteng itong mainit, at isasara mo ang bibig samantalang mainit ang panyô, at muli't muling basain mo siya sa sinabing aguardienteng mainit, hanggang sa alisin yong sakit, na megiging lubhang madali.

Ang magkaroon ng cancer o cáncero, mga sugat o apoy sa bibig ay hugasang madalas siya ng aguardienteng ito at gagaling.

May kabagsikan itong aguardiente kung inumin na makaalis ng pasma't makakalag ng pangungurong ng mga bitid; mahalaga't tumutulong ng malaki sa mga paralitico.

Ang aguardienteng ito kung haluan ng triaca ay mayroong malaking kabagsikan sa pagpapagaling ng mga kagat ng mga hayop na makemandag, at pinipigil na huwag magsanô ang kamandag na ininóm.

Kung inumin ang aguardienteng ito'y may halaga't pakinabang na malaki sa mga may sakit sa puso, at ang mga sinasalakay ng isang sakit na nawawalán ng pakiramdam, at pagkatumbá sa lupa'y inihahampas ang kanilang mga sangkap. At tandaan na sa makatlong sila'y uminóm ng aguardienteng ito'y di na sila sasalakayin ng sinabing sakit.

Kung ang aguardienteng ito'y ipanghugas sa mga sugat ng mga hayop, ay gagaling sila, kabit na lubhang matatagál at matatandá, at huwag matakot na magkakaroon ng kabulukan sa mga tinurang sugat.

Toong lubhang mabagsik ang aguardienteng ito, na pumapatay ng mga bulati't uod sa tiyan sa minsang siya'y inumin nakukuha sa kaniya ng parang

kalabaling dinero ng vino blanco, kung bata, at kung malaki, isang dinero.

Ang aguardienteng ito kung inumala ay nagpapagaling sa sakit ng mga ribones (mga bató), nakasalis ng mal de hijada; at kung gamitin ang sinabing aguardiente, ay pinipigil itong dalawang matitindi't katakut-takot na mga sakit, at ang mga ibang laing malaki na malimit magkaroon ng lihim.

Kung ang aguardienteng ito'y baluan mo ng ikatlong bahagi ng agua rosada, at ipanghugas mo siya sa mukha, ay mananatiling sarwa, mabuti't maganda.

Ang aguardienteng ito'y nakasalis ng lahat ng masamang amoy ng bibig, maging galing sa sikmura o sa sinamang ibang bahagi, ihuhugas siya sa bahaging pinanggagalingan ng masamang amoy, o luman ang sinabing aguardiente.

May kabagsikan ang aguardienteng ito na makasalis ng apoplejia ng dila, kung maghuhugas na madalas, at ang mayroon niyang natatali o matagal sa pagsasalita, dahil sa malabis na flema, ay kakalasin siya ng katakataka.

Mahalagang lubha ang aguardienteng ito laban sa tadhanang sakit na tinatawag na suber, na ito'y isang pagkatulog ng mga sangkap na babahagya nang magising, at kung ilagáy ang sinabing aguardiente sa mga ilong, at hugasan sila niya ay mawawala ang kanilang pagtulog, kahit na matindi.

Ang mga mabirating umibom ng aguardienteng ito'y hindi magkakaroon ng sakit na jaqueca (malaking sakit ng ulo) o migraña, ni mga pagagos ng mga humores serosos ng ulo, na tinutulis ng marami.

Kung inumin ang aguardienteng ito'y nakaaalis ng mga pligati, lumbay, ng tinstawag na embargo de las naracies, at umaspula ng colera negra.

Kung hugasan ng aguardienteng ito ang mga engat ay nawawala ang sakit at kasaman nila, at ang pagkatulog o kawalang damdam na malimit magkaroon ang mga ilan sa kanila.

Kung sa loob ng aguardienteng ito'y maglagay ng karneng hilaw sa loob ng isang araw at isang gabi, ay maliligtas sa pagkabulok.

Ang magkaroon ng mga lagnat na humihinto, umuulit sa ikatlong araw at ng lagnat na may pangi-ki ng apat apat na araw ay uminon ng aguardienteng ito sa panahon ng reprension (pagsanay), at gagaling.

Kung inumin ang aguardienteng ito'y pagdaragdag ng ugaling init, at pinapawi ang mga kalabisan ng katawan.

Kung ang mga may sakit sa pag-ihi'y uminom ng aguardienteng ito, ay gagaling at iihing mabuting mabuti, at kung magkaroon ng balisawsaw, dahil sa kahinaan ng bahagi, sa pag-inom ng sinabing aguardiente'y titibay ang bahagi, at ihi sa kaniyang kapansinang nauukol.

Ang magkaroon ng bató sa dinaraan ng ibi, o anomang kalabisan ng laman, ay mageumpit ng jeringa ng aguardienteng ito ng malimit, at tutunawin ang bató't kalabisan ng laman; at makaiihing mabuting mabuti.

Kung inumin ang aguardienteng ito'y nakaaalis ng labat nang sakit sa mga bituka at sakit ng sikmura dahil sa kalamigan.

Ang aguardienteng itó kung inumin ay pumipigil ng sakit ng bahay bata ng mga babae, at hinilinis na magaling sila.

Kung ang magkaroón ng mal de gota (sakit na pio), ay maghugas ng aguardienteng itó sa bahaging sumasakit sa kaniya, at uminóm ng sinabing licor, ay gagaling.

Ang mga walang buhók dahil sa malaking kasaganaan ng mga flema, ay hugasan nila ang bahaging yaon ng aguardienteng itó at mabirating uminóm nitó, at tutuburan sila ng buhók.

Kung inumin ang aguardienteng itó'y may kabagsikan na makalinis ng dugo, magpatibay o magpalakas ng mga litid at magpaliwanag ng paningin.

Kung lagyan ng aguardienteng itó ang alak na naging masam, ay paigihin siya't iulit sa unang kalagayan, at siya'y lalo pang pagagalingin. At ang alak na mabuti'y papananatilihin ganito.

Ang magkaroón ng ubót sipóng matagal na panahón uminóm ng aguardienteng itó, at gagaling na madali.

Ang babaeng magkaroón ng batang patáy sa tiyan, at di niya mangyaring ilabas siya, pagka uminóm ng aguardienteng itó, ay madaling ilalabas siya, at magbibigay sa kaniya ng malaking lakas at tapang sa pagtitila ng kaniyang birap.

Ang aguardienteng itó'y umaapula ng balinguynoy o paglabas ng dugo sa ilóng o sa alin mang ibang bahagi. kung hugasan ang bahaging linalabasán ng dugo. Tandaan ninyo ang isang kakaiba't katakatáng lihim upang ang dugo sa ilóng; at nasubukan na; muha kayó ng mga baát na sariwá ng biguera,

at dikdikí siláong mabuting mabuti, at karkaraka'y ilagáy niyó silá sa mga ilóng na lumalag yaóng sinóy at tapang, at sa oras ding yaó'y mapupulá ang dugó.

Kung may nakagát ng ásong ulól, basáin ang sugat na gawá ng kagát ng aguardienteng itó ng mabuting mabuti at madalás at uminóm nitó, at hindi siyá masanó.

Kung sinoma'y magkaroon ng sinomang tinik na namamagá, basáin ang lugar na kina-doroonan ng sinabing tinik ng madalás, at palalabasin siyá sa labás.

Kung sinoma'y magkaroon ng mga behid na mapupulá sa mukhá, ay hugasan silá ng aguardienteng itó ng siyam na araw, at mawawala.

Sinomang magkaroon ng pamamagá sa piñgí o sa ibang bahagi ng katawán, dahil sa singaw na malamig, maglagáy sa ibabaw ng pamamagá ng isang munting panyóng linsong binasá ng aguardienteng itó, hanggang sa matuyó, at muling basáin, at walang pagalang mawawala ang pamamagá at patutuyuin ang gayóng singaw.

Kung sa loob ng aguardienteng itó'y maglagay ka ng mga dahon ng betónicang lalóng magaling, at uminóm ka niyan, ay patatalasin ang iyong paningín, at kung ang lapáy mo'y namamagá, na hindi ka makalakad, ay alisin ang kaniyang pamamagá, at at gagaan ka't may kasukatan sa paglakad, at lilinisin ang dugó mo sa atáy. Ang sinomang magkaroon ng mga matáng naglulubá, mapupulá at ang paningín ay mabina, ay mabirating hugasan silá ng sinabing aguardiente at pahirin silá, patitibayin ang kaniyang paningín, at lilinisin ang kaniyang mga padaluyang lubá sa labát nang singaw na madugó.

IBINUBUNOD ANG MGA KABAGSIKAN NG AGUARDIENTE
AZUCARADO, NA KINUHA SA MAESTRO ZAPATA
NA CIRUJANO NG HARI SA FARMACIA

Hindi mahahalagahang magaling ng mga wika ang malaking kapakinabangan at maraming kasarapan ng aguardiente azucarado, sapagka't ayon sa isinusulat ng maestro Zapata, ay totoong malaki, ang kaniyang kabagsikan, at lubhang magaling ang kaniyang licor na ang lasa lamang at ang pagsubok ang makapagpaparamdam ng balagat tapang nitong katakátakang aguardiente. Sinasabi nga ng marunong na ito, na pagkakuba ng aguardiente sa lubhang mabuting vino tintong dalisay masarap at may mabuting amoy, walang kahalong mga sangkap (paris ng sinabi tungkol sa aguardienteng nakaraan), ay muha kayó ng tatlong onza ng tubig na inasukalan, at tatlong onza ng aguardiente, at kalahating onza ng agua rosada, at pagkalahók na magaling nitong tatlong tubig na ito'y magkakaroon kayó ng isang kabuoang katakátaká, na magagamit ninyó sa inyong maibigan, ng walang takot na baka makasama, kundi pagkús gawá ng totoong malaking kagalingan at katuwaan, na siyang di ninyo malilimutan.

ANG PARAAN NG PAGGAWA NG AGUA AZUCARADA

Sinabi ng marunong ding si Zapata na maglagáy kayó ng isang librang asukal na mainam sa isang redoma, siglán sa loob ng isang granong tubig sa ulán o sa algibe, anopa't matakban ang asukal ng

kalabatang daliri at sa pag-uulog ng redomay matutunaw ang asukal, at ito'y ang agua azucarada na ibabalò sa aguardiente. Tandaan ninyó ang isang libim ng asukal at aguardiente, at siya'y kung ilagáy ninyó ang asukal sa aguardiente, ng walang kahalong ibang tubig, kailan ma'y di matutunaw ang asukal, at di man magiging tubig na lubós, sinasabi ko sa aguardiente.

Itong aguardiente azucaradong ito'y lubhang pinupuri ng maestro Zapata, at may katwiran, sapagka't bukod sa mayroong isang kaibang lasa't sarap, ay mayroong lubhang malalakíng kabagsikan at kapakinabangan, paris nang nasubukan kong madalás.

Kauna-unahan, kung inumin itong tubig na inasukalang ito'y nakaaalis na katakák taká ng sagabal ng atáy, isaalis ang mal de riñones (sakit sa bató) tumutulong ng pagtunaw ng tigás o pamemagá ng lapáy, itinatabóy ang kabag sa katawán, tumutulong sa kabinasan at kapayatan ng sikmura at ng ulo, at ng mga ibang sangkáp.

Ang tubig na ito'y mangyayaring inumin at gamitin ng mga babaeng buntis; sapagka't di lamang di makasano sa kanilá, kundi bagkus malakíng kagalingan at kapakinabangan ang gagawin sa kanilá, na bibigyan silá ng malakíng kabagsikan at lakás sa panganganák.

Ang mga nanggagaling sa anumang sakit, at ibig magkaroon medali ng baging, lakás at gana ng pagkain at lakás ng loob sa pagtatarabaho o sa paggawá, ay magsisilipóm ng tubig na itong inasukalan ng di pa kumakain, at sa loob ng maghapon maminsan minsan at magkakaroon silá ng lahat na sinabi.

Kung ang matatanda'y mabirating uminóm ng tubig na itó, ay patatagalin sila't aalalayan ng mahabang panahón sa lakás at tibay, na hindi mangi-
nginig ang kanilang mga kamáy, ni ang ulo, sa-
pagka't di lamang dinaragdagan silá ng init na ugali,
kundi naman magiging alalay sa kanilá ang ugaling init.

Katapus-tapusan mangyayaring bigyán ng tubig
na itó ang mga mayroong lagnát at nagbabatá ng
malaking uhaw, buwag lamang maglagáy sa tatlong
onza ng tubig na inasukalan ng mahigít sa isang
onza ng aguardiente, at isang dracma ng agua rosada,
at magagawad ng dalawang bagay na makagiginhawa:
ang isa'y asuplain ang malaking uhaw, at ang isa'y
babawasan ang lagnát, aalisin pa siyang lahat.

PANG-APAT NA SALAYSAY

Tungkól sa mga lihim ng kinapál at mga katakátakáng kinahihinatnán nilá

MGA LIHIM NG MGA KABAGSIKAN AT KATUNAYAN NG MGA
BATÓNG LALONG MAINAM AT MAHALAGA

---

*Mga lihim at kabagsikan ng piedra
imán (bató-balaní)*

Ang bató-balaní'y mayroong kabagsikang humalina sa bakal, sa acero, sa bubangin, sa langís at sa ibang maraming mga bagay. Ang unang nakatuklás ng kabagsikang ito'y si Aristóteles. Palad. lib. 2, de secretis orbis.

Ang bakal na dinaitihan ng bató-balaní ay may kabagsikang humalina sa ibang bakal: at kung daitihan mo ng batóng itó sampóng singsing na mahilit na bakal, silá-silá'y nagbabatakán, anopa't lahat silá'y magkakakabit, kahit sa hangin, dahil lamang sa kabagsikan ng pagdaiti ng bató-balaní.

Ang mga may hilig sa mga laró't mga lalang na kunwarí ay tumuklás at tumutuklás ng mga kamáy anopa't sa mga nakakikita ng mga iyán at hindi akasalam niyan, anaki'y mga kababai-ghán.

Sa pamamagitan ng kabagsikan ng batóng ito'y nakikilala't nasalaman ang mga oras ng araw, silá ang mga orasang kaboy o garing na naggegaling sa Francia o sa Italia, na ang kanilang katotohan at katunaya'y nakikita namin at hinibipò ng mga kamáy araw araw.

Sa kabagsikan nitong bató balani'y nagagawang madadalí ang paglalayág sapagka't ang sinabing bató'y eiyang dahil kung kaya ang aguha sa paglalayág ay palaging nakabaráp o nakaturò sa norte: at pumihit-pihit man ang sasakyán dito't doón, ang dulo ng sinabing aguha'y nakaturòng walang tinag sa dakong norte, dahil sa bató-balani, sapagka't idinaiti ang aguha sa sinabing bató.

Mayroong kabagsikan na makapagpahilom sa mga sugat, at nakawawalá ng sakit, at naihihiwaláy ang bubangíng maputi sa maitim; at kung ang sinabing bató'y pahiran ng mga bawang, ay nawawalá ang kaniyang kabagsikan at lakás, halagá't kamahalan.

MGA KALIHIMAN AT KABAGSIKAN NG JACINTO

Ang jacinto'y may maraming kulay, datepwá't ang verde o mapuláng lubhang makintáb ay lalong magaling, na kung durugin at isubò sa bibíg ay nagpapatibay at nagpapalakás sa pusò, at mahalaga laban sa mga lagnát na mabibigát at itinatanggól ang may dalá sa kaniya sa mga lintík at mga sigwá. Ang dalhín ang jacintong nakadaiti sa katawán, ay nagpapalakás sa pusò't bumubuhay ng baít.

Itinatanggól ng jacinto ang sa kaniya'y magdalá sa mga kemandág at sa mga bangíng nakasisirá.

May kabagsikan ang Jacinto na makapigil ng kaululan, at magpalayo ng kalungkutan, at hindi bumabata ng mga kinikita, ni mga pagpapakita.

Kalahating legua magmula sa Toledo, malapit sa isang monasterio ng mga Bernardos, may isang bukál sa tabí ng ilog ng Tojo, na tinatawag na bukál ng mga Jacintos, sapagka't mayroong lubhang marami, na ang tubig ay lumalabas at umaagos sa ibabaw nila.

MGA KALIHIMAN AT KABAGSIKAN NG DIAMANTE

Ang diamante, natatantô ko, na mahigít sa labát ng mga batóng mahahalagá, maging sa kaniyang dakilang tibay, maging sa marami't kataka-takang mga kabagsikang tinataglay. At upang maging mainam ang diamante, ay dapat maging lubhang maputi, at mangasul-ngasul at maging maliwanag at maningning paria ng sinag ng araw.

Ang magdalá sa katawán ng diamanteng mainam at tunay ay maliligtás sa mga masasama't mabibigát na panginip, sa mga pakita't mga kinikita, lalong lalo na sa mga takot.

Ang magdalá sa katawán ng diamante ay hindi mangyayaring mahawa ng saquit ng biningá, ni hindi mangyayaring malason, paria ng isinulat ni Dionisiong makata sa mga tuláng itó:

Hic fulgeas limphata adamas, qui pectora sanat,
Et prohibet miseris, occulta dona venent.

Mahalagáng lubha'y ang diamante sa mga babang buntis, maging sa pagliligtás sa kanila sa maraming mga panganib, paria naman sa pagtulong sa kanila sa pangangalak.

Kung ang diamante'y dumaili sa bató o sa metal, ay mag-iwan ng gubit na tandá.

Ang diamante'y kahaba at kaaway ng bató-balaní, sapagka't sa harap niya, pagke nagkakasiping, ang bató-balaní'y nawawalán ng kabagsikan at likas na makapanghalina.

Kung pagkiskisin ang mga diamanteng fino, ang isa sa isa, ay nagkakadikit at nagpipigilán ng lubháng malakás.

Ang haring D. Felipe III, ay mayroong isang diamante na hinalalagahan ng sangdaan anim na puong libong ducado.

Ang lublóng malaking diamante na mangyayaring magkaroon ay totoong malakí paris nang isang avellanang makapál.

Ang diamante'y hindi natatapyás ng ibang bagay kundi ng kapwá diamante, sapagka't totoong matibay na talagá, na hindi napalalambót ng bakal at lumalambót sa dugó ng anak ng kambing.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG ESMERALDA

Ang esmeraldang fino'y may kulay verde, lubhang maamò sa tingín, at nagbibigay ng lubháng malaking tuwá't aliw, nang mahigít sa lahat nang mga pastulan at kasariwaan sa mundo.

Ang esmeralda'y may isang kabagsikan at katunayang totoong kataká-taká, na umaapula ng mga kainitan ng katawán, at ginagawang maiingat sa kahalayan ang mga nagdadala sa kaniya.

Ang esmeralda'y nagbibigáy ng mabuting alaala at siya'y laban sa lahat nang lason at sigwa.

Ininulat ng licenciadong si Aranda sa aklat na ginawa niya ng lubhang karunungan tungkol sa mga kaieipan at kabatulan, na sa Genova'y may isang esmeraldang totoong malaki na paris ng isang pinggan, at kasing hugis din ng pinggan, na lubhang iniingat sa sagrario, na parang pinakapang-ulong labi, sapagka't sinasabi na si Cristong ating mananakop ay kumain sa kaniya ng jueves ng paghapon, at tinatawag siyang Parapside Domini (Pinggang kina-kanan ng Panginoon).

MGA KALIHIMA'T-KABAGSIKAN NG ZAFIRO

Ang zafiro't ang rubi'y halos mayroong isa ring kabagsikan at katunayan: nagkakaiba iba sila na ang rubi ay lubhang mapula, maningas at makinang o mapingning, at ang zafiro'y may kulay ng langit na lubhang paaninag. Ang zafiro'y lubhang pinupuri laan sa maraming mga kagamutan, at siya'y lunas laban sa lehat nang lason. Ang zafiro'y may kabagsikan na makaampat ng dugô sa mga ilong pag ilinagay siya sa kanila, pumipigil ng mga malabis na laman na sa mga mata'y malabis na tumutubô. Tumutulong ang zafiro ng kataká-taká sa pagpapatibay at pagpapaliwanag ng paningin, na idadaang madalas ang sinabing bató sa mga mata.

Kung ang batóng ito'y ilagay sa ilalim ng dila niyaóng mga mayroong mga lagnat na lubhang mabibigat, ay pabuhupain sa kanila ang init ng mga sinabing lagnat.

Mahalagang lubha ang batóng ito laban sa lason at nagtatanggol sa lehat nang hangging masama.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG BATONG BEHOZAR

Ang batóng itó'y mayroong mga kabagsikang kataká-taká, sapagka't siya'y laban sa lahat ng lason at mga kamandág kung siya'y isubò sa bibíg na pinulbós.

Ang magdalá sa kaniya'y maliligtás sa mga pighati, lumbáy at sa mga sakit na malulungkót.

Ang batóng itó'y umaapulà ng mga lagnát, na caalis ng mga lagnát, na umuulit sa ikatlong araw, at sa pangiking nanasok ng apat apat na araw, nagliligtás sa lepra, galis at kati, kahit na matagal: mahalagá laban sa mga bulutong, tigdás at sa mga buni, nagpapalakás sa mga payát at mahihina, binibigyan silá ng gana ng pagkain, kinakain siyang duróg o pinulbós.

Pinadadali ng batóng itó ang panganganák, linalinis ang mga bató't pantóg na inaalisán ng mga buhangin, itinatabóy ang mga uod, pinagagalíng ang mga nakagát o natuká ng mga vívoras, serpientes, mga hayop na ulól at makamandág.

Ang mga pulbós nitóng batóng bebozar ay ilinalagáy sa mga sugat na gawá ng mga palasóng may lason, at inaalis ang lason o kamandág, at kung ilagáy itóng mga pulbós na itó sa mga bukol na binuksán sa liig, at sa mga bagá, ay nakagagalíng ng kataká-taká.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG CARBUNCLO

Ang batóng itó'y nagniningning sa mga kadili-man, anó pa't kung siya'y naron ay waling kailangan ng ibang liwanag, ang kaniyang kabagsika't niningning ay tinatanggap niya sa araw.

Ang batóng itó'y di lamang mahalagá laban sa labát nang kamandág o lason, datapwa't kung may nalalamang kamandág o lason sa anomang vaso, ay inibahayág niya, kung ilagáy ang vaso sa liwanag niya.

Sinasabi ni Ludovico Bartolomeo, na noong siya'y nasa Indias, ay nakakita siya sa hari sa Pegú ng mga ilang carbunclos, na nagniningning sa mga dilim, anopa't sa pagkakaharapan nilá, anaki'y ang mga katawán nila'y mga nanganganinag: totoong mataimtim ang liwanag na itinutudla ng mga tinurang carbunclo.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG BATO NG AGUILA

Sinasabing bató ng águila, sapagka't ayon sa sinasabi ni Alberto Magno, ang águila'y may ugaling magdalá niyaón sa kaniyang pugad, samantalang inalagaan ang kaniyang mga anak. Ang kulay na ganap ng batóng itó'y parang balát ng castaña, at sa loob ng batóng itó'y mayroong isá pa, na tumutunóg pag siya'y inaalóg, at kayá sa ibang pangala'y tinatawag siyang batóng buntís. Ang batóng itó'y tumutulong ng malakí sa panganganak ng babae, kung itali sa kaniya ang tinurang bató sa hita sa dakong loob.

Mahalagá ang batóng itó, kung kaning pinulbós, laban sa labát nang kamandág o lason, at tumutunaw ng mga sagabal sa mga pinagdaraanan ng mga singáw.

Ang batóng munti na nasa loob ng bató ng águila kung pulbusín at inuming kasama ng tubig, ay nakaaalis ng sakit sa tagiliran ng walá pang dalawang puót apat na oras; pinagagaling ang mga lagnát na umuulit ng sa ikatlong araw, at ang nanasok na may pangiki ug apat apat na araw, kung kaka-

nin ang mga pulbós bago silá pangikibín; inasala ang mal de madre (sakit sa babay-bata at linilipol ang mga bulati sa tiyán, kung inumin ang mga pulbós ng sinabing batóng kahalò ng alak.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG MGA BATONG
AGATA, JASPE AT GARING

Itóng batóng ágata'y mayroong isang kabagsikang kakaibá't kataká-taká, at ito'y na kung ilagáy siyá sa tubig, ay nagkakaapóy at nagniningas, at kung ilagáy niyá sa langís ay namamatáy.

BATONG JASPE

Ang magdalá ng jaspe sa kaniyang katawán ay hindi malululá kung magdaragát, at di magkakaroon ng flujo de sangre, at kung dalhín sa ibabaw ng sikmura'y nagbibigáy ng malaking lakás at tapang, at umaapulá ng pagsuka.

Ang garing ay ang ngipin ng elefante, na kung dalhín, ay nagpapalakás ng pusò at umaalalay sa atáy.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG MGA BATONG
PANTAURA, TURQUESA'T ACATES

Ang batóng pantaúra'y nagtatagláy ng mga kabagsikan ng lahat ng mga bató, ayon sa isinulat ni Apolenio Trianeo, at kung ang bató balani'y humahalina sa bakal, itó namang batóng pantaúra'y humahalina sa lahat ng mga batóng mahalagá, at ang nagdadalá sa kaniyá sa katawán ay hindi mangyayaring tablan ng anumang kamandág o lason, at iingatán siyá ng lahat na iniingatán at inaalalayan ng ibang mga bató.

BATONG TURQUESA

Ang batóng turquesa'y mahalagá laban sa mga pagkahulog, at nagtatatbáy ng mga takot. Ang batóng acates ay may malaking pakinabang sa nagdadalá sa kaniyá sa pag-aalalay ng paningín at pagsasalitang magaling at malayá, mahalagá laban sa kamandág o lason.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG MGA BATO
NG MGA LANGAY LANGAYAN

Sinasabi ng mapagsubok at gayón din ni Alberto, na sa ulo ng mga langáy langayan ay mayroong dalawang batóng lubbâng maliliít, at ang isá'y maputi at ang isá'y mapulá, na ang mga kabagsikan nila'y ang mga sumusunód: Sinasabi na ang magdalá sa katawán ng batóng puting langáylangayan ay hindi mahahapô sa uhaw, at kung siya'y dalá sa bibig, ito'y tataglaling palaging sariwá.

Sinasabi pa, na kung sinoma'y mayroong flujo de sangre, at ilagáy ang sinabing munting batóng puti sa liig, na pagdaka'y maaampát sa kaniyá ang dugô.

Sinasabi pa, na may kabagsikan na tumulong sa panganganák ng mga babae, paris ng bató ng águila.

Sinasabi pa, na kung ilagáy ang tinurang munting batóng maputi sa isang vaso ng tubig sa isang gabí, at kung inumin ang tubig, ay nagpapakursó at maalis ang mal de gota (sakit na pio), at gayón din ang lagnát, kung mayroon.

Sinasabi pa, na ang magdalá sa katawán ng batóng mapulá ng langáylangayan ay maliligtás sa maraming mga sakit.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG BALAT NA
HINUBAD SA SERPIENTE

Ang balát ng serpiente kung sunugin, at ilagáy sa ibabaw ng sugat, ay nakagagaling; at kung mayroong punza, o bakal na napapakò sa loob ng laman, ay binubunot at ilinalabás sa labás.

Tandaan mo't muling tandaan at unawain, na ang magdalá sa katawán ng mga pulbós ng balát na hinubad sa serpiente y málalayó sa lepra; at hindi mangyayaring málason; at masdán na mayroong malalaking kabagsikan at maraming katunayan ang mga tinurang pulbós, datapwa't susunugin ang sinabing balát kung ang araw ay nasa signo Aries, na itó'y sa buwán ng marzo o abril.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG MGA BATONG
NICOLAUS, AT ASTROITE

Ang batóng nicolaus ay nagbibigáy pighati at kalungkutan sa nagdadalá sa kaniyá sa katawán.

Ang batóng astroite, kung ilagáy sa alak o sa sukà, ay gumagalaw na mag-isá, ng hindi hinihipò.

Sa Escocia'y may nabuhulog na mga batóng bubaghág na kung salain sa pamamagitan nilá ang tubig sa dagat, ay tumatamis at sumasaráp.

MGA KALIHIMA'T KABAGSIKAN NG MGA ILANG BUKAL

Lubhang marami'y ang mga tangling kabutihang ng mga bukál, at totoong kataká taká ang mga ki

nahibinatnang sa kanila'y nanggagaling, na kung hindi silá isinusulat ng mga taong totoong bantog, ay di mangyayaring paniwalaan, at ako nama'y di mangangahas na bumanggit sa kanila, datapwat dahil sa totoong kagalang-galang ang mga nagsasabi, ay isinusulat ko silá, babanggitin ang kanilang mga pangalan, at ang mga pook kung saan nilá isinusulat ang mga yaon.

Sa provincia Cirenáica, sinasabi ni Pomponio Mela, na may isang bukál na may totoong kakaibang katangian, na sa hatlog-gabi'y kumukuló, at mainit na mainit, at sa tanghaling tapát ay malamig at tigil.

Sa mga pulong fortunadas ng Canaria'y may dalawang bukál, na ang isa'y pag uminóm sa kaniya'y magpapatawang palagi, at ang isa'y laging nagpapalungkót.

Sa India'y may isang bukál, ayon sa isinusulat ni Plinio't ni Teofrasto, at sa Etiopia, mga iba, na ang kanilang mga tubig ay ginagamit na pinakalangis sa pag-iilaw at pagkain, na para ring langis ng mga olivas.

Isinusulat ni Solino't Teofrasto, na may dalawang bukál na may totoong iba't ibang kabagsikan, na ang isa pag ininumán ng mga babae'y nagpapabaog o di nagppaanák sa kanila; at kung uminóm sa isa'y nagbahandá sa kanila upang maglibít manganak; at itó rin ang pinatotohanan ni S. Isidoro sa lib. 14. Ethymol.

Sa Beocia'y may dalawang bukál, na ang isa'y nag-aalis na lubós ng alaala sa uminóm sa kaniya, at ang isa'y nagdaragdág ng lubhang dakilà sa kaniya.

Sa Guinea'y may isang bukál, na sinasabing kay Jacob, na bawat tatlong buwa'y nagbabago ang kulay ng tabig, samakatwid, maitim, mapula, verde, at malinaw.

Sa Judea, isinulat ni Plinio, lib. 31, na malimit magkaroon ng isang bukál, na sa lahat ng mga sabado'y natutuyô, na walang tinataglay isa mang patak na tubig.

Sa castillo ng Emaus ay mayroong isang bukál na ang tubig niya'y gumagamot ng lahat ng mga sakit, maging ng mga tao, maging ng mga hayop, sa kaniya sinasabing naghugas si Cristo ng mga kamay neong siya'y inanyayahang kumain ng mga discipulos o alagad na naparoroon sa sinabing castillo.

Sa mga garamantas, isinulat ni Plinio sa binanggit na lugar, na may dalawang bukál na totoong kakaiba ang kanilang katangian, na ang isa'y totoong matamis at totoong malamig na hindi mainom; at ang isa'y totoong mainit na hindi maipapasok ang kamay sa loob ng tubig ng hindi mapapasô o masusunog.

Isinulat ni Aristóteles, lib. de admir. na mayroong bukál na ang katangian ng tubig niya'y kung nagtutugtugan ng mga flauta o ibang mga instrumento sa musika sa malapit sa sinabing bukál, ay gumagalaw, o kumukulô at kumukulong lubha, na lumalabas sa ibabaw ang tubig, at pagtigil ng musika'y tumatahimik ang tubig.

Isinulat ni Bautista Fulgosio, na sa Inglatera'y may isang bukál na ang katangian: na pag linagyan siya sa loob ng isang kahoy, ito'y ginagawang tunay na batô sa loob ng isang taon.

Sa Francia, anito ring nagsasalaysay ay mayroong isang bukál na lubhang malamig, at madalas ay lumalabas ang malalakíng lagabláb ng apoy kung saan lumalabas ang tubig.

Isinulat ni Leonico, lib. 3, cap. 83, na sa tadhanang pulo ng mga ciolopes ay may isa pang bukál, na ang tubig niya'y hindi mangyayaring ihalo kailan man sa alak.

Isinusulat at sinasabi ni Pomponio Mela, na sa Macedonia'y may isang bukál na kung magsuot sa loob niya ng isang sulong nagniningas, ay lumalabas na patáy, at kung siya'y isinusuot na patáy, ay lumalabas na nagniningas: dito nanggaling at sinabi ni Juan de Mena, na may isang bukál sa mundo, na makapagbibigáy ng mga apóy at makapagnanakaw ng mga apóy. At nang huwág ariling salitang kabalaanan o kathá ko lamang, alamín ninyó na binanggit ni San Isidoro ang bukál na itó sa lib. 13 ng mga Etimologías; at si San Agustin ay nagsasalitá tungkol sa bukál ding itó sa lib. 21 de Civit. Dei, at si Plinio sa lib. 2 ng kaniyang historia natural.

Si Leonico rin, sa pook na binanggit, may sinasabing isang bukál, nasa Licia, na ang ayos niya'y dugó.

Sinasabi ni Celio, na sa isang pook sa Francia ay may isang bukál, na sa loob niya'y gumagawá ng isang ingay na totoong tugmát totoong magaling ang tunóg at kalugád lugód, na magaalís ng labat ng lumbáy at kalungkutan sa nakikinig sa kaniya.

Sa pulo ng Cuba ay may isang bukál, na binubukalan ng isang tubig na totoong malapot, na na-gagamit na pinakabetaín sa pagkukumpuni ng mga sasakyan. Si Nicolás Leonico'y may sinasabing isang bukál, na nasa pulo ng Najor na sa tadhanang araw ng taón ay umaagang isang tubig na ang lasa'y alak.

Isinulat ni Marco Paulo Venero sa aklat nang kaniyang paglalayág, na sa provincia Zarzanja'y may

isang lawa ng mga tubig na bumababang galing sa mga bukál ng mga bundók, doo'y walang natatagpuang mga isda sa buong isang taon, kundi sa panahon ng kuwaresma, at pagdating ng Pasko nang Pagkabuhay na muli, ay walang matatagpuan kahit isang isda man.

Sa Gongona'y may isang ilog, na wala ring dalang isda kundi sa kuwaresma, at pagkatapos ng mga mahál na araw niya'y nauubos naman ang mga isda ng ilog na itó.

Sa mga puló ng Canarias ay may isang punò ng kahoy na linalabasan ng maraming tubig sa mga dahon, na iniinóm at ikinabubuhay ng lahat ng mga magkakapit bahay, at pati nang lahat ng mga hayop sa pulong yaon na tinatawag na Gomera.

Isinulat ng padre Joséf de Acosta sa kaniyang historia de las Indias, lib. 3, cap. 29, na sa Cruzco'y may isang bukál, na kung paano lumalabás ang tubig, ay nagiging asing lubhang maputi at mabuti sa pagkain.

Sinasabi pa ng padre Acosta, na sa Perú, na kinadoroonan ng mga mina ng azogue, ay may isang bukál, na linalabasan ng tubig, kung paano lumalabás, ay nagiging batong buhay, sa batong iya'y kinuha ang mga ginamit sa lahat ng mga bahay sa Guancavelica, na nasa siping ng sinabing bukál.

Si San Isidoro, Etimólogo lib. 75, ay may binaanggit na maraming mga bukál na mayroon sa Cerdeña, ang mga iba'y lubhang malamig, at ang mga iba'y lubhang mainit, at magkasabay, gayong sila'y nagkakalapit-lapit.

Sa Andalucia sa bundók na tinatawag na Megna, may isang bukál sa siping ng isang bahay aliwan sa

bukid ni D. Luis de la Oueva, na totoong mainit na kung maglalagáy sa loob sa isang paá ng vaca, ay jouubos siya sa loob ng anim na oras, na walang natitirang munting bahagi man ng laman, at di nagkaroon ng táong makapaglalatagáy ng kamáy sa loób sa tagál ng isang Abá Ginoong María.

Si Paulo Veneno, lib. 1 cap. 13 ay nagsasabi na sa bundók ng Armenia na tinigilan ng sasakyan ni Noé, ay may isang bukál, na binubukalan ng isang licor na kawangis ng langis, at hindi mabuti sa pagkain, datapwá't may malaking kapakinabangan sa pag-sunog, at sa paggawá ng mga unguento.

Si Aristóteles, na pinakapangulo sa mga filósofos, lib. de Mirab. auscul, ay nagsasabi ng isang dahil ng isang bukál na mayroon sa Sicilia sa hanggahan ng mga Paliscos, na anaki'y lalong mapaghimalá kay sa ugali; at siya'y na kung sinoma'y gumagawá ng panunumpa, upang paniwalaán, yao'y isinusulat sa isang munting tablá, na ilinalagáy sa tubig ng bukál na yaon, at kung ang panunumpa'y totoo, ang munting tablá'y lumalakad sa ibabaw; at kung hindi totoo'y lumulubóg, at ang nanumpa'y nasusunog, at nagiging abó.

Si Pomponio Mela sa lib. de situ orbis. cap. 8. ay sumulat ng isang himalang kakaibá ng isang bukál na tinatawag na bukál ng Araw, sa provincia Cirenaica, at siya'y na kung ilagay ang kamáy sa ibabaw ng isang batóng linalabasán ng bukál, ay lumalakíng lubhá, na umaapaw, at umaangát sa mataas, at paginalis ang kamáy, ay bumabalík sa kaniyang takbóng ugali, at bumababá paris ng una. Ibáng kinahihinatnán at kababalagháng isinusulat ng sinabing nag-

sasalitâ tungkol sa tinurang bukál, at siya'y na kung paano pagsipót ng araw sa umaga'y umaakyat, gayon din ang bukál ay lumalamíg, at mula sa tanghalang tapát paibabâ ay nawawalâ sa kaniya ang lamíg na yaón. At pagka lumulubóg ang araw ay umiinit hanggang hatling gabi, at magmulâ diyan hanggang sa umaga, ay nagbabawas ang init na yaon, hanggang sa muling bumabalík na lumalabás ang araw, at muling lumalamíg, at sa kadahilanang itó'y tipatawag siyang bukál ng araw.

Si Lucio Século, lib. 3, nagsasabi na sa Villanueva del Obispo'y may isáng bukál na saganâ sa tubig; datapwâ't pagpasok ng araw sa signo ng Libra ay natutuyóng lubós, at hindi nagbibigáy ng patak na tubig hanggang sa ang araw ay masok sa signo ng Aries, na nagbibigay niyaón ng saganâ.

Si Solino't Isidoro, lib. 13, Ethim., ay nagsabi tungkol sa isáng bukál sa Cerdeña, na gumagamót ng lahat ng mga sakit ng mga matá. At sinabi pa ng mga itó, na kung may magnanakaw na pinaghibinalaang may ninakaw, ay maghugas ng mga matá ng tubig ng bukál na itó, ay nabubulag kung siya ang nagnakaw, at kung nindi ay lalong lumilina sa dati ang mga matá niya.

Si Alberto Magno'y sumulat tungkol sa isáng bukál na mayroon sa Alemanía, na totoong malamíg na lahat ng ilinalagáy sa loob niya'y nagiging bató.

Sinasabi ni Aristótoles sa lugar na binanggit na sa Promontorio ay may isang bukál na binubukalán ng dugô; at dahil sa masamáng amóy niya ay di mangyaring maglay ág sa bahaging yaon niya na pinapasukan niyaong tubig na may kulay dugô.

Sinasabi ni Aristoteles sa lugar na nabanggit, na malapit sa mga cíclopes ay mayroong isang bukál na lubhang malinaw, datapwá't pagkasama-sama, sapagka't pinapatáy pagdaka ang uminóm sa kaníyá.

Si Nicolao Leónico, lib. 3, cap. 83, sumulat tungkol sa isang lawá na sinisibulan ng lubhang maraming isda: at sinasabi na pagkamainít ang araw, tahimik at walang hangin, ay nakikita sa ibabaw ng tubíg ang kasaganaan ng langís, na lubhang mapakinabang sa pagkain, pagsunog at paggagamót; at ang mga nananahanan sa lupang yaón ay nunuha ng lubhang maraming langís sa mga tinutang araw.

Isinulat ng P. José de Acosta sa historia de las Indias, lib. 1, cap. 19, na sa mga indios na tagá Inga ay mayroong dalawang bukál na lubhang nagkakalaban, na sa isa'y lumalabás ang tubig na kumukulo, at sa isa ay totoong malamig, na anaki'y tubig na lumalawak na buô-buô sa lupa dahil sa lamig, at ang isang bukál daw ay nasa tagiliran ng isa, bagay na nakapagtataka.

Sinasabi na sa Perú'y may maraming mga bukál, na ang mga tubig nila'y nakagagaling sa mga bubas at sa mal francés sa mga naghuhugas sa kanilá, at sinasabing marahil ang dahil, ay sapagka't nagdaraan ang sinabing mga tubig sa mga lupang may malaking kasaganaan ng zarzaparrilla, na may kabagsikan sa pagpapagaling sa mga gayong sakit.

At ang ibig makaalam pa ng mga kabagsikan ng tubig, at lalong malalakíng himalá ng mga bukál, basahin si Nicolás, Leónico, lib. 1, cap. 32, at si S. Agustin, lib. 21 de Civit. Dei, cap. 6, at si Aristoteles sa lib. de Mirabilibus auscultandis, at si Celio Ro.

diginio, lib.. 15, cap. 17, at si Ultrovio lib. 8, cap. 4 at ang mga ibang maraming nagsisulat tungkol sa bagay na ito, paris ni Plinio, Pomponio, Solino, Lucio. Século at Alberto Magno, at iba pa.

KALIHIMAN UPANG PATAMISIN ANG TUBIG
SA DAGAT AT MAINOM

Isinulat ni Aristoteles na upang mapatamis ang tubig sa dagat, at mainom, ay gumawá ka ng isang vasong pagkit na natatakbang magaling, at ipasok mo siya sa dagat, at ang tubig na papasok sa vaso'y mawawalán nang asin, at magiging matamis. Gayón din ang mangyayari kung magpasok ka ng isang vasong lupa na bago takbang mabuti lamang ang bibig.

MGA KALIHIMANG KATUTUBO UPANG PANATILIHIN ANG
PAG-IINGAT SA KAHALAYAN AT PIGILIN
ANG MGA KAINITAN NG KATAWAN

Isinulat ni Macencio, na ang katás ng damóng tinatawag na Sagunta, kung inumin ng di pa kumakain, ay pumipigil ng mga kainitan ng katawán.

Isinulat ni Avicena, na ang ruda kung kanin, ay nagpapalamig ng mga kainitan ng katawán sa tag-araw, at sa babae ay pabalik, sapagka't nagpapamit sa kaniya ng malabis. Sinasabi ng maestro Juan: na ang verbena'y mayroong lubhang malaking kabagsikan at lakás upang pumigil ng pita ng katawán, sapagka't pagka nabibigkis sa mga tadyang, ay umaapula ng malaki sa mga galaw ng katawán. Sinasabi pa niya rin, na kung inumin ang katás ng verbena,

ay nakaaalis ng kaya sa umiinom sa kaniya sa loob ng pitong araw. Sinesabi ni Micael Escoto ng lubhang magaling, na lahat ng mga dahong maasim, malalamig at masasaklap, ay naayon sa pag-iingat sa kahalayan, na pinananatili siya. At pabalik, ang mga bagay na malalambot, mainit at mababangó, ay sumisira sa kaniya't nagpapataboy na lubos.

Datapwa't kung pag-uusapan ang natutungkol sa kaluluwa, ang mga bagay na lalong nagpapanatili ng pag-iingat sa kahalayan ay ang pag-aayuno, ang paghahampas, at iba pang mga pagpapasakit, pananalangin malimit at taglay ang malaking pingas ng loob.

MGA KALIHIMANG LUBHANG TOTOO'T NATIKMAN UPANG
PANATILIHIN ANG MGA HIHIGANG WALANG MGA BUROT
ANG MGA SILID NA WALANG PULGAS, ANG MGA BAHAY
NA WALANG LANGAW, AT GAYON DIN WALANG
MGA LAMOK AT WALANG MGA DAGA

Kumuha kayo ng cola o agua cocha, na isa ring lahat, at tunawin ninyo siya sa tubig sa apoy, na lumagay siyang malinaw na malinaw at huwag malapot, ngayon haluan ninyo ng acibar ang sinabing cola, at ganiyang mainit babasain ninyo't kukuskusin ang mga tablá at mga paa ng mga hihigán, na walang matitirang di babasain, at makikita ninyo ang dalawang bagay na lubhang mabubuti at kaiba. Ang una'y ang mga paa't mga tablá'y magiging anaki'y nogal, at ang ikalawa'y hindi na magkakaroon ng mga surot sa buong buhay, paris nang natikman ko.

LABAN SA MGA PULGAS

Maglagáy kayó ng isang palayók na tubig sa apóy, at sa loob ng sinabing palayók maglagáy kayó ng mga iláng dinerong solimán, at pabayaán ninyong kumuló siyá ng kaunti, 'at wisikán ninyó ng tubig na itó ang silíd pagkatapos na mawalisáng magaling at maniwalá kayó na papatayín at uubusin ang mga pulgas na mayroon, at hindi tutulutang siputan ng mga ibá, at ito'y mangyayaring gawín ng makalawá sa loob ng sanglinggó.

LABAN SA MGA LANGAW

Muha kayó ng kaunting pulót o arina at tunawin ninyó siyá sa kaunting tubig na malinaw, at haluan ninyó ng arsénico o rejálgar, at ilagáy ninyó itóng halò-halóng itó sa mga iláng vaso sa pook na mararating ng mga langaw at makikita ninyo na silá'y magatitirang nakataás ang mga paá, sapagka't pagkatikim sa kaniya'y nangatatumbáng patáy. Gayón din ang kinabihinatnán ng oropimentang linigís at tinunaw sa tubig, at inilagáy sa mga iláng vaso sa loob ng bahay; datapwa't magingat kayó na huwág lalapit magíng áso o inahín na tumikim sapagka't mga mamatáy.

LABAN SA MGA LAMOK

Magsusunog kayó ng mga cominos na parang sa silíd na may mga lamók at makikita ninyong

kung paano mga luhulog na patáy o maglalaya-
san, at kung magbasa kayó sa mukhá ng tubig,
na pinagbabaran ng cominos, ay hindi darating sa
inyong mukhá ang mga lamók. Sa ibang lugar
sasabihin ang ilang ibang kalihiman tungkól sa mga
itó na mga dakilà, at marahil di paniniwalaan at kayá
babanggitin ko riyán ang mga tanang nagsasabi niyaón.

LABAN SA MGA DAGA

Sakitin ninyong makabuli ng isang dagang malaki-
laki o katamtaman, at gawin ninyó isá sa dalawang
bagay, o anitan ninyó ang kaniyang ulo; alisán siyá
ng balát, at maglagáy kayó sa kaniyá ng kaunting
asing dinurog, at pabayaán ninyó siyang yumaong
buháy at matabimik, at siya'y magtutumulin at ha-
hanap ng away at ingay sa kaniyang sakit anopa't
lahát ng mga iba'y magbabago ng tirahan: o gumawá
kayó ng ibang bagay, kung inaskalá ninyong lalong
magaling at lalong madali, at ito'y na magtali kayó
sa liig ng dagá ng isang cascabel (baimbi o bembé)
na muntí, na magkakaroon ng tunóg na buháy, na
ipangtatabóy niya sa mga ibang dagá, at sa kaniyang
para'y maliligtás sa mga sinabi nang limang kaaway
sa bahay, at hindi na magkakailangan ng mga push
at mawawala na ang mga bagabag. Ibang kalibimang
lalong magaling at lalong madali. Muha kayó ng
yesong bago, at pagkatapos na salain, haluan ninyó
siyá ng kesong ginayat na manipis, at pagka halong
mabuti ng lahat ilagáy ninyó siyá sa iba't ibang
bahagi ng inyong bahay, at magiging katuwaang
makita ang mga dagang nakakain ng sinabing lahók

na naglalakarang namamagâ sa bahay, at kung mayroong tubig na maiinóm, ay lalong madaling mga mamatáy, sapagka't ang yeso pagka madaiti sa tubig o sa bagay na balumigmig, ay madaling nagiging masa, at ito'y isang kalihimang walang pangauib.

KALIHIMANG TANĠI AT MAPAKINABANG UPANG PANATILIHING
BAGO ANG MGA ZAPATOS AT MARINTAB, KUNG BAGO

Pagka ang mga zapatos, chinelas o mga borcegui, mga botas o mga balát, ay nagpapasimulang nawawalán ng kintab at ng kulay, bibili kayó ng isang dinerong tinta ng mga zurradores (yaóng tintang ipinangkukulti't ipinangtitina ng itim sa mga balát), at pagkabasa ng isang panyóng lana sa tintang ito'y kuskusin ang mga zapatos, borceguís o anoman, at pabayaán ninyóng matuyó silá, at pagkatuyó'y kuskusin rinoyó silá ng ibang panyóng lanang tuyó, o binasa ng katás ng suba na lalong magaling, at makikita ninyóng nananauli ang itim at kintab na dati nilang tinatagláy; anopa't lalong magiging parang mga bago kay sa lumá at ito'y nasubok ko na ginagawá kong parang bago ang mga borceguies at mga zapatos, hindi minsán lamang, kundi madalás, sapagka't kaming may kaunting kita, at malaking gugol, ay titipirin namin sa isang dako ang igiugugol namin sa iba.

MGA KALIHIMAN UPANG PATAGALIN ANG
LANGIS NA PANGSUNOG

Muha kayó ng retama na may lalong malilit na dahon (sapagka't dalawang bagay na retama mayroon),
Mga Kalihiman

at sunugin niyo siya, at ang abo'y gawin ninyong legia, na kung iluto ninyo'y magiging asin, at ang asing ito'y kung ilagay sa mga tinghoy o mga sulô ay nagpapatagal sa langis ng mahigit sa ikatlo. Ang alumbre de roca, ang asing karaniwan at kinakain ay mayroong gayon ding kabagsikan, nguni't hindi lubha paris nang asin ng retama.

KALIHIMAN UPANG DUMAMI'T MARAGDAGAN
ANG LANGIS NA PANGSUNOG

Muha kayo ng isang librang langis, at painitin ninyo, at saka maglagay kayo ng apat na onza ng pez griega at isang dinero ng alumbre de roca, lahat linigis na magaling, at baluin hanggang sa magkalabok na magaling, at pagkatapos ay mangyayaring gamitin ninyo sa mga tinghoy at sa mga sulô, at makagagawa kayo ng humigit o kumulang, sundin ang pagkakasunod-sunod na ibabagay ang mga sangkap na gagamitin.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG SUKANG MABUTI'T MATAPANG,
MARAMI, AT SA KAUNTING GUGOL

Sa sangdaang bangâ ng tubig na ilagay ninyo sa isang eisiglan, maglagay kayo ng isang puno ng mga uvas na piniga o hinapit (na ito'y sa panahon ng pag-asap ng uvas), may kasamang isang libra o dalawa ng peregil verde, at isa nang bulaklak ng sahucong sariwa at tuyô, o isang mabuting bangâ ng suakang matapang, at pagkaraan ng isang buwan ay magkakaroon kayo ng sangdaan at isang bangâ ng

sukang lubhang matapang at mabangó: sapagka't ang bulaklak ng sahuco'y nagpapatapang at nagpapabangó sa suka, at kung maghanda ng mga gagamitin, magagawa kayó ng mahigit o kulang.

KALIHIMAN UPANG PARAMEHIN ANG PAGKIT

Muha kayó ng isang arroba ng sebo ng kambing na lalaki at labing dalawang itlóg ng itik, lamang ang mga búrok na ilinutó ng kaunti at binati, ang ilalagáy ninyó sa loob ng sebo kasama ng isang arroba ng pagkit, at pagkalagáy na lahat sa apóy, bahaluin ninyó siya hanggang sa matunaw at magkalahók, at lahat ay magiging pagkit na lubhang madilaw nama-gagamit ninyó at magagawa ang inyong ibigin.

KALIHIMAN NG ALAK UPANG MAALAMAN

KU G MAY TUBIG O WALA

Sinabi ni Creponte, na upang maalaman kung ang alak ay may tubig, maglalagáy ng mga ilang piraso ng perang hilaw at tinalupan sa varong kinalagyan ay magiging tanda na di magkakaroon ng tubig, datapwa't kung pumatungo sa ilalim, ang alak ay tinubigan. Ibang pahayag: muha ng isang junco o ng isang ginikan ng avena na malinis na malinis, at pagkapahid sa kaniya ng langis o ng sebo na eiyang lalong magaling, isuot siya sa vaso ng alak, at kung may tubig ay lalabas na nakadikit mga ilang munting paták ng tubig. Ibang pahayag: punin ang isang palayók na bago ng alak, at kung may tubig, pagkaraan ng dalawang araw lahat siya'y ma-

babasa. Ibáng pahayag: magbasa ng isang munting piraso ng cal viva o apog na bubáy sa kaniya, at kung may tubig ay malulusaw, at kung walá, ay masisiksik nang lalò. Ibáng pahayag: maglagáy ng kaunting alak sa langís, na totoong mainit at kung may tubig sa sinabing alak, ay luluksó at kung walá, ay hindi.

KALIHIMAN UPANG KUNIN ANG TUBIG SA ALAK

Isinulat ni Caton at ni Plinio, na upang kunin ang tubig sa alak, ay gumawá ka ng isang vasong yedra (baging), at ilagáy mo ang alak sa kaniyá kung may tubig ang alak, ay lalabás na labát, at matitirá ang tubig sa sinabing alak, at kung ang alak ay walang tubig, ang vaso'y matitirang walang laman.

KALIHIMAN NG ISANG REDOMA NA KAHIT PUNO NG TUBIG AT NAKATIWARIK, AY HINDI NABUBUHOS

Maglagáy ka ng isang redomang punó ng tubig o ng alak sa loob ng isang cubileteng kahoy, o tansó, na siyang lalong magaling, maglagáy ka sa ibabaw ng redoma at sa ilalim ng maraming salmitre o nieve (hielo), na siyang lalong mura, na dinurog na magaling, at sa ibabaw ng nieve ay maglagáy ng mabuting dami ng asing maliliit, at unti-unting igugulong mo ang iyong redoma, hanggang sa madurog na labát ang nieve at itatapon mo sa labás ang tubig nang nieve, at maglalagáy ka ng gayón ding daming nieveng dinurog may kasamang asing maliliit, pabayaan mo siyang lomagáy hanggang sa matunaw na labat na

huwág gagalawin ang redoma, at sa ikatlo gayón din ang gawin mo, at mamumuô ang tubig o alak na nasa redoma, at magagawâ mo sa kasalukuyan nang tag-arâw, at magiging anaki'y bagay na di mangyayari, ang gayong bagay na totoong madaling gawin, at kung ilagáy ang redoma ng patriwarik, maliwanag na hindi matatapon, at sa isang kadahilana'y maggagaling ang dalawang kinahinatnang lubhâng kakaibâ, na natikman ng duque de Gandía na si Dr. Francisco de Borja, na sumalangit nawâ sapagka't nagpadalâ ng isang redomang punô ng tubig na helado sa tag-arâw sa ginoong patriarcang D. Juan de Rivera, arzobispo sa Valencia, na sa pagganti sa gayong kakaibang kalihima'y nagpapadalâ sa kaniya ng ibang redomang punô ng alak na helado, na naging lalong malaking kababalaghan.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG ROSA'T CLAVEL NA
MAPUPULA, AY MAGING MAPUPUTI

Ang clavel at ang rosa'y susuubin mo ng azufre, at pagdaka'y makikita mong ang kanilang kulay na mapulâ'y puputi, at magagawâ mong maputi ang isang clavellinang mapulâ, paris nang natikman ko sa tad. hanang poók, na pinaputi co na mahigit sa dalawang puong mga clavel, at totoong malaki ang pagtatakâ ng mayari ng clavellina, dahil sa di naalaman ang kadahilanan.

KALIHIMANG TANGI AT NAKATUTUWA

Maglagáy ka ng isang munting kanyón ng pluma ng katiting na azogue, at pagkatakíp na magaling ilalagáy mo siya sa loob ng isang piraso ng tinapay na mainit, at makikita mo na pag-init ng azogue ay pasasaltahín ang tinapay. Gayón din ang makikita mong gagawin sa isang avellana, kung sa loob ay may azogue, at ilagáy mo ang sinabing avellana sa tabig na mainit, sapagka't pag-init ng azogue, ay paluluksuhin ang avellana, at tatakbán mo ang butas ng isang tingting.

IBANG KALIHIMANG LAAN SA REDOMA

Kung ibig mong paakyatín ang tubig sa isang redoma sa itaas, painitin mong magaling na magaling ang redoma, ilagáy mo siya ng pataób sa tubig, at makikita mong aakyat ang tubig, samantalang ang redoma'y mainit, at upang uminit ay magsunog ka ng papel sa ibabaw ng ibabâ o puwít ng redoma, at hindi titigil ng pag-akyat hanggang sa mapunô, at tinikmán na.

IBANG KALIHIMAN NG REDOMA

Kung ibig mong gawin na ang isang redomang punô ng alak na nabibitin, at kung basagin siya'y howag mabuhos, muha ka ng isang pantóg ng bakang kapón, o ng ternera (bulô ng baka) na siyang lalong magaling, at lumagáy na malinis na malinis na

walang laman, at ipasok mo siya sa loob ng isang redoma, na maging kasing laki ng pantóg pagka napuno ng hangin, at itatall mo ang liig ng pantóg sa liig ng redoma; ngayon punin mo ang pantóg ng alak, at pagkatapos na ang redoma'y mabitin hampasin mo siya ng isang kahoy at basagin mo siya, matitirang nakabitin ang alak ng pantóg, at tinikman na.

IBANG KALIHIMAN NG REDOMA

Kung ibig mong maglagáy ng isang redoma, tasa o botelyang may tubig sa ibabaw ng ulo, at hindi siya ibababa ryan, ni hindi bibipuin ng mga kamáy ay iintumin mo ang tubig, kumuha ka ng isang ginikan ng centenong mahabà na dumating mula sa bibig mo hanggang sa tasa, botelya o redoma, at pagkalagáy ng isang dulo sa loob ng redoma o tasa, at ang isa sa iyong bibig, ay mainóm mo ang tubig na walang matitirang paták; at upang ang dulo ng ginikan ay lumagáy sa loob ng tasa'y tatalian mo siya ng isang lunga o munting bató sa nasabing dulo rin, at sa ganitong lagáy ay matatagláy mo ang tazang punó ng tubig sa palad ng kamáy, nakasabit ang brazo, at mainóm mo ang tubig.

IBANG KALIHIMAN NG REDOMA

Kung ibig mong makakita sa gabi, bumasa o sumulat, at magkaroón ng ilaw na kasing liwanag paris ng sa araw, muha ka ng tubig sa aljibe, at salain mo siya sa alambique, kung mangyayaring maging vidrio, at kung hindi, sukat sa mga itó

ibang mga karaniwan, at pagkatapos na masala, punin mo ng tubig na ito ang isang redomang de vidrio, na maliwanag, manipis at maputing maputi, at kung kailan maibigan mong sumulat o bumasa, maglalagay ka ng ilaw ng tinghoy sa likod ng redoma, at lalabas ang isang ningning na totoong malaki at isang ilaw na totoong maliwanag, na kahit maliliit na letra'y makikita mong totoong maliwanag paris sa araw ng tangbalang tapát, at tinikman na ng madalas. At gayon din ang mangyayari kung ang tubig ay hindi pinaraan sa lambique; datapwa't hindi gagawa ng ilaw na totoong maliwanag. At tandaan mo na hindi nakasisira ng paningin yaong liwanag at banang na yaon.

KALIHIMAN NG ITLOG

Ang itlog na sariwa kung ilagay sa isang vasing tubig na matabang ay napatutungo sa ilalim, at kung ang tubig ay masalat, ay lulutang sa ibabaw. Ang kalihimang ito'y nasubukan nang magaling ng mga babae mapag-usap pagka sila'y nagbuburo ng mga aceitunas, na upang makita kung mayroong sukat o sapat na asin, ay naglalagay ng itlog na sariwa sa tubig, at kung gumugulong sa ibabaw, ay natatantô nilang may sapat na asin, at kung, napatutungo sa ilalim, ay maglalagay pa ng asin, hanggang sa ang itlog ay manatiling nakalutang sa ibabaw ng tubig, at sa ganilya'y nakikilala na ang tinurang tubig ay makuti na sa asin laan sa mga aceitunas.

Ang pagtikim na ito rin ang ginagamit ng mga gumagawa ng legia upang maalaman kung matapang

o matabáng, kung matapang, ang itlóg ay lumulutang sa ibabaw niya, at kung matabáng at mahina, napatungo sa ilalim; at hanggang lalong matapang ang legia, ay lalong humahayág at lumilitaw ang itlóg sa ibabaw ng tubig, at tinikman na.

KALIHIMAN NG ITLOG UPANG ILAGAY SIYANG BUO
SA LOOB NG ISANG REDOMA

Muha ka ng isang itlóg at ibabad mo siya ng dalawá o tatlong araw sa sukang matapang; at ang balát ay lalambót na lubhá, na maipapasok mo siya sa loob ng isang redoma, kahit na maliit ang butas at pagka ang itlóg ay naisaloob na, magsisilid ka sa redoma, ng kaunting tubig na malamig at ang itlóg ay magiging paris ng una, at upang makuha siyang buo aalisin mo ang tubig, at lalagyan mo ng suká, at lalabas na madali; at tinikman na.

IBANG KALIHIMAN NG ITLOG AT NG LINTA

Kung ibig mong palakarin ang isang itlóg sa likuran mo, ay maglalagáy ka sa loob ng isang itlóg na walang laman ng isang lintang bubáy, tatakbán mo ang butas ng pagkit, at kukuha ka ng isang mangkók na tubig, at gagalawin mo ang tubig sa siping ng itlóg, at ang lintá, parang sa isang ugalang bilig ay nakikilala't nararamdaman ang tunog ng tubig, ay sumusunod sa tunog na yaón, gumugulong ang itlóg, at ang di nakaaalam ng lihim ay nanggigilalas; at tinikman na. At tandaan mo, na ang lintang kinakailangan ay yaóng sa Marchal, at yaóng sa mga lubhang maiitim at makakapál.

KALIHIMANG KATAKATAKA NG SINULID AT ITLOG

Magtali ka ng isang sinulid sa paligid ng isang itlog, at ilagay mo siya sa gitna ng apoy, na matakbang mabuti ng mga bagang bubay, at makikita mo na ang itlog ay malulutò, at ang sinulid ay hindi masusunog, ni hindi mapapatid; at tinikman na.

KALIHIMANG DI MAPANINIWALAAN NG NAKAKITA'T
NAKATIKIM SA KANIYA

Kung ibig mong magprito ng isda, o gumawa ng mga itlog na estrellado sa papel at hindi sa kawali, muha ka ng kapisasong papel, at gawin mo siyang parang bonete na may apat na dulo, at maglalagay ka sa kaniya ng katamtamang dami ng aceite at pagkalagay sa ningas ng isang kandila o tinghoy, mamaya ng kaunti'y kukulò ang aceite na hindi masusunog ang papel, at makapagpiprito ka ng isda o gumawa ng mga huevos estrellados; at tinikman na.

KALIHIMAN NG DALAWANG MUKHANG NAPIPINTA SA PADEL
NA PAPATAY AT MAGSISINDI NG ISANG CANDILA

Magpipinta ka sa padel ng dalawang mukhang malalakí, at papatuid sa mga bibig gagawa ka ng dalawang butas sa padel na kasukat ng mga bibig, at sa isang bibig o butas maglalagay ka ng salmitreng linigis at tuyóng tuyò, at sa isa azuñreng linigis; at kung ilapit mo ang ilaw ng kandila sa bibig o butas ng salmitre ay papatain siya, at pagdaka'y ilalagay

mo ang mitsá ng kandilá na umassó sa isang bibig ng azufre, at magpiningas; at natikman na; datapuá idadaiti ang mitsá sa salmitre at azufre.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG SISIW NA BUHAY AY MAGING ANAKI'Y PATAY AT INIHAW SA IBABAW NG DULANG, AT IBANG KALIHIMAN UPANG SIYA'Y PALUKSUHIN AT PATACBUHIN

Muha ka ng katás ng apio (kinsay), at pagkahalò sa aguardiente refinado, magbababad ka ng mga iláng mumo ng tinapay sa tubig na itong hinaluan ng katás ng apio, at pakakanin mo ang sisiw na di pa kumakain ng mga mumong itó, at mamayá ng kaunti'y matutumbá ang sinabing sisiw sa lupa na naghibimatáy, at pagdaka'y alisan mo siya ng lahat ng balahibo, at pahiran mo siya ng miel blanca, na hinaluan ng azafrán (kasubhá), anopat lumagáy na mapuláng-mapulá, at pagkalagáy ng sisiw sa isang pinggan sa ibabaw ng dulang magiging anaki'y inihaw. At kung kailan mo ibigíng siya'y mahimasmasan, at lumuksó sa dulang basáin mo ang kaniyang tuká ng kaunting sukáng matapang, ano pa't dumaiti sa lalamunan o gulúng-gulungan, at bigláng titindig, at alís sa dulang: at tinikman na.

KALIHIMAN AT HIMALANG CACAIBA

Sumulat si S. Basilio't si S. Ambrosio tungkol sa isang ibong tinatawag na alcion (martin pescador), na lumilitaw sa tabí ng dagat sa buhangin, at sa tag-ulán, at sa loob ng pitóng araw ay pinalinitan at hinahalimbihan ang mga itlóg, at sa ibang pitóng

araw'y kinukuba sila't inaalagaan hanggang sa mang-yaring lumipad. At sinasabi nitong mga banal na mapapalad, na sa labat nitong mga labing apat na araw na ito ang tinurang ibon ay tumitigil sa pag-aalaga sa kaniyang mga anak, kailan may di nagbabago ang dagat ng kaunti ni malaki, kundi bagkus lubhang tigil at tahimik. Ang himalang ito at kababalaghan ay napagmamalas na magaling ng mga marineros; ang labing apat na araw na ito'y tinatawag na alciones, at natatantô nilang magaling na sa labat ng labing apat na araw ay di nagkakaroon ng bagyo sa dagat.

KALIHIMAN NG PUSO NG ASO

Ang licenciadong si Aranda'y sumulat sa aklat ng kaniyang mga kaisipan na ang magdala sa katawan ng puso ng isang aso ay huwag matakot sa mga ibang aso, sapagka't magsisilayo doon sa may dalá niyaon. Sinasabi pa ng tinurang marunong na ang mga langgam ay lumalayô sa puso ng isang ibong tinatawag na abuvilla.

KALIHIMAN NG MATA NG ASO

Isinulat ni Bautista Porta sa aklat ng kaniyang mga lihim, na ang magdala sa katawan ng isang mata ng isang asong maitim ay hindi tatabulan ng ibang mga aso, sapagka't sinasabi na ang tinurang mata'y linalabasán ng totoong malaking forum at amoy, na ang mga aso, palibhasa'y may totoong malaking pang-amoy, agad nararamdaman ang amoy na yaon, at hindi lamaag di nangangahas na tumahol, datapuâ ni kumilos.

KALIHIMANG MAHALAGA SA ALA-ALA

Kung ibig mong maragdagan ang ala-ala, kunin mo ang unto o tabâ ng oso at pagkit na maputi, at tunawin mo ang pagkit kasama ng unto, na dodo-bleben pati ng pagkit, at kumuha ka ng damóng tinatawag na valeriana, at isang pinanganganláng enfragia, na mga sariwâ o tuyô, at basain mo silang mabuting mabuti at ihalô mo sila sa untong tinunaw sa pagkit, at ilagay mo siya sa apôy, at pabayaan mo siyang malutô hanggang sa maging malapot, babaluin siya ng isang kahoy; at lalahiran mo nitô ang bahagi ng ibabâ't likuran ng iyong ulo at noo ng makailan at mararagdagan ng lubhang malaki ang iyong ala-ala: at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG MAGKABOON NG MABUTING TINGIG AT MALIWANAG

Muha ka ng bulaklak ng alagaw na pinatuyô sa araw at pinulbós, at siya mong kakanin, bago ka kumain ng ibang bagay, may kasamang kaunting vino blanco, at magbibigay sa iyó ng mabuting tingig at maliwanag. Ang katás ng kinsáy at verbena, kung inumin, ay nagbibigay ng tinig na lubhang maliwanag: datapwa unawain mo na ang katás ng verbena'y nakapagpapalamig ng mga sangkap sa pagpapanaák, at kapua ang dalawang bagay na iya'y tinikman na.

MGA KALIHIMAN NG ARTEMISA

Iainulat ng isang marunong, na ang damóng tinatawag na artemisa ay nagbibigáy ng lakás, tapang at kapangahasan sa nagdadala sa kaniyá sa katawán sa siping ng pusò. Ang mga pulbós ng damóng itó ang inuming may kasamang isang lagók ng vino blanco, ay nakaaalis ng unti-unti ng pagod sa paglakad. At mayroong ibang kabagsikang kataká-taká, at itó'y ang naglalakád na magdalá sa kaniyá ay hindi magdaramdam ng paglakad ng mahigit sa kalahati. Ang mga kabagsikang itó'y tinatanggap ng tinurang damó sa isang bituin na tinatawag na algol ng mga astrónomos. Mayroong ibang kabagsikan ang damóng itó upang patagalín ang alak ng maraming taón, kung ilalagáy ang pulbós niyá sa alak; datapuá patutuyuin ang artemisa sa init ng apóy. Ibang kabagsikan mayroon na nagpapalayô ng mga langaw sa bahay, kung siya'y lutuin mo sa gatas ng mga kambing, at kung pahiran mo ng gatas na itó ang mga padel at mga pintô, ay magsisilayas na lahat ang mga langaw, at hindi magsisipasok ang mga iba.

KALIHIMANG LAAN SA MGA MAYROONG BALISAWSAW

Kumain ka sa gabi, pag ikaw'y mahihigá na, ng labíng dalawang avellanas na sinangág, at gagaling ka, at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG PATUBUIN ANG PEREGIL SA LOOB
NG DALAWANGPUOT APAT NA ORAS

Muha ka ng cal virgen at cisco de hierro, at isang kaunting lupang binuò ng tae ng mga kalapati, at pagkadurog, pagkaligis na magaling ng lahat, halò-halò, itanim mo sa tinurang lahók ang punò ng peregil, at diligin mo siya ng dugò ng mga inakáy ng batò-batò at aguardiente, at sa loob ng dalawang puot apat na oras ay sisibul.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG ITIM NA MAINAM

Muha ka ng mga balát ng mga nueces, sunugin mo silá sa isang kawali saká ilagáy mo silá sa isang sisidláng may tubig, pagkatapos liligisin mo silá sa ibabaw ng isang batóng pinagliligisán ng mga color na may kasamang langís o barníz.

MGA KALIHIMAN AT KABAGSIKAN NG SAMBONG

Sa escuela salermitana'y isinulat ang marami at malalakíng kabagsikan at katunayan ng sambóng at sa karamiha'y isa sa kanila'y itó: na ang mabirating kumain sa kaniya sa ensalada, o sa laoya, halos kailan ma'y di magkakasakit, sapagka't tumutulong sa pagtunaw ng kinain, inaalis ang anomang sakit sa mga dibdib at sa sikmura na nanggagaling sa lamíng, pinatitibay ang lahat ng mga litid at mga sangkáp na nangangayayat, inaaliw at pinasasaya ang puso, tinutunaw ang mga singaw na makakapál ng

mga pantóg, at nagpapaibí ng lubháng magaling. Kung alakín ang damóng itó sa alambique (alakán), ay mahalagá laban sa perlesía (sakit sa mga litid), sa gota coral, at ang cusilba niya'y nagpapahabà ng galing ng katawán, at nakaaalis ng sakit sa pusò. May malaking kabagsikan sa pagkalás ng dilang mabagal at utál kung sa tuwing umaga'y magdalá ng isáng munting piraso ng dahon sa ilalim ng dilà.

KALIHIMAN UPANG MAGPALABAS NG MGA ALAB NG APOY SA
ISANG BANGANG WALANG APOY

Isinulat ng isang marunong, na muha ka ng isang itlóg ng oca o anade (itik), at kunin mo ang nasa loob sa isang butas na maliít at maging tuyò, at pagkatapos na mapunò mo siyá ng apog na bubáy, sariwá, duróg na magaling, at hinaluan ng azufreng bubáy at linigís, magkaparis ng dami, takbán mo ang butas ng pagkít na maputí, at isilíd mo ang itlóg sa isang bangang punò ng tubig, at sinasabing lalabasán ng mga alab ng apóy, natikmán ko na.

KALIHIMAN UPANG HUWAG MALUTO ANG KARNE
SA BUONG MAGHAPON

Muha ka ng isang pirasong tinggang malapad, malaki at minipís, at ilagáy mo siyá sa ilalim ng palayók, at ang karne'y hindi malulutò sa buong maghapon, at tinikmán na.

KALIHIMANG TINICMAN LAAN SA SAKIT NA
MIGRAÑA O JAQUECA

Muha ka ng mga pulbós ng vidrio romano at ilapit mo sila sa mga ilóng, at ibagis mo sila sa dakong itaás kahit na kakaunti, at makikita mo na kapagkaraka papagbabahin ka at lilinisin ang mga ilóng mo: titigil ang sakit na totoo ng katakut-takut na ginagawa ng sinabing sakit.

KALIHIMANG TINICMAN LAAN SA SAKIT
NG SIHANG O PANGA

Muha ka ng dalawang docena ng mga dahon ng yedra (galamay-amó) at gayon ding karaming dahon ng alagaw, at gayon ding karaming mga butil ng pamintá, at pakulón mo silang lahat na may kasamang vino tinto at asnejo (laón), may kasamang kaunting asin, at pagkalutong magaling, kunin mo siyá, at muha ka dito sa alak na itong mainit nang kaunti sa bibig at ito'y gaga win mo nang makaitló o makaapat at mawawala sa iyo ang sakit ng walang pagsala.

KALIHIMAN UPANG MAGLAGAY NG YUNOT SA APOY, AT
MAGNINGAS, AT HUWAG MASUNOG

Basain mo ang yunot ng aguardiente, at ilagáy mo siyá sa apoy at makikita mo siyang magningas, at hindi masusunog; datapwá t unawain mo, na kunin mo siyá sa apoy bago maubos ang aguardiente, sapagka't masusunog.

Mga Kalihimán

KALIHIMAN UPANG MAGPABAHIN SA IBABA NG CATACT-TACOT

Muha ka ng pulbós ng balát ng kastaña at mga itlóg ng mga langgam na pinulbós, at lahat ay lahók lahók, ay ipainóm mong may kasamang alak, at makikita ka ng mga himalá, at tinikmán na.

KALIHIMAN UPANG MAGPABAHIN SA ITAAS AT IBABA
SA LAHAT NG MGA NASA ISANG SILID

Muha ka ng tatlo o apat na capa ng parintá sa indias at ilagáy mo silá sa gitná ng isang dupaan, sa pagitan ng dalawang abó, na huwág dumaiti sa mga bága, at magkaroon ng maraming bága sa ibabaw at ilalim ng sinabing abó, at sapagka't iinit ang mga capa, unti-unti'y lalabás ang isang asóng munti, sa hindi mararamdaman hanggang sa gumawá ng sinabing kahihinatnan, nakasará lamang na magaling ang silid, at tinikmán na.

KALIHIMAN UPANG GAWING PARANG PATAY
SA GABI ANG MGA MUKHA

Muha ka ng isang dinero ng piedra azufre, kalabing dinero ng asin, lahat ng iya'y durugin mong sama-sama at ilagáy mo siyá sa isang sisiglang lupa sa apóy, at pagka lumagáy na halos ay sunóg na o mapulá na sa apóy ay maglalagáy ka sa loob ng sinabing sisiglan ng dalawang dinero ng aguardiente (at kung matapang ay lalong magaling), at magninángas ang mga tinurang sangkap sa aguardiente, at

gagawin na magiging anaki'y patay ang mga mukha ng mga nahaharap, mga luoy at mga pangit, anopa't lalong nagiging anaki'y patay at di bubay, at tinikman na. At ipinagbibilin na huwag magkakaroon ng ibang ilaw sa silid.

KALIHIMANG TINICMAN UPANG HUWAG SUMIBOL,
NI TUMUBO ANG MGA BUHOC

Ahitin mong mabuting mabuti ng labasa ang mga buhók na ibigin mo, at lahiran mo ang poók na yaon ng goma arabiga, na tinunaw sa katás ng fumes terre, o dugó ng bayakan, na siyang lalong magaling, at hindi ka tutubuan. Gayon din ang gagawin ng taeng pusang linusaw sa suka.

KALIHIMAN UPANG ANG BALBAS AT MGA BUHOC AY
LAGING MANATILING MAITIM

Magpagawâ ka ng isang sukláy na tinggâ na lubháng masinsín, na siyang ipangsusukláy mo sa balbas at mga buhók ng malimit, at palagi silang mananatiling maitim.

KALIHIMAN UPANG PANATILIHIN ANG BALBAS AT
MGA BUHOC NA MAPULA

Muha ka ng mga dahon ng nogal at mga balat ng granado, at muha ka ng tubig sa alambique (alakán) na de vidrio, at ang tubig na itó ang ipangbabasâ mong mabuting mabuti sa loob ng labinglimang araw sa balbas at mga buhók at mananatiling mapupula.

KALIHIMAN UPANG ANG BALBAS AT MGA BUHOC
NA PUTI AY MAGING MAITIM

Muha ka ng mga dahon ng higuierang tuyong
tuyô at pincibós, haluan mo silá ng aceite de car-
mila, at lalahiran mong madalas nitó ang mga buhók
at balbas at magiging maitim.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA CUCO'T BUHOC
AY TUMUBO NG CAUNTI

Magputol ka ng mga kukó't buhók sa pagbaba-
was ng buwán, lumagáy lamang ang buwán sa signo
ng Cancro, Piscis, o Escorpión, at tutubuan ka ng
lubhang kaunti.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA CUCO'T BUHOC
AY TUMUBONG MADALI

Magputol ka ng mga kukó at mag-alis ka ng
mga buhók sa buwang papalaki, lumagáy lamang
ang buwán sa signo ng Tauro, Virgo o Libra, at
makikita mo kung gaano kadali muling magsisitubò.

KALIHIMAN AT BALITANG MAHALAGA'T MAPAKINABANG
SA MGA MAGSASACA

Upang lumabás na mabubuti ang mga pananim,
ang pag-aaning lalong magaling, tandáan ng magsa-
saká pag nagtatanim, na ang buwá'y maging bago,
na lumagáy sa signo ng Tauro, Cancro, Virgo, o

Libra, o Capricornio, at makikita ang isang lubhang malaki at di karaniwang kaibhan sa pananim at ani.

KALIHIMAN AT BALITANG CACAIBA'T MAPAKINABANG
SA MGA NAG-AARAL

Tandaan ang balitang ito ng mga magulang na may mga anak na mangag aaral; at ito'y na kung kailan pasimulan nilang papasukin sila sa mga paaralan upang mangag-aral bumasa, sumulat, bumilang, mag-aral nang matematikas o anumang ibang karunungan, ay patingnan sa nakaaalam, na ang buwa'y lumagay sa anyong nakikipagkaibigan sa planeta Mercurio: matututo ang mga nag-aaral sa kaunting hirap at lalong magaling. At kung ang buwan o si Mercurio'y nalalagay sa gayong pagkakataon sa signo ng Géminis o ng Virgo, ay magiging lubhang lalong magaling sa nag-aaral.

KALIHIMAN UPANG MUHA NG APOY NG WALANG
LULOG NI BATONG PINGKIAN

Muha ka ng isang piraso ng laurel na tuyô at isa ng morera o ng baging na siyang lalong magaling, at pagkuskusin mong malakas silang dalawa at mag-iinit na lubha, na magkakaapoy sa azufre o pulburá, kalihimang ginagamit, ng mga tagapanubok ng hukbo ni Julio César nang huwag maramdaman ng kanilang mga kaaway.

KALIHIMAN UPANG ANG MAGPARIKIT NG APOY
SA MGA SINAG NG ARAW

Muha ka ng isang pirasong kristal o ng vidrio kristalinong malukóng, at ilagáy mo siya sa mga sinag ng araw, at sa ilalim maglalagáy ka sa tapát ng sinag ng isang piraso ng paño de lana o lúlog ng bolete, at maáling magdirikit. Gayón din ang kahihinatnán ng isang redoma ng tubig, bagaman hindi totoóng madali.

KALIHIMAN UPANG MAGPARIKIT NG APOY SA ARAW

Muha ka ng isang salamin at labiran mo ang isang bahagi ng aceite de azufre, at ilagáy mo ang isa sa mga sinag ng araw, at sa sinag na lumalabas sa salamin ilalagáy mo ang iyong lúlog, at agád magdirikit.

KALIHIMAN UPANG PAMALAGUITIN ANG ALAK
NG BAGAY NA MAINIT

Muha ka ng isang piraso ng kristal at ilagáy mo siya sa gitnâ ng abóng mainit na walang mga bága, at pagka ang kristal ay mainit na'y isuót mo siya sa alak, at lalamíg; at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG SUCANG MATAPANG

Muha ka ng isang redomang alak at pakulúan mo siya sa isang kalderong tubig, at sa kaunting samandalíng siya'y kumulô ay magiging sukang

matapang na matapang, kung maglagáy ka sa loób ng mga ilang mumunting piraso ng ladrillong bago na nagbabaga.

KALIHIMANG LUBHANG NAPATUNAYAN UPANG PALINAWIN
ANG ALAK NA MALABO

Isinulat ni Alonso de Herrera sa kaniyang agricultura (at ito'y kay Crescentino lib. 11. cap. 12), na kung ang alak ay malabo at magkaroón ng masamang kulay, paris nang nangyayaring madalas, ay muba laán sa tatlong kantarong alak ng dalawang clara ng itlóg, at batibing mabuting mabuti silang may kasamang harinang malinis o asín na siyang lalong magaling, at ilagáy silá sa loób ng vaso ng alak, ulugin siyá ng kauntí kasama ng mga tinurang clara ng itlóg na hinati, at pagkaraan ng tatlo o apat na araw ay matatagpuan mo ang alak na may mabuti nang kulay.

KALIHIMANG LUBHANG MAGALING UPANG TUMAGAL ANG ALAK

Muba ka ng balát ng mga suhang tuyó na pinitas sa buwan ng mayo, at dinurog o linigla, na magiging pulbós, ilalagáy mo silá sa loób ng vaso ng alak, at huwag kang matakot na siya'y asim. Tandaan mo't alamin ang isa pang kabagsikan at katunayang tinikman ng mga pulbós ng sinabing suha at iya'y na kung ang alak ay magkaroón ng kaunting asim, maglagáy ka ng mga tinurang pulbós sa alak at di lamang magpapatuloy sa pagiging lalong masim, nguni siya'y huhusain at iunli sa kaniyang unang

kalagayan. Sa tatlongpuóng kintarong alak ay kinalilangá'y anim na oras ng mga pulbós ng suba upang patagalin siyá't buuin.

KALIHIMANG CATACATACA UPANG IULI ANG ALAK NA MAASIM
SA CANIYANG UNANG CALAGAYAN NA MABUTING ALAC

Upang iuli sa kaniyang unang kalagayan ang alak na umaasim na labát, sinasabi ni Alonso de Herrera sa kaniyang agricultura, na mag-init ka sa burnó ng isáng celemin ng mga nueces na tuyó, at mainit na mainit na ilalagáy mo silá sa vaso o kinasiglan ng alak, at pagdaka'y tatakban mo siyá ng sauce na walang balát, na huwág makalabás anomang singaw, at sa loób ng apat ó anim na oras ay uuli ang alak sa una niyang kalagayan. Ito'y kalihimang nakapanggigilalas. kung totoo; sapagka't iuli mulá sa kamatayan hanggang sa kabuhayan. anakí'y di mangyayari, sa ugaling pananalita lalong lalo na, na nawalan ng kulay at lakás ng kaluluwa at diwa na tinatawag ng mga manggagamot na kinta esencia. Datapwa, sapagka't bagay na madaling subukin, at sa kaunting gugol, ang magkaroon ng panahón at kailangan ay mangyayaring tikman yaón at maaalaman.

KALIHIMANG MAHALAGA NG HEAG MABULA, SUMUCA SA DAGAT

Pagka ibig nang sumakáy, kumain ng kaunting doncel at maglagáy ng kaunting kasubhá sa ibabaw ng pusò, na dumaíti sa katawán, at lumagáy na paupó sa sasakyan, at huwág matakot na malululá, ni susuka; at tinikman na.

KALIHIMANG LUBHANG PINATUNAYAN LAAN
SA MGA MAGSASACA

Upang makilala't maalaman sa isa't isang taon, kung alin sa mga butil o mga binhi ang sasaganan ng lalo, ay isinulat ng isang astronomong andaluz (at yao'y isinasalaysay ng lubhang marunong na si Zamarano sa kaniyang cronologia, sa cartas 280, na magtanim sa isang pirasong lupang mabuti't halu-migmig, ng apat o limang butil ng bawat binhi, paris ng trigo, cebada, mijo, daza, haba at garban-zos, isang buwan bago magpasimula ang mga tag-init at kung maging kailangan ay diligin ang mga tinu-rang binhi, at yaong binhi napakitang lalong magaling at lalong marikit sa araw ng pagpapasimula ng mga tag-init, na tumatama sa 24 ng julio sa Valencia, ay siyang sasaganan ng lalo sa taong sumusunod; at yaong binhi na pakitang lalong mahina, payat at lanta sa sinabing araw, sa kaniya'y magkakaroon ng lubhang kaunting ani sa susunod na taon; datap-wa't ang Dios ay bigit sa lahat.

KALIHIMAN UPANG ANG BUNGA'Y LUMABAS
NA WALANG BUTO

Pagka ang bunga'y sasabulaklak, gagawa ka ng isang butas sa sangá ng sangá ng bunga, na lumag-pas sa kabilâ, at makikita mo na ang bunga ng sangang yao'y lalabas na walang buto. Yao'y sinu-lat ni Juan Porta.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG ISANG MITSÁ
SA CAILAN MA'Y DI MAUBOS

Muba ka ng alumbre de pluma, na parang mga hibrang maliliit, at magtipon ka ng marami nila, na magkasiang gawing isang mitsá, at pagkálagáy sa tingháy, o sa lampara, kailan ma'y hindi mapupug-naw. Perez de Moya.

KALIHIMAN UPANG PALUCSUHIN SA PALAYOC
LAHAT NG SA CANIYA'Y ILUTO

Punin mo ang isang avellana ng azogue, at takban mong mabuti ang butas ng isang tingting, at pagka-lagáy ng sinabing avellana sa loob ng palayók na iualisán ng takip sa kasalukuyang kukulô, ay palu-luksuhin sa labás ng palayók ang nasa loob: iniin-tinding bagay na gulay.

KALIHIMAN UPANG GAWIN NA ANG ISANG ULING NA NAG-
NININGAS AY TUMAGAL NG ISANG BUAN AT ISANG TAON

Muba ka ng uling ng sarmiento (supling ng uvas na mahaba, maliit at mabukó) at pagka pulbós, lalamasin mo siyang kahalò ng abó ng sarmiento, at magtatagal ng mahigít sa isang buwan; at kung ang uling ay sa encina, at gagawin mo ang sinabi sa itaas, at pagkasindi ng uling, at takban mo siya ng abó ng enebro, sinasabi ni Bartolome de Inglata, at ng Vicencio, sa glosa ng salmo Ad dominum cum tribularer, na tatagal na nagniningas ng isang taóng ganáp.

KALIHIMAN UPANG MAKAKITA SA GABI NG
WALANG LIWANAG NG APOY

Muha ka ng maraming alitaptáp, na mga muntíng uod na kumikiláp kung gabí, at itagò mo silá sa loob ng labíng limáng araw, at pagkatapos ilagáy mo silá sa isáng alambiqueng de vidrio, at sa apóy na malubáy ay lalabasán ng isáng tubig, na pagka nalagáy sa isáng muntíng redomang de vidrióng lubháng maliwanag, ay magliliwanag na lubhá, na makababasa ka't makasusulat sa kaniyang liwanag.

KALIHIMAN UPANG SUMULAT NG MGA LETRANG
HINDI MABABASA CUNDI SA APOY

Muha ka ng sal amoniacong pinulbós, at pagkatunaw sa tubig, susulat ka, ang sulat na ito'y hindi mababasa kung hindi ilalagáy sa siping ng ningas ng apóy, o ilaw ng tinghóy. Gayon din ang kinahibinatnán ng katás ng lima.

KALIHIMAN UPANG SUMULAT NG MGA LETRANG HINDI
NABABASA CUNDI SA TUBIG

Muha ka ng alumbre de roca na pinulbós at tinunaw sa tubig, at susulat ka, ang sulat na ito'y hindi mababasa kungdi ilubóg ang papel sa tubig at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG ALISIN ANG MGA MANSA NG LANGIS
SA PAPEL AT PERGAMINO

Maba ka ng mga butó ng mga paa ng carnero (tupa), sunugin mo silá sa hurnó, at pagkatapos na pagkatapos na silá'y mapulbós at masala ay magbubud ka nitó sa ibabaw ng mansá ng langis, at pagka nadiinán na't naimpit na magaling sa loob ng tatlong araw, ay walang matitirang bakas ng langis.

LIHIM UPANG ALISIN ANG DUMI NG TINTA
SA PAPEL O SA PERGAMINO

Maglagay ka sa ibabaw ng dumí ng tinta ng katás ng sibuyas na putí, at kamayamayaan ng kaunti'y kukukusin mong marahan ang dumí ng isáng munting panyóng de lana, at masalis, kung bagá ang tinta'y hindi tumatagós sa kabilá ng papel o pergamino.

KALIHIMAN NG SEBO AT NG HIMALA

Kung ibig mong umukit sa bató ng mga letras, mga hugis, o mga larawan, painitin mo ang sebo sa isáng sisiglang putik at ipangsulat mo siya ng mga letra, o pumintá ka ng ibigin mo sa ibabaw ng bató, na ilalagay mo sa loob ng isáng sisiglang may lamáng sukang matapang na matapang at makikita mong uukitin ng sakát kakanin sa bató lahat ng walang sebo; at sa ganiyang paraa'y matitirang nalililog na mataás ang mga letra, o ang pinintahan ng sebo.

KALIHIMAN AT CATALASAN NG MGA CAMAY

Kung ibig mong putlin ang isang manzana ng dalawá o apat o mahigit na bahagi, na matirang buô ang balát, muha ka ng isang karayom na maliit, na may isang hiblá ng sutlang puti, at ipasok mo ang karayom sa pag-itan ng balát at ng lamán (pasisimulan sa tangkáy o tampók ng manzana, o sa kabilang dulo), at kung saan lumabás ang karayom, diyándin muli mong ipapasok at idaraan sa buong manzana sa paligid ligid hangang sa unang tuldók, ngayo'y babatakin mo ang dalawang dulo ng sutla, matitirang putol ang manzana ng dalawang bahagi, parang pinutol ng cuchillo, at ang balát ay buô. At kung ibig mong maputol ng apat na ikaapat, muli mong tatahin, paris nang sinabi, sa bahaging katapat.

KALIHIMANG CATACA TACA NG TATLONG MUMUNTING
PIRASONG PAPEL

Muha ka ng tatlong mumunting piraso ng papel na nagkakaparis ng lapad, at hindi magkakaparis ng haba, at pagsamahin mo lahat silang tatlo, na lumagáy na magkakaparis sa dulo, at lulunin mo sila hanggang sa kabilang dulo, ngayon muli mong buksan sila, at makikita mo na ang pirasong na sa gitna'y lumipad sa itaas, at ang na sa ibabaw'y lumagáy sa gitna, bagay na dapat mahalata, at ang bagay na ito'y di lamang naggagaling sa paglululon ng mga piraso ng papel na tinuran, kundi pinakapangulong nangyayari sa pagbubukás sa kanila. At unawain

mo na maminsan-minsa'y mangyayari ang sinabi na, at maminsanminsa'y bindi, at nanggagaling sa pagkakalagáy ng mga piraso ng papel, at naman sa asal ng pagkuha sa kanila.

UGALING BALITA UPANG MAKILALA CUNO ANG BABAING
BUNTIS AY MAY DALANG LALAKI O BABAE

Tatandaan pagka ang babae'y umaalis sa bahay kung aling paa ang uang inaangat sa ibabaw ng papasukan, o sa pagakyat sa snomang hagdanan: sapagka't kung iangat muna ang paang kanan ay tandang may dalang babae; kung uang angatin ang paang kaliwa, 'ay may dalang lalaki. Ang dahil (ayon sa mabuting filosofia) ay, sapagka't ang lalaki'y niyayari sa babaging kanan, at laging dumadagan ng lalò ryan kay sa kaliwa; at kung angating una ang paang kaliwa, palibhasa'y lalong matulin upang tumulong sa lalong nabibigatan, diyan nakikilalang may dalang lalaki. At sapagka't ang babae'y niyayari sa babaging kaliwa, at diyan dumadagan ng lalò kay sa kanan, dahil dito'y ugaling iangat muna ang paang kanan.

KALIHIMANG PINACAPANGULO UPANG PATUYUIN ANG GATAS
SA MGA SUSO NG MGA BABAE

Tandaan ang kalihimang ito ng mga babae sa pagpatuyô ng gatas ng mga suso, kabit na ang mga ito'y punong-punô't matitigas. Magsikuha sila ng mga dahon ng alagaw, at ilagay silang patag at tuyô sa ibabaw ng mga suso, at pagdaka'y mga

tutuyô't lalambót; at ito'y tinikman nang madalas. Ibang kalihimang lubhang mahalaga bagay rin doon, ay ang magsikuba sila ng isang damóng tinatawag na mielcorage, ilagáy siyá sa isang sisiglang lupa sa apóy, may kasamang kaunting seeite rosado, at pagka mainit na'y ilagáy siyá sa mga suso, at sa loob ng tatlong araw'y di makakaramdam ng anomang sakit; at tinikman naman at sinubukang madalas. At huág niyong limutin na tikman ang náuna, na siyang mabisá't totoo.

MGA KALIHIMAN UPANG PAGA LINGIN ANG
MGA ALMORRANAS

Kung magkaroon ka ng almorranas (quilmos), muha ka ng damóng tinatawag na quinquofolium, na isang munting damó na may limáng dahong maliliit, na tumutubò halos sa lahat ng mga sangkang patubigán sa parang, at ilagáy mo siyá sa mga dibdib na dumaiti sa katawán, anopa't hwag mahulog, at makikita mo na kung papaano ang pagkatuyô ng tinurang damó ay matutuyô't gagaling naman ang almorranas. Datapwá lalong magaling na natutuyô, sa mga pulbós ng damóng buey, paris ng sinabi.

KALIHIMAN UPANG ANG SUCANG MATAPANG
AY GAWING LALONG MATAPANG

Muha ka ng mga ilang piraso ng pan de ordio o cebadang bago at ilagáy mo sila sa suka, at magiging lalong matapang, ayon sa isinulat ni Mizaldo.

KALIHIMAN UPANG ANG ALAK AY MULING MAGiging SUKA

Isinulat ni Porta na muha ka ng asin at pamin-
táng dinurog at may kahalong lebadura, ilagáy mong
labát sa alak, at magiging suká. At lalong madaling
magiging suká kung maglalagáy ka ng makalimá o
makaanim ng isang ladrillong bago na nagbabaga sa
alak, at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA TORONG BATA'T CAPON NA
HINDI PA MANSO'Y SUMUNOD SA TAO

Isinulat ni Aristóteles, lib. de animalibus, na
kung maglagáy ka ng mga ilang mumunting piraso
ng pagkit na bago sa mga sungay ng torong batà't
kapon na hindi pa mansó, ay susunód sa naglagáy sa
kaniya ng mga yaón.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA HAYOP AY
MAGBALIK SA PANULUYANAN

Isinulat ni Alberto Magno na lahirán mo ang
noó ng hayop ng katás ng sibuyas na sinasabing
albarrana o bulabundukin, at huwag matakot na
mawawala.

KALIHIMAN UPANG GAWIN NA ANG ISANG HAYOP AY HUWAG
CUMAIN NG ANOMANG BAGAY

Lahirán mo siya sa itaas at ibaba ng dila ng
sebo, at iibigin na munaug mamatáy sa kumain,
kundi alisin sa kaniya ang sebo ng asin at suká.

KALIHIMANG CATACA TACA UPANG ANG MGA CABAYO'T
MGA HAYOP NA MAAAMO'Y HUWAG
MACARAAN SA LANSANGAN

Isinulat ni Alberto Magno na gumawa ka ng isang pising maliit at mahaba ng balat ng bituka ng lobo, at ilagay mo siyang pahalang sa raan, natakban ng buhangin o alikabók, at makakikita ka ng isang bagay na katakátaká, na hindi magdaraan ang kabayo ni mga hayop na maaamo, kahit na silá'y patain sa palò. At sinasabing yao'y nasubukan na ni santo Tomás de Aquino, na discípulo ni Alberto Magno.

KALIHIMANG LAAN SA PAGPAPAHINGA NG MGA HAYOP NA
TAGA PAGPASAN NA NAGLALACAD

Isinulat ni Plino na muha ka ng mga ngiping lalong malalaki ng mga lobo, at itali mo silá sa liig ng mga hayop na tagapagpasán, at hindi mahahapò ni mapapagod na lubhá sa paglakad.

KALIHIMAN UPANG ANG ASNO'T ANG CABAYO'Y
HUWAG HUMUNI

Isinulat ni Simineta na magtali ka ng isang batóng makapál at mabigát sa buntót ng asno, at hindi huhuni samantalang may tali roon. At kung magtali ka ng isang batóng binutasan sa ulo ng kabayo'y hindi huhuni.

Mga Kalihiman

KALIHIMAN UPANG ANG TUPA'Y MAWALAN NG UGALING
HILIG NA BUMUNGGO

Isinulat ni Constantino na batasán mo ang dalawang sungay ng tupa sa siping ng mga tainga, at hindi na magkakaroon ng mga gawang bumunggo.

KALIHIMAN NG MGA TUPANG BABAENG BUNTIS

Isinulat ni Demidio na upang makilala kung ano ang magiging kulay ng anak na dalá sa tiyan ng tupang babaeng buntis, tingnan mo ang dila ng tupa; kung ang dila'y maitim, ay ganiyan din ang magiging kulay ng anak na dalá sa tiyan; at kung ang dila'y maputi, ang anak ay magiging maputi; at kung ang dila'y may iba't ibang kulay, magiging gayon din ang sa anak na dalá.

KALIHIMAN UPANG ANG LOBO Y HUWAG TUMANĠAY
SA MGA TUPA

Isinulat ni Anatolio na kung magtali ka sa ulo ng maamò o tupang pumapatnugot sa mga tupang babae ng isang sibuyas, na tinatawag na albarrana o bulubundukin, ay di gagawá ng kasiraan ang mga lobo sa alin mang tupa ng buong kawan o kapisanang yaon.

KALIHIMAN O CATUNAYAN NG LOBO

Isinulat ng mga taga bayan na ang lobo'y may-

roón nilong katunayang ugali, na kung siya ang unang makatuklās at makakita sa tao, bago siya makita nitó, ang táo'y nagiging lubhang paós, na babagya ng makasigaw, at kaya hindi mangyaring bumigay ng mga sigaw sa lobo upang patakbuhan siya.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA LOBO'Y HUWAG LUMAPIT
SA MGA POOC NG CAWAN O CAPISANAN NG
MGA HAYOP NA MAAAMO

Isinulat ni Rasis at Almanzar na kung magabit ka ng isang buntót ng lobo sa poók o bakuran ng mga hayop, ay hindi lalapit diyán ang mga lobo.

KALIHIMAN UPANG PALAYASIN ANG MGA LANGGAM

Sinasabi ni Agripa, na ilagáy mo ang puso ng ibong tinatawag na abuvilla sa nilalakaran ng mga langgam, at magsisilayas ng lubhang malayo sa pook na yaón. Ang abuvilla'y isang ibong may pintá, at may palong o korona. Ibáng kalihimán ang isinulat ni Diafanes, na kung kumuha ka ng mga ilang langgam at sila'y sunugin mo, ay magsisilayas ang mga iba ng malayong malayo riyán.

KALIHIMAN UPANG HUWAG MAGCANTA ANG MGA PALACA

Isinulat ni Mizaldo na upang alisin ang sigawan at pagkakantáng nakayayamót ng mga palaká, maglagáy ka ng isang munting redomang cristal na may tubig o may dalawang alitaptap sa loob ng tubig o danaw o sapang pinagkakantabán, at titigil ng pagkakantá.

KALIHIMAN UPANG HUMULI NG MARAMING IGAT O PALOS

Maglalagay ka sa tubigan, o sa tubig na di umasog, ng damóng tinatawag na zumaque o ng katás, at magsisilapit ang lubháng maraming igat, na mahuhuli mo silá ng masaganá.

KALIHIMAN UPANG HUMULI NG MARAMING ISDA

Muha ka ng mga pelotillas de Levante, na sinasabing mga lulog ng mga isda, at isang kaunting kesong maalat na kinayod, siya'y bahaluan mo ng harina ng trigo hanggang sa lumagáy na matigás ang masa, at magbibilot ka nitó ng maliliít, at ihahagis mo silá kung saan-natatantó mong may isda, at mamayá'y mangaglalabasan sa amóy upang kumain, at pagkatikím niya'y paiibabaw sa tubig na patihayá't nangakaunat, at sila'y mangahuhuli mo ng kamáy.

KALIHIMAN UPANG MANGHULI NG ISDA NG MASAGANA

Isinulat ni Matías Bion, na upang makahuli ng maraming isda ay mabuti ang pumaroon sa pangi-ngisdá sa ikaanim na araw ng buwán sa langit, at sa ikadalawang puót siyam, huwág lamang na lumagáy ang araw na maulap ni mabangin.

KALIHIMAN UPANG HUMULI NG MGA IBON SA SUNGGAP

Isinulat ni Alberto Magno, na muha ka ng anumang butil, ihalò mo siya sa mga latak ng alak at

sa katás ng damóng cicuta, at pagkalagáy sa pook na siya'y matutuká't makakain ng mga ibon, ay mangahuhulog na parang mga tulíg, at walang pakiramdam, amó pa't mangyayaring bulihin mo silá ng kamáy.

IBANG KALIHIMAN UPANG DUMAMPOT NG MGA IBON

Isinulat ni Alexios na muha ka ng apdó ng bakang kapóng matandá na hinaluan ng katás ng beño blanco, pababayaán mong siya'y kumuló ng kaunti may kasamang migo o anomang ibang butil, at pagkatapos ilalagáy mo siya sa pook na may mga ibon o mga kalapati, at pagkain ay mangahuhulog sa lupa, at mahuhuli mo silá sa sunggáb.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG HUMAHALIMHIM NA MANOC AY
PALABASING MGA LALAKI O MGA BABAE
ANG LAHAT NG MGA ITLOG

Isinulat ni Aristóteles, at yao'y pinatitibay ni Avicenna, na kung ilagáy ng mga babae sa mga humahalimhim na manók ang mga itlóg na maiikli't mabibilog, lalabás na lahat na mga dumalaga. At kung ilagáy ang mga itlóg na mahahabá't matutulis sa dulo, ay lalabás na mga tandáng.

KALIHIMAN UPANG MAGPANATILI'T MAGDAGDAG
NG MGA CALAPATI

Isinulat ni Dividio na pakanin mo ng mga cominos ang mga kalapati at labiran mo silá ng anomang ungüentong karaniwan, at paglabás sa bahay ka-

lapati ay magsisilapit sa kanilá ang mga ibang kala-
pating tagá ibáng lupa, at magsisiparoóng kasama
nilá sa iyong bahay kalapati. At tandaán mo na ang
mga cominos ay upang magpanatili at ang ungüento'y
upang manghalina. Tandaán mo ang isá pang libim
ng marunong ding yaón at ito'y na kung ibig mong
huwág magliwag ang mga kalapati mo at ang mga
tagá ibáng lupa sa pagpasok sa bahay kalapati, ay
suubin mo siyá ng incienso, at magsisipasok, at
médalian,

KALIHIMAN UPANG ALISAN NG MGA MANSA ANG MGA DAMIT
AT GAYON DIN ANG MGA PERGAMINO O MGA BALAT

Kukuha ng mga acelgas silvestre, at ang mga
ugát ng mga itó na ilinutong may tubig, at siyang
ilalagáy sa mga mansá't mag-aalis sa kanilá.

KALIHIMAN UPANG PAGANDAHIN AT LINISIN ANG GINTO'T
PILAC NG BORDADO, MGA GALONES O TISNES

Muha ka ng espejuelo, apugin mo siya sa apóy
hanggang sa maging pulbos na di sukat másalát, at
saká muha ka ng isang esponja o ibang muntíng
basahan, panin mo siyá ng mga pulbos na itó, at
kuskusin mo ang iyong gawá; pagkatapos sa tulong
ng isang muntíng escoba o pincel aalisán mo siyá
ng pulbós, at magiging parang bago.

Sa mga gawáng gintó muha ka ng ugát ng
curcuma, pulbusin mo siyá, at ipatuloy paris ng sa
itaas na kumuha ng esponja at kuskusin silá ng
mga pulbós na itó.

KALIHIMAN UPANG PAGANDHIN AT LINTSIN ANG PILAC
NA DI MAGAGASAS

Muha ka ng giniiikan, sunugin mo siya, at ang abo nitó't tubig labát ay kasing lapot ng pulót ang ikuekos mo sa iyong mga pinggan o ibang kasangkapan, at saká pahirin o patuyuin silá.

KALIHIMAN UPANG ALISIN ANG MGA MANSA
NG LANGIS SA PAPEL

Muha ng cal viva na pinulbós na pinong pine, maglagáy ka ng mga pulbós na itó sa mga pag-itan ng mga hojas, at aalisín sa kaniya ang langis. Gayon din ang ginagawá ng mga butó ng tupang sinunog

KALIHIMANG LUBHANG CATACA-TACA UPANG CUNG ANG ISANG
TAO'Y MAHULOG SA DAGAT AY HUWAG LUMUBOG,
CAHIT NA DI MARUNONG LUMANĜOY

Muha ka ng isang correang malapad ng tatlong daliri, na lubhang manipis, at balát ng alak, at mababa na sukat na bumigkis sa katawán mo sa ibabaw o sa ilalim ng barò, at kukuha ka ng isá pang correang apat na daliri ang lapad ng gayón ding balát, at itatabi mo ang isá sa isá, ang tabi sa capona tabi ng sinulid na matibay na pinagkitáng magaling, at pagkatapos ang mga butas ay lalahirang mabuting mabuti ng sebo. At alamín mo na matitirá ang isang dulo ng correa na walang tabi, upang mahipan diyán at punin ang correa ng hangin, at

pagka matigas nang mabuti sa hangin, itatalai mo ang dulo ng correa ng mabuting mabuti parin ng iba, at ibigkis mo siya pagka papasok ka sa dagat o malalagay ka sa anomang kapanganiban sa tabig, at huwag kang matakot na lulubog ka sa kaniya kahit na di ka marunong lumangoy, at kahit na bumigat ka ng dalawang pikong arroba, at mangyayaring mag-aral kang lumangoy, kung hindi ka marunong, sa tulong ng correang ito ng malaking kadalian.

KALIHIMAN UPANG PUMUTOL NG VIDRIO (BUBOG)

Muha kayo ng acero, at gawan ninyo siya ng isang dulong lubhang matalas, ilagay ninyo siya sa apoy, at pagka mapula nang magaling sa apoy ay puputlin ninyo ang vidrio ayon sa inyong hangad, at paglalagay ninyo ng mga ilang munting patak ng tulig na malamig sa kung saan ninyo dinadaitiban ng dulo ng acerong nagbabaga, ay mapaputol ang vidrio. At kung ito'y gawin ninyo sa isang copa sa paligid-ligid, kahit na maputol o mabasag, ay makainom kayo sa kaniya, at natikman na.

KALIHIMAN UPANG PALAMPUTIN ANG VIDRIO (BUBOG)

Muha ka ng dugô ng anak ng kambing at ng katas ng isang damo na sa latin ay tinatawag na sanecio, at pakukuluan mo ang vidrio kasama ng dalawang bagay na ito, at lalambot na parang pagkit.

KALIRIMANG CATACA-TACA UPANG HUWAG CANG
MAPASO NG APOY

Isinulat ni Alberto Magno, na muba ka ng arsenico rumbéo at tawas, magkasing dami, at pagkalis na magaling ay haluan siyá ng katás ng damóng tinatawag sa latin na semper vivit, at sa kastila'y siempre viva o azabara (zábila), at lahirán mo ang iyong mga kamáy ng lahók na itó, at mahahawakan mo ang apóy ng hindi ka mapapasò, at gayón din mangyayaring hugasan mo ang iyong mga kamáy ng langis na kumukulô o ng kumukulóng tubig, kung may lahíd ang iyong mga kamáy niyaóng sinabi na.

IBA PANG KALIRIMAN UPANG ANG APOY O BAGAY NA MACAPASO AY HUWAG MACASAKIT NI MACAPASO

Isinulat ni Alberto Magno na muba ka ng hiococila na kilala ng mga boticario, at pagka nahaluan itó ng suká na hindi aguado, ay mababasa mo ang isang panyô ng lahók na itó at maihahagis siyá sa apóy at sinasabing huag kang matakot ra masusunog. At kung lahirán mo nitó ang iyong mga kamáy at mukhá, ay makapaghuhugas ka ng langis at tubig na kumukulô, at hindi ka mapapasò,

IBA PANG KALIRIMAN UPANG ANG APOY AY HUWAG MACAPASO

Isinulat ni Pallopio na muba ka ng pulbós ng altea, at pagka nalahukán ng clara ng itlóg, lahirán mo nang lahát na itó ang mga kamáy mo, mga paa

o alin mang ibang bahagi ng katawan, at ang apoy ay hindi makaraan ni makapapas sa babaging nalalahiran ng sinabi.

KALIHIMAN NG TADHANANG APOY NA GAANO MANG
TUBIG ANG IBUHOS SA CANIYA, Y LALONG
MAGNININGAS

Isinulat ni Alberto Magno na maha ka ng azu-
freng buhay, tartaro, sarcacola, picalo, sal cocida, pe-
troleo, langis na karaniwan, at labat na ito pagka-
tapos na mapaghalò-halò'y ilalagay mong pakukuluin
ng sumandali, at sinasabi na kung maglagay ka sa
loob ng isang panyô o bakal ay papagniningasin siya.
At kung ibig mong patayin siya ng tubig, ay lalong
magniningas, ay papatayin mo siya ng buhangin o
nang suka.

KALIHIMANG CATACA-TACA NG TAWAT CAMURAHAN

Isinulat ni Alberto Magno na maha ka ng dugô
ng pawikan, at itigmak mo siya sa isang munting
piraso ng linsong manipis o ng bulak, at gumawa
ka ng isang mitsang pinili, ilagay mo siya sa isang
tinghoy, at pagkasindi ng mitsa'y tataglayin mo ang
tinghoy na nagniningas ng sumandali, at maririnig
mo ang hindi pakita kailan man. At tandaan mo na
hindi sinasabi ng gumawa kung lalaki o babae ang
pawikan.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG CANDILA'Y MAGNININGAS
SA LOOB NG TUBIG

Isinulat ni Alberto Magno na muha ka ng pagkit, azufre at suka, magkasing dami, at pakulón mo siya hanggang sa maubos ang suka, at pagkatapos ang lahók na ito'y patitigasín mo, panumuin mo na maging isang kandila, na pagka sinindiba'y magniningas sa ilalim ng tubig.

KALIHIMAN UPANG ANG ISA'Y HUWAG MACATULOG
SA HIBIGAN

Isinulat ni Alberto Magno na maglagáy ka sa ibabaw ng hibigan ng isang mata ng ormeta o golondrina (langáylangayan), at sinasabi na ang mahigá sa hibigáng yaón ay hindi makakatulog samantalang nariyán ang sinabing mata, ito'y dí ko pa natitikman.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG SINGSING AY MAGLULUCSO
KAHIT HINDI HINIHIPO

Muha ka ng isang singsing na tansô o pilak, at maglalagáy ka sa guwang na kinapapatungan ng batóng mainam ng kaunting azogueng binahagi ng maliliít, at takbán mo siya ng pilak o tansô, ano pa't huwág magkaroon ng singawan; ngayo'y ilalagáy mo ang singsing sa loob ng isang sisiglang lupa na may tubig na kumukulô, at pag-init ng azogue ay magluluksó ang singsing, na pagtatakbán ng hindi na-kaalam ng libim. At sa lugar ng singsing ay ma-

kakukuhā ka ng isang munting avellanang pilak o tansō o ng avellana mang kinakain, na natatakbang magaling ng betún ng mga platero na lubháng matibay.

KALIHIMAN UPANG HUWAG CUMULO ANG PALAYOC CAHIT
NA GATUNĠAN NG GATUNĠAN

Isinulat ni Nizaldo na maglagáy ka sa ibabaw ng palayók, sa lugar ng tuntóng, ng talukap na dala sa ibabaw ng pawikan, at sinasabi na kailan ma'y hindi kukulô ang tubig o langís na mayroon sa loob.

KALIHIMAN UPANG HUWAG CANG ANHIN NG MGA PUTACTI
CAHIT NA LUMACAD CANG CAHALUBILO NILA

Isinulat ni Mizaldo na muha ka ng malva silvestre (kulút-kulutang bulubundukin, at magpahid ka o labirán mo ang iyong mga kamáy at mukhá ng ketés ag dumóng itó na hinaluan ng langís, at hindi ka sanhín. At kung magdalá ka sa katawán mo ng sinabing damó, na sariwá, kasama ang kaniyang ugát, ay hindi ka rin sisigirín ng mga kamumo't pukyutan. At kung sakaling sigirín ka ng putaktí o kamumo, sinasabi ng marunong na yaón din, na labirán mo ang bahaging sinigíd ng langís na kariniwan, at hindi mamamagá, at di ka maaanó, at tinikman na.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG REDOMANG IPINATONG
SA MGA BAGA'Y HUWAG MABASAG

Sinasabi ng isang marunong na pagkalagáy ng isang redomang may tubig o anomang ibáng licor

sa itabaw ng mga бага, upang buwag mabasag ay lagyan mo ng isang kahoy na sariwa sa loob, at hindi mabasag. Datapwa't natikmang ko na kahit hindi lagyan ng kahoy sa loob ay kukulo at hindi mabasag.

KALIHIMAN UPANG BASAGING MADALI ANG ISANG
REDOMA SA HIHIP

Kumain ng isang butil o dalawa ng bawang na hilaw, pagkatapos ay hipan ang redoma at mabasag; ito'y hindi magagawa kung hindi kakain ng mga sinabing bawang, at hindi sukat ang nguyain sila, kundi sila lululunin; nguni't painitin ng kaunti ang redoma ng hininga.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG CANDILANG MAY ILAW AY
HUWAG MAPATAY NINOMAN HANGGANG SA MAUBOS

Kumuha ka ng pagkit na pula't madilaw at mamasahin mo siyang may kasamang kaunting azul, freng buhay at alcanfor, at sakâ mo gagawin ang kandila, at tandaan mo na basain mong mabuti ang panyô ng azufre ding yaon at alcanfor na linigis na magaling, at pagka nagkabalò halong lahat ay sisindihan mo ang kandila, at hindi siya mapapatay hanggang sa maubos, kahit na siya hipan at ilubog sa tubig, paris ng sinasabi ni Gaudencio.

KALIHIMAN UPANG BASAHIN ANG ISANG SULAT SA GABI SA
MADILIM AT HINDI SA IBANG PARAAN

Muha ng mga pulbós ng cristal at ng mga buntot na maliliit ng mga uod na kumikilap kung gabi,

na tinatawag na alitaptap, at paglahukin silang may kasamang mga clara ng itlog, at isulat sa papel na maputing maputi at pabayaang siyang matuyo: ang mga letrang itong isinulat ay hindi mababasa kundi sa gabi at sa dilim.

KALIHIMAN UPANG BUNUTIN ANG ISANG BAGANG NA DI
MARARAMDAMAN NG MAY SAKIT, AT TINICMAN NA

Muha ka ng isang tukong buhay, at isilid mo siya sa isang palayok na bago na natatakbang mabuting mabuti, na huwag makalabas at patutuyuin mo siya sa isang hurao, at pagka siya'y natusta nang magaling, pupulbusin mo siya, at ang pulbos na ito ang ikukuskos sa gilagid ng bagang o ngiping sumasakit, kahit na may sirà o walà; lumalambot ang laman sa pulbos na ito, anò pa't sa lubhang kaunting lakas ay mabubunot mo nang kamáy labat ng mga ngipin at bagang ng walang sakit.

KALIHIMANG CATACA-TACA UPANG MARAGDAGAN ANG ALAALA
AT TULOY ALALAYAN ANG GALING NG CATAWAN

Isinulat ng muli't muling pagmamasaid na muha ka ng acibar na katimbang ng isang real castellano, ugat ng kalabasang bulubundukin, mirabalanos at sa labat ng bagay bagay na diagrido, almastigado, olivares de laurel at rosas secas, sa bawa't bagay ay kalahating drama, at sa kasubha ay isang escrúpulo sa mirra escrúpulo't kalabati, at pagkaligis na magaling ng labat at napaghalò-halò ay gagawá kayó ng mga mumunting píldoras na kasing lalaki ng isang

garbanso, may kasamang katás ng mga berzas, at kakain kayó bawát tatlong araw sa mga aga ng limang munting píldoras, huwag kakain ng gang sa tang. halag tapát. At tandaan ninyó, na kakain kayó ng mabuting sustancia, sapagka't na matae, lilinisin ang katawán sa lahat nang masamang singaw, at sa papaganiya'y gumagawá ng tatlong ay: dinaragdagan ang alaala, nagpapatanda ng ami sa kaniya, at inaalalayan ang galing ng katawán sapagka't lilinis ang katawán sa mga masamang singaw.

KAMHIMANG CATACA-TACA UPANG PIGILIN AT PATIGILIN
LUBOS ANG MGA PAG-IHLAGIN, CATACA-TACA NA SILA'Y
MATAHAL AT MARAS

Upang pigilin at patigilin ang mga pag-iilagín tandaan ninyó itong recetang katawán at masarap na inumin, siya'y nasubok na ng ami, at sa mga ito'y isá akó, at nagsasabi akó ng kaniyang hahan na ayon sa kaniyang malaking lakas at kabagasan, ay nararapat isulat ng mga letrang gintó. Ang receta'y muha kayó ng apat na dinero ng agut, at plantage at dalawang dinero ng rosas secas, at lutó ninyó sa sinabing tubig sa loob ng isang Aring Ginoong Maria: ngayón ay maglalagáy kayó sa tubig itong sinalá ng kalahating onza ng jarabe de mentes, isang onza ng jarabe de rosa at isá pang onza ng jarabe de membrillos (lahát nang iya'y matawán ninyó sa habay ng boticario), at lahat ay lalagáy halò at mainit isumin ninyóng palagi at kung kaniya ninyó maibigan (makaraan lamang ang dalawang tatlong oras na hindi kayó kumakain), at makikita kayó ang isang

kakaibá't kataká-takáng kahihinatnán, at ito'y gagawin ninyó ng makaitló sa tatlong araw, at sinasabi ko ang totoo na mga ilán sa minsán lamang na umi-nóm niyaón ay tinigilan nang lubós ng mga pag-iilagin. Kung ibig ninyong patibayin ang sikmura, ay labirán ninyó siyá ng aceite de almastiga o de mastech, sa wikang valenciano.

KALIHIMAN UPANG ALISIN ANG SINOK SA ISANG SUMANDALI

Dalawang kalihimán mayroon upang mralis ang sinók o exenglor sa wikang valenciano, ang isá'y bukód sa hindi nakasalam ng libim at ang isá'y pangkalabatán sa lahat. Ang una'y na ang may sinók ay gulating biglá o itayong ninyó siyá ng ano-mang mabuti o masamang balitá, at kapagdaka'y iiwan siyá ng sinók. Ang isang kalihimang lalong magaling at walang panganib ay ang maglagáy kayó o palagyan ninyó ng tubig sa bibíg ang may sinók, at gawin ninyong parang nagmumumog ng sumandali, samantalang mapipigil ninyó ang paghinga, at pag-katapos na gawin itó ng minsán, ay maliligtás kayó sa sinók, at kapwá ang dalawang kalihimang iya'y tinikmán na.

KALIHIMAN NA LALONG ANAKI'Y HIMALA AT HINDI CATUTUBO

Sa isang aklat na dadalhin ay natagpuang kong nasusulat ang libim na itó, na hindi ko pa natitikmán, at isinulat ko siyá baká sakaling may ibig tumikim sa kaniyá. Ang libim ay nasa panahón ng tag-araw, pagka ang mga langáy-langayan ay ibig

mag-iwi, alamin kung kailán nakapaglagáy na ng mga itlóg ang langáy-langayan sa kaniyang pugad, at maingat na kukunin ninyó silá, anó pa't huwág na. kikita ng amá't iná, at ilalagáy ninyó silá sa isang sisiglaug lupa na may tubig na kumukuló, silá sa isang sumá dali, ay malulutò, at marahil nawalan na ng kabagsikan na maging sisiw at magíng langáy-langayan, at sa sumandali ring ilinagáy ninyó silá sa tubig na kumukuló, silá'y kukunin ninyó at ilalagáy sa pugad na kinadoroonan, at sapegka't di nakita ng mga langáy-langayan ang masamang nangyari sa mga itlóg, ay ipagpapatuloy ang pagtakíp at pagpapainit sa kanilá, at pagkakita na sa nararapat na kapana. huna'y walang lumalabás na mga langáy-langayan, sa pagdidili-diling ang kakulangá'y nasa kanilá pagdaka'y paroroon at habanap ng isang damó, (na nakikilala nilá sa kātutubóng hilig na may bageík at lakás), at nakalagáy sa ibabaw ng mga itlóg upang silá'y halimbimán, at ganiyan sa kaunting araw na ang damó'y nasa ibabaw nila'y nagsisihalík sa kanilang unang kalagayan, at nagsisisiw at lumalabás ang mga langáy-langayan; bagay na totoong nararapat unawain kung tunay. At sinasabi ng may akda na ang tinurang damó'y may maraming kabagsikan, at hindi na silá sinasabi kung anó-anó; datapwá't ipalagáy na, na ang sinabi'y magíng totoo, hindi akó nag-aalangán na ang mga yao'y inaapi niyang lubhang malalakí.

BUMUSUNOD ANG DAKILANG PAGKAKILALA NA CUNG PAANO
ANG PAGGAMOT SA MGA SUGAT NG ALAK AT LANGIS

Ang katutubong pag-iisip at ang pagmamaisid na siyang ina ng mga pagkakilala, kabit na tanghali'y nakatuklas ng isang katakátakáng paraán, ng paggamót sa lahat at sa alin mang mga sugat na sariwa ng alak at langis lamang, walang kailangang gamitin ng mga pangungusap ni mga panalangin, ni ilagáy ang mga panito ng papaganitó o ng papagayong asal, na pagdarayang lubhang malakí at pamahiing hayág, sapagka't ang kabagsikan ng paggamót at pagpapagaling ng mga sugat ay walá sa mga pangungusap o sa mga panalanging sinasabi ng mga bundanggaan na gumagamót ng papaganiyán, ni sa paglalagáy ng mga panito ng pakurus paris ng paglalagáy na ginagawá nilá kundi sa alak at langis lamang na nangagtatagláy ng kabagsikan at lakás na katutubò upang magpagaling sa kanilá't magligtas sa lahat nang kabulukan at bagá, pinananatili silang lagiing mga sariwa at walang naná hanggang sa gumaling na lubós, paris ng ipakikita't pasasampalatayanan sa nangungabig tumikim niyaón. Itóng paraán ng paggamót ng mga sugat na bago't sariwa ng alak at langis, naalamang kong kinuha sa mahal na evangelio ni San Lucas, sa cap. 10, dahil sa sinasabi riyán tungkol sa isang lalaki na pagpanaog na galing sa Jerusalem patungo sa Jericó ay hinarang ng mga magmamakaw, at di lamang pinagnakawan siya kundi silanta namán ng lubhang maraming sugat, anapa't iniwan siyang balos patáy. At sinasabi diyán nang

Mananakop ng buhay, na pagdaraan ng isang samantano at pagkakita sa isang tao sa gayong masamang kalagayan, ay nahabag sa kaniya at inimpit ang mga sugat ng alak at langis, at ang halimbawang ito'y siyang tinularan ng marami sa paggamot sa mga sugat ng alak at langis. At sa makita ng mga masamang tao ang mga malalaking pagpapagaling at mga katakátakáng kalihinatnán na sa alak at langis ay ginagawa, ay ilinihim ang kabagsikan at lakas na katutubò ng sinabing alak at langis ng mga wikang banal, mga panalanging mahal at mapamintubò upan ding sa papaganiyan ay huwag ang lahat kung di mang-isa-isa lamang ang magkamit ng isang kagalingang totoong malakí at totoong mahalaga sa lahat. At upang makitang maliwanag at hayag na ang kabagsikan at bisa sa pagpapagaling ng mga sugat na bago't sariwa ay nasa alak lamang at langis at hindi sa mga wiká't mga panalangin na sinasabi ng mga gumagamot ng papaganiyan: masdan at unawain ng lahat, na kailan ma'y di magyari ni mangyayaring makagaling sa mga sugat na matatanda at lubhang matatagal na, at sila rin ang kumikilala't nangagsasabi nitó: na silá'y hindi gumagamot ng mga sugat na matatanda ni mga fistulas. Ako'y nagsasabi ngayón (at sa akala ko'y lahat ay magsasabi ng gayón din), na kung ang kabagsikan sa pagpapagaling ng mga sugat na bago ay nasa mga wiká't panalangin, ay makapagpapagaling namán sa mga sugat na matatanda paris ng mga bago, dapatwá't yaó'y nakikita natin ng pabalik; kung [gayo'y matatantó, na ang kabagsikan sa paggagamot ng mga sugat na bago't sariwa, at ang laging pagpapanatili

sa kanilang mga sariwa at walang nana, ay nasa alak lamang at langis, at kung gagawin ng nanginibig ang pagsubok, ay mawawala. Marahil may magsasabi sa akin na kung bakit ang alak at langis ay hindi makapagpapagaling ng mga sugat na matatanda at lubhang matatagal na: ang kasagutan diya'y nasa kamay, at siya'y ang kabagsikan ng alak at langis ay hindi makapag-aalis ng kasaman na lubhang malaon nang tinagláy at linangap ng mga fistulas at mga sugat na matatanda; datapwa't mayroong kabagsikan at bisang lubhang sapat, di lamang sa pagpapahilom at pagpapagaling ng anumang sugat na sariwa at bago, kabit na malaki at katakut-takut, kundi, naman sa pagpapanatili sa kaniyang palaging sariwa, hindi tinutulatang magkaroon kailan man ng nana, paris nang nangyari sa mga unguento, na pagka itinapal sa mga sugat ay daling magpapana ng lalo't lalo, kaya ang mga sugat ay nabibingbin at tumatagat sa paghilom ng mahabang panahon, at maminsáminsa'y eiyang sanhi ng pagtanda at pagpistula ng sugat, na huwag kang matakot na mangyari ang papagayon sa alak at langis. Kaya ipinamamanhik ko sa lahat sa pangkalahatan at sa bawat isa ng bukod at lalo pa yaó'y ipinamamanhik ko at isinasamo sa mga cirujano, na gamutin nilang lahat ang mga sugat na bago't sariwa, ng alak at langis lamang, sapagka't totoong totoo na dito lamang sa dalawang gamot na itong pangligtas at pangpanatili ay gagaling ang lahat ng mga sugat na sariwa sa kaunting hira at lalong madali kay sa kung gamitan ng mga sinabing unguentos at gayon din sa kaunting pagod at hira ng may sakit. At yamang lahat

tayo'y may katungkulang gumamit ng gamót na lalóng maikli, lalóng magaling at lalóng madali magling sa ating kailangan, magling sa kapwa tao, ay muling ipinamamanhik ko at ipinagbibilin na subuking gumamit ng paraáng itó ng paggamót ng mga sugat na sariwa at bago ng alak lamang at langis, sapagka't madaling madali at malumanay na makakamtán ang pakay na bahangarin at nanasain, na di ibá kundi ang kagalingan ng may sakit.

ANG PARAANG DAPAT SUNDIN SA PAGGAMOT NG MGA SUGAT
SA BAGO'T SARIWA NG ALAC AT LANGIS LAMANG

Kaunaunaha'y magbahandâ kayó ng limá o anim na mumunting piraso ng linsong lubhang malinis, na kasing laki nang mahigit nang kaunti, at maglalagáy kayó ng kaunting vino blanco sa isang vaso at katiting na tubig, upang ang tinurang alak ay huwág maging lubhang masidhi't matapang sa sugat, na huhugasan ninyó ng isang panyóng linsong binasa ng vino blanco, at pagkatapos na mahugasan ang sugat, lalabiran ninyó siya sa paligid-ligid ng katitlag na langis na karaniwan, at bago ninyó gawin ang sinabi, magiging bagay na banal at ng cristiano ang lagdaán ng cruz ang sugat sa ngalan ng Amá at ng Anak, at ng Espiritu Santo. Pagkagawâ nitó'y ilalagáy ninyó ang mga panyóng binasa ng sinabing alak sa sugat nang pacruz, o kung paano ibigin ninyó, na hindi maaaróng ilagáy ninyó siya ng paganitó o ng pagayón, at gayón din hindi maaarón na ang mga mumunting panyó'y maging katamtaman, humigit o kumulang, sapagka't dito'y mangyayaring mag-

karoón namán ng daya at pamahiin. At tandaan ninyó, na ang dahil kung bakít naglalagáy ng gayón karaming mumuntáng panyó ay sapagka't sila'y sumisilip ng lalong maraming alak, at sa papaganiya'y ang sugat ay mananatili ng lalong mabuti at lalong sariwa, at hindi tinutulatang magkaroón ng naná.

KALIHIMANG LUBHANG CAILANGAN UPANG PIGILIN
ANG DUGO NG MGA SUGAT

Maminsán-minsa'y lumalabás ang lubháng maraming dugó sa mga sugat, na marami'y nababawasan ng dugó ng walang magawá at natatapos ng untí-untí, at hindi lamang sa mga sugat, kundi namán sa mga ilóng, o dahil sa sangría o pagbabawas ng dugó, o dahil sa tinatawag na flujo de sangre, at ito'y tunay na nauukol sa mga babae. Kaya upang mailagan ang gayong panganiib, isinulat ng maestro Constantino, ay yao'y pinagtitibay ng maestro Pedro Logrero, na kung maglagáy ka ng pulbós ng mga palakang sinunog sa bahaging linalabasan ng dugó, pagdaka'y titigil ang paglabás. Sinasabi pa ng isa sa mga tiurang maestro, na kung ang babae o ang lalaki'y magdala sa katawán ng mga pulbós na itó, na nakadati sa laman, ay huwág kang matakot na mababawasan ng maraming dugó, kahit na mayroón kang flujo de sangre,

ANG PABAAN NG PAGGAWA NG PULBOS NG MGA PALAGA

Maglalagáy kayó ng kung gaano karaming palaka ang inyong ibigin (na mga buhay) sa isang palayók

na bago, na natatakbang magaling, at huwag lalabas
anomang singaw, at pagkalagay ng sinabing palayok
sa ibabaw ng mga bagang bubay o sa apoy na lub-
hang kaunti, hanggang sa ang mga tinurang palaka'y
masunog na lahat, na pararaanin sa isang bithay o
salaan na mga buntot, at magagamit ninyo ang mga
pulbos na ito sa mga sinabing pagkakataon. At
tandaan ninyo na sila'y may kabagsikang maghinang
ng mga ugat na punit o putol.

UNGUENTONG LUBHANG MAHALAGA UPANG PAGALINGING
LAHAT NG FISTULA SUGAT NA MATANDA
AT MGA IBANG SAKIT

Yamang sa tulong ng Dios ay sinabi na namin
at ipinahayag ang nauukol sa paraan ng paggamot
sa mga sugat na bago at sariwa, magiging mabuti
na sa tulong ding yao'y sabihin namin't ipahayag ang
isang kakaibang kalihiman at kataka-takang unguento
sa pagpapagaling ng alin mang fistula at mga sugat
na matatanda, na ang kaniyang receta at paraan ng
sinabing unguento ay ang sumusuod:

Sa isang libra ng aceite rosado'y maglalagay
kayo ng apat na onza ng bulaklak ng romero sa
loob ng isang redoma, na natatakbang magaling, ila-
lagay ninyo siya sa araw at sereno sa loob ng isang
buwan; pagkagawa nito'y gagawin ninyo ang unguento
ng papaganito: maglalagay kayo ng kaunti ng sinabing
langis sa isang sisiglang putik na bago nang painitin
at magsisilid kayo ng ceva gomada, na inaakala
ninyong sapat upang maging unguento, na huwag
maging lubhang malapot ni lubhang malinaw, at

pagkatunaw na ang pagkit, alisin na sa apóy ang kinasisiglan, at kung paglamig ng unguento'y makita ninyong malapot at matigas, lalagyan ninyo ng kaunting langis, at kung malinaw o malabnaw daragdagan ninyo ng cara gomada, at matitirang yari ang unguento, na siyang ipanghibilom ninyo sa mga fistulas at mga sugat na matatanda, datapwa naman at lalong mabuti pagagalingin ninyo ang mga bago't sariwa. At tandan ninyo, na kung ang sinabing redomang may langis at bulaklak ay ilalagay ninyo sa isang tumpok na tae ng mga kabayo (na mainit) sa loob ng isang buwan, at pagkatapos ay gawin ninyo ang inyong unguento, paris ng sinasabi, lalabas ng totoong ganap at may lubhang kabagsikan na maipagpagaling ninyo siya sa sakit na cancer, sa tiña at mga postillas (mga langib) na humalabas sa ulo ng mga bata, sa galis at sa lahat ng pasò, nguro't alamin ninyo na upang pagalinging lahat ng mga mumunting sakit na itó, na sumisibol sa mga bata, at gayon din sa mga may gulang na labing-apat hanggang dalawang-puo't limang taon, ang unguento'y lalagay na lalong malinaw kay sa ginagawa kung ididikit: at sa ganitong lagay sa kabagsikan ng unguentong itó, at lalong lalo na sa tulong at awa ng Dios ay gagaling ang mga sinabing sakit, at marami pa.

KALIHIMAN UPANG ALISIN ANG PARÓ-PARONG
NANGANGABONGABO SA CEBADA

Ang cebada pagka napupunò ng paró-parong nangangabongabò ay dinidilig ng kaunting suka, o kaya'y isinasara ang silid na kinalalagyan, anò pa't

huwag pasukin ng liwanag, at sa alin man sa mga libim na ito ang iyong gamitin, ay mamamatáy na lahat, at maliligtas ang cebada sa gayong salot.

KALIHIMAN UPANG ALISAN NG MGA DUNGIS ANG MGA LIBRO

Kukuha ng mga buto ng carnero (tupa), at susunugin hanggang sa masunog na lubós, at saká idaraan sa bitháy, at sa alin mang mansá'y ibudbód siyá at isará ang libro, at sa isang panahóng katamtaman at maalis sa kaniya ang sinabing mansá.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG ENGRUDO (PANGDIKIT)

Upang ang engrudong ginagawá'y huwag lapitan ng mga langaw, ni huwag polillahín o sirain ng tangá ang mga bagay na ginagamitan niyá, ay magdudurog ng kaunting piedra alumbre (tawas), at pagka binabatí ang tubig at harina'y ilalagáy mo siyá upang malutong lahat na samasama.

KALIHIMAN UPANG PALAYASIN SA MGA BAHAY ANG
MGA LANGAW AT LAMOC

Kumuha ka ng mga balahibo ng abuvilla, at pagka sinunog sa pinakamalaking pitak sa loob ng bahay o sa bahaging may mga langaw, ay magsisi-layas at hindi na babalik.

IBANG KALIHIMAN

Muha ka ng mga pulbós ng cominos, vino blanco, sangá ng uvas o ng ibang sangang sariwa na may mga dahong verde, at ito na binabasa ng sinabing alak ay ipangdidilig mo sa mga pader, pintô't bintana, at hindi daruan ang mga lamók.

IBANG KALIHIMAN

Muha ka ng mga ilang dahon ng alagaw at cominos, na mga ilinut o sa tubig, at siyang ipang-wiwisik mo sa mga pader, at magsisilayas ang mga langaw.

IBANG KALIHIMANG DATACA-TACA

Itinanong ng isang tao sa isang salitaan ng mga iba't iba, kung ano ang ipangpupunô sa isang vasong panô ng tubig. Ang mga nakarinig niyao'y gumawâ ng mga iba't ibang pagsubok, at hindi nila nakamtan yaon hanggang sa ang gumawâ ng tanong ay kumuha ng isang buntong abo, at pinunô yaon. Isang hayag na kataká-taká, na sa kaunting gugol ay masusubok mo.

MGA KALIHIMAN UPANG LINISIA, PAPUTIN AT
PATIBAYIN ANG MGA NGIPIN

Ang mga sungay ng mga kambing na babae na sinunog, at kuskusin ng mga pulbós nila ang mga ngipin, ay nakapagpapaputi sa kanila at nagpapatibay sa mga gilagid.

IBANG LIHIM

Linisin ang mga ngipin ng tatat o kahoy ng pino ay mabuti, at hindi naghihilaman kundi bagkus pinahihigpit sila.

IBANG LIHIM

Kung kukuskusin mo ang mga ngipin ng balat ng ugat ng nogal, ay malilinis sila, puputi at maghihigpit.

KALIHIMANG LUBHANG SADYA UPANG GUMAWA
NG LECHE VIRGINAL

Ang leche virginal ay lubhang mapakinabang sa mga babae na linalabasán ng apoy sa mukha, na pinapupulá ng atáy. May kabagsikan na hindi nag-nagpapakulubút sa mukha at inaalis ang mansang bumabago ng ugaling kulay ng mukha. Ang paraán ng paggawá'y ganito: Muba ka ng sukang matapang, at sa ibang munting redoma'y magtunaw ka sa kaun, ting tubig ng kaunting asín, anopa't lumagáy na tunaw na magaling; naglagáy ka sa isang sulyaw ó sa palad ng kamáy ng kaunti ng tubig na yaón at asín, lagyan mo ng dalawang paták na suka, at makikita mo kaspagdakang mauuwi at mamamuong parang gatas.

KALIHIMAN UPANG PATAGALIN ANG ISANG
CANDILA NG TATLONG BUWAN

Muha ka ng apat na ikaapat ng salitre, anim na ikaapat ng incienso, tatlo ng azufre, pitong langis na karaniwan, pitong onza ng cera virgen, pagsama. samahin mo lahat ng mga sangkap na ito, at ito'y gawin mong isang kandila, at sa isang sisiglang cristal na puno ng tubig ay sindihan mo siya. -

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG
TINTANG MAPULA

Maglusa ka ng kalahating onza ng goma arabiga sa loob ng tatlong onza ng agua de rosas, at sa kaniya'y maglagay ka ng kaunting bermellón, o ibang color.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG
TINTANG VERDE

Muha ka ng katás ng ruda, cardenillo at kasubha lahat ay halò-halò't linigis, ilalagay mo siya sa tubig na may goma.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG AZUL

Muha ka ng ultramar, o azul de Prusia, na tina. tawag na berlino, tubig ng goma, may kasamang kaunting azúcar piedra, at nabababad sa isang vasong cristal.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG TINTANG MADILAW

Muha ka ng kasubhá, ibabad mo siyá sa tubig ng goma, at lalagáy na yari.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG TINTANG MAY CULAY
GINTO NA WALANG GINTO

Muha ka ng oropimenta at piedra cristal; isáng onza ng bawa't bagay, liligisín mong labát ng pinong-pino sa ibabaw ng losa; saká ilalagáy mo ang mga pulbós na itó sa limá o anim na clara ng itlog na binatíng magalíng hanggang sa matiráng parang tubig; paghahalû-halûin mong labát ng mabuting mabuti, at magagamit mo sa pagpínta't pagsulat.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG TINTANG PILAC
NA WALANG PILAC

Muha ng estañong pinong pino isáng onza, sa azogue dalawang onza, paghahalûin mo ang dalawáng metal na itó hangang sa matiráng parang ungüento, saká liligisín mo siyang may kasamang tubig ng goma; siya'y pakikinabangan mo sa sinabi na.

KALIHIMAN UPANG ANG MGA POLVORISTA'Y GUMAWA
NG NINGAS NA MAY IBA'T IBANG CULAY

Ang alcanfor, kung mahalò sa lahók ng mga kuitis ay nagpapaputi't nagpapaputlá sa ningas.

Ang mga pinagkikilan ng gering ay gumagawá ng ningas na kulay pilak, na humahawig sa kulay tinggá at lubháng maningning.

Ang pez griega'y gumagawâ ng ningas na kulay tangeô, halos mapulâ.

Ang pez negra'y gumagawâ ng ningas na madilim, parang anino, katulad ng asóng malapot, na nagpapadilim sa lahat ng naaabót.

Ang azufre kung ilahók ng katamtaman ay gumagawâ ng ningas na parang azul.

Ang armónico at ang cardenillo'y gumagawâ ng ningas na verde.

Ang ambar na pinulbós ay gumagawâ ng ningas na kulay ginikan.

Ang antimonyóng hilaw'y gumagawâ ng isang kulay na mapulâ, at ang mga pinagkikilan ng bakal at ang bubog na pinaraán sa bitháy, ay nagpapalitaw ng apoy na maliwanag na may maraming buntót.

KALIHIMAN UPANG SUMULAT SA IBABAW NG PERGAMINO, AT PAWIIN ANG MGA LETRA CUNG CAILAN IBIGIN

Magtunaw ka ng pulburâ ng kanyón sa tubig na malinis, at sumulat ka; kung kailan mo maibigang alisin ang mga letra, kuskusin mo ng isang panyô o basaban ang isinulat, at mawawalâ agad.

KALIHIMAN UPANG MAGDORADO SA PERGAMINO
O VITELA (BALAT NG VACA)

Muha ka ng katás ng mga bawang at kasubhang pinulbós, pipintahan mo nitó ng makalawâ o makatallo ang vitela, na pababayaan mong matuyô ng kaunti, at pagkatuyô'y paimitin mong hiningâ, at kapagdaka'y ilalagáy mo sa kaniyâ ang gintô ng bulak, at pagka natuyô'y bubulihin mo siyâ.

KALIHIMAN UPANG ANG CORDOBAN (BALAT NG CAMBING
NA KINULTI) AT BANQUETA, AY MAGUING
PARANG MGA BAGO

Muha ka ng tinta ng mga tintorero (maninina) na hinaluan ng asim ng mga dayap, at kuskusin mo ng lahók na itó ang iyong cordoban, at matitirang taglay ang dati niyang kintab.

KALIHIMAN UPANG MAGDORADO NG MARMOL

Muha ka ng bol arménico ang lalong pinong matagpuan mo, liligisin mo siyang may kasamang aceite de linaza o ng mga nueces, at kung kailan mo ibig magdorado, gawin mo na ano pa ang kaniyang sisa'y huwag maging lubhang matapang ni lubhang malambót.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG AGUA MAESTRONG LAAN
SA PAGTINA NG LAHAT NG CULAY

Muha ka ng vitriolo romano, alumbre de pluma, espejuelo at sal amoniaco, sa bawat bagay dalawang libra; sa bermellón isang libra, ilagáy mong labát ng mga sangkáp na itó aa isang retorta, at pagkaalak ng tubig na lumabas ay itagò mo siyá ng maingat; kung kailan ibig mong magtinà ng mapulá, maglalagáy ka sa kaunting tubig ng grana ea polvo, at pagkatapos na maibalòng magaling tinain mo ang maibigan mo; gayón din ang gagawin mo sa mga ibang kulay, na laging mananatiling magaganda't kalugód-lugód.

KALIHIMANG LUBHANG CACAIBA UPANG IHANDA ANG
ISANG VASO NA PAG INOM SA GANIYA'Y MADIKIT
SA MGA LABI; ISANG BIRONG MAINAM

Muha ka ng dalawang adarme ng cola de pesca-
do, dalawang adarme ng goma arabiga, ilalagáy mo
itó sa isang puchero na maglamán ng kalabati nang
tubig ng cola, pabayaán mo siyang kumulô hanggang
sa maubos ang kalabati, at lalahirán mo ng lahók
na itó ang vano o ampolla sa ibig mong gawán ng
birò upang siya'y matanggál lalahirán mo siya ng
suka o asim ng dayap.

KALIHIMAN UPANG GAMUTIN ANG MGA
CAGAT NG MGA ASO

Ang mga dahon ng pepino o cohombro, na
dinikdik at inilagáy sa ibabaw ng kagát ng ásong
ulól, ay may malakíng pakinabang. Sinasabi ni Plinio:
na haluan mo silá ng kaunting alak, at gayón may
pakinabang laban sa mga kagát ng alupihan.

KALIHIMAN UPANG ALISIN ANG MGA MANSA
NG MUKHA AT MGA BUNI

Ang mga dahon ng mga pepino o cohombro ay
nagpapalinis ng mga mansá ng mukhá, at kung
dikdikín, at haluan ng mabuting pulót ay nakagaga-
ing sa mga buni.

KALIHIMANG LAAN SA MGA HINDI MAIHI,
SA MGA NABALIAN

Ang mga hindi maihi ay maglutò ng binhi o damò ng mastuerzo sa alak o sa langis at ilagáy siyá sa mga punong katawan, nakalilinis ng malakí ng bilis, at pinalalabás pa siyá sa ibabá; mayroón namang kabagsikang mag ugpong ng mga bali, lalò pa sa mga batang munti, at dahil diya'y dapat maglagáy ng gayong binhi sa gatas at ipainóm sa kanilá, at pati mga sisiwa't mga inang kumakandili sa kanilá'y dapat mahirating kumain ng mastuerzo, na gagawá ng malaking kapakinabangan sa magkaroón ng gayong bali.

KALIHIMAN UPANG SUMULAT NG MGA LETRA NA DI
MANGYAYARING BASAHIN CUNDI SA GABI

Muha ka ng apdó ng mga palaká, kaboy na ng mga sances at mga kaliskis ng mga isda, mga bahaging magkakaparis, lahat ay gagawin mong pulbós na lubhang pino, at may-kahalong mga clara ng itlóg gagawá ka ng parang isang ungientong malabnaw, na isusulat mo sa ibabaw ng pader o sa ng pintó, at sa iba pa, at hindi mababasa kundi sa gabi, at sa araw'y wala. Ito'y isang bagay na fosforong ugali, sapagka't baw't bagay sa mga itó sa sarili'y may kabagsikang kumiláp kung gabi; datapwá't inamukí akong ilagáy yaón sa mga kasulatang itó, at di magkukulang ng makaalam ng kababalaghan ng kalihimang itó.

MGA ALCAPARRONES NA MAY ASIM AT TAMIS

Ayon sa daming ginagawa, gayon ilalagay ang sangkap hanggang sa matakban sila ng papaganito: sa dalawang litrong sukang matapang maglalagay ng isang libra't kalahati ng pulot, ito'y lulutuin sa isang sisiglang tansong pinaglulutuan ng matamis, at lalagyan siya ng tatlo o apat na clavos ng especia, o nuez ag especia, isa sa dalawang lagay, may kasa mang isang tilad ng kanela, labat ay samasamang dudurugin, at ilalagay paglulutò ng sukat pulot; saká bahanguin sa isang sisiglang lupang ginagamit sa paggigisa, at paglamig ay alisin sa mga alcaparrones ang isinalaysay na, at tatakbang magaling na magaling at saká titikman, at kung lumabás na mahigit ang asim kay sa tamis, ay lalagyan siya ng pulot, at kung ito'y lumabás na mahigit, ay lalagyan siya ng suka.

KALIHIMAN UPANG MAGALIS NG MGA MANSA SA DAMIT
NA DE PAÑO O SA SUTLA

Muha ka ng isang munting panulat, at kung wala niyan, kabit ang daliri, babasain mo siya ng espiritu de vino, at babasain mo ang mga mansa sa ibabaw hanggang sa mabasá, buwag marami, at mawayá ng kaunti'y kukuskusin mo siya't mawawalá ang mansa.

KALIHIMAN UPANG LINISIN ANG MGA MANSA
SA MGA SALAMIN

Kukuba ng almagreug linigis na mabuting-mabuti at pinaraan sa salaán, saká kukuba ng isang munting panyó, at babasín ng tubig at ididit sa almagre, ay bubusan ang salamin, at pagkatapos na matuyó, ay lilinisín ng ibang munting panyóng linsó, at magiging lubhang maliwanag.

KALIHIMAN UPANG PATAYIN ANG MGA DAGA

Lagyan mo silá ng isang pinggan o sisiglang lupa na may lamáng barina, na may kasamang apog na bubáy na gayón din karami na linigis na magaling at sinalá, at lahat ay samasamang hinalong magaling ay kakanin ng mga dagá, at sa halumigmig ng kanilang katawán ay mag-iinit ang apog at masusunog ang mga bituka, at kung lagyan mo silá sa malapit ng isang tasa ng tubig ay mangamamatáy ng lalong madali. Ito'y isang kalihimang panatag at walang pang'anib. Mayroong mga iba pang marami, datapwa't mga mapang'anib, kayá hindi ko silá ilinagáy, at itong dito'y sinasabi ko ay huwag ilalagáy kung saan makakain ng aso o pusá, sa-pagka't mamamatáy.

KALIHIMAN UPANG SUMULAT SA MGA PAPEL AT MGA
LIBAM NA SINO MA'Y DI MACABABASA, CUNDI
ANG PINADADALHAN LAMANG

Kauna-unaha'y susulat ng katás ng sibuyas o
kaya ng leche de higuera, o ng saín ng cidra o ng
dayap, o ng tubig ng tawas, kung ibig basahin
idadarang sa apóy, at makikita ang mga letra.

IBA

Ang albayaldeng dinestemplang may kasamang
goma ay nagkakahalò sa liwanag, linalabasán ng
mga relucienganos, at sumusulat sa tunaw na yaón
ng totoong libim.

UPANG MAO ALIS NG MGA MANSA NG TINTA

Leche de higuera't albayalde, lahat sila'y gawing
isang munting masang lubhang malabnaw o malabsaw
at ipangkuskos siya ng banayad, at pagkatapos ay
paraanan ng isang papel na maputi.

KALIHIMANG LUBHANG CATACA NG TUNAY MONG IHI

Susulat ka sa kamáy o sa ibang bahagi ng
katawan, at pagkatuyô'y magsusugog ka ng kaunting
papel, at idaroon mo siya sa ibabaw ng isinulat, at
matitira ang mga letrang maitim, ito'y nasubok ko na.

KALIHIMAN

Upang mapaputi ang mga encajes ay ganito ang gagawin: kauna-upaba'y ilalagáy sa langís, at pahabayaan diyan ng anim o walong araw; pagka gawa nito'y kukunin at pipigaling mabuting mabuti, at pagkatapos ay sasabunin sa tubig na mainit, at lalabas na maputi.

IBA'T IBANG KALIHIMAN SA PAGTITINA NG MGA UBAN

Ang mga uban ay parang kabulukan sa ulo o buhók, kung minsá'y sumisipót sa kabataan, dahil sa sakit kung minsá'y sa paglalakbáy ng marami sa dagat, at kung makaalis na diyan ay muling umiitim paris ng una. Inuuban ng lalong madali ang mga malilibog, o ang mga ipinanganak ng kanilang matatanda nang mga magulang, o sumuso ng galas sa isang sisiwang matanda,

KALIHIMAN UPANG MAGTINA NG MGA UBAN

Muha ka ng pulbós ng mga basang na ipinirito sa langís, at pagkatapos na mangatuyó, may kasamang mga balát na mga nueces na sariwa, tadtarin mo silá at ilutó mo silá sa tubig sa ulán. Mabuti naman ang isang itlóg ng uwak na binati sa isang vasing tangsó, lahirán niya ang ulo o mga kilay, pagkatapos na maalis ang buhók. Gayon din ang katás ng carpaso sa kanila'y nagpapaitim at nagpapakulót. Gayon din ang itlóg ng langgam na dinikdik na may

kasamang mga langaw, at labiran niya ang mga bahagi ng noong malapit sa mga kilay: nisi levigatum cum aceto illitum, na ang kahuluga'y labiran ng langis ng uwak, at paütimin ang mga kilay.

KALIHIMAN UPANG MAG-INIT NG MGA IBA'T IBANG BAGAY SA MGA SISIGLANG CRISTAL, MAGING MGA UNTURAS, LANGIS O IBANG MGA BAGAY, O CAWALI O SISIGLANG TANSONG PINAGLULUTUAN NG MARAMING BAGAY, ANG LALONG NABUBUHAT NA MAGAGAMIT

Kukuha ng isang sisiglang tansô, at dito'y maglalagáy ng tubig na malamig, pagkatapos ay magsisindi ng isang papel de estraza, at sa ibabaw ng papel na nalalatag ay ilalagáy ang sisiglang cristal, maging frasco, maging redoma, o maging vaso, at lahat ay samasamang ilalagáy sa apoy, na doo'y walang panganib na mag-init ng lubhang magaling, na kung ibig mapagluluwang parang isang palayók.

IBANG CACAIBA SA GAYON DING PACAY,
SA IBANG PARAAN

Kukuha ka ng isang sisiglang putik sa Alcorcon, na walang vidrio, malakí o muntí, ayon sa sisiglang cristal, sa sisiglang ito'y maglalagáy ka ng kaunting buhangin pinong-pino, yaong ginagamit na pulbós upang ilagáy sa mga sulat, at ilalatag mo siya sa sinabing sisiglan, na tumbas ng parang kalahating daliri, at sa ibabaw ng buhangin ilalagáy mo ang sisiglang cristal, at saká maglalagáy ka ng lalò pang buhangin hanggang sa matakban ng tatlo o apat na

daliri ang sisiglan, labat ay enmesemang ilagáy mo sa apoy, at paimitin mo siyá kung paano mo maibigan, kaunti o marawi, at kahit pakulón o pasula kin siyá: isang bagay na kakaibát tunay, at may kakaunting gugol ang pagsubok o pagtikim sa kaniya.

IBANG KALIHIMAN

Kukuha ka ng isang vaso, maging de cristal o karaniwan, at pagkakalahatian siyá ng tubig, at saká kukuha ka ng isang balat ng suha, at ikukuskos mo siyá sa vaso sa dakong labás sa gitná ng vaso, at pagkatapos amuyán mo ang tubig, at maeusubok na may lasang suha, at sa mga ibang minsa'y kung inumin ang tubig ay tinatagláy ang lasa,

ISA NG LARONG PANGPATAWA

Kukuha ka ng isang sombrerong may malamhót na kopa, at saká mabilis na maghahandá ka sa mga tuhod ng isang balabal na nakatiklop o kumot, at sa kaniya'y nakatay ang isang almires (lusóng lusungang tangso o bató), at sasabihin mo sa inihig mong biruin: tingnát hindi ninyo mabahasag ang itlog na itó, na tataglayin mo ryan, bagay na kapagdaka'y sasabihing oo, sapagka't ugaling akalain ng hindi nakaaalam ng lalang o dayá. Malagáy mo sa ibabaw ng dulang o taburete ang bahagi ng kumot o balabal na nasa mga tuhod mo at sa ibabaw ang itlog, kukunin mo ang sombrero bagó ilagay ang itlog, at ipakikita mo siyá sa mga nahaharap, at saká matuling matuling bahawakan mo ng kamáy

ang sombrero sa kopa at ang almirés, na lalagay na pataób, at ilalagay mo ang sombrero sa ibabaw ng sinabing almirés, at magkasamang habawakan mo silang mula at ilalagay sila sa ibabaw ng itlóg, at kapagdaka ang nanonood na hangal na di nakaaalam niyaon ay sustutók, at sapagka't tumama sa almirés, ay di niya nababasag yaon, ang pangyayaring ito'y ipinagkakatuwa ng malaki, marahil nga'y masaktan siya sa kamáy, at ang gumagawa ng laró ay siyang muling magtataas ng madali ng sombrero sa kopa at ng almirés na magkasama, at itatago sa balabato kumot ang almirés at pababayaang makita ang sombrero; isang bagay na lubhang nakalilibang.

ISANG LARO

Muha ka ng isang itlóg, at ilalagay mo siya sa ibabaw ng isang mesa, lalong magaling ay isang silya at sasabihin mo: wala sinomang makababasag ng itlóg na ito sa isang suntók. Di mawawalán nang magsasabing oo. Ikaw'y lalagay sa likuran ng silya, parang ito'y habawakan mo ng dalawang kamáy, at sasabihin mong hindi; pagka ang táong yao'y maggagawa na ng suntók, inurong mong madali ang silya o mesa, at makikita mong tatamo sa aupán, matatalo ang pustá, at magpapatawa ng marami sa mga nahaharap.

ISANG LARONG PANGPATAWA

Kukula ka ng isang panyó at sasabihin mo sa iniibig mong biruin: hawakan ninyo iyang dulo ng

panyô, at ikaw'y matitirang nakahawak sa isa, at matitira kayong perang bagay na tatlong dangkal na nagkakalihis ang isa't isa, at muling sasabihin mo gayong kayo'y totoong nalalapit sa akin, ay huwag ninyong susuntukin ako pag ipinagutos ko sa inyô? Ang isa'y magsasabing oo, at pagkasabi niyaon ay magpapasyal ka sa salas, kung saan may pintong nasasara ay papasok kang una, at pababayaen mo siya sa dakong labas, hindi mo bibitiwan ang panyô, at sasabihin mo: suntukin ninyô ako ngayon, ang taong yao'y matitirang binirô, sapagka't di ka niya masusuntok, kundi ang pintô: isang bagay na nagpapatawa ng marami.

ISANG LARONG PANGPATAWA

Kukuha ng isang almires o lusong na karadwan, at ilalagay na pataob nakaupo sa ibabaw niya, iunat ang mga paá, at ipapatong ang isang paá sa ibabaw ng isa, ng ganito: ang isang paá ang sakong ay sa lupa, at ang dulo'y paitas, ang isa'y sa ibabaw ng una, sa gayon ding anyô; sa ganitong saal ay magsusulot ng sinulid sa butas ng isang karayom, na ito'y totoong nakapagpapatawa, sapagka't ang upan ay lubhang malit; at ang nakaupo sa kaniya'y natutumbá maging sa isang tagiliran, maging sa kabilá; nakakita ako ng mga ilang nagsulot ng sinulid sa butas ng karayom.

May tatlong ibon sa isang puno ng kahoy, isang tao'y naba ng eskopeta, pumatáy ng isa, gilán ang natitira? Isasagót na wala, sapagka't nagsilayas ang dalawa; ang di agad nakatalós ng tanong, ay magsasabing dalawa.

GAMOT NA LUBHANG MABISA UPANG PAGALINGIN ANG MGA
LITAR NG MGA DIBDIB NG MGA BABAENG NAG-IIWI, AT
UPANG PAGALINGIN ANG MGA LANGIB NA MADALAS AY
LUMALABAS SA MGA BATAT MATATANDA SA BIBIG MGA
LABIT MGA ILONG

Mula ka ng kaunting tosinong laon na hindi
masanta, durugin mo siya sa elmirés, lagyan mo siya
ng pulbós ng albayalde, at lusawin mo siya ng agua
rosada, anopa't maging isang masilla, at itapal sa
dibdib, at maglalagay ka ng isang pezonera ng
alalayan diyán ang masilla, at sa papaganiya'y siya'y
tataglayin mong nakalagay ng dalawang puot apat na
oras, na di mo pasusuhin sa susong yaon ang bata at
gagaling ng walang pageala, gayon din ang mangyayari
kung itapal ang ungientong ito o masilla sa mga langib
ng mga labi, ng mga ilong ó ng alin mang ibang
bahagi ng katawan, sapagka't nagpapalamig sa kaní-
ya't nagpapatuyò ng mabanayad, at gumagaling na
madali ang may sakit: kapuwa ang dalawang gamót
na iya'y tinikmán, at naitatapal ng walang takot na
may masamang kalihinatnan.

KALIHIMAN UPANG PUMATAY NG ISANG BAKAL NA
NAGBABAGA NG MGA CAMAY

Mula ka ng kalás ng verdolagas at ng apdó ng
toro, lahat halò balò; pagkayari nito'y malalahiran
mo ang iyong mga kamay, at mahahawakan ang
bakal na nagbabaga, at mapapatay siya ng hindi ka
mapapasò. Ito'y tinikmang muli't muli ng may akda.

SALAYSAY NA IKALIMA

Mga calihiman upang iuli ang buhay sa mga nainis,
nangalunod at nangalason, bago tumawag
nang manggagamot

UNANG KAPITULO

*Mga kalihiman upang pagsaulu ng buhay ang mga
nainis sa usok ng uling, ng mga hurno ng ap y ng mga
pook ng alak at mga ibang licors na umaasim, ng mga
lawa, ng mga mina ng uling, dahil sa kakulangan ng
hangin malalanap, o katapustapusan ay dahil sa
gas ácido carbónico*

Kapagdaka ng ang sinomang tao'y nagkaroon ng
kasawiang mainis sa alin man sa mga sinasabing
singaw, ay aalisin siya sa pook na kinadoroonan ng
mga ito, at ililipad siya sa hanginan, at pagka ma-
tantong magaling na ang kaniyang kamataya'y im-
babaw lamang, (na sa bagay na ito'y ibibigay namin
ang mga tanda sa hulihan ng salaysay na ito) ay
huhuharan siya o g. gawin kahit man lamang na alin
mang bahagi ng kaniyang damit ay huwag humigpit
sa katawan, lalong lalo na sa dibdib. Ilalagay siya
isang hibigang hindi mainit, o sa isang pantay na
pahilig na alin mang natatakban, maging isang col'

chon, o isang kumot sa isang habing makapal at salagaan na ang ulo't ang dibdid ay lumagay nalalong mataas ng kaonti kay sa natitira ng katawan. Palalayuin sa nainis ang lahat ng mga taong walang kapararakan: wiwisikan ang kaniyang mukha at ang dibdid ng tubig na siaukaang malamig, at kukuskusin ang buong katawan niya, lalong lalo ang bahaging itaas at mababa ng tian, ng mga piraso ng *cañelang* binasa ng mga *tierras alcoholicas*, at mababanggo paris ng *aguardiente alcanforado*, ng *agua de Colonia*, ng *agua de los carmelitas*, at ibapa. Apat o limang minutos pagkatapos patutuyuin ang mga bahaging kioskos ng mga servilletang mainit, at uulitin ang mga pagkuskos. Painitin ang talampakan ng mga paa, ang palad ng mga kamay, at ang buong haba ng gulugod ng isang matinding *cepillo de cin*.

Saka pasisinghutin ng mainit ng mga singaw ng isang yagit na sinindihan itataas ng kaonti ang ulo ng nainis, mangyayaring gamitin naman ang gas *amoniaco*, ang singaw ng suka, o ang alcohol o *espiritu de vino*. Painitin naman ang loob ng ilong ng balbas ng isang pluma, o ng alin mang katawang magaan; sasekitin na ang nainis ay lumagók sa pamagitan ng isang *canutong* de goma *elástica* ng mga ilang *cuchurada* ng tubig at suka (isang bahagi ng suka at tatlo ng tubig) o kaya gagamitan siya ng isang *lavativa* ng tubig na malamig na hinaluan ng isang ikatlong bahagi ng suka, pagkatapos isa pa ng tubig na malamig naman na pinagtunawang magaling ng dalawa o tatlong onza ng asing karaniwan at isa ng asin sa Madrid o ng *higuera*.

Pagka gawa nito'y eisidlan siya ng hangin sa mga бага malaking pagiiakat, na yao'y gagawin maging ng bibig ng sumasaklolo sa kaniya, maging ng suelleng karaniwan na munti, kung wala ng kay Gorcy, ng sa cánula del Ria, o tubo larinjeo ni Chaussier, at iba pa. Ang pagsisilid na ito ng hangin o pagbibhip ay dapat gawin ng lubhang malaking pagiiingat at lubhang mabanayad, sapagka't kung sa mabuting pagkagawa ay lubhang kaginbabinhawa at makapagpapasauli ng hininga, pagka ginawa ng kahit papaano at marahás ay makatatapos sa kaunting búhay na natitirá sa may sakit.

Upang ipasok na mabuti ang hangin sa dibdib ay pananatilibing nakababa ng daliring hintuturo ang dila ng nainis, at ipapasok sa kaniya ang dulo ng fuelle sa lalamunan ihihiilig siya ng bigít sa dakong cuello kay sa liig ng may sakit, o kaya'y ipapasok sa kaniya sa isa sa mga butas ng ilóng. Pagkagawa nito ay bibipang banayad at tutularan ang mga galaw ng paghinga, at samantala'y ibang tao ang humabagod, o kumukuskoe ng tian at dibdib ng nainis ng isang pirasong franela o depaño. Kung ang lahat ng mga paraang ito'y hindi sukat at ang nainis ay nananatili sa kaniyang pagkatulog, kung ang kaniyang mga mata'y napaiibabaw, ang kaniyang mga labi'y namamaga, at ang mukha niya'y namumula, tatawag ng cirujano na madaling dapat gumawa ng isang sangria sa paa o lalong magaling sa liig.

Kung ang nainis ay pagsaulan ng bait ilalagay siya sa isang hibigang painitan, sa isang silid na malaki't tampak na magaling sa hangin, na ang mga bintana'y dapat lumagay na bukás, at huag tutulatang

lumagay sa sipiug niya kundi ang mga taong kinilangan. Kung gayo'y bibigyan siya ng mga ilang encharada ng vino de Malaga, ng Alicante, ng Madera, Rancio, at iba pa, o vino azucarado o agua destilada aromatica, o kaya isang bebida clarea (inumang ginawang may kasamang vino blanco, asucal o pulot, kanela't ibang mga bagay na mabangó). Kung may roong ganang sumuka'y bibigyan siya ng mga ilang munting vaso ng isang agua emetizada, datapuwa lalong magaling gamitan siya ng isang lavativa purgante na matapang ng kaunti na ginawang may kasamang sal comun (karaniwang asin) at ang de biguera, o de Madrid.

Lahát ng mga saklolong ito'y dapat igawad na madali at tumpak at ipagpatuloy sila ng maraming oras; sapagka't lubhang karaniwang makita ng mga nainis na tumatagal ng anim o pitong oras bago pag-saulan ng buhay nilang nanganib na lubha. Dapat gawin lahat ng nauukol pagka natutungkol sa pagligtas ng buhay ng isa sa ating mga kapuwa. Ang lalong magaling na batol na mangyayaring ibigay tungkol sa bagay na ito ay ang buag pabayaán ang nainis hangang sa makita sa kaniya lahat ng mga tandang lalong maliwanag ng kamatayang tunay.

KA PITULONG IKALAWA

MGA CALIHIMATAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG MGA NAINIS
SA SINGAW NG MGA TINITIGILAN NG MGA TUBIG NA MARUMI
O NG MGA DUMI NG BATAN MGA CUMON AT MGA LODLOD

Ilalagáy naman ang mga ganitong sa hangin
malayá at wivvisikan silá ng tubig at sucá, gagawin
sa kanilá ang mga pagkukuskos na tuyó saakiting
pasinghatin silá ng claro, bibigyan silá ng isang pang-
pasuka, a g hi pecacuana o ng sang tasang langis, upan
ding ilabas ng nainis ang mga bagay na naogyaring
nalulón, gaga wan siya ng isa o dalawang sangria sa
brazo, ayon sa kaniyang mga lakas; at ang lahat
ng mga paraang ito'y hindi sapat at nararandamang
ang mga tibok ng kaniyang puso'y walá sa husay,
ilalagay sa isang banong malamig, bibigyan siya ng
mga bebidas antiespasmódicas (mga inuming laban sa
pasma) upang patahimikin o apulain ang mga
accidentes nervosos (mga biglaang sakit ng mga
litid); at kukuskusin ang boong katwan niya paris ng
sinabl namin sa itaas; tatapalan siya ng mga sina-
pismos, vejigatorios kung namamalaging walang pag-
kakila o walang malay o w lan; kiloe. Hindi magiging
masama na idean sa harap ng ilong ng nainis isang
munting botellang may lamang claro, o cloruru de cal.

Bago kumin ang nainis sa isang tinatahanan ng
mga tubig na marumi o dumi ng bayan, kumón o
lodlod kinakailangang gumamit ng mga tadhaang
pag-iingat. Magtatali sa dulo ng isang lubid o pisil
o sinulid ng isang kandilang may ilaw o isang ting-

hoy, at ibababâ sa ilalim ng mga sinabing pook. Kung namamatay o ang ilaw ay nagiging madilaw at azul ay maglalagay sa gayong tirahan ng mga dumi, cumén o lodlod cloruro de cal na linunaw sa tubig, o cloruro de soda o kaya agua de javela, at tubig at sukang sapát ang dami hangang sa ang kandilâ o tinghoy ay huág mamatay at manatili ang kanilang ngaling uingas.

KAPITULONG IKATLO

MGA KALIHIMAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG MGA
NALUNOD DAHIL SA PAGCALUBOG SA ILALIM NG
TUBIG O ANG MGA LUMUBOG

Ang mga saklolo ng karunungan'y lubhang nara-
rapat na gamitin sa mga ganitong pangyayari at hu-
mihingi ng malaking kadalian, dapat silang ipagpa-
tuloy ng malaking pagtitiyaga kahit na kaonti ang
maasahan sa kanilâ, sapagkat nakakita ng mga nalu-
nod na tumagal ng mahabang panahon sa loób ng
tubig na pinagsaulan ng buhay pitó o walong oras
pagkatapos na makuha silâ sa kaniya.

Kung walang anumang kapansanan, pasisimulang
saklolohan ang nalunod sa siping ng pook din na
pinangyarihan ng kaniyang sawing palad; sa kalabang
pangyayari'y ilalagay siya ng maingat at walang ano-
mang pagpag sa mga angarillas (arag-arag) o pari-
buela o camilla, o lalong magaling sa ibabaw ng mga
brazong nakaunat ng apat o anim katao, at ililipat
siya, ilalagay siya ng patagilid sa kanan, ang ulo'y
mataas ng kaonti, sa pook na lalong malapit at nauukol

At dapat alamín na ang ginagawa ng karaniwang tao sa mga malunod, na itinitiwarike upang isuka ang tubig, ay walang kinabibilangan kundi ang sila'y palayin, kung baga di pa patáy. Pagka nagawa na ang sinabi, lububaran siya kung sakaling may gayak, at upang buwag siyang pagtitinagin at huwag mag-aksaya ng panahon ay puputlin an: kaniyang mga damit ng gunting, lalagyan siya ng isang barò at isang gorrang de lana; ibibigá rin siya ng patagilid sa kanan at ang ulo'y mataas nang kaunti sa ibabaw ng isang libigáng lalong mataas kay sa mababa, laán sa lalong malaking kaluwagan ng mga sumasaklolo, na doo'y may colchong pinainitan ng katamtaman, aalisin sa kaniyang bibig ang tinataglay sa kaniya, itutungó ng kaunti ang ulo niya at ang mga sihang ay nakabuka at saká aalaming mabuti sa ibabaw ng katawán niya titingnan kung mayroong sugat na sukat ikamatáy na magpapaging walang kabulahan sa lahat ng mga saklolo.

Sa tulong ng isang jeringang munti'y kukunin ang mga tubig na nalalaman sa pinagdaraan ng paghinga. Ang jeringang ito'y dapat ipasok sa isang senda de goma elástica na isusuot sa isa sa mga butas ng ilóng samantalang sasarihan ang isa at ang bibig. Palalangapin ang nainis ng mga amoy na matitindi, painitin siya ng banayad at pasulóng, pararaan ang buong katawán niya ng mga pantóg na punò ng tubig na mainit o kaya ng isang planhang inainit o isang calentador (pangpainit, mga sumunting supot na punò ng mga abong mainit, at lagyan sa mga paa, sa mga pigi at sa mga kilikili ng mga ladrillong mainit naman. Saká gagawa ng

mga pagkuskos na tuyô na bahalinhán ng mga pagkuskos ng aguardiente alcanforado etéreo ng sabón; ididiin ng magaan at hali hali ang dibdib at ang pusón, upang pagalingin ang mga kilos ng paghi-ngang ugali. Isang plumang tuyô o binasá ng álcali votatíl debilitado ang ipangkikiliti sa loob ng ilóng at nang lalamunan, at madalás mangyayaring hanggang ipasok dito ang plumang binasá ng álcali upang paratingin ang init na ginigising hanggang sa sikmura.

Saka magpapasok ng hangin sa mga bagá, bibigyan ng isang lavativa purgante, at kung ang lagáy ng may sakit ay hindi humuhusay, dadaitihan siya ng mga mitsang bulak na sinisindihan sa guwáng ng sikmura, sa mga hita at sa mga brazo, yaó'y gagawin ng isang pirasong bulak o ng linsong lumang linulón at sindihan silá sa dulong katapat ng nadadaiti sa ibabaw ng balát.

Kung ang may sakit ay pagsaulan, at mangyayari nang lumupók ng kaunti bibigyan siya bawat limang minutos ng isang cucharada ng agua antiespasmódica etérea halimbawa. Sa pangyayaring pabalík, sa makatwid, kung hindi humuhusay at nananatiling walang malay at ang mukhá'y maputá kulay morado o matím; kung ang mga mata niya'y kumikieláp, kung mayroon sa katagang wika, labat ng mga tanda na ang dugô'y nabuntón sa utak ng ulo o ng isang pasá, o ng basag sa ulo, kung ang mga sangkáp ay malalambót at mainit, ay tatawag ng cirujano upang gamitan ng isang sangría sa brazo, o lalóng magaling sa liig; ngunit di dapat gawin ang sangría kung ang katawa'y malamig at ang mga sangkáp ay matitigas.

Kung ang painóm na naibigáy sa may sakit ay nakapagpapasuka sa kaniyá: kung ang dila niya'y marumi at malagkit, padadalín ang kaniyang pagsuka, bibigyan siya ng dalawa o tatlong butil ng emético (pampasuka) na tinunaw sa isang basong tubig na mainit. Kung pabalik ang mga gamót ay nagpapailagín o nakapagpapadumi ng marami, bibigyan siya ng mga iláng cucharada ng alak na mainit. Sa katagáng wika huwág pababayaan ang may sakit kundi kung walá nang natitiráng anomang pag-asang mailigtás siya' datapwá't inuulit dito na walóng oras pagkatapos na makuhá siya sa tubig, ay mangyayari pang pagsaulan ng buhay.

KAPITULONG IKAPAT

MGA KALIHIMAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG MGA
NAINIS DAHIL SA PAGKABIIG NG LIIG
O ANG MGA BINIGOT

Sa kaunting kaibhá'y gagawin yaon ding katapos na sinabi namin tungkól sa mga nalunod; gayón ma'y waláng kapararakan ang painitin ang katawán, pasubali kundi nabitin ng mahabang panahón, at lumamíg na lubós; gayón din hindi kailangan ang gamitan ng jeringa; sapagka't waláng tubig na bihi-titin. Puputlin pagdaka ang silo o buból na naging sanhi ng pagkabigti, at bukod dito'y gaga wa ng isang sangria sa paá o lalong magaling sa liig. Kung ang biigti'y walá na kundi isang pagkasakál, samakatwid, kung bagá dahil doo'y napigil lamang sa kaniyá ang paglabás at pagpasok ng hangin sa dibdib, ay

mangyayari pang pagsaulan ng buhay; datapwa't kung sa pagbibigti'y nangalinsad ang mga buto ng lig, ay walang kabihinatan lahat nang gagawin upang saulan siya ng buhay.

KAPITULONG IKALIMA

KALIHIMAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG MGA
NAINIS DAHIL SA LAMIG

Pagkatapos na mailipat ang may sakit na nakabalot sa isang kumot at walang takip sa ulo, mula sa poók na kinatagpuan sa kaniya, hanggang sa poók na mangyayaring pagsaklotohan sa kaniya, ay sasakiting painitin siya ng banayad at unti unti, sa bagay na ito'y habubaran siya, ilulubóg siya sa tubig na namumuo o sa tubig na malamig, na ang init nito'y patataasin unti unti na lalagyan siya ng tubig na ilinapit sa apoy, sakâ malamig ng kaunti, at sakâ malahiningâ.

Pagkalagay ng may sakit sa hanyong ito'y hihilitin o kukususin ang kaniyang tiyan, ang mga hita, ang mga binti at ang mga brazo o kamay. Wiwisikan siya ng tubig sa mukha, kikilitin siya sa sa mga labi at sa mga butas ng ilong, ng isang pluma o ng anumang ibang bagay na magaan, sisiglan siya sa paraang sinabi sa itaas ng hangin sa mga baga at paaandyan ng mga amoy na matatapang o matitindi.

Pagka ang katawa'y nagpasimula nang uminit, ilalagay ang may sakit sa isang hibigang pinatuyong megaling, ngunit hindi lumulubóg, at gagamitan siya

ng isang lavativa irritante (pampainit), bibigyan siya ng mga inuming maasim-asim, paris ng tubig na may sukà, tubig na may suhà o may dayap, tubig na may ilang patak ng aceite de vitriolo o ng nitrito, ibá pa, kung mangyayaring lumagók ng mga iyan, at pagkatapos nito'y kung nagpapatuloy ng maliwanag ang pagaling, ay bibigyan siya ng pagkain.

Panawà. Kung panglalamig ay sa bagagi lamang, samakatwid, pagka nanglalamig lamang ang sangkap o nagbabalang manglamig, ay gagawin yaón ding sa buong katawan, datapwa't yao'y isasapoók samakatwid, yao'y ihahanggá sa bahaging manglalamig o malamig, na anopa't hindi ilulubog sa banyo, at di kukuskusin kuudi ang mga bahaging may sakit; datapwa't bibigyan sa loob ng mga ilang painóm, na makapagpapapawis, paris ng mga pinaglagaan ng mga bulaklak ng malvas, violetas, berrajas, kung ang tao'y malakás; ng tilo ng kapé o kaunting espiritu de minderero na may jarabe de violetas, kung ang may sakit ay táong mahinà.

KAPITULONG IKAANIM

MGA CALTHIMAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG
MGA NAINIS DAHIL SA INIT

Dapat ilagáy ang táong nainis sa isang hibigáng malamig, hubarán siya, putling labat ang mga taling makapipigil ng takbó ng kaniyang dugó, bigyan siya ng mga limonada, isang lavativa ng tubig na maalat, mga ilang lintà sa pilipisan, isang sangria sa paá o lalong magaling sa liig, sa kaunting magkulang ang

paghinga, gamitan pa siya ng mga ilang bagay sa mga sinabi namin sa mga nainis dahil sa usok, si-
ngaw ng uling na nagbabaga. Iyan ang mga pa-
raang mangyayaring ikaligtas ng mga ganitong nainis.

KAPITULONG IKAPITO

MGA CALIHIMAN UPANG SAULAN NG BUHAY ANG
MGA BAGONG PANGANAK NA NAINIS

Kung ang bagong ipanganak ay hindi umiingit
o hindi umiiyak, kung mukha niya'y maputla, kung
ang kaniyang mga sangkap ay maluluwag at hindi
humihinga, dapat siyang ilayo agad sa ina. Puput-
lin ang cordong na sa bata'y nag-aanib sa kaniya
at gagawin ang pagtatali. Gayon ma'y buwag pu-
putlin ang sinabing cordon at buwag siyang babata-
kin saan mang dako kung walang derrame ng dugo,
at kung ang mga inunan ay di nagpapasimulang
tumanggál, at lalo na kung ang cordón ay nagpa-
pahayag pa ng mga ilang tibók.

Kahit alin man ang maging kalagayan ng ba-
gong panganak, kung ang mga tanda ng babulukan
ay hindi lubhang maliwanag, ilalagay siya ng pata-
gid ang ulo'y mataas ng kaunti at walang takip
sa mukha, babalutin ang mga ibang bahagi ng kata-
wan ng isang munting kumot, aalaming mabuti ang
malayang pagkakatatagusan ng kaniyang ilong at bibig,
at alising lahat ng makapipigil ng pagpasok ng ha-
ngin sa mga baga. Ipapasok ng paris ng nararapat
sa kanila ang hangin sa pamamagitan ng isang lae-
heng bago na walang alikabók, gagawin sa kaniya

ang mga pagkukuskos na tuyô sa likôd at sa mga talampakan ng mga paâ. Gayon din kukuskusin ang mga ibang bahagi ng kaniyang katawan ng mga linsong binasa ng alak o ng mga licores aromáticos, gagawâ ng magagaang din sa ibabaw ng cordon ng pusod, sa tiyan at sa dibdib, bibigyan siya ng isang ikaapat na bahagi ng lavativang karaniwan na pangpainit ng bahagya, na ihahandang may kahalong suka at mga ilang butil na asin.

Kung ang lahat na sinabi'y walang kinahinatnang ayon, ay ilulubóg ang bagong panganak hanggang sa mga kilikili sa isang banyo ng tubig na malabiningá, na sasamahan ng alak sa init na 24 o 28 grados.

Ang gumawâ labat ng mga paraang ito ay taglay ang pag-iingat, kadalian at mabuting hangad ay makapagsasauli ng buhay sa maraming mga abang lubhang nalalapit sa kamatayan, at magiging dapat sa mga biyaya ng Dios at sa pagganting utang na loob ng kapisanan.

KAPITULONG IKAWALO

HUNGOL SA MGA TANDANG NAGPAPAKILALA CUNG ALIN
BAGA ANG TUNAY NA KAMATAYAN

Natatantô ng magaling na ang kabulukan o ang pasimula ng kabulukan ay isang tandang tunay ng kamatayan, datapwa't sapagka't di mangyayaring antayin din ang mga tandang ito ng kasiraan, mabiti'y makilala ang mga iba't ibang palatandaan, na nag kapisanan nila sa mga tadhanang pangyayari'y

makakatumbas halos ng kalotohanan. Ang mga taring-dang ito'y siyang kawalang lubos ng takbo ng dugo at ng pagbinga, ang pagkatigil ng galaw sa buong katawan, ang pagmamukhang bangkay ng mukha na isinasalaysay ni Hipócrates, na tinatawag na cara hipocrática, alalaon bag'y: noong kuyumpis, at tuyô, mga matáng lubóg, ilóng na matulis ang dulo naliligiran ng isang mabilog na morado o nangingitim, mga pilipisang guwang at lubóg, mga taingang matitigas mga labiag pabitan, mga pisnging palabas, babang kuyumpis at abarquillado, ang balat ay may kulay tingga o morado, ang mga bubók ng ilóng at ng mga pilik-mata'y parang punô ng alikabók na maputing nanilaw; bukod sa mga sinabing tanda'y kabilang ang kalambutan, pagkalubóg at panglalabò ng mga mata, ang panglalamig ng labat ng mga bahagi ng katawan, ang kawalan ng pakiramdam ng mga kurót, mga durò, mga sundót at mga biwà, mga paeò, mga vegigatorios at sa mga cauterizaciones.

Gayon ma'y kinakailangang ipatantô na, kung ang takbo ng dugo'y di mangyayaring maramdaman, pagkatapos na pinuleuban ang may sakit, sa mga iba't ibang bahagi ng kaniyang katawan, paris sa galang-galangán, sa mga kilikili, sa tiyan, sa bahaging itaas at pababang ng mga hita, sa mga pilipisan, sa liig, at iba pa, hindi dapat tapusing parang isang tandang tunay na ang kamataya'y totoo; sapagka't napatunaysag lubos na mangyayaring mabuhay ng maraming oras, na di mangyayaring maramdaman ang lalong magandang galaw ng pulsó sa mga iba't ibang bahaging binanggit namin. Gayon din ang masasabi tungkol sa pagbinga, na mangyayaring

mauli pagkatapos ng kaunting panahón, kahit na hindi siya naipalagda, maging sa paglalapit nang ningas ng isang kandila sa bibig o sa mga butas ng ilóng, maging sa panglalabo ng isang salaming ilinagay sa harap ng bibig o ng mga butas ng ilóng.

Bagaman ang tiguil ng galaw sa buóng katawan ay isa sa mga tandang maliwanag ng kamatayan, kinakailangang buwag limutin na ang lamig ay mangyayaring maging sanhi ng isang pangyayaring kaba-wig na paris ng mga tadhanang sakit sa mga litid. Gayón ma'y mayroong mga kaibhang halata na ibahayag namin. Ang tigil ng galaw sa mga katawang nanglalamig ay laganap; anopa't lahat ng mga sangkap ay matitigas paris ng mga kalamnan, sa tigil ng galaw kung patáy na lahat ay maluwag bukod lamang ang mga kalamnan na may katigasna. Sa tigil ng galaw na nanggagaling sa mga sakit ng litid, ang mga sangkap ay di mangyayaring magbago ng lagay, kundi taglay ang malaking kahirapan, at pagka nangyaring gawing sila'y magbago ay hindi mangyayaring manatili ng papagayón: sa tigil ng galaw ng katawan kung patáy ay nangyayari lahat nang pabalik. Sa pangyayari ng isang pagkahilong malalim ay bigla, at sa init ay nararamdaman sa tiyan at sa dibdib; kung patáy na'y wala nang init sa alin mang bahagi at mahaba. Katapustapusan ang tigil ng galaw ng katawan ng mga naisis ay masasabi ng isang tandang tunay ng kamatayan; sa pagka't ito'y bigla o sa kaunting mga minutos sa mga gayón, at ang tigil ng galaw kung patáy ay hindi umaabót banggang pagkatapos ng sangpu o labingdalawang oras mula sa sakuna, agwat ng pa-

nahóng di na tumutalot karaniwan na ang isang nainis ay masaklolohan ng may kapakinabangan.

Kung iisipin ang cara hipocrática ng bukod, ay walá ring malaking halagá, sapagka't ipinagpapauna ang pagkamatáy ng may tatlong puót anim at hanggang apat na puóng oras, at hanggang mangyayaring magkulang sa maraming mga táong nagmamamatáy nang bigla.

Ang paglubóg ng mga mata, ang kabilang kalambutan pati ng kanilang panglalabò ay mga tandang di laging napagmamalas pagkatapos ng pagkamatáy. Ang kawalan ng pakiramdam ay di rin palatandaang lubós, sapagka't may mga tadhaang sakit na nag-aalis niyaón ng lubós na ang mga may sakit ay hindi makaramdam ng anomang kasakitan.

Kaya nga, lamang ang natitirá'y ang pagkabulók na sa sarili niya'y mangyayaring maging isang tandang tunay ng kamatayang totoo ng isang tao, at alin man sa mga sinabi namin ay walang halagá, kung humaharap na bukod. Datapwá kung ang mga sinabing palatandaan ay humaharap na sama-sama ay mangyayaring makilala sa pamamagitan nilá ang pagkamatáy na tunay nang totoong maliwanag na paris ng sa pamamagitan ng pagkabulók.

Laban sa sinabi na, sapagka't walá sino man kundi isang bihasang lubhang pantás at gayon ma'y di sa tuwi-tuwi na, ang makapagpapasiyá kung kailan nagpapasimula ang pagkabulók, at sapagka't lalong mahalagá ang búhay ng isang tao kay sa mga oras at mga gawang iginugugol upang mailigtás sa kaniya yaón pagka sumasapanganib, isinasamò namin sa lahat ng tao alang-alang sa pag-ibig sa Dios at sa

sangkatauhan na huwag paba~~y~~ang di gamuting lahat ng mga saklolong tinuran hanggang sa ang kabulu-
ka'y makilala, na sa ganitong pangyayari'y walang ibang dapat sabihin sa sawing palad kundi ang siya'y sumapayapa. Siya nawâ.

KAPITULONG IKASYAM

TUNGCOL SA MGA NALASON

Sapagka't totoong maraming bagay-bagay na mga lason at hindi lahat ay mababaka sa isang paraan, sasabihin namin muna ang dapat gawin sa pangkalabatán, kapagdakang saklolohan ang isang abang nalason, at saká nanim sasabihin ang mga pagkakabukód-bukód na kinakailangan doon sa mga lasong ginagamit na lalong karaniwan ng kasamán o ng pagpapatiwakál, at hindi humihingi ng anomang kaalaman ng dunong, sapagka lamang ay tuturan dito ang mangyayaring gawin ng lahat na bagay-bagay na tao upang huwag aksaya~~lin~~ ang isang panahong lubhang mahalagá samantalang humahanap o tumatawag ng facultativo o médico. Datapwa't kauna-unahan sa lahat, ay magsasa-laysay kami ng kaunti tungkol sa mga tandang nagpapakilala na ang isang tao'y nalason.

---

§ 1 — *Tungkòl sa mga lantad na nagpapakilala ng isang pagkalason*

Maghihiwalang mayroong pagkalason at tuwi nang idinadaling ng may dandam ang isang amóy na nakasusuklam at mabaho o isang lasang nakasasama ng loob, masim, mabangis, magaspang o mapait, isang init na masaklap at nakapapasò sa lalamunan at sikmura; sa tuwi nang ang bibig ay tuyò at bumubula, ang hiningá'y may masamang amóy at ang lalamuna'y nageisikip; na ang dilá't ang mga giligid ay may kulay morado, may kulay na dilaw ng dayap, mapuputi, mapupula o maiitim, na nakakaramdam ng isang sakit na humigit o kumulang ang tindi, humigit o kumulang ang pagkapakò sa buong haba ng mga bituka, o sa isang poòk ng mahigit sa isa, na may mga pagdigháy, mga alibadbad ng sikmura, o pagkaibig sumuka, mga pagsusukang humigit o kumulang ng dalás ng mga kabulukang parang mga uhog, na madidilaw o may kasamang dugò o natutulad sa kaniya, na puputi, mga verde, mga azul, mga mapupula o nanginigitim.ugitim, na kumukulò sa ibabaw ng tuntungan o sahig na kinahuhulugan at pinapupula o pinananariwa ang kulay ng tornasol, na namamalas ang pagsisinók, pagsasara ng tiyan o mga pag-iilaging humigit o kumulang ang saganang may mga ganang bumuhos o wala nila, at may kulay o katutubong iba iba, na mahirap ang paghinga, madalás ang tibók ng pulso, munti, sarado, hindi magkapatid, na may uhaw na masidhi, madalás na panginiging, na ang balát at

ang mga binti ay malamig, o nagbabaga dahil sa isang init na malabis, o isang singaw na masakit; na ang pawis ay malamig at malagkit, ang paglabas ng mga hangin ay mahirap, salat at nakapapasò, at ang mga iniinom ay ilinalabas pagkapasok sa sikmurà. Gayón din aalamín ang pagmumukhá, ang kaniyang pag-iibá, ang kaniyang kulay na maputla; kulay morado o kulay tingga, ang panglalabò ng mga mata at pamimingi, ang pamumula at katuyuan ng mga mata, ang pangungurong o panglilift at kulay balintataw, ang kabalisahang laganap, ang mga singaw, ang pagkahibang, ang mga pangungurong ng mga litid, na laganap o sa mga ilang bahagi ng katawán, ang mga pagngiwi't ang pagtawang kunwarl, ang panggigigil ng mga ngipin, ang pagka-unid, ang pagkahilo, ang kabigatán ng ulo, ang pag-uuká, mga kagulumihanan, mga pagkawala ng karamdaman sa bahagi o sa buong katawán, pang-hihinà, pag-iiba ng tingig, at iba pa, sapagka't lahat nang ito'y mga tandá na ang isang tao'y nalason. Bawa't lason ay nagbibigáy pa ng mga tanging tandá; datapwa't sa mga manggagamot nauukol ang pag-saral ng mga iyan at humihingi ng mga ibang karunungan kay sa mga nangyayaring itala namin dito. Sukat ang sinabi upang maiyagpang agád ang mga gamót na tuturan namin bago dumating ang médico. At ariing sinabi na pagka ang isang tao na magaling o walang sakit ay magpakita o pang-yaribang bigla nitóng lahat na mga kaguluhang itó ay walang pagsalang nalason.

§ 11—Tungkôl sa kung anô ang dapat gawin sa pangkalahatán sa isáng pangyayari ng pagkalason

Ayon sa kung gaano bagá ang panahóng naka-raán magmula sa pagkalason hanggang sa panahón ng mga pagsaklolo, ay dapat gumawá o gumagawá ng kaibáng paraan. Kung may kaunting panahón at nasa sikmura pa ang lason, pagsusumakitang ilabás siya maging sa itaás, maging sa ibabá sa tulong ng mga evacuantes o panglabás; o aalisán siya ng bisá o kabagsikan na sasamahán siya ng isáng bagay na tinatawag na contra veneno gamót na panglaban sa lason. Kung ang lason ay may sumandalí nang gumagawá at walá na sa sikmura, ay maggagawad sa loob ng mga gamót na pangkalahatán na nauukol na panggagamót.

Ang mga pangpalabás na dapat ibigáy pagka may kaunting panahón na mainóm na ang lason, ay ang tubig na mainit na marami, ay bihirang bihirang ang pangpasuka, ang sulfato de zinc, mga inuming bahagya ng tubig ng malvas at ng goma, na tinamisan ng gatas, at ibá pa.

Ang mga gamót na laban sa lason ay mga bagay na pumapatáy ng bisá ng mga lason pagka isinasama sa kanilá. Sapagka't ang mga ito'y ibá ibá, ayon sa bagay na lason, ay hindi mangyayaring magsabi ng anoman sa pangkalahatán.

*§—III—Tungkól sa tadhanang bagay na mga lason,
at kung paano silá sasalakayin*

Kung ang isang tao'y nalason ng aceite de vitriolo, o agua fuerte, bibigyan siya agad ng mga vaso ng tubig na may magnesia calcinada na lino. saw sa sinabing tubig, tubig ng malvas, o ng malva-viscos, agua de jabón, at mga lavativas ng langis at tubig ng malvas. Kung ang may sakit ay hindi sumusuka, na ito'y lubhang bihira, paitin o kiki-kigin ang kaniyang lalamunan ng mga balbas ng isang pluma. Samantala'y tatawag ng médico na mag uutos ng mga paligong malahiningá, mga sangría, mga lintá at cataplasma kung saan maging kailangan. Gayón din ang dapat sabihin tungkól sa lahat nang pagkalason sa isang bagay na may matinding asim. Makikilala na ang isang tao'y nalason ng isang ácido, kung ang mga tubig na inilabás ay nagpapapula sa tiktura ng tornasol.

Kung ang isang tao'y nalason niyaóng tinatawag na mga álcalis, paris ng potasa, ng amoniaco, ng sosa, bibigyan siya agad ng suka, katás ng dayap na may tubig, magsisilid ng dalawang cucharadang alak ng mga sinabing ingredientes sa isang vasong tubig, bibigyan pa siya ng maraming tubig na mainit, at tubig na hinaluan ng mga clara ng itlóg. Pasusukahin siya ng lalong madali at masaganá, at lalagyan siya sa tiyan at liig ng mga cataplasma ng malvas o ng harina ng lino at mga lintá kung ang mga salakay ay hindi tumitigil. Makikilala na ang isang tao'y nalason ng isang alcali kung ang mga

liquidong ilinabás ay nagpapaverde sa jarabe de violetas.

Ang mga nalason ng mercurio'y dapat uminóm ng tubig na may mga clara ng itlóg, maglagáy ng apat o limá sa bawat vaso ng tubig at lalong magaling ang yema o burok ng itlóg, sapagka't bawat yema, ani Devergie, ay nakawawala ng bisá sa tatlong butil ng sublimado corrosivo. Mangyayari namang uminóm ng gatas na may kasamang tubig at bari-nang linusaw sa liquido ring yaón. Makikilalang ang isa'y nalason ng sublimado corrosivo o ng ibang mercurial kung naglalaway ng marami.

Ang mga nalason ng arsenico, ay dapat uminóm ng tubig na may asukal, na hinaluan ng ikatlong bahagi ng tubig ng apog, inuminog may langís, o gatas, mga clara ng itlóg, o kaya'y isang pinaglagaan ng mga hasang o ng quina, o mga pulbós ng uling saka bibigyan siya ng mga decocciones emolientes, sabaw ng ternera, ng sisiw, at iba pa. Makikilala na ang isa'y nalason ng arsenico dahil sa isang lasang masekláp at may metal, mga sukaug kulay kayumanggui at pag iilagin ng mga may kulay verde.

Ang táong nalason ng mga cantáridas inom agad ng tubig na mainit at pinagbabaran ng lino, o ng ugat ng malvarisco, sa daming sapat upang magpasuka, hihiringgahin ang kaniyang punong katawan at babaging pang-ihì ng tubig ng malvas, o ng goma, gagawin sa kaniya ang mga pagkuskos sa babaging loob ng mga bita at ng mga binti ng aceite alcanforado pagka nagtatagál ang init ng pantóg at ang hirap sa pag ihì at hindi siya pasusukahin sa anumang paraán. Bibigyan lamang siya ng mga ilang vaso ng tubig na inasukalan, ilalagáy siya sa isang

bano general (sa buong katawan), gagawaan siya ng mga fricciones alcanforadas (mga pagkuskos ng alcanfor) at may langis, gagamitan siya ng mga lintá, mga fomentos emolientes sa ibabaw ng mga bahaging masasakit, kung hindi nalunók ang mga canteridas sa loob, kundi ang may sakit ay nalason sa pamamagitan ng isang vejigatorio paris ng nangyayari kung minsan, lalò na kung itinatapal sa mga sugat. Makikilala kung ang isang tao'y nalason ng mga canteridas dahil sa isang malaking pagbabaga't kaballsahan sa mga punong katawan at iiban, taglay ang malaking hirap sa pag-ihi.

Ang nalason ng vidrio o cristal na linigis ay bibigyang masagana ng mga pagkaing malalagkit o may maraming harina, paris nang patatas, tinapay, judias, upang bilutin ang polvos ng vidrio at bawasan ang kaniyang bagsik sa sikmura at mga bituka, saká bibigyan siya ng mga pangpasuka ng tubig na mainit, ng malvas o ng goma o may asukal, mga fomentos at mga paligong malahininga at mga lintá sa mga bahaging sumasakit.

Ang mga nalason ng mga yaring may tangeo, ng verdete halimbawa o cardenillo, ay dapat gamutin ng paris ng mga nalason ng sublimado corrosivo, at nakikilalang sila'y ginayón ng tinurang lason dahil sa isang matinding lason ng tangeo.

Ang mga nalason ng tartaro emético, ng masaleca de antimonio, ng vidrio niyaón din at ng kermes mineral, ay dapat uminóm ng tubig na malahininga ng masagana, at kung ang may sakit ay hindi sumusuka, iinóm ng maraming tasa ng pinagbabaran ng mga hasang, pinaglagaan ng quina, sauce o balat

ng encina. Datapwá't kung sumasuka'y bibigyan siya ng mga vaso ng tubig na inasukalan, o kaya ng isang basong tinunawan ng isang butil na opio, o kaya'y isang onza ng jarabe ng diacodio. Mangyayaring halinhan ang liquidong ito ng isang pinaglagaan ng tatlong cabezas de adormideras sa mga vaso ng tubig na pinalamnan ng asukal. Pagkakaroon ng mga sakit at mga pagsuka'y gagamit ng mga lintá sa sikmura't sa lalamunan, kung ang may sakit ay nahihirapan ng paglulón. Nakikilala na ang isang tao'y nalason ng mga lasong ito dahil sa mga lubhang masaganá't maulit na pagsusuka sa pasimula at dahil sa isang sakit na lubhang matindi sa sikmura.

Ang mga nalason ng acetato de plomo o ng mga vinos falsificados na may preparación de plomo, ay painumin ng tubig na pinagtunawan ng sal de biguera o tubig sa balón, mga inumin at mga lavativa ng tubig ng malvas may kasamang kaunting jarabe de adormideras. Nakikilala na ang isa'y nalason ng papaganito dahil sa isang lasong asukal na metálico at lubhang masakláp.

Ang mga nalason ng opio, mandragora, jusqui-mo, at lechuga virosa, at yerba mora, ay pasusukahin sa pamamagitan ng 4 hanggang 5 butil ng emetico, ng 20 hanggang 24 granos ng sulfato de cobre, na tinunaw sa isang vasong tubig at tutulongan ang mabuting labás ng isa sa mga gamót na ito sa pagsusulót ng mga daliri sa lalamunan, o sa pagkikiliti sa kaniya, ng mga balbás ng isang pluma; saka pagkatapos ng pagsusuka ay bibigyan ng mga painóm na may kasiman ng kaunti na ginawang may katás ng dayap, may suka may mga ácidos vegetales, at iba

pa, at susalakayin ang tinatawag na narcotismo ng café, o ng mga bebidas alcohólicas. Gayón din lubhang makabuluhán ang mga pagkuskos ng tuyó sa mga sangkap at sa buóng katawán, gayón din ang sangria sa brazo. Kung ang lason ay tinanggáp sa labás ay gagawing labát ng sinabi, bukód ang pagsuka na hindi dapat sakitin. Para sa opio tanging igagawad naman ang pinagbabaran ng nuez de agallas, at saká ang café. Makikilala na ang isá'y nalason ng mga sinabing taním dahil sa isang kalagayan ng pagtutuká't kalasingáng mabigát. Ang mga nalason ng labat na bagáy-bagay na mga kabutíng nakasisira ay nararapat uminóm kapagdaka ng isang pangpagsuka, at saká ang sumusunód na purgante: laman ng castafistulang dinurog, isang onza, sen preparado, kalahating dracma, sal de Madrid o de higuera, kalahating onza, tubig, dalawáng libra, at ilalavativa sa may sakit. Bibigyan ng dalawá o tatló ng mga lavativang itó, at kung hindi nakabubuti ay papalitán ang sinabing purgante ng isang pinaglagaan ng tabako na may isang onzang tabako't dalawáng librang tubig. Pagkatapos ng pagsukang halos laging gawi ng mga paglalavativa ng tabako, ay bibigyan ng mga iláng cucharada ng sumusunód na painóm. Tubig ng flor de naranja, apat na onza, eter o licor de Hoffmann, dalawáng dracma, jarabe simple, dalawáng onza. Kung ang mga salakay ay nararagdagan, bibigyan ng agua azucarada, o isang pinagtunawan ng goma arábica, isang pinaglagaan ng malvavisco, at gagamitan ng mga fomentos emolientes sa mga bahaging masasakit; ilalagay ang may sakit sa isang batho, at gagamitan siyá ng mga lintá sa tiyan.

Kung ang mga saklolong itó'y dumatíng ng tanghali ay dapat silang palitan ng mga sangria. Nakikilala ang ganitóng pagkalason dahil sa isang lasang masaklap at maanghang, at isang paít na lubháng matindi, at pagbabaga sa lalamunan.

Ang mga nalason ng nuez vómica, ng baba de San Ignacio, veneno amerikano, alcanfor, at iba pa, ay pasusukahin ng mga gamót na tinuran na, at pipigilin ang pagkainis sa tulong ng mga saklolong itinurò namin upang salakayin silá: kinakailangan pang bigyan silá ng mga iláng cucharada ng isang inuming inihandá ng papaganitó: tubig, dalawáng onza, eter, dalawáng dracma, esencia de trementina, dalawáng dracma. jarabe, kalahatíng onza. Kung ang lason ay nalangáp ng isang sugat, o napasok na kasama ng isang palasô, o anomang bagay na matulis ang dulo, ay kukunin upang una ang palasóng itó, o ang bagay na itó, ang napapakò pa; papasuin ang mga sugat at saká gagawin ang sinabi, bukód lamang ang sa mga pangpasuka. Ang mga tandá ng pagkalasong itó ay yaón ding mga tandá ng sa opio, ang kaibhán lamang ay may maraming pangungurong ng litid.

Ang mga nalason ng tabako, belladona, cicuta, aceite de almendras amargas, at mga ibang kapulitóng nilá, ay pasusukahin naman, pupurgahin ng mga levativa, at sasalayin ang kanilang pagtutuká ng mga sangria: pagkatapos ng mga pagsuka ay bibigyan ng mga painóm na inasiman ng kaunti. Ang mga tandá'y yaón ding mga sinabi sa paritong náuna.

Ang mga nalason ng centeno atizonado'y bibigyan ng tubig at sukà, o tubig at katás ng dayap, kung ang mga sintomas (salakay o tandà) ay magagaan; datapwâ't pagka nagbabalà ang gangrena, ilalagay ang may sakit sa isang silid na tuyô at mainit, sa ibabaw ng isang hihigang inainit, ang mga kumot nila'y bahalinhang madalás. Nakikilala itong bagay na pagkalason dahil sa malaking gawi sa gangrena.

Ang mga nalason ng congrio, almeja, dorada at culpea, ay dapat uminóm ng mga purgantes, mga pangpasuka, eter sa azucar, mga bebidas antiespasmódicas, vino de opio compuesto mga painóm na may kaunting asim; mga lintà sa sikmurà.

KAPITULONG IKASAMPUO

MGA KALIHIMAN UPANG GAMUTIN ANG MGA MAKAGAT
NG MGA HAYOP NA MAKAMANDAG

§ I— *Tungkól sa mga kagát ng víbora at mga serpien-
teng makamandag*

Sa ágarang makakaya'y dapat gawin ang pagtatá na huwág maging lubhang mahigpit sa ibabaw ng kagát, at bibitiwan pagkatapos, kung nagbibigáy sahi sa mga sakít o salakay na mabigát, pababayaang sanggrahan ang sugat, at iimpitin siya upang mapadali ang paglabas ng dugô, o kaya'y maglalagáy ng ilang mga ventosa sa ibabaw ng sinabing sugat. Kung mangyayari'y huhugasan itó ng tubig na malamig.

Pagka ang mga salakay ay naging lalong mabibigát, at nagkaroon ng malaking pamamagá at malaking sakít, ay papasuin ang sugat kapagdaka o ng isang bakal na nagbabaga o ng piedra infernal o ng potasa, ng apóy, ng nanteca de antimonio, o ng grasa amoniacal ni Gendut.

Tungkól sa nanukol sa loob ay bibigyan ng mga calmantes, parang mga bebidas na may butil ng opio, tubig ng malvas at violetas, at borrajas o ng tilo mga bebidas etiseas o may kasamang tintura de quina, mga ilang paták ng amoniaco líquido, at iba pa.

§ II— *Mga kalihimán upang gamutin ang mga nakagát ng alakdán*

Bibigyan ang mga nakagát na itó ng mga bebidas at mga gamót na tunaw na may opio at nagpapaihi, paris ng agua nitrada, mga pinaglagaan ng sibuyas, albarrana, at mga dahon ng digito purpurea, at sa ibabaw ng sugat ay magtatapal ng mga cataplasma ng malvas, o ng harina de bino na pinatakán ng mga ilang patak ng amoniaco líquido.

§—III *Mga kalihimán upang gamutin ang mga sigid o durò ng mga kamumo, putakti tarántulas, zúnganos, matabueges, mga gagambá sa mga bodega o sotanas, mga hubuyog, langaw at lamók*

Kung ang sakit, ang pamamagá at ang lagnát, ay magagaan, ay kukuskusin ang mga bahaging sinigid ng isang lamók ng dalawang bahagi ng aceite de almendras dulces at isang bahagi ng amoniaco líquido, at magtatadhaan ng isang painóm na magpaihi. Kung ang mga sinabing salakay ay mabibigát, o ang hayop ay humitit ng mga tanin na lason mga bangkay na nabubulók, o mga hayop na namatáy sa mga sakit ng salot, ay idadaiti sa sugat ang apóy, o mga caústico na sinabi sa artículo tungkól sa víbora, pagkatapos na matantóng magaling na nakuha o nabunot ng mga panipit o tiyan ang libò na marahil ay natirang nakapakò sa kanilá.

Sa mga pangyayaring may kaunting kabigatan ay sukat ang hugasan ang sugat ng tubig na mala-

míg, o tubig na maalat, o isáng lehók ng mga bahaging magkapatid ng aceite't amoniaco. Kung ang isang hukbo ng mga lamók ay sumasalakay sa isang tao ay pahihigáin siyá at bibigyan siyá ng isang painóm na magpaihi na may kasamang iláng patók ng amoniaco.

§ IV—*Mga kalihimán upang gamutin ang mga kagát ng mga hayop na ulól o magagalitin*

Pasisimulán sa paghuhubád sa may sakit, lalabán ang kaniyang mga damít kung silá'y narumbán ng laway ng hayop na ulól: kung ang sugat ay bago o dumadugó, ay huhugasan agád ng tubig na karaniwan, ng sabón o maalat: kung ang sugat ay malalim at pilipít palalakihin siyá ng bisturi, at palalahasin ang dugó, iimpitin siyá o kayá'y lalapatan ang bahagi ng isang ventosa: pagkatapos ay papasuin ng lubhang mataós, paris ng lahat ng mga kamót na mayroong, pag-iingatang huwág sasalangin ang mga malaking ugát at dinadaluyan ng dugó: pitó o walong oras pagkatapos ay tatakbán ang langib na ginawá ng apóy ng isang malapad na vegigatorio, at gagamutin ang sugat ng pagkít at langis o ng ibang anumang katawáng malináb.

Kung ang kagát ay nasa ulo, sahitan itó upang mapasò ng lalóng magaling yaón. Kung dito'y sumunód ang pamamagát pag-iinit ay lalapatan ng mga fomentos ng tubig ng malvas na mainit, o ng agua blanca.

Kung ang kinagát ay ang mga labi, ang mga talukap ng mata, o ang mga pióngi, ay papasuin

silá ng papagayón din datapwá't pag-iingatang huwág
asalangin ang mabilog ng mata; kung siya'y nada-
itiban ng laway ng hayop, pararaanang magaan sa
ibabaw ng isang pincel na binasá ng caustico, paris
ng amoniaco o ng manteca de antimonio at pagka-
tapos ay huhugasan ng tubig ng goma o malvavisco.

Kung ang kagát ay matanda na't nagpiklat ay
dapat buksán, papasuin siya, at papagnananain.

SALAYSAY NA IKAANIM

Tungkol sa esfera

Ang esfera ay isang globong binubuo ng maraming mga círculos, sa gitnâ nila'y may isang malít na bola na nagbahayág ng lupa. Ang globong ito'y tinatawag na esfera armilar, esfera de Ptolomeo o esfera lamang; at ilinalarawan ang mundo o esfera natural. Ang mga astrónomos sa panahóng hinaharap ay sumusunód sa aral ni Copérnico na nagsasabing nasa gitnâ ng esfera ang araw at pumipihit sa kaniyang paligid-ligid ang lupa; datapwâ't ang esfera ni Ptolomeo ay kinukupkóp sapagka't siyang lalong nababagay upang ipalining ang mga anaki'y galaw ng mga astros.

Ang mundo'y siyang katipunan ng lahat ng mga katawáng mayroon; ang sumasangkáp sa buóng malaking sukat ng langit patí ng mga astros na nasa kaniyâ at ang lupa na anaki'y hindi gumagalaw sa gitnâ niyâ.

Ang langit ay siyang malaking puwáng na kinaroroonan ng mga astros, ang kaniyang mga dulo'y siyang mga dulo rin ng mundo, at ang hugis niya'y ipinagpapalagáy na mabilog at siya'y pinanganganalang esfera celeste. Ang langit ay gumagalaw mula sa oriente (silanganan) hanggang sa occidente (kalun-
un-)

ran) ng walang tigil at dinadalang kasama lahat ng mga astros, na gumagawa ng isang pihit sa loob ng dalawang puot apat na oras: samakatwid, ang lupa'y pumipihit sa panahong ito; datapwat anaki'y ang langit ay siyang gumagalaw. Ang pagalaw na ito'y nangyayari't may dalawang puntong kailan ma'y di nagbagobago ng lagay na mga tirik at tinatawag ang isa'y polo septentrional o artico at ang isa'y meridional o antartico. Upang makilalang maliwanag ang galaw na ito'y walá na kundi tuhugin ang isang suba ng isang alambre at papihitin siya sa ibabaw ng ejeng ito: ang alambre ang pinaka eje ng mundo at ang puntong pinapasukan at linalabasán ng alambre ay siyang mga pinaka polos.

Bukod sa galaw na tinatawag na diario (sa araw-araw) o común (pangkaraniwan), ang langit at ang mga astros ay mayroong ibang galaw na tunay nila sa kanilang pagyao mula sa kalunuran papasá silanganan.

Upang ipaliwanag ang mga galaw at lagay ng mga astros ay iniisip o pinagwari ang isang buntong mga círculos sa langit na ang mga una nila'y siyang bumubuó ng esfera artificial, na di iba kundi isang tunay na bola na binubuó ng mga sari saring círculos na nalalagay na anó pa'y nag-iwan sa pagitan nila ng maraming mga walang laman, at sa gitna'y naron ang lupa, na inihahayag ng isang munting bola.

TUNGOL SA CIRCULO, SA ESFERA, SA ECUADOR
AT SA ZODIACO

Ang mga círculos ng esfera'y dapat ariling parang mga circunferencias na walang hungkag o puwang kundi sa gitna. Bawa't isa sa mga círculong ito'y may dalawang polos na di iba kundi dalawang puntong ilinagay sa ibabaw ng esfera, na magkapis ang lalayò sa lahat ng mga puntos ng circunferencia ng círculong ito. Ang eje ng mga círculong ito ay isang gubit na matwid na napapasaisa't isang polo. Pagka ang mga círculong ito'y nagkakasing lalayò sila-sila sa buong dinaraan nila, ay sinasabing sila'y paralelos. Sa kanila'y mayroong malalaki't maliliit, ang mga malalaki'y bumabahagi sa esfera ng dalawang bahaging magkapis, ang gitna nila ay siya ring gitna ng esfera, at siya'y binabahagi ng mga maliliit ng dalawang bahaging hindi magkapis. Ang círculo o arag kaniyang circunferencia'y binabahagi sa tatlong daan anim na puong bahaging magkakapis, na tinatawag na grados: bawa't grado'y binabahagi ng anim na puong bahagi na sinasabing segundos, at iba pa, datapwa't sa mga esferang kataniwan ay hindi bumibilang kundi sa mga grados.

Ang mga círculos ng esfera'y sampuò anim na malalaki at apat na maliliit. Ang mga malalaki'y ang ecuador, ang zodiaco, ang dalawang coluros, ang horizonte't ang meridiano. Ang mga maliliit ay ang dalawang trópicos at ang dalawang polares. Binabahagi ng ecuador ang esfera ng dalawang bahaging magkapis isang septentrional, o sa dakong polo

artico at isang meridional, o sa dakong polo antártico. Gayón din tinatawag na línea equinoccial; sapagka't pagka ang araw ay nasa lineang itó at ilinilagda siya ng kaniyang galaw sa araw, tayo'y nasa mga equinoccios, samakatwid ang panahón ang mga gabí'y kaparis ng mga araw paris sa septiembre at marzo. Ang zodiaco'y ang malaking círculo na tinatawag namang eclíptica sapagka't sa kaniyang guhit ay nangyayari ang mga eclipses ng oras at buwan. Binabahagi ang zodiaco ng labíng dalawang bahaging magkakaparis na tinatawag na signos; may anim sa dakong septentrional at anim sa dakong mediodia. Ang mga signos ng septentrional ay Libra, Escorpión, Sagitario, Capricornio, Acuario, at Piscis. Ang una'y tumatama sa 23 ng septiembre, ang ikalawa'y sa 23 ng octubre, ang ikatlo'y sa 22 ng noviembre, ang ikapat sa 22 ng Diciembre, ang ikalima sa 20 ng enero at ang ikanim sa 18 ng febrero. Ang tatlong nauna'y siyang mga signos ng otoño, ang mga nala-labi'y siyang mga signos sa invierno. Ang mga signos ng mediodia'y Aries, Tauro, Geminis, Cáncer, Leo at Virgo. Ang una'y tumatama sa 21 ng marzo, ang ikalawa'y sa 20 ng abril, ang ikatlo'y sa 22 ng mayo, ang ikapat ay sa 22 ng junio, ang ikalima'y sa 23 ng julio, at ang huli'y sa 23 ng agosto. Ang tatlong una'y siyang mga signos ng primavera, at ang tatlong huli ay mga signos ng verano.

Ang dalawang coluros ay dalawang malalaking círculos na pumuputol ang isa sa ecuador sa dalawang puntong tinatawag na equinoccios, kaya tinatawag na coluro de los equinoccios, at isa na dumaraan sa mga punto ng mga solticios, at dahil diya'y tinatawag

na coluro de los solsticios. Ang mga punto ng mga equinoccios ay siyang mga pasimula ng Aries, itó'y nangyayari sa 21 ng marzo; at siyang equinoccio ng primavera at ang signo ng Libra ay sa 25 ng septiembre na siyang equinoccio ng otoñong laán sa mga namamayan sa bahaging septentrional ng lupa. Ang mga puntos ng mga solsticios ay ang pasimula ng Cancer at ang ng Capricornio. Ang unang grado ng Cancer ay laán sa Europa ang punto ng solsticio de verano, at ang unang grado ng Capricornio ay siyang punto de solsticio de invierno. Ang araw'y nanasok sa signo ng Cancer sa 22 ng junio.

Ang horizonte ay isang malaking círculo na bumababagi sa esfera sa dalawang bahaging magkapis na tinatawag na hemisferios; isá sa kanilá ay nakikita, o matasa at ang isá'y mababà o hindi nakikita. May dalawang bagay na horizontes; isang racional at isang sensible: racional ay siyang tunay na bumababagi sa esfera ng dalawang bahaging magkapis at dumaraan sa kaniyang gitná; ang sensible'y ang círculong ka-isang layò ng horizonte racional na sumasagi sa ibabaw ng lupa sa puntong kinaduroonan natin: ang layò niya sa horizonte racional ay isang kalahating diámetro ng lupa.

Ang horizonte'y ginagamit sa pagtuturò ng paglabas at paglubóg ng mga astros. Pagka ang isang astro'y sumisipót sa horizonte'y sinasabing sumisilang o lumalabás, at mangyayaring makita siya samantalang nasa horizonte.

TUNGCOL SA MERIDIANO, SA MGA TROPICOS
AT SA MGA POLARES

Ang meridiano'y bumababagi sa esfera sa dalawang hemisferios na magkaparis, isang oriental, at isang occidental, at dumaraan sa mga polos kaya ang meridiano'y hindi mangyayaring itadhaan kundi tukoy sa anomang punto ng lupa. Tinatawag siyang meridiano, sapaka't nasa mediodia laan sa lahat niyaon mga nasa ilalim ng círculo, pagka nagdaraan ang araw sa ibabaw niya. Ang meridiano'y nagtuturo ng apat na puntos cardinales na tinatawag na Oriente o Este, Occidente o Oeste, Septentrion o Norte, at Mediodia o Sur. Ang mga puntos kung saan pinuputol ng meridiano ang horizonte racional ay ang Septentrion at ang Mediodia, at ang mga puntos kung saan pinuputol niyaon ding horizonte ang ecuador ay ang oriente at occidente.

Ang mga tropicos ay kaisang lalayò ng ecuador at ang layò sa kaniya'y dalawang può't tatlong grados at kalahati; ang sumasagi sa eclíptica sa mga pasimulá ng Cáncer, ay tinatawag na trópico de Cáncer, at ang sumasagi naman sa eclíptica sa mga pasimulá ng Capricornio'y tinatawag na trópico de Capricornio.

Ang mga polares naman ay mga kaisang lalayò ng ecuador at ang layò nila'y dalawang può't tatlong grados at kalahati sa mga polos ng mundo; ang nalalápit sa polo ártico'y tinatawag na polar ártico, at ang nasa kabilang polo'y pinanganganalang polar antártico.

Bukod sa mga sinabing círculos, ay bumibilang sa esfera ng limang zonas. Ang zona torrida, o quemada, sapagka't siyang lalong nalalantad sa mga sinag ng araw at nasa pag-itan ng mga trópicos; dalawang zonas templadas na nangapapagitan sa mga trópicos at sa mga círculos polares, at katapustapusa'y dalawang zonas frías na nasa pagitan ng mga círculos polares at ng mga polos.

TUNGCOL SA MGA ASTROS, SA MGA COMETAS
AT MGA PLANETAS

May tatlong bagay na mga astros, ang iba'y mga fijos na di iba't ang mga estrellas fijas, at ang mga iba'y errantes na di iba't ang mga cometas at ang mga planetas. Ang mga estrellas fijas ay mga astros na kaparis ng araw, na nagniningning, na paris niya, sa kanilang sariling liwanag, at sila'y tinatawag na estrellas fijas, sapagka't tinataglay na palagi sa pagitan nila ang dati ring layò, na di naghihiwa-hiwalay kailan man sila-sila; ang bilang nila'y walang katapusan. Ang mga unang astrónomos ay bumibilang ng dalawang libong estrellas fijas; datapwa't napagsiyasat ng mga bago na ang bilang nila'y lalo pang malaki. Sa kanila'y mayroong mangyayaring makita ng mga mata lamang, ang mga lubhang marami ay hindi mapagwari kung walang katulong na anteojos o telescopio.

Ang tinatawag na karaniwang tao na camino de San Jaime ay ang via lactea, at binubuo ng isang katipunan ng mga bituing hindi napagwawari sa tingin lamang. Ang lubhang dami ng mga bituin ay bina-

bahagi ng mga lumpók na tinatawag na constelaciones, na binigyan ng mga astronomos ng sari-saring mga pangalan ng mga hayop o mga bayani, ayon sa kahawigang sa akala nila'y tinataglay sa mga gayón, ng mga hugis na kinabibilangan ng mga guhit na ilinegdá mula sa isá't isáng bituin sa mga bumubuó ng bawat pulutóng. Kaya tinawag na Aries, Tauro, dahil sa kahawig ng isang karnero, ng isang Toro, Leo, ng isang león, ang Osa, Hercules, at iba pa. May anim na puót dalawá ang bilang; dalawang puót tatlong septentrionales at dalawang puót limáng meridionales, at saká ang labingdalawa ng Zodiaco.

Ang mga estrellas fijas ay gumagalaw mula sa kalunuran hanggang sa silanganan, ayon sa mga círculos na kaisáng layò eclíptica. Ang galaw na ito'y lubháng banayad, sapagka't malapít sa pitóng pang taón upang gumawá ng isang grado, anopá't nagkakailangan ng dalawang puót limáng libong taón upang bumigáy ng isang pibit na buó.

Ang mga cometas ay mga katawang maliliwanag na nakikita kung minsan sa langit na may mahabang buntót o buhók na hindi ibang bagay kundi isang mahabang babá ng kanilang liwanag.

Ang mga planetas ay mga katawang madidiin ang liwanag nila'y kanilang tinatanggap sa araw at ipinapalmo agád, kaya anaki'y maniningning naman. Ang mga planeta'y labíng isa na ang mga pangalan nila'y ang mga sumusunod: Mercurio, Venus, ang Lupa, Márte, Júpiter, Saturno, Urano, Ceres, Palas, Jano at Vesta. Bukód sa mga ito'y may ibinibilang na ibang bagong natuklasan at saká ang buan na satellite ng lupa, samakatwid na bumibigay ng mga

pibit sa paligid-ligid niya at kasama niya sa paligid-ligid ng araw. Ang mga ibang planetas ay mayroon namang kanikanilang mga satélites.

Ang lupa, sa katunayan, at sa tingin lamang ang araw, ay gumagawa ng isang pibit na buô sa loob ng isang taón limang oras, 48 minutos at 48 segundos.

Si Mercurio sa 87 araw, 25 oras, 14 na minutos, 32 segundos.

Si Venus sa 224 na araw 10 oras 4 na minutos 27 segundos.

Si Marte sa 1,321 araw 16 na oras 22 minutos 27 segundos.

Si Júpiter sa 14 na taón 315 araw 14 na oras 89 na minutos.

Si Saturno sa 29 na taón 161 araw 19 na oras 16 na minutos 15 segundos.

Si Urano sa 83 taón, 294 na araw, 8 oras, 39 na minutos.

Si Ceres sa 4 na taón, 222 araw, 16 na oras, 15 minutos.

Si Palas sa 4 na taón, 247 araw.

Si Juno, may kaunting kaibhan paris ni Palas, Ceres at Vesta.

Ang buwan ay gumagawa ng kaniyang pibit sa paligid ng lupa mula sa kalunuran hanggang silangan sa loob ng 27 araw 7 oras 43 minutos, 74 na segundos, gumagawa sa eclíptica, na pinuputol sa dalawang puntos, nang dalawang panulok na may malapit sa limang grados.

TUNGCOL SA ARAW

Ang araw ay isang planeta na ang kaniyang galaw ay ang kapos na di karaniwan, ginagala niya ang ecliptica o zodíaco na di humihiwaláy kailan man sa kaniya, at naglalagda baw't araw sa kaniyang pang-araw-araw na galaw ng isang circulong kaisang ng ecuador. Ang layò niya sa lupa'y may tatlong puong libong leguas at kulang kulang na isang angaw veces na lalong malaki kay sa kaniya. Ngayon ang apogeo ng araw ay nasa ikapitong grado ng Cáncer at ang kaniyang perigeo ay nasa ikapitong grado ng Capricornio.

Sinasabi na ang araw'y nasa kaniyang apogeo pagka nalalayò ng lalò sa lupa, na nangyayari sa katapusán ng buwán ng Junio, at nalalayò ng isang angaw na leguas pa; sinasabing nasa kaniyang perigeo pagka nalalayò ng kaunti, na nangyayari sa katapusán ng Diciembre.

Ginagala ng araw ang ecliptica sa loob ng tatlong daan anim na puot limang araw at malapit na anim na oras, na siyang bumubuò ng taon. At sapagka't labát ng mga taon ay lumalabis ng anim na oras, baw't apat na taot'y may isang tinatawag na bisiesto na may isang araw na labis. Gayon man, sapagka't hindi ganap ang anim na oras na lumalabis sa baw't taon, dahil sa nagkukulang ng labing isang minute, ay gumawang sa kalendario gregorianò ng isang kapahayagan taan sa mga taong daan-daan.

TUNGCOL SA BUWAN

Ang buwa'y inaari ng mga astronomos na parang isang satellite o abay ng lupa, na itinaan sa pagpapaliwanag sa kaniya sa gabí. Kung inaakala nating siya'y lalong malaki kay sa mga ibang astros, bukod ang araw, ay dahil sa nalalagáy na lalong malapit sa lupa, sapagka't apat na puong veces na lalong maliit siya kay sa planetaang itó. Ang buwa'y napakikita ng apat na anyong iba't iba na tinatawag na faces, at nagagtataglay ng mga pangalang luna nueva o bagong buwan, cuarto creciente, luna llena at cuarto menguante. Tinatawag na luna nueva, pagka ang astrong itó'y nasa grado rin ng zodíaco, sa pagitan ng araw at natin, at inihaharap sa atin ang kaniyang mukhang hindi lililiwanagan ng araw, na itó ang dahil na di makita natin siya. Tinatawag na cuarto creciente, ang mukhang inihaharap sa atin ng buwan samantalang lumalayó sa araw, na nagpapasimulang naliliwanagan. Ngunit hindi inaaring parang gayon kundi kung kailán nalalayó sa araw ng 80 grados, na siyang ikaapat ng zodíaco. Pagka gayo'y naaala lalong itaas ng ating meridiano pagka lumulubóg ang araw ang kalahati ng mukhang naliliwanagan at ang kalahati ng hindi gayon ay tumitingin sa dako natin, at sa lagáy na itó ang babaging naliliwanagan ay tumitingin sa dakong kalunuran. Sinasabing luna llena o plenilunio (kabilugan ng buwan) pagka ang buwa'y nalalayó sa araw ng kalahati ng zodíaco, at sumisilang pag lumulubóg ang araw, at ipinakikita sa atin halos ang buong

lungha naliliwanagan. Tinatawag na katapus-tapusang cuerto menguante, pagka ang buwa'y bumabalik na lumapit sa araw at di na nalalayô sa kaniya nang mahigit sa 80 grados, at inihaharap sa atin ang kalahati ng kaniyang bahaging naliliwanagan at ang kalahati ng hindi gayon, ngunit paharap yaon sa dakong silangan.

Ang mga eclipses ay hindi iba kundi ang paglagáy ng buwan, o ng lupa, sa pagitan ng araw at buwan, o ng araw at ng lupa. Sinasabing may eclipse ng buwan pagka sa paglagáy na matwid ng lupa sa pagitan ng araw at ng buwan, ay pinipigil ng kaniyang pagkaharap na tanglawan o liwanagan ng araw ang buong buwan o ang kapiraong tinatakban ng lupa. Sinasabing may eclipse de sol, pagka ang buwan ay lumalagáy sa pagitan ng araw at ng lupa, at tinatakban ang araw sa bahagi, o sa lahat. Kung ang pamamag-itang ito'y ganap, samakatwid, ay hinabagip ang buwan, o ang lupa, ang eclipse ay total o lubós; kung isang bahagi lamang, ay parcial.

Ang mes lunar ay binubuo ng dalawang puot siyam na araw, labing dalawang oras at mga ilang minutos; labingdalawang buwan ng mga ito, na salit-salit na binubuo ng 29 at ng 30 araw, ay bumubuo ng año lunar, na may tatlong daan at limang puot apat na araw.

TUNGOL SA MGA PAGCALAGAY NG ESFERA

Ang esfera'y mangyayaring lumagáy na matwid, pahilig, at kaisang layò. Nalalagay na matwid, pagka pinuputol ng ecuador ang horizonte sa mga panlok

na matutuwid, at sa gayon ang mga polos ng mundo'y nasa horizonte at sa ecuator naman ang zenit at nadir. Ang zenit ay siyang puntong lalong mataas ng langit, at nalalayô rin ng 90 grados, o isang ikapat ng círculo sa lahat ng mga puntos ng horizonte. Ang nadir pabalik ay siyang puntong lalong mababa ng esfera, katapat na matwid ng zenit. Ang mga bayang nagtatagláy ng esferang matwid ay mayroon sa buong taon ng mga araw na kaparis ng mga gabi.

Ang esferang pabilig ay nasa lahat ng mga lupaing hindi nalalagáy ni sa ilalim ng ecuador, ni sa ilalim ng mga polos maging sa hemisferio boreal, maging sa hemisferio austral o antártico. Sa mga lupaing ito ang araw ay hindi kaparis. Walâ kamiing sasabihin dito tungkol sa bawat isa ng mga planetas na bukod bukod, sapagka't di magiging tunay nang aming linalayon. Sukat na ang sinabi upang magkaroon ng isang pangkalabatang larawan ng langit sa pag-iisa. Ang naningibig ng mga lalong pagkakilala at mga lalong talâ at pagpapatotoo, ay humanap ng isang aklât tungkol sa astronomia at diyan matatagpuan ang lahat na pinipita. Gayon ma'y di namin pababayaang di sasabihin na di kakaunti ang mga nagakalâ o naniwalang may mga namamayan o naninirahan sa mga ibang planetas at lalong lalo na sa buwân. na kinakikitaan sa pamamagitan ng isang mabuting telescopio ng mga bundók, mga dagat, at mga lawâ. Lahat ay mga bagay na mangyayaring magkaroon; ngunit sa ngayo'y di namin masasabing totoo. Marahil isang araw'y ipakikitang isang bagay na tunay na lahat ang sinabi tungkol doon sa itaas, paris naman pagkatapos ng pagkatuklâ sa América,

ay nakita na lubhang totoo ang tungkol sa mga antipodas, na lubhang sinasabing wala, kabilang sa mga iba'y banal sa una. Mga antipodas ay mga nabubuhay sa mga hemisferias o mga kabiyak na magkatapat ng lupa; samakatwid, sa mga pook na bumubuo ng mga dulo ng isang gubit na ilagdâ sa isa't isang punto ng lupa, na nagdaraan sa kaniyang gitna, halimbawa ang ciudad ng Lima sa Perú ay sa kaunting kaibhan sa antipoda ng ciudad ng Siam sa la India, ang Buenos Aires, sa América, ay antipoda ng Pekin, capital ng China. ang Paris at labat ng natitira ng Europa ay antipoda ng dagat ng Sur sa mga kalapit ng Nueva Zelanda. Sa katagang wikai walang punto o tulók ng globo na di mayroong isang antipoda o katapat, kundi sa lupa, sa dagat: pag-uusapan natin ang lupa, planetang tinatahanan natin, sapagka't silang lalong kilala, at siya ang lalong hinahangad nating kilalanin.

SALAYSAY NA IKAPITO

Tungkol sa lupa

Sa lupa'y isá sa labíng isáng mga planetas na pumipiliit sa paligid ligid ng araw, na kinalalayuan ng tatlong puong angaw-angaw na leguas, ang hugis niya'y mabilog, ang kaniyang ibabaw'y maumbók at pumapantay ng kaunti sa mga puntos na tinatawag na polos, kahawig ng isang queso sa Holanda.

Ang bisang bumubuó sa kaniya'y hindi isáng elemento, paris ng sinasabi ng matatandá sa una, sa makatwid, hindi iisang bagay lamang kundi lubhang marami. Na sa kaniya'y mga hayop, mga vegetales at mga minerales; at magmulá sa ibabaw niya hanggang sa kaniyang gitná ay binabuó ng mga susón-susón ng mga iba't ibang bagay. Ang lalong paibahaw at ang lalong tunay sa halaman ay tumitipon ng lahat ng mga labí ng mga hayop at mga tanim na namamatáy. Sa kaniyang loob ay natatagpuan ang mga mina ng mga metales, ang mga kinalalagyan ng mga asin at ng mga betunes, na ang pag-aaral sa kanila'y nauukol sa geología.

Binabebagi ng mga geógrafos sa panahóng itó ang lupa sa limáng bahagi na ang mga itó'y: Europa, Asia, Africa, América at Oceanía, o kaya sa anim, na siláng apat na nauuna at iba pang dalawá na Australasia at Polinesia. Ang tatlong nauuna'y bumubuo ng tinatawag na antiguo continente, sapagka't siya'y ang bugtóng na nakilala ng mga tao sa mga unang panahón. Ang América'y siyang bumubuo ng bago, sapagka't ang pagkatuklás sa kaniya'y nagbubut lamang sa siglo XV (1492). Ang ikalimá o ang ikalimá at ikaanim na bahagi'y sumasakop sa mga pulóng nalalagáy sa sud-este ng Asia, isáng malaking bilang ng mga maliliit na puló at ang Nueva Holanda, pulóng maluwág na totoong malaking paris ng Europa.

TUNGOL SA MGA PINACAPANULUNG DAGAT

Sa mga dagat ay mayroong papalabás at mayroong papaloob: ang mga una'y siyang bumubuo nitong malaking damí ng mga tubig na tinatawag na Oceanía, na tumatakíp sa dalawáng ikatlong bahagi ng globo at lumiligid sa mga continentes. Sila'y apat samakatwid: ang Oceano Atlántico, ang mar de las Indias, ang Grande Oceano o Pacífico na siyang lalong malawak at ang mar Glacial. Ang mga dagat na papaloob ay yaóng mga lubós o halos naliligid ng lupa; ang mga gayón, sa Europa'y: ang Báltico, ang Germánico, ang Negro, ang del Azolf at ang Blanco; sa Asia: ang mar Rojo at ang Caspio; sa América Septentrional: ang golfo de Méjico, ang mga da Baffin at Hudson, ang Bermejo ang de Kamtschatka, ang de Corea at ang golfo de Tanguin.

TUNGOL SA EUROPA

Ang Europa'y siyang lalong maliit sa mga bahagi ng lupa, nguni nama'y siyang lalong mahalaga. Sa pangkalahatang salaysay, ang hangin ay lalong malinis, ang lupa'y lalong mataba at lalong magaling ang pagkakaalaga kay sa mga iba, ang kaniyang mga ciudades at mga villas ay lalong mabuti ang pagkayari at mayroong lalong maraming taong namamayan. Ang lalong malaking bahagi ng kaniyang mga bayan ay mga banayad na loob, mararangal at matatalino, at wala nitong anyong magaspang at mabangis na nagpapatangi sa mga namamayan sa mga ibang bahagi ng lupa. Ang Europa'y nagbunga ng lalong maraming mga bayani at lalong maraming marurunong kay sa natitira ng globo, at gitna ng mga karunungan, ng mga artes, ng pag-aaral at nang pangangalakal. Humahanga ang norte ng Europa, sa mar Glacial, ang Sur, sa Mediterráneo, sa Oceano occidental, ang Oeste; at ang Este'y sa Asia, na pinagbibihalayan sa kaniya ng mga dagat, mga ilog, at mga bundok. Ang haba niya, magmula sa cabo de San Vicente, hanggang sa estrecho de Waigatz, na nasa Norte ng Rusia Europea, ay may 1,300 leguas, at ang lapad magmula sa cabo Matapan sa Moria, sa cabo Norte sa Laponia ay 900. Ang ibabaw niya'y may mga 433,000 na leguas na cuadradas, at pinatataas sug bilang ng kaniyang kabayanan sa 228 angaw-angaw na mga namamayan. Ang relihiyon ng sinisunod sa Europa'y nag-iiba ayon sa kaniyang mga bayan. Sa España, Portugal at Italia, ang ca-

tolica'y siyang bugtóng na tinutulutan; sa Francia, Inglatera at mga ibá sa Norte ang católicat ang protestantismo'y siyang namamahagi ng mga pag-sampalataya.

Ang kaniyang mga pinakapangulong bundók ay ang mga Alpes, ang los Pirineos, ang Apenino, ang los Krachas, ang los Doirines at ang los Kammenoy-Poyas.

Ang kaniyang pinakapangulong cabos (dulo) ay ang Cabo Norte, ang Finisterre, ang de la Hogue, San Vicente, Paisaro, at Matapan.

Mayroong tatlong volcanos: ang Vesuvio, ang Etna at ang Hecla.

Ang kaniyang pinakapangulong istmos ay ang de Corinto, ang de Perecop.

Ang kaniyang pinakapangulong gollos (láot) ay ang de Finlandia, ang de Murray, ang de Gasconia, ang de Leon, ang de Génova, ang de Tarento.

Ang kaniyang mga lalong bantóg na estrechos (makikipot) ay ang de Waigatz, ang Categat, Paso de Calés, Canal de S. Jorge, Gibraltar, Paso de Mesina, Dardanelos, Constantinopla at Cafa.

Ang kaniyang mga pinakapangulong lagos (lawà) ay ang Wener, Weter, Meier, Saima, Onega, Ladoga, Peipus, Yelmen, Blanco o Biedo, ang de Génova, Neuchatel, Lucerna, Zurich, ang de Constanza, Balaton, Mayor, Lugano, Coma, Gardo, Commacchio, Perugia, Bolsena, Celano, Zanto at Scuttari.

Ang kaniyang mga pinakapangulong pulò ay ang Gran-Bretaña o Inglatera, Irlanda, Islanda, Shetlanda, Feroe, Mallorca, Menorca, Cerdeña, Sicilia, Córcega, Malta, Corfú, San Mauro, Zante, Paros, Delos, Candia at Negroponto.

Ang kaniyang mga pinakapangulong ilog ay ang Dwina, Tornea, Newa, Duna Niemen, Vistula, Oder, Glomen, Elba, Wesser, Rin, Meusa, Escalda, Tamesis, Tweed, Tay, Sena, Somma, Schannon, Saverna, Loire, Charente, Garona, Adur, Miño, Duero, Tajo, Guadiana, Guadalquivir, Ebro, Rodano, Arno, Tibre, Po, Adige, Danubio, Niester, Nieper, Don, Volga, Oural o Jaick.

Binababagi ang Europa ng labing pitóng baha, ging pinakapangulo, samakatwid: apat sa Norte na sila'y ang mga Islas Británicas, ang mga Estados de Dinamarca, ang Suecia pati ng Noruega at ang Rusia. Walò sa gitnà, Holanda, Bélgica, Francia, Confederacion Germanica, Italia, Suiza, Austria at Prusia. Apat sa mediodia Portugal, España, Nápoles at ang Turquía Europea.

Sa Europa'y may tatlong imperios, ang sa Austria, ang sa Rusia at ang sa Oriente o Turquía: labing limáng reinos, na sila'y ang sa España, Portugal, Inglatera, Dinamarca, Suecia, Bohemia, Prusia, Hungria, Polonia, Holanda, Bélgica, Baviera, Vuttemberg, Sajonia, Nápoles at Cerdeña: tatlong repúblicas, ang sa Francia, Suiza at ang sa islas Jónica at kahuli hulihan ang mga Estados del Papa.

TUNGCOL SA ASIA

Ang Asia'y siyang bahagi ng globo, na ang kaniyang karunungan'y nagpapasimulá sa lalong malaking panahón at siyang lalong dakila dahil sa kaniyang lapad, kabayanan at mahahalagang likha na kinakalakal. Siya'y naging aluyan ng sangkatauhan, ng mga karunungan, ng mga artes at ng

apat na malalaking pagsampalataya tungkol sa relihiyon, na pinagbabahagi ngayon, nang isang isa na hindi nagkakaparis, ng mga budhi ng mga tao, samakatwid: judia, pagana, cristiana at mahometana. Gayon din siya'y naging poók ng mga tinang monarquias ng mga Asirios, ng mga Medas, ng mga Persas at ng mga Partos.

Ang Asia anak'y siyang singá na katu. tubò ng tao, sapagka't lumalalò sa labat ng mga ibá sa pagka hinahon ng hangin, sa katabáan ng lupa, sa lasang kaayaaya ng kaniyang mga bunga, sa mga tinataglay na bangó at samyó ng kaniyang mga taním ng kaniyang mga especies at mga gomas: sa mga kabagsikang mabisa ng kaniyang mga gamót bilang, pagkakaiba-iba, ningning at halagá ng kaniyang mga bató; sa kayamanan ng mga metales at sa kariktán ng kaniyang mga sutlá at mga bulak.

Ang mar Glacial ay siyang hangga ng Asia sa Norte; ang ilog Kara, ang mar Caspio, ang mga montañas Pajas at Ourales, ang ilog, Oural, ang cadena ng Cáucaso, ang mar Negro, ang estrecho de Constantinopla, ang dagat ng Mármara, ang estrecho de los Dardanelos, ang Archipiélago, ang Mediterráneo, ang istmo de Suek at ang golfo Adriático ang hangganan niya sa kalunuran: ang mar de las Indias sa sur; at ang malaking Oceano sa silangan.

Ang haba niya, magmula sa istmo de Suez hanggang sa estrecho ng Behring, ay 2,700 leguas, at ang lapad, magmula sa mar Glacial hanggang sa cabo Comotino, ay 1,500. Ang kaniyang kabayanan ay umaabót sa 390 angaw-angaw na mga namamayan, na ang kanilang tatlong ikaapat na bahagi ay

nanukol sa raza amarilla. Ang mga iba'y binabahagi sa raza blanca at raza negra.

Ang Asia sa labát ng mga panahón ay siyang naging lupain ng mga gawá-gawáng salitá at mga bagay bagay na kathá. Sa kaniyang iba't ibang mga bayan ay mayroong pitóng religiones, ang Buddismo, ang lalong marami ay mayroong 170 angaw-angaw na mga sumasampalataya; ang Bracnanismo na mayroong 60 angaw-angaw, ang Mahometanismo o Islamismo na mayroong 76 na angaw-angaw ang Culto de los Espíritus at Confucio na mayroong 75 angaw-angaw sa China, ang judaismo na mayroong mga 660,000, at katapús-tapusan ang idolatria na bumibilang ng mga 4 na angaw-angaw na mga kampo.

Ang mga Asiáticos ay naging mga hawig din sa mga babae, mga tamad ay hilig sa kalupaan, bukod tangi ang mga Tartaros; mapanibughuin ng labis, na di iba ang kanilang mga panibughô kundi ang umibig sa isang bagay na bagsik na inaangkin nila sa ibabaw ng mga babae. Silá'y toloong makukunat at mga hamak, anó pa't sa buóng itsia'y walang isang república at lahat ng mga hari'y naghahari sa kaniya ng isang kapangyarihang lubós at malupit, nagpapanggáp ng isang lubhang maraming mga karangalang walang kabuluhan at marirungal, paris ng emperador ng mga emperadores, piasan nang Buwán, anak nang Buwán.

Ang mga pinakapangulong bundók ng Asia ay ang Caucazo, ang mga Ourales, ang Tauro, ang mga Altas, Stanovoy, Altaie, ang Tag at Belour, ang Himalaya at ang mga Chatas.

Ang kaniyang mga pinakapangulong cabos (dulo) ay ang Oriental, Romania, Comorino, Rasalgato, Muscadon, Jask, Esmirna.

Ang kaniyang mga pinakapangulong laot ay ang sa Obi, ang sa Anadir, ang sa Kamstchatka, ang sa Siam, at sa Tonquin, ang sa Bengala at ang sa Oman, ang Persico, ang Arabico o Mar Rojo.

Ang kaniyang mga pinakapangulong estrechos (makipot) ay ang sa Behring La perusa, Mancha de Tartaria, Malacca, Ormus, Bab-el Mandeb y Korca.

Ang kaniyang mga pinakapangulong lawa ay ang Mar Caspio na may 300 leguas ang haba at 50 ang luwang, ang Mar Muerto at ang Baikal.

Ang Asia'y mayroong walong pulo, samakatwid: apat na malaki na ang mga pangala'y Anatolia, Arabia, Hindustan at ang Indo-China: at apat na maliliit na tinatawag na Kamschatka, Corea, Malacca at Guzarate.

Ang kaniyang mga pinakapangulong dagat ay ang Oceano glacial, ang de las Indias, ang Grande Oceano, ang del Japon, ang de Okhotsk, ang Amarillo at Azul at ang de la China.

Mayroong siyam na tumpok na mga pulong pinakapangulo, samakatwid: ang de la Nueva Siveria, ang de las Kuvilas, ang de las Islas del Japon, ang de las Sicon-Kicon, ang de las Andaman at Nicobard, ang de las Maldivas at Lacquedivas, at ang de las Eporadias.

Ang kaniyang mga pinakapangulong ilog ay ang Obi, Jenissei, Lena, Chat el Arab, ang Indo o Sind, ang Ganges, ang Bramapastre, Drangbo, Yraouady-May-Kang o Comboge, ang Azul, ang Amarillo at ang Amer.

Ang Asia'y binabahagi ng labing dalawang bahagi, samakotwid: sa norte ang Rusia, de Asia; sa kalunuran ang Turquía Asiática at ang Arabia: sa gitna ang Persia, Caboní, Tartaria Independiente, reino de Herat, ang Beloutchistan; sa sud ang Indo China, at Hindostan, at sa silanganan ang China at ang Japon.

TUNGCOL SA AFRICA

Ang Africa'y lalong maliit kay sa Asia, datapwa'y lalong malaki kay sa Europa, at sahol sa dami ng tao at sa katamtamang singaw kay sa dalawa, at palibhasa'y halos buong buo'y sumasailalim ng zona torrida, sa kaniya'y nararamdaman ang isang init na malabis. Gayon man, ang lupa niya'y mataba sa mga baybay dagat, may maraming mga ilang na puno ng buhangin at di namumunga dahil sa kakulangan ng tubig. Ang Africa'y mayroong mga mina ng gintô, pilak, at antimonio, na kung isasama sa kaniyang goma, paminta, tinâ, azúcar, bulak, ébano, garing, mirra, at mga balat ay malalaking kalakal sa labas. Nagpakain sa mga hayop ding kasambahay at hindi kasambahay ng Europa, datapwa't sa kaniya'y mayroong maraming iba na dito'y walâ; sapagka't mayroong mga panteras, mga leones, tigres, rinocerontes, unicornios, elefantes, camaleones, camellos, dromedarios, micos, cocodrillos, asnos salvages, loros, avestruces, girafas, búfalos, hipopótamos, boas, at iba pa.

Hanggang sa ikalabing limang daang taon ay hindi nakilalang lahat ng mga baybay dagat ng Africa, at hanggang sa mga huli ng daang taong nakaraan ay hindi pinasok ang kaniyang loob.

Ang Africa'y bumubuo ng isang peninsulang. lubhang malaki na nadidikit sa Asia, sa istmo de Suez. Ang Mediterraneo'y siyang hangganan niya sa norte, ang istmo de Suez, ang mar Rojo at ang de las Indias sa silangan; ang grande Océano sa Sur at ang Océano Atlántico sa kalunuran.

Ang Africa'y mayroong 1800 leguas sa haba magmula sa cabo de Buena Esperanza hanggang sa Bon, at sa lapad magmula sa cabo Verde hanggang sa cabo Guardafui, ay 1605. May 60 angaw angaw na mga taong namamayan, na nangauukol sa apat na mga lahing pinakapangulo: 1.a Mga Moros, 2.a Mga Negros, 3.a Mga Cafres, 4.a Mga Hotentotes. Mayroon namang mga lahi ng mga Coftos, Nubios at Abisinios.

Ang kaniyang religiyong nananaig ay ang mabometismo, gayon ma'y mayroong isang bahagi na idólatra at sapat na bilang ng mga católicos romanos.

Lahat ng mga nagpupuno sa Africa'y malulupit, at nagpapasiyá sa buhay at mga pag-aari ng kanilang mga nasasakupan ayon sa kanilang kaibigang walang tuto.

Ang mga Africanos karaniwa'y malalakás, mga bastos, mababangis, bahagya nang nakakikilala ng mga karunungan, ng mga letras, pageasaka at ng mga artes na mapakinabang sa buhay. Ang lalong marami'y walang armas de fuego at sapagka't talagang matatatakutin ay hindi marunong makipagbaka. Gayon ma'y nagpapasimulang tumakbo ng mga sapat na lakás ng pag-aaral sa mga baybay dagat ng Mediterraneo, Mar Rojo, at sa mga ilang negros sa Guinea, at ito'y dahil sa kanilang pakikipanayam sa Europa.

Ang mga pinakapangulong bundók sa Africa ay ang Monte Atlas, ang de la Luna at King, ang Lupato at ang de Cobre.

Ang kaniyang mga pinakapanulong mga cabos ay ang Bon, ang Blanco, Verde, Bajador, Lopez, de las Palmas, Buena Esperanza, Agujas, Guardafui, at de las Corrientes.

Ang kaniyang pinakapangulong mga laot ay ang de Sidra o Siste, Gabes, ang de Suez at ang de Guines.

Ang kaniyang pinakapangulong mga estrechos ay ang de Gibraltar, ang Canal de Mazambique at ang de Bab-el-Mandel.

Ang kaniyang pinabapangulong mga pulô ay Zocora, Madagascar, Borbon, Mauricio, o de Francia, Cabo Verde, Esmarias y Madera.

Ang kaniyang pinakapangulong mga lawa ay ang Dembea at ang Fchad.

Ang kaniyang pinakapangulong mga ilog ay ang Nilo, ang Niger, ang Senegal, ang Gambia, ang Zeira, ang Zambezeo Cuama.

Ang Africa, bukód ang mga pulóng nakakalat sa Océano Atlántico at sa mar de las Indias, ay binagahagi sa labíng apat na bahaging pinakapangulo, na sila'y: Egipto, Nubia, Abisinia, Barbaria, Sehara, Senegamkia, Guinea, Ajan, reino de Mozambique, Zanguebar, Gobierno del Cabo at ang país de los Hotentotes, Cafreria pupia at Nigricia o Soudan.

TUNGCOL SA AMERICA

Ang América'y siyang ikalawáng kalahati ng globo ng lupa, at lamang nakikilala magmula ng siglo quince (iká labíng limáng daáng taón) na siya'y natuklasan ni Colón, at ang nagbigáy sa kaniya ng pangalan ay si Américo Vespucio, na ipinanganak sa Florencia, at dumalaw sa kaniya ng 1487. Hinangad na siya ang naging tagá tuklas ng lupaing itó, na tinatawag na máng Indias Occidentales, gayóng limáng taóng una sa kaniya'y natuklasan na yaón ni Cristobal Colon.

Ang hangin sa América'y nagbabago ayon sa mga iba't ibang singaw na nasasakop: sa karaniwang sabi ay katamtaman; ang lupa sa labát ng mga bahagi'y matabá. Sa kaniya'y mayroong trigo, marami nitó ang ipinagbibili sa labás, hanggang sa Europa, ng mga tagá Estados Unidos; lumiligpit naman ng maraming maíz, na ginagawang tinapay ng mga Americanos; maraming mga tubó, tabaco at cacaw, at sa lupaing ito'y mayroong mga perlas, tina at cochinilla, (hayop na pangpakulay grana sa mga hinabi. Nakikita sa América ang lubháng maraming mga punò ng kahoy na iba't iba at mga hayop na walá sa atin sa Europa; datapwá't ang kaniyang pinakapangulong kayamanan ay ang mga gintó't pilak, sa kaniya kinuhá ng mga tagá España ang kahaná-hangang dami ng mga metal na itó na nakikitang gumagala sa Europa at buong mundo.

Ang América'y nasa pagitan ng Oceano Atlántico at ng grande Océano; ang una'y siyang naghihiwaláy sa kaniya sa Europa at sa Africa, at ang isa sa Asia,

Binabahagi sa dalawang malalaking peninsulas na nagkakadikit sa istmo de Panama; at ang isá'y tinatawag na América septentrional, at ang isá'y América meridional.

Sinasabi na ang América'y muyrcong mahigit sa dalawang angaw-angaw na leguas cuadradas na ibabaw, at 40 angaw angaw na mga namamayan, na nauukol sa apat na pinakapangulong pulutóng; 1.a mga blancos europeos, o mga angkán ng mga Europeos, na bumubuo ng ikatlong bahagi nang táong namamayan; 2.a ang mga Indios, o mga pueblos indígenas, raza americana o de color de cobre; 3.a mga negros, raza africana; 4.a mistas.

Ang relihiyóng umiiral ay ang catolisismo; ang nalalabi ay protestante o idólatra. Halos lahat ng mga gobierno ng mga Estados ng América ay mga republicanos; ang sa Brasil ay siyang bugtóng na constitucional, at ang sa Paraguay ay despótico.

TUNGCOL SA AMERICA SEPTENTRIONAL

Ang mar Glacial ang hangga niya sa bahagi ng norte, ang Océano artico sa silangan, ang istmo de Panamá at ang mar de las Antillas sa sur, at ang Grande Océano sa kalunuran.

Ang kaniyang pinakapangulong mga bundók ay ang mga Apalaches, ang mga Rocosas at ang mga Oceánicas.

Ang kaniyang pinakapangulong mga cabos ay ang Farevel, ang Catoche, San Lucas, Cod at ang Hateras.

Ang kaniyang pinakapangulong mga laot ay ang Bahía de Hudson, San Lorenzo at ang Bahía de

Findy, ang de Méjico, ang de Honduras at ang de California o Mar Bermejo.

Ang kaniyang pinakapangulong mga estrechos ay ang de Behring, Hudson, Davis, Bella, Isla at ang de la Florida o Canal de Bahama.

Ang kaniyang pinakapangulong mg pulô ay ang Labrador at ang la Nueva Escocia o Acadia, ang Florida, ang Vieja California, ang Yucatan at Alaska.

Ang kaniyang pinakapangulong mga lawa'y ang mga del Rio Grande, del Esclavo, de las Montañas, de las Riendas, el Superior, Huron, Michigan, Orontorio, Erie Champlain at ang Pequeño at Grande Winnipeg.

Ang kaniyang pinakapangulong mga dagat ay ang de Behring, ang de las Antillas at ang Baffin.

Ang kaniyang pinakapangulong mga ilog ay ang San Lorenzo, Misisipi, na linuluwaan ng tubig ng Misuri, Ohio, at ng Rojo, at sakâ ng Makensio.

Ang kaniyang pinakapangu'ong volcan es ay ang bundók San Elio, ang de Orizaba at ang Popocatepeti.

Binabahagi ang América septentrional sa pitóng malalakíng bahaging lupa, na ang mga pangala'y Tierras árticas, América inglesa o Nueva Bretaña, Estados Unidos. Méjico Guatemala at Antillas.

TUNGCOL SA AMERICA MERIDIONAL

Ang mar de las Antillas at ang istmo Panamá ay siyang hangganan niya sa norte, ang Océano Atlántico sa silanganan, ang estrecho de Magallanes, na nahihwaláy sa kaniya sa Tierra del Fuego, sa sur, at ang Océano Pacífico sa kalunuran.

Ang kaniyang pinakapangulong mga ilog ay ang Magdalena, ang Orinoco, ang de las Amazonas ang Tocantino, San Francisco at ang Río de la Plata.

Ang kaniyang pinakapangulong mga lawa'y ang Maracaibo, ang Titicaca, ang de los Potos, at ang Meyini.

Ang kaniyang pinakapangulong mga laot ay ang de San Antonio at San Jorge, ang Bahia de Todos los Santos, at ang Grande, ang de Penas, ang mga Chonos, Panamá, Guayaquil, ang bahia de Darien at ang Maracaibo.

Ang kaniyang pinakapangulong mga estrechos ay ang de Magallanes, at ang de Lemaire.

Ang kaniyang pinakapangulong mga cabos ay ang Blanco, Naranja, San Roque, at Frio, Horuo, San Antonio at ang de las Vírgenes.

May namamalas na maraming mga volcanes: ang mga pinakapangulo'y ang Antisana, ang Pichincha at ang Cotopaxi.

Ang América meridional ay binabahagi ng walong partes: 1.a Colombia, 2.a Guyana, 3.a Perú, 4.a Alto Perú o Bolivia, 5.a Brasil 6.a Chili, 7.a la Plata pati ng Paraguay, 8.a Patagonia.

TUNGCOL SA OCEANIA

Nasasakop ng pangalang itó ang kalahát-lahatán ng mga pulong nasa sur ng Asia, pati ng Nueva Holanda at lahat ng mga pulong nakakalat sa Grande Oceano. Ang mga geograng bago'y bumubuo sa ng mga pulong itó ng ikalimát ikaanim na babagi ng lupa, sapagka't nagdudulot ng mga tandang bukod

na ikinaiibá nilá sa mga ibang bahagi ng globo, maging sa nauukol sa mga namamayan, maging sa nauukol sa kanilang mga ibinubunga.

Ang Oceania'y mayroong mga 532,000 leguas cuadradas na ibabaw, at may mga 30 angaw-angaw na mga táong namamayan, sa kanilá'y dalawang lahlog magkakaibá ang nahahalatá: ang mga negros Oceanicos, bayang sumasabuhing baitang ng katalinuhang tao, at ang mga Maleses, na nasasakop nang raza amarilla (lahing madilaw). Bukód tangi ang catolisismo na nanasaig sa mga ilang pook, ay pinagbabahagi sa lupang itó ang mga pananampalatayang lalong kalaban at kakaibá.

Ang Oceania'y binabahagi sa tatlong bahaging pinakapangulo: 1.a Notasia o Asia meridional; 2.a Australia, na bumubuô ng ikalimang bahagi ng lupa sa ilalim ng pangalang Australasia, at ang Polinesia na bumubuô ng ikaanim.

Ang Notasia'y binabahagi ng tatlong tumpók na pinakapangulo, na di iba't ang mga islas Filipinas, ang mga Molucas at ang mga de la Sonda. Ang Filipinas ay Manila at Mindanao; ang mga Molucas ay Celebes, Macasar, Gilolo, Ceram, Amboine, at Banda; at ang mga de la Sonda ay Borneo, Sumatra at Java.

Ang Australia'y binabahagi sa Nueva Holanda, Nueva Guinea o Tierra de los Papues, Nueva Zelanda at mga ilang pulong may kaunting halaga.

Ang Polinesia'y binabahagi sa meridional, at septentrional, at isa't isa'y binubuô ng iba ibang mga puló na negdadala ng mga iba't ibang pangalan.

TUNGCOL SA MGA IBAT IBANG LAHI NG MGA TAO

Ang taong niyaring kalarawan ng Dios ay hindi nagkaroon sa kaniyang angkan ng anomang kaibhang malaki: labat ng mga taong bumubuô ng mga unang bayang baagál ay nagkakahawig-hawig na lubós. Datapwat ang kabagsikan ng mga singáw, ang mga pagkain at ang mga sakit ay lumilikha maging sa kulay, maging sa hugis, ng mga balatang pagkakaiba, na gayon ma'y walang anomang nababago.

Lima ang mga lahi ng mga tao, samakatwid:

1.a Lahing maputi, na namamayan sa mga bahaging kalagitnaan ng antiguo continente at nakikilala dahil sa kaniyang kulay na maputi, mga bubók na mababa at mukhang hugis itlog.

2.a Lahing tartara, na binubuô ng labat na mga Asiáticos lagpas pa roon ng Ganges, at nakikilala dahil sa kaniyang kulay na madilaw, sa kaniyang mga bubók na maitim at kulót, ulong cuadrado, at mukhang malapad, ang mga pisngi'y nakalabas.

3.a Lahing americana, na namamayan sa buong América, at nakikilala dahil sa kaniyang kulay tanso, at kabulaanan ang mawalan ng balbas.

4.a Lahing maleza, na namamayan sa mga pulo ng Sonda, sa mga Molucar at Filipinas at sa labat nang pulo ng Océano at nakikilala sa mga guhit o dibuhong guinagawa sa mukha.

5.a Lahing maitim, na ang kaniyang mga katangian ay ang kulay na maitim o dilaw na madilim, mga bubók na maitim at kulót, noong manumbók, ilong na dapá at makapál, mga labing malalakí.

Nakakalat sa buong Africa occidental at meridional, natatagpuan sa Madagascar, sa Nueva Holanda, at sa iba pa; naiiba ang mga huli sa mga nauuna sapagka't nagtatagláy ng mga buhók na kinulót.

TUNGCOL SA MGA TAGLAING NAUUCOL SA UGALI, SA
CATAWANAT SA PAKIKIPANAYAM NG MGA PINACA-
PANGULONG BAYAN SA MUNDO.—TUNGCOL SA
MGA EUROPEOS, O TAGA EUROPA

Ang mga tagá Francia'y masisipag, mahilig sa mga bagay na nauukol sa kaluluwá, masieigasig, matatapang, puspos ng purit kamahalan masasayá, mapagpatuloy sa mga walang matuluyan, may buháy na dilidili, maibigin sa mga artes at mga karunungan; datapwa't mabubuwáy na loob, di mapaisá, at lubhang mahilig sa mga nababago at sa mga moda.

Ang mga tagá Inglatera'y mahilig sa mga bagay na nauukol sa kaluluwá, mga dakilang politico, mga pantas sa dagat mga mangangalakál na masulong, nakalalamang sa mga tuklasin at mga palalò sa mga tagá ibang bayan: ang pulutong na mataas ay mabuti at magandang loob, ang inababa'y lubhang bastos.

Ang mga tagá Succia'y magagalang, magagan-
dang loob, masisipag, may káya sa mga lalong ma-
laking pagál, ibig ng mga karunungan, ng mga artes
at ng mga paglalakbáy.

Ang mga tagá Dinamarca'y magigiliw, masisipag,
matitigas sa pagál, mabubuting sundalo, at nag aarai
ng may mabuting wakás ng mga artes at mga
karunungan.

Ang mga tagá Ruseia'y malalakás, matitibay, maibigín sa kanilang lupain, ay kaunti ang pagkasulong sa karunungan.

Ang mga tagá Polonia'y mapamoók, maibigín sa kanilang bayan, mga bayani, mararangál, masasaya, mapagpatuloy sa walang matuluyan, malalakás, may kayang magbata ng lalong malalakíng kasalátan. Umaibig sa mga artes at mga karunungan.

Ang mga tagá Laponia'y maliliít, mga pangit, mga tamád, mangmáng, halos mga hangál at nani-nirahan sa mga kubo.

Ang mga tagá Prusia'y malalakás, matatapang, mabubuting sundalo, matitiyagá sa kanilang mga lakarín, maibigín ng mga karunungan, mga artes at pangangalakal.

Ang mga tagá Alemanía'y matataás, malalakás, mga tapát na loob, matatapang, masisipag, datapwá't may kaunting kasukatán; ang mga mahal ay lubhang mapagparangalan at lubhang nasisiyahan sa kanilang mataas na karanngalan.

Ang mga tagá Holanda'y mga formal, matitipid, lubhang sanáy sa paglalayág at pangangalakal matitiyagá sa kanilang mga lakarín at lubhang malilinis.

Ang mga tagá Bélgica'y matatapang, mga sanáy sa pangangalakal, mga pasulóng na hanap-búhay, mga tapát na loob sa kanilang mga katungkulan, matatapang sa kanilang mga layunín at lubhang malilinis.

Ang mga tagá Suiza'y malalakás, mapamoók, tapát na loob sa kanilang bayan at maibigín ng kalayaan.

Ang mga tagá España'y hilig sa kasukatán, matitiisín, mga pantás sa pagdaragát, mga palalò, ma-

panghiganti, mapangahaa at mga tamad. Ang pulutong na mababáy marumit matitibay sa kanilang religion.

Ang mga taga Portugal ay magagandang loob, magagalang, matatapang, mabubuting magdaragát, datapwát mapagkunwari at mapanghiganti.

Ang mga taga Italia'y magagalang, mapagpatuloy, mahilig sa mga bagay ng kaluluwa, maibigin ng mga artes at mga karunungan, datapwát malihim at mapaghiganti. Sila'y mapagparangalan at lubhang maibigin ng mga karangalan.

Ang mga taga Turquía o mga Otomanos ay mahilig sa kasukatan, magagalang na lubha, datapwát mga palalò sa mga taga ibang lupaín: mga tamad, niwalang halaga ang pangangalakal, ang mga karunungan, at ang mga artes, at kinukulóng, pinagbibili at binibili ang mga babae.

Ang mga taga Grecia'y lubhang mga mangmáng, mga dukhá, masisigasig, matatapang at mapagmalasakit sa kanilang kalayaan bagaman may pagkamagnanakaw sa dagat.

TUNGCOL SA MGA TAGA ASIA

Ang mga taga Arabia'y kayumanggi maliliit ang bikas, mapamahiin, mapanibughuin, mapaghiganti at mga magnanakaw, inaaring parang alipin ang kanilang mga asawa at bumibigáy sa astronomía, matemáticas at panggagamót. Ang mga sandata nila'y ang sibát, ang espada at isang palakól na may kasamang isang escopetang mababang-mahaba. Minamahál ng mala-ki ang kanilang baltás, at nangangabayo at nangangaso.

Ang mga taga Persia'y magigiliw, magiliw sa mga bagay na nauukol sa kaluluwa, magagalang, matatapang, mga palalò, mapaghiganti at mga sinungaling. Lubhang maibigín sa malabis na gugol, sa pagpaparangalan, sa mga karunungan at sa mga artes. Ang kanilang parusa'y mabangis: ang kanilang mga asawa'y lumalakad na nakukulubungán ng isang talukbóng at ang pinakapangulong kayamanan ay ang magkaroon ng maraming babae at mga alipin.

Ang mga taga India sa Norte ay mga kayumanggi at ang mga buhók nila'y mapupulá, sa sur ay halos maitim: karaniwa'y magagalang, mahilig sa mga bagay ng kaluluwa, matatalino, matatamis. mapagpatuloy, maibigín sa kasukatán, mapamahiin, mapag-asawa ng maraming sabáy-sabáy at kaunting kaya mayroon sa pakikipagbaka. Pagka ang lalaki'y namatáy, ang kaniyang asawa'y napasusunog na buháy, o napalilibing na buháy kasama ng kaniyang asawa.

Ang mga Brahmanes (mga sacerdotes at doctores sa relihiyon ni Brahma) ang mga bihasá, magagalang, magagandang loob, mabubuting políticos, maibigín sa kanilang mga ugali. Nangag-aaral ng mga artes, datapwa't walang kariktán, sila'y gumagawa ng tapát at ayon sa katwiran, mayayaman, ang kanilang mga babae'y magaganda, datapwa't kung lumalabás sa lansangan ay kanilang pinapalò.

Ang mga taga Siam ay maliliit, mga pangit, marurumi, mga tamad, datapwa't mga bihasá, mga hilig sa kasukatán at matitiyaga. Ang mababang bayan ay magnanakaw at sinungaling ang pulutóng na mataas ay mapagmalasakit at mapaghiganti. Uminóm nang maraming té at café.

Ang mga taga China'y nagtataglay ng mukhang malapad, malalaking tainga mga matang mumentí, ilóng na maikí, kulay ng oliva; at mga hilíg sa kasukatán, masisipag, magagaling sa pagsasaka, mabubuting políticos, at gumagalang ng malakí sa kanilang mga magulang na pinanggalingan; ang kanilang mga magulang at sila'y lubhang mapamahiin. Ang kanilang mga babae'y mayroong paang lubhang maliliit at hindi makauupó sa dulang na kinakanaan ng kanilang mga asawa. Pagka namamatáy ang emperador, lahat nang kaniyang mga alipin ay namamatáy sa kuluogan. Umiinom ng maraming té at café, at aguardiente de granos.

Ang mga taga Cochinchina'y masasaya, mga tapát na loob, matatapang, masisipag, matatalino, mumentí at may kulay oliva. Nag-aasal ng matamis sa kanilang mga babae, na ang kagandahan ng mga ito'y ang magkaron ng mga ngiping lubhang maliit at ng mga kukóng lubhang mahahabà.

Ang mga Tartaros ay mga magnanakaw, pagalaga, matatapang, mabubuting mangangabayo at nagbabatang walang hirap ng lalong malalaking kasalátan. Naninirahan sa mga tindahan, kumakain ng laman ng kabayo at maibigín ng mga licores. Bababagya nang may sinasampalatayan.

Ang mga Japoneses ay matataas, mabubuting yari may kulay na namemerde, may mga matang maliliit at mga bihasa, mabilig sa mga bagay nang kalulawa, mga ukol sa mga karunungan at mabubuting magsasaka. Pinaalis sa kanilang lupa ang lahat bukod ang mga taga Holanda. Ang kulay na maliit ay nagpapabayag sa kanila ng tuwa at ang

maputi'y luksa. Pagka bumabati'y nag-aalis nang isang zapato.

TUNGCOL SA MGA TAGA AFRICA

Ang mga taga Egipto'y matatalas, mga magna-nakaw at mga tamad, nagdadala ng isang turbante at ng kanilang damit na may manggas na lubhang maluluwang. Ang kanilang mga babae'y lumalakad na lubhang nakukulubungan na hindi mangyayaring makita ang kanilang mukha.

Ang mga taga Nubia'y malalakas, mabubuting yari't matitibay, bumibigay na madali sa mga kalas-bisan at nangamamatay na lubhang mga bata; lubhang maibigla ng pakikibaka, mga lilo't magnanakaw.

Ang mga taga Abisinia'y matataas, matitibay, at may kulay na namemerde, mababangis, may mga ugaling mapag-aksaya ng ari tumataban sa mga lungga o mga tindá, kumakain ng karneng hilaw at ininóm ang dugó ng mga bayop na kanilang nabuhuli. Mayroong lubhang malaking takot sa mga taga ibang lupain anopa't binabasag ang mga vaseong ininuman ng mga ito. Pinapakuan sa cruz ang mga may kasalan; ang mga lalaki'y lumalakad na halos ay hubot bubad, ang mga babae'y may dalang isang baro. Gayon ma'y ang mga taga baybay dagat sa silangan ay malaki ang inihusay sa pag-uugali dahil sa kanilang pakikipanayam sa mga taga Europa.

Ang mga Cafres ay lubhang bantog dahil sa kanilang taas at sa kanilang ganda, mahihilig sa kasukatan, malalakas, lubhang mga umid at mababangis. Nangagasanay sa pakikipagbuno at sa pagsa-

anyaw, at lubhang mahibilig sa pangangaso at pagsasaka, ang mga lalaki ay lumalakad na halos ay hubot hubad, ang mga babae'y wala nang dinadala kundi isang pamigkit na balat.

Ang mga namamayang may pagsasarili sa Baja Guinea'y halos mga bangal, kumakain ng karneng bilaw, pinawawalang halaga ang pagsasaka naniniwala na ang kaluluwa'y may kamatayan, ngunit walang tinataglay kundi isang kapos na pagkakilala sa Dios. Ang mga taga Europa'y ang nagpapatamis ng kanilang mga ugali at ang religion cristiana ang sumawata sa kanila ng bahagi ng kahinggilan sa pagnanakaw.

Ang mga namamayan sa mga baybay dagat ng Alta Guinea ay mga magnanakaw, mapamahim, mga lasing, at malalabis sa pagkain, pag-inom at iba pa; bagaman lubhang may kaya sa mga artes, ang mga ito'y niwawalán ng kabuluhán dahil sa mga tamad. Dito ginagawa ang pangangalakal ng mga negros.

Ang mga taga Senegambia'y maiitim at halos mga lubhang bangal, masasaya, mga hilig sa mga bagay na nauukol sa kaluluwa at may kayang magkamit ng mga pagkakilala, kung hindi sana lubhang mga tamad, walang ginagawang pag-iimpok na anoman at nasisiyahan na sila'y nabubuhay sa pagkain sa araw-araw. Ang mga taga loob ang siyang lalong mga pangit at nangabubuhay sa pagaila o pagkain nang kapwa tao.

Sa mga taga Marruecos ay may mga Moros at may mga Bereberos. Ang mga Moros ay matataas, mga payat, matatalas at mga magnanakaw, datapwa't walang palamuti sa kanilang mga gayak at mga pamamahay. Ang mga Bereberos ang mayroong isang

ugaling mabangis at malaking lakás, at malulupit na kaaway ng mga cristianos.

Ang mga Argelinos o tagá Argel ay mga kayumanggi, mabubuting yari, malalakás, datapwa't mga palalo malulupit, mga tampalasan, mga magnanakaw sa dagat, mga hilig sa masamang gawa. Pinababayaang di tinatamnán ang mga lupang kanilang nasa-sakupán at iniibig pa ang katamaran kay sa magtrabaho.

Ang mga tagá Tunes, ay mga lalong marurunong sa pakikipagkapwá tao at kaunting kapalaluan at katamaran mayroon kay sa mga ibang Berbericos, datapwa't sila'y nangá sa isang malalim na kamangmangan tungkol sa mga artes at mga karunungan.

Ang mga tagá Tripoli'y mayroong niyaón ding ugaling tinatagláy ng mga Argelinos, at malalakás, kahit malilit at sa kanila'y lubhang kakaunti ang makikitang mga bukot.

Ang mga tagá Soudan ay may mga mahahagwáy na taás, lubhang maiitim, mga walang muwang tungkol sa pakikipagkapwá tao at mapamahin. Ang lipad ng isang ibon o ang pagkasalubong sa isang hayop ay nagpapasiyá sa mga lalong malalaking lakerin, ipinagbibili ng mga magulang ang kanilang mga anak dahil sa isang bagay na munti ang halagá.

TUNGCOL SA MGA AMERICANOS

Ang mga tubo sa mga lupaing norte ng América ay nananatiling tagláy halos ang mga kaugaliang tinatagláy noong bindi pa sinasalakay o linolooban ng mga tagá Europa; ang mga Iroqueses, ang mga Hurones; ang mga Ilinesses, ang mga Canadarios.

at iba pa, ay matatapang, mahiligsí, mga dakilang mangangaso, sumasamba sa isang Dios, sa ilalim ng Dakilang Espiritu. Ang mga Esquimales may mukbang tipi, ilóng na dapá at ang mga labi ay lubhang makakapál at lubhang mangmang tungkól sa pakikipagkapwá tao.

Ang mga Mejicanos ay kayumanggi, mga bihasa, maeisipag, matatamis, at maibigín ng mga artes at ng mga karunungan.

Ang mga tagá Brasil na di pa natuturuan ay lubhang malupít, at mababangis na linalamon ang tagá ibang lupang nahubulog sa kanilang mga kamáy. Ang bayan ng mga Papayas ay siyang lalong dapat katakutan.

Ang mga Indios na naliligpít sa loob ng Guyana ay nabubuhay sa pangangaso at mga mangmang at mapaghiganti.

Ang mga Peruvianos ay mabubuting yari at malalakás.

TUNGKOL SA HANGIN AT SA CANIYA'Y NANGYAYARI

Ang buóng lupa at ang dagat ay nababalot ng isang bagay na tinatawag na hangin, na, anáng mga fisicos, ay isang tunaw na manipís, nanganganinag at may kulay azul, pagka minamasa'y isang malaking dami, paris nang nangyayari sa langit, at sa malayo, pagka malinis, na nakikita natin ang mga bundók parang mga azul. Gaya nang lupa, ang hangin namán ay hindi rin isang elemento, sapagka't ang kahulugán nitó'y hindi mangyayaring bahaginin sa dalawang bagay na magkakaiba, at ang hangin ay mababahagi

ng ganitó sapagka't binubuo ng 79 na bahagi ng isang bagay na tinatawag na azoe na isang bagay na gas o singaw, at ng 21 ng isang tinatawag na oxígeno; at palibhasa'y elástico ang hangin, ang nasa ilalim ay lumalaban sa lakas ng nasa itaas. Hindi lubhang pagtatakhán itó kung iisipin na ang mga isda'y lumalangoy sa ilalim ng dagat at gumagalaw ng lubhang malaya paris natin sa hangin, at gayón ma'y sila'y may taglay sa ibabaw na susong patao, kailót kinapat ng atin. Ang dakilang daming itó ng hangin ay bumubuo ng tinatawag na atmósferas; na tumataas ng mga 30,700, at anang iba'y mga 41,200 toesas ng mahigit doon mula sa ibabaw ng dagat. At ang bigat niya'y kaparis ng sa isang hangin mercurio na may 20 pulgadas o ng anim na puót dalawa ng tubig, anopa't isang taong may katamtamang taas ay nakakaranas sa buong ibabaw ng kaniyang katawan ng isang diin na ang kalabata'y may 30,000 libras. Gayón ma'y di natin nararamdaman itong malaking bigat na itó sapagka't di lamang nalulubóg tayo sa hangin kundi nasa'y tinataglay natin siya sa loob ng ating katawan na pinapasukan sa labat ng mga tagiliran. Kung sa pamamagitan ng makina pneumática ay nasalisán ng laman ang isang caja ng tambor, samantalang nawawalán ng laman, ay lumulubóg ang balat hanggang sa pumuputók ng matunog, na parang paputók ng pistola, at lahat ay dahil sa bigat sa ibabaw ng tambor ng hangin. Sino ma'y mangyayaring magalis ng walang anomang hirap ng kampanang cristal sa makina pneumática, pagka puno ng hangin; pagka sa tulong ng mga pansol ng sinabing makina'y inaalus

ang hangin sinoma'y di makabubuhat ni makaalis ng campana sa kaniyang lugar ng di gagawa o gagamit ng isang malaking lakas, sapagka't ang hangin pumapataw sa ibabaw niya'y di siya pagalawin, paris ng di magagalaw o matitinag ng isang tao ang isang batong kinapapatawan ng limang puo o anim na puong arrobas ng bakal.

Hanggang lalong mataas ay ang poók ng lupa ay lalong kaunti ang bigat ng hangin dumidiin sa lugar na ito at ito'y nakikilala sa pamamagitan ng barometro: bawa't guhit na ibinababa o iniaakyat ay nauukol sa 12 toesas at kalabati ng taas na patindig.

Sapagka't ang hangin ay pumapatas sa kaniyang sarili, ang susong lalong malapit sa lupa'y lalong masinsin, sa mga magkakaparis na kalagalan, sapagka't kung ang isang lugar ay lubhang mataas ang mga susong lalong malalapit sa lugar na ito ay may lalong kaunting kasinsinan kay sa mga nalalapit sa lugar na mababa, kahit na kapwa sila'y malalapit sa lupa.

Bukod pa sa kaibhan ng taas, mayroon nang gumagawa ng init, na tinatawag ng mga fisicos na calórico, palibhasa'y pinalalapad ng init ang lahat ng mga bagay, sapagka't pinaghihiwalay ang kanilang maliit litang mga bahagi, hanggang lalong mainit, ang hangin ay lalong kulang ng kasinsina, at nangyayari ang pabalik pagka malamig.

Ang hangin ay kailangan sa tao at sa halos lahat ng mga hayop upang makahinga: gayon din naman sa mga halaman upang mangyaring mabuhay. Kung ang hangin ay lubhang masinsin, ay gumagawa ng isang malaking lamig at ang tao'y ramamatay na

inís, o sa kawalan ng buhay ng kaniyang mga sangkap, kung lubhang bubaghág, napipigil ang paghinga sa kakulangan ng pagka bubaghág ng kaniyang mga fluidos at pagkalugami ng mga lakás. Dito nanggagaling na pagka masinsin ng katamtaman ang tao'y nakakaramdam ng lubhang mabuting kalagayan, may mga lakás sa mga kalamnan at sa pagtunaw ng kinain, masaya, maligsi at nababagay sa lahat nang bagáy-bagay na mga gawain: lahat nang pabalik ang nangyayari pagka bubaghág o mainit. At ito ang nagpapaliwanag ng mga kaibhan ng mga ugali ng mga tao na iba't ibang singaw.

Samentala na ang tao ay napaiitaa sa mga bundók ang kanilang paghinga'y lalong mahirap, lalong bapô, kabit na magpabingá sa pagkapagod nila sa pag-akyat: ang mga lakás nila'y nagbabawas at nararanasang lahat ng mga bagáy-bagay nang pagka gumagawá ng malaking init, tungkól sa nauakol sa paghinga at mga paggalaw. Lahat na yao'y dahil sa ang hangin ay lalong bubaghág; ano pa't hingi mangyayaring mabuhay, ng di nalalantad sa malaking bagabag at mga pangsanib, ng mabigít doon sa isang taas na 2,446 na toesas. Bagaman inaakala ni Casini na di mangyayaring paitaas pa at huminga, si Gay Lusac ay napaitaas sa isang globo aerostático hanggang 3,600 toesas. Gayón ma'y nasalaman ng lahat na hindi mangyayaring mabuhay sa isang poók na hihigít sa ibabaw ng dagat ng 2,075 metros. Ang mga banal na religiosos na tumitira sa hospiciong natatayô sa kaitaasan ng bundók ng San Gotardo ay napipilitang manaog maminsán-minsán sa mga kapatagan upang papanaulin ang kanilang ka-

galingang nasira sa kabagsikan ng hangin madalang na kanilang inahihinga. Datapwa't hindi mangyayaring magsabi ng anomang ng lubusan tungkol sa taas na mangyayaring kahuhayan ng tao, sapagka't nabibitin ng malaki sa mga bagay-bagay na kinadoroonan. Kaya ang kapatagan ng Quito ay lalong mataas ng 2,908 metros kay sa dagat at lubhang matao at saganang sa lahat nang bagay-bagay na mga halaman. Ang Méjico't ang kaniyang lawa'y nalalagay sa ilalim ng isang malapad at matabang kapatagan na mataas ng 2,277 metros sa ibabaw ng dagat.

Kung ipapasok ang isang hayop sa loob ng makina pneumática at aalisin ang hangin, ay mamatáy: dito'y maipagpapalagay na matibay na ang tao, kahit na anomang ang tuklasin, ay di mangyayaring gumawa kailan man ng mga paglalakbay sa buwan, sapagka't ang atmósfera o hangin nakababalot sa lupa'y mayroong isang hangga, at, sapagka't walang hangin sa lumalò pa roon niya, ang tao'y hindi mangyayaring huminga at kaya hindi mangyayari anomang paglalakbay.

Ang tao, pagka humihinga'y pinaghihiwa-hiwalay ang mga bahagi ng hangin. Sa loob ng dalawang puotapat na oras ay umuubos ng may tatlong daan limang puong azumbres ng oxígeno, ibinabalik sa hangin nakaliligid sa kaniya ng gayon ding dami ng gas ácido carbónico na niyayari sa kaniyang mga baga sa kasalukuyan ng paghinga; ginagawa ditong di maibing tatlong metro't kalahati kubo ng hangin, o isang celemin at kalahati sapagka't samantalang nagkukulang ang oxígeno sa atmósfera ay lalong kaunti ang kaululan sa paghinga at pagka nagkuku-

lang na lubós ang tao'y namamatáy na inis. Itó'y nagpapaliwanag kung paano ang hangin sa isang salang hinibingahan ng maraming tao'y nagiging masamá o nakasisira, at kung hindi babaguhin lahat ay mga mamatáy na inis, pagka naubos lahat ng oxígeno.

TUNGOL SA INIT

Ang pinanggagalingang katutubò at di malilimás ng init, ay ang araw sa ibabaw ng lupa at sa kaniyang loob ang tunay na init ng kaniyang mga susón. Inaakalang siya'y isang fluidong gumagalaw sa gubit na matwid, na lumilipad sa iba't isang mga katawan at gumagawing lumalagay sa paninimbang. Siya'y ang dahil na ang mga iba'y maging matitigas, ang mga iba'y mga tunaw at ang mga iba'y mga singaw, sapagka't siya'y gumagawi sa paghihiwalay ng mga kalit-litang bahagi ng mga katawan; at kung sila'y natatagpuang nalos hindi nagkakadikit-dikit silá-silá, ang mga yao'y pinaikting ng malaki at ginagawa ang mga singaw, kung lalong nagkakasama nang kaunti ang mga tunaw, at kung lalong nagkakahigpit sa kaní-kanila ang mga buò, at ito'y nagpapaliwanag nang iba't ibang mga baitang na inihaharap nang mga katawan ng kinapál.

Gaya sa lahat ng mga mga katawan, ang init ay nagbibigay sa hangin ng kaniyang kalagayan, at dahil sa ang kaniyang kalit-litang mga bahagi ay kannting pagkakadikit-dikit lamang mayroon sa kaní-kanila ginagawa siyang fluido, at pagka ang init ay kaunti, paris kung taginaw. ang hangin ay masinsin at magsa sa paghinga; samakatwid, lalong tunay

at nagbibigáy ng lalong lakas at tibay, at pagka ang init ay malaki pinaikling ang mga kalit-liitang bahagi ng hangin, at ito'y lalong madalang at lalong kaunti ang kaukulán sa paghinga; at dahil sa pagai na ginagawá sa atin ay sinasabi nating siya'y mabigát, gayóng siya'y lalong magaan.

Mayroong isang kasangkapang nagpapakilala nitóng mga ibat ibang kalagayan, na tinatawag na temperaturas at pinangangalang termómetro, o panukat ng init, siya'y isang cañuto de vidrio, na may isang manting globo, na may tadhanang dami ng alcohol na mapulá o ng mercurio ayon sa anong temperaturas gagamitin, at hindi pupunin ang buong cañuto. Ang alcohol o mercurio'y umaakyat o bumababa ayon sa init ng hangin o ng alimang ibang katawan na malapit sa termómetro, at ito'y nagtuturo ng temperatura; upang mahalagahan siya'y maglalaray sa tagiliran ng cañuto ng isang tandang binahagi ng mga bahaging magkabaparis na siyang mga grados. Mayroon nang kay Reaumur na may 80 grados ang kay Fahrenheit na may 212 bahagi, at isang tinatawag na centígrado, sapagka't mayroong isang daan. Pagka nasa cero ang centígrado'y nagpapakilala na ang tubig ay namumuo, pagka nasa ciento'y kumukuló.

Ang tao'y may isang dami ng calórico o init na nababagay sa kaniya at tinatanggap niya sa kasalukuyan ng paghinga, siya'y isa sa mga kailangan sa kaniyang kabuhayan. Ang init ng atmósfera'y walá halos na anomang kabagsikan tungkol sa pagyari ng init ng tao, at ipinasasakaniya ang kaniyang kapangyarihang mabuhay sa mga lupaing mainit at

malalamig. Nakitang magbata mga tadhanang tao ng isang init na 109o at hanggang 128o na hindi na karanas ng mga kasiraan sa kanilang mga kagalingan. Ang init na tuyô ay natitiis ng lalong magaling kay sa balumigmig.

Pagka ang araw'y pabulôg na matwid sa isang lupaín ang init ay lubhang matindi: gayón ang nang-yayari sa zona tórrido: hanggang lalong pahilig ang kaniyang mga sinag, ay lalong kaunti, ay ang init, at ito'y nagpapaliwanag ng mga kaibhan ng mga singaw at mga panahón. Sa tag-araw ang araw'y naggagawad sa atin ng mga sinag na mahilig nang kaunti kay sa taguinaw, at dahil dito'y gumagawa ng lalong init at ang hangin ay masinsin ng kaunti.

Ang mga hangin, ang mga bundók at ang pagpapabayaan sa mga lupa ay nagbabawas ng init. Walang kabuluhan ang sabihin na gayón din ang ginagawa ng gabí, sapagka't ang araw'y wala noon sa hemisferio. Sa mga poók na lalong matataas ay kaunting init ang ginagawa, sapagka't yao'y di nila ipinapalmong lubha na paris ng mabababa. Ang lamig ay di ibang lagay kundi ang kakulangan ng init halos paris ng mga dilim ay kakulangan ng liwanag.

TUNGCOL SA MGA HANGIN

Ang hangin gayong siya'y isang fluido at gayong may lubhang maraming kadahilangang ginagawa sa ibabaw niya, ay gumagalaw ng madali at sa iba't ibang mga asal. Ang panghalina ng mga planetas, ang init ng araw at ang pagpihit ng lupa ay mga isa pang maraming kadahilanan na nagpapagalaw sa

kaniya. Ang buwan at ang araw'y humahalina sa hangin at pinatataas siya't pinabababa; ito'y nagpapaliwanag ng pag-akyat at pagbaba araw-araw ng barometro ayon sa sinabi ni Laplace. Ang init at ang singaw ng tubig ay nagpapataas sa mga susong mabababa at nagpapababa sa mga matataas, na siyang ikinapangyayari ng ibang galaw ng hangin. Ang lamig at ang katuyuan ay gumagawa ng gayon din at pabalik.

Sa lahat na ito'y matatantô na ang atmósfera'y palaging ginagalaw. Pagka ang galaw na ito'y nararamdaman, tinatawag na viento, na lubhang iba iba sa katulinan paris ng mga pook na mangyayaring bangunan, pagka't ang mga bundók, mga ilog, mga gubat, at iba pa, ay mayroong malaking kabagsikan tungkol sa galaw ng hangin.

Sa kabagsikan ng tagal, o ng lakas at katulinan nitong mga galaw ng hangin ay tinatawag na mga vientos eliseos, dulces, fuertes (malalakas), violentos (mararahas) at katapustapusan huracanes.

Ang mga vientos eliseos ay mga vientos na humihihip na palagi sa paligid-ligid ng ecuador ng lupa, hanggang sa dalawang trópicos. Siya'y ginagalaw o anaki'y gumagalaw mula sa silanganang hanggang sa kalunuran, samakatwid, pabalik sa galaw ng pagpihit sa araw-araw ng lupa. Sila'y lubhang mabuti sa mga naglalayag dahil sa kanilang katiyagaan at pagka katamtaman. Mayroong mga ibang takbó na hindi matiyaga, at hindi bihirang makakita sa isá ring pook ng mga agos o takbóng nagkakasalubong, na nakikilala dahil sa magkasalubong na tungo ng mga ulap.

Pagka ang katulinan ng hangin ay kaunti ang viento'y bahagyang nararamdaman, at siya'y nakalugod, at bumubuô ng mga brisas at ng céfiro: kung may katulinan na 3,04 metro sa bawat segundo ay vientong malakas ng kaunti at pagka ang kaniyang talin ay 40 o 50 metros sa bawat segundo ay bumubuô ng tinatawag na urakan.

Ang mga galaw na ito ng hangin ay lubhang kaginba-ginhawa, sapagka't binabago't linilinis ang atmosera, at lubhang mapakinabang sa paglalayag at sa mga ibang mga kagamitan ng tao, paris halimbawa, sa pagpapagalaw ng mga molinos de viento.

Ang mga vientos ay nagdadala ng iba't ibang mga pangalan ayon sa kung saan sila nanggagaling. Mayroong tinatawag na apat na cardinales na ang pangalan ay ang Este u Oriente (silanganan) ang Oeste Poniente (kalunuran), Norte at Sur o Mediodia. Saka mayroong pang ibang apat na pagitan na ang pangala'y Nordeste na nasa pagitan ng Este at ng Norte, ang Sudeste na nasa pagitan ng Este at ng Sur, ang Noroeste na nasa pagitan ng Norte at ng Oeste, at ang Sudoeste na nasa pagitan ng Oeste at ng Sur. Mayroon pang maraming ibang mga pagitan na hindi namin tuturan sapagka't pag-aaral na sadya ng mga nag-aaral ng paglalayag.

Ang tungong tinataglay ng mga vientos ay nag-gagawad ng malaki sa ikabubuti o ikasasama nila sa pagdadala ng mga tinataglay ng mga poók na pinagdaanan; anopa't ang nanggagaling sa Norte ay malamig, ang sa Sur, mainit, ang sa dagat, mga lawa, o mga ilog, halumigmig; ang sa isang buhangin, tuyô; ang sa isang halamanan o gubat, ma-

lamig at mabangó; at sa mga lawa at mga pook na masasamang amoy, mababò at nakapagkakasakit. Lahát na iya'y nagpapakilala kung gaanong pag-iingat ang dapat gamitin sa paggawá ng mga tahanan.

TUNGOL SA SINGAW NG TUBIG NA LINALAMAN NG HANGIN,
AT SA MGA BAGAY-BAGAY NA KINASASAPITAN, PARIS
NG MGA ULAP, ULAN AT IBA PA

Ang hangin ay mangyayaring maglamán nang tahananang dami ng tubig na nababagay sa taas ng kaniyang init at ng kasinsinan. Hanggang lalong masinit ay ang hangin, ay lalong malaking dami ng tubig sa kalagayang singaw ang malalaman.

Ang tubig, sapagka't latong mabigát kay sa hangin ay hindi makapaitaas sa dakong atmósfera kundi sa kalagayang singaw. Ang init ng araw na bumibigáy sa hangin ay nagpapasingaw ng bahagi ng tubig ng dagat at ng mga ilog, at ang singaw na ito'y tumatagál o nananatili at kumakalat sa hangin. Kung ang init ay mayroon lamang 18 o 20 grados, ang singaw ng tubig ay hindi sukat makita ng mata, hindi bumabago ng pangangabinag ng hangin, at di nararamdaman sa pamamagitan ng mga instrumentos o kasangkapang tinatawag ng hidrómetros o mga pangsukat ng balumigmig; datapwa't pagka ang kaniyang kasinsinan sa hangin ay paris ng 620 ay sa 1,000 ang laki ng hangin ay nararagdagan at ang bigát niya'y nagbababawas. Ang mga buhók ay mabubuti sa pagkakilala ng balumigmig ng atmósfera, sapagka't hinilit siya at humihilab. Mayroon pang maraming ibang mga katawán na guma gawá ng gayón din.

Pagka ang hangin ay natitigmak na lubha ng singaw ng tubig, o pagka ang init ay bumababa sa 9 o 10 grados, ang singaw ng tubig ay napakikita, itinaturo ng higrómetro ang kaniyang mga grados ng halumigmig ng atmósfera at ang barómetro'y nagdaramdam sa kaniyang kabigatan; at sa gayo'y nalilikha, ayon sa mga iba't ibang dami at mga bagay-bagay na kasabay, ang mga fenómenos o meteoros acuosos na sumusunod: ang niebla, ang mga nubes, ang rocío, ang ulán, ang nieve, ang granizo at ang manga.

Ang niebla'y di iba kundi ang singaw ng tubig na nakikita na nagpapalabo ng panganganinag ng hangin, at nagpapakilala ng lalong mataas na grado ng halumigmig. Mayroong niebla sa tuwi nang ang dami ng hangin kinalalamnan ng singaw ay luma lamig sa alinmang maging kadahilanan. Ang singaw ng tubig ay nalalagay sa ganitong pangyayari sa vesicular; samakatwid, bumubuô ng mumunting globos ng singaw na walang laman, katulad ng mga gorgoritas de agua de japon, at ito'y nakawawala ng panganganinag ng hangin; sapagka't ang singaw ng tubig sa ibang kalagayan ay totoong malinaw paris ng hangin. Ginagawa naman na huwag mahulog, paris ng mangyayari, kung disin ay tubig na tunaw.

Ang mga nublados o nubes ay nayayari nang papagayon din. Natatantô natin na palaging humihiwalay sa ibabaw ng lupa tadhanang dami ng tubig na hugis ng singaw at kumakalat sa hangin, at naman na ang hangin ito'y lalong malamig hanggang lalong mataas. Ang singaw ng tubig nga'y lumalapot pagdating sa isang poók na lalong mala-

mg at bumubuo ng isang bagay na ulap. At ito'y nagpapaliwanag kung paano nananatili sa hangin; sapagka't ang linalaman ng bawat vesicula ng singaw ay lalong magaan kay sa lumigid sa vesicula (munting hungkag). Ibang kaisipan mayroon na nagpapa-
niwala sa lalong munting bigat ng mg nublados, at siya'y nadapat aring parang mga paypay na tumatanggap kung araw ng mga sinag ng araw, at kung gabí ng init ng lupa, dahil doo'y mayroon silang isang init na lalong mataas kay sa atmosferang nanganganinag na sa kanila'y lumiligid, at dahil dito'y kulang nga kaunti ang kanilang bigat. Kayá sa loob ng maghapo'y napaiitaas, at pagdating sa isang pook na lalong tuyó, ay mangyayaring mauwing muli sa singaw na lalong manipis at mawala. Gayón din mangyayaring yariin o sumabog, paglipad mula sa isang pook na mainit hanggang sa isang malamig, o pabalik, ayon sa mga takbo ng hangin na tumata-
ngay sa kanila.

Ang rocío o hamóg namán ay yaón ding singaw ng tubig na nalalaman sa hangin, na di siya inaalisán ng panganganinag, kayá lubháng nababatid na lamang ay mayroong hamóg pagka ang langit ay mahinahon, o malinaw; ang singaw na ito'y namumuo sa ibabaw ng mga halaman, sapagka't ang ibabaw na ito'y lalong malamig kay sa hangin lumiligid sa kanila, gayón din ang nangyayari sa mga salamin ng mga balcones sa taginaw, na nangamumuo, dahil sa naliligid ng hangin sa labas na lalong malamig, ang singaw ng silid, at nakikitang mga basá, malalabo at maminsán minsá'y may hieló, ang hamóg hindi lumalagáy sa ilalim ng mga dahon, sapagka't ang

mga ito'y tumatanggap sa ilalim ng init na itinutulak sa kanilá ng lupa, samantalang nasa ibabaw'y hindi tumatanggap ng anoman dahil sa ang atmósfera'y malinaw; kaya pagka may ulap na masinsin, ay walang hamóg; sa gayong pangyayari ang mga ulap ay naghahagis sa kanilá ng init sa itaas, paris naman ng lupa sa ilalim, at ang singaw'y di mangyayaring lumapot, di bumuó nitong mga mumunting batil ng tubig na ginagawá ng hamóg.

Ang ulán, ang nieve at ang granizo ay hindi ibang bagay kundi ang singaw, ng tubig sa kalagayang may bugis na pantóg na malilinggit na biglang naging tubig na tunaw o naging tubig na namuó sa lubhang maraming mga kadahilanan at kabagsikang mahirap na makilala, nguni't lahat ay nangatatukoy sa electricidad; at sapagka't sa gayong pangyayari'y mabibigát silá ng mahigít kay sa hangin, ay nangabubulog nang humigít o kumulang na katulinan ayon sa kanilang dami at taas.

Sinasabi ng mga físicos na ang mga mumunting bahagi nang singaw ng tubig ay nagkakahiwaláy, bukod sa mga ibang sanhi, dahil sa fluido eléctrico, at na sa sumandalong nasasagi sa ibang ulap, o nadadaiti sa lupa, ang fluido eléctrico'y umaalis o ini-iwan silá; sila'y biglang nagkakalapít at yumayari ng mga paták ng ulán. Ang mga lintik na di iba kundi mga fenómenos eléctricos (mga hayág na gawá nang electricidad), paris ng makikita natin mamaya, ay siyang lumulusaw at nagsasabog ng mga ulap na masinsin ng tubig, at dahil diya'y madalás na maging lubhang masaganá ang mga ulán pagka kumukulóg nang malakás.

Ang nieve ay ang singaw ring ito na namuô dahil sa nasa isang bahagi ng atmósferang malamig, at nahuhulog na bumubuô nitong bagay na mga bubog na hiwahiwalay.

Datapwâ't pagka ang mga mumunting babaging ito ng tubig ay namuô, kung ang mga lakas nang electricidad ng dalawang ulap ay humalili na't magtulak sa kanilâ ng sunód sunód, paris ng nangyayari sa mga bagyó, sigwâ, ay bumibilog at sa kayayaot dito'y kumakapâl ng susón susón sa pagkakadikit-dikit na nangyayari sa kaní-kanilâ, hanggang sa kung madaig nang kanilang bigát ang lakas na humabalina ng mga ulap, ay nangahuhulog sa lupa ng matulin, na siyang bumubuô ng granizo, na ang laki ay mangyayaring maging ibáribâ, na nagpapakilala ng isang malaking sigwâ, pagka lubhang malalak-ang mga bató.

Ang mga mangas, bagay na gawâ ng atmósferâ't lubhang karaniwan sa dagat, ay mga malalaking buntón ng singaw ng tubig na ang hugis ay baligi o balisangsóng na ang dulo'y sa ibabâ na gumagawâ ng isang malaking ingay na parang isang dagat na magalaw at nagbabagis maminsán-minsán ng granizo, at madalás ay nagpapalubóg ng mga sasakyán pagka bumabagsák ng lubhang karahasan.

TUNGCOL SA MGA KIDLAT, MGA LINTIC AT CULOG,
AT SA MGA PARARAYOS

Upang matantóng magaling ang mga bagay na ito'y kinakailangang maalaman na sa lahat ng mga katawán ng kinapâl ay mayroong isang fluido na

tinatawag na natural o eléctrico, na binubuo nang dalawang bagay na electricidad, isang positiva at isang negativa. Pagka ang isang katawán ay mayroong electricidad na mahigit kay sa nararapat taglayin, ay sinasabing may electricidad positiva, at kung kapos ay negativa.

Pagka ang mga katawa'y nanga sa kalagayang ugali ay hindi naghabayág ng anomang pamalas ng pangkabig ni pangtulak.

Kung ang isang katawa'y electrizado, ay humahalina sa iba na nasa kalagayang ugali.

Kung ang dalawang katawa'y electrizado nang magkapis ay nagtutulakán.

Kung ang isang katawa'y electrizado ng isang asal at ang isa'y electrizado ng ibang asal ay naghahalinahan.

Kung dalawang katawang naghahalinaha'y nagdadaiti, pagdaka'y nagtutulakán.

Mayroong mga katawan na mabubuting taga paghatid ng electricidad, paris ng mga metales at ang mga tunaw, ang tubig sa halimbawa, ang topacio, ang macar, ang vidrio at lahat ng mga dagta karamihan at mga catawang sukat masunog.

Paris nang lahat nang katawán ang mga ulap na may balang babagyó na lumulutang sa atmósfera, ay mangyayaring lumagáy sa kalagayang ugali o mga electrizado. Sa unang pangyayari ay hindi nagbubunga ng anomang bagay na bukod paris ng nakikita kung teginaw na kaunting electridad mayroon. Datapwat pagka ang isang ulap na nagbabalang bagagyó ay electrizado at lalapit sa iba na di humahalina sa kaniya, pagka nagkadaiti'y lumalabás ang isang tilamisk na apoy, at pagdaka'y naririnig ang isang

putók. Gayon din ang nangyayari, at may lalong katwiran, kung ang dalawang ulap ay electrizado kapwa ng isang asal na nagkakalaban. Pagka dalawang ulap ay kapwa electrizado, ng magkapatid ay nagtutulakan. Pagka ang isang ulap na tigib nang electricidad ay lumalapit sa isang dulong matulis ng anumang bagay, sa isang kampanario, sa isang puno ng kahoy o sa isang sasakyan, ay gumagawa sa fluidong ugali na nilalaman ng mga katawang ito at nangyayaring lumabas ang isang tilamsik na apoy ng electricidad kasama ang lahat nang kaniyang mga kahihinatnan.

Ang liwanag ng tilamsik ay ang kidlat, ang tunog o putók, ang kulóg, at ang lintik ay ang apoy o ang tilamsik din ng electricidad. Ang nakakakita mula sa malayo ng mga bagay na ito, una'y namanalas ang liwanag ng tilamsik o ang kidlat at pagkatapos ng sumandal'y naririnig ang tunog: ito'y nangyayari dahil sa ang liwanag ay yamayaong lalong matulin kay sa tunog. Bawa't apat na tibók nang padaluyan ng bisig o ng galanggalangan, kung magpapasimulang bibilang magmula sa pagkakita nang kidlat hanggang sa pagkarinig ng kulóg, ay nagpapakilala na ang ulap na nagbabalang sisigwa ay isang ikaapat na bahagi ng oras ang layo sa pook na pinaggagawaan ng pagmamalas ng isang tao.

Pagka ang tilamsik na ito'y gawa ng pagkakalapit ng isang ulap sa lupa, na tinatawag ng di nakaaalam na pagkahulog ng lintik, ang tunog o kulóg ay malaki, malakas at sinusundan ng isang hanay ng mga palmo ng mga ulap, mga tunay na alingaw-aw ng mga hangin. Nanggagaling ang mga ingay na ito

sa mga kielap o tilamsik na lumalabas sa pagkake-
daitihan ng mga ulap.

Ang tunog ay humabalina sa mga ulap dahil sa
takbo ng hangin na ilinalagdâ, kaya ang tumugtog
ng mga kampana at lalo pa ang sila'y pihitin pagka
kumukulog, ay nagdudulot ng malaking panganib
na mahulog ang lintik sa kampanario, na lubhang
kinabihimalingan dahil sa may dulo't mataas.

Ang bagay na ito'y nagbibigay samhi sa paggawa
ng mga pararayes, na di iba kundi isang barrang
bakal na may 30 hanggang 40 talampakan ang taas,
na nagtatapos sa isang dulong platina na ilinalagay
sa mga azotea ng mga edificio, at ipinakikipanayam
sa lupa o tubig, sa pamamagitan ng isang pising
metal na mga alambreng pinilipit at sinahingan ng
di kalawangin, at huwag siyang idadaiti sa edificio
kaya pipigilan siya ng mga kahoy. Ang barrang
ito'y nagpapalayô ng banayad sa electricidad ng mga
ulap at pumipigil sa mga lintik at ng pagbasag ng
mga batô, sapagka't kahit na mamuô ang mumunting
bahagi ng tubig, pagka sumisingaw na'y di na
mangyayaring maging malalaki.

TUNGCOL SA BAHAG-HARI

Ang bahag-hari'y niyayari sa atmosera naman,
at siya'y gawa ng mga ulap at ng araw. Nayayari
ang sinabing bahag-hari pagka ang mga sinag nang
araw'y dumaraan sa isang puwang kung saan umu-
ulan, nagkakabukod kukod ang pitong kulay na
bumubuo ng sinag ng araw, at gumagawa ng isang
sintas na may iba't ibang kulay, paris nang kung

kailán ang liwanag ay dumaraan sa isang prisma. Bihirang nabubuò ang isang bahág-hari lamang, kaya kahit lalong mapuputla'y madalas makakita ng ibang dalawa pa sa likuran ng lalong nadidibuho. Ang buwan nama'y nakagagawa niyaón, bagaman lubhang manipis. Ang bagay na ito'y nangyayari dahil sa paglibis at pagpalmo ng liwanag, pag nagdaraan sa mga patak na parang cristal ng ulán na binubuò ng mga ibang gayón ding karaming mga prismas.

TUNGCOL SA MGA BITUING NAHUHULO

Ang mga bituing ito'y hindi iba kundi mga singaw o tadhanang mga bagay na nabibiti sa atmosfera na nangagniningas.

TUNGCOL SA PAGCACAYARI NG MGA DAGAT, MGA ILOG AT BUCAL

Ang akala ng marami'y ang lupa'y sunód-sunód na nakitang natakban ng mga tubig, at sa katagalan ang katihan ay matatakban ng tubig, at ang natakban ay magiging katihan. Kahit na anó, ang totoo'y ang mga dagat ay nangabuhay rin, at sila'y ang pinanggagalingan ng mga ilog, at ng mga bukal, gayón din naman ang mga ilog at ang mga bukal ay siyang kanilang alalay. Ang tubig sa dagat ay sumisingaw, tinatanggap ng hangin ang singaw na ito, na dinadalá ng mga hangin, siya'y pinapamumuò ng lamig o ng mga bagyó, at dito nanggagaling ang ulán o ang mga ulap na tumatakip na parati sa mga bundók na matutulis at lalong matataas, o doon sa

mga mayroong temperaturang mababa sa cero. Ang mga tubig na bumubuhos sa pag-ulán, o nanggagaling sa pagkatunaw ng mga nieves, ay sumusunód sa pagkakahilig ng mga bundók at bumubuó ng mga ilog at mga batis; at sapagka't malaking bahagi ng mga sinabing tubig ay nawawalá sa lupa, ay sumisilid sa mga lubák na sa kaniya'y mayroon, nagbubukás ng mga aagusan at dito nanggagaling ang mga bukál na natatagpuan sa ibabaw ng lupa. At sapagka't ang mga tubig na ito pag singaw'y nagdadala ng mga mumunting bahaging may lamáng asín, ang mga ito'y nasisilid sa mga talasan at ito'y nagpapaliwanag nitong mga kinasisiglán ng asín na natatagpuan sa loob ng lupa, at ng kalinisan at mabuting lasa ng tubig. Pagkatapos na makatakbó nang mabigít o kumulang sa lupa ng mga bukál, mga ilog, mga batis, mga babá ay bumabalik sa dagat, at sa pagganitó nananatili itong di masukat na dami ng mga tubig; at nangyayari sa kanilá araw-araw ang isang bagay na lubhang kakaibá. Tinutukoy namin ang paglaki at pagkati ng tubig sa dagat, dahil sa panghalina nang buwán.

TUNGCOL SA MGA LINDOL AT MGA VOLCANES

Ang mga lindól ay mga paggalaw ng lupa na nanggagaling karaniwan sa mga galaw nang isang volcan. Kaya sa mga lupaing malalapit sa mga volcanes ay namamalas nang madalas itong mga bagay na katakut-takot. Nanggagaling naman sa mga iba't ibang pagkakabaló baló ng mga gaces sa ilalim ng lupa na nagingingás at nagbubukás ng pag-

daraanin iniwawalat ang mga loob ng lupa at binabago ang pagkakapantay ng kaniyang ibabaw, na siyang ipinanggigiba ng mga ciudades at mga bundók na pinapalitan ng isang kapatagan ang isang bundók at ng isang pastulan ang isang dagat.

Ang mga volcanes ay di ibang bagay kundi mga bukang linalabasán ng mga agos ng betún at azufreng nagniningas; gawa ng mga pagkakalahók ng mga nasusunog sa ilalim ng lupa madalas ay nakikita sa mga bundók na may hugis balisungsóng na ang dulo'y paitaas, at sa mga agos ng apoy na ilinalabás sa kanilang bibíg, na tinatawag na lava, pinatatabá ang mga lupang mabababang nakaliligid sa kanila. Datapwa't ang mga dulo o tuktók ng mga bundók na kinadoroonan ng volcan ay mga tuyó at natatakban ng azufre at betún.

SALAYSAY NA IKAWALÓ

Mga lihim upang manatiling walang sakit at
mabuhay ng mahaba

PASIMULA

Ang tao'y talagang may kamatayan at huwag isipin ang ibiging mabuhay ng walang katapusán, sapagka't ito'y di nakakamtán kundi sa pag-uugali, na gumitaw ng higit sa mga iba sa mga kabaitan at mga katalinuhan. Kung ang mabuti nating amáng si Adán ay di sana napadalg sa kaniyang katakawan, tayo sana'y lumuwalhati o nagtamó ng isang buhay na walang hanggan, at ang mga manggagamot ay di sana kumita ng lubhang malaking salapi sa pagpatáy sa atin sa kinababawas ng dugô at sa mga masasamang lasang painóm, at ang mga kura'y di sana ipi-nag-awit tayo ng miserere't requiescat Datapwá't yamang nangyari na ang ang kasamán, ay walang ibang gamót kundi ang gumamit ng pagtitile at mag-trabaho, at tingnan kung paano maguguló ng isang tao ang kamatayan at maipasasalong sa kalaban sa

kaniya ang kaniyang kalis o maipahahapay ang carit, pagka tayo'y pinapasok sa bahay. Mabuti'y gumamit ng mga tadhanang lalang o parang na makapagpaantala ng kaniyang pagdalaw, kung paano ang pagdayang ginagawa ng isa sa apat na parang nababagay at mabuting pagkakatugmang mga daya sa isang matandang babaeng maramot na naparirito't humihingi sa amin ng isa o dalawang buwang kapahan, kung kailan pa naman wala na kami ng salapi kundi ang hinihingi sa pagpasok sa isang malaking baile de mascara. Kung tunay na tunay na tayo'y hindi mga walang kamatayan totoong totoo rin naman na mangyayari tayong mabuhay ng mahigit kay sa karaniwang ibinubuhay natin. Ang tao'y mangyayaring lumagpas sa isang deang taon, na mananatili sa kalagayang makalalasap ng mga kasarapan ng buhay. Wala nang lalong madali na paris nang banggitin ang isang talaan ng mga matatandang lumagpas sa sinabing kagulangan. Datapwa't sapagka't tayo'y nagtataglay ng tanging biyaya na ginagawa natin ang lahat na nalalaban sa nauukol sa atin, ay kakaunti ang mga di napababalot ng sapot bago dumating sa limang puo. Lahat tayo'y may dalang isang lubhang mahalagang gamot na pangligtas sa lahat ng sama at pangpahaba ng buhay, at kadahilanan ding ang gamot na ito'y hindi dumarating sa atin magmula sa Indias, di natin siya inaalintana ng kahit kaunti, pinababayaan nating maubos siya at sumingaw, at ang kagalinga'y umaalis sa atin paris nang salapi. at sinasalubong tayo ng kamatayan ng kaniyang maunngit na pakay sa kalahatian ng daan.

Datapwâ't saan naroon ang gamót na yaón, itatanóng sa akin, anó бага ang gamót na itó? Iyá бага'y isang dagtá, isang ugát, mga pulbós, mga dahon, mga esencias, dumí, o anóng mga demonios iyang gamót o tagá pagligtás na iyan, iyang elixir na pangpahabà ng búhay? Walá nang lahat na itó; ang gamót na itó'y di iba kundi isang matatág na kalooban na di ibig magkasakit at mabuhay nang mahabà; na kung tawagin ng mga bihasá'y mabuting asal. Lahát ng mga balimbawà ng mahabàng búhay at lubháng matibay na kagalingan na mangyayaring banggitin ay sa mga taong natutong gumamit ng tinurang gamót sa kanilang nararapat na kapakinabangan at lumigpit ng kanilang magandang kinahinatnan. Tingnan natin kung alin-alin ang mga paggamit ng gamót na itó at ang mga kalihimang tinatagláy niya, upang mangyaring maligtas sa lahat nang sakit at pahabain ang búhay...; kahit man lamang hanggang sa kamatayan!...

Sa salaysay na una l'y nakita na natin na ang mga tao'y mayroong iba ibang singaw o sa iba'y nananaig ang mga tadhanaang sangkap at sa mga iba'y mga iba naman, na siyang nagbahandá sa kanila ng mahigit sa mga isang bagay kay sa mga iba, at mahigit sa mga itó kay sa mga sakit na yaón. Dito natatantó na hindi mangyayaring magbigáy ng mga kalihimang pangkalahatan na nauukol na magkapis sa lahat ng mga tao, at na ang magiging isang lason sa mga ilán ay magiging isang mabisang gamót sa

---

(1) Tingni ang salaysay tungkol sa pagmomukha sa kapitalo ng mga singaw.

mga iba, at pabalik; kaya kami'y nabighaning bahagingin sa mga pulutóng ang mga tao, at ilagda sa kanila ang paparisan na kanilang susundin kung ibig mabuhay ng mahaba paris ni Matusalem at maging lalong di tablán kay sa kay Aquiles.

Pagusapan nga natin ang bawa't singaw nang bukód. Ang mga kagulangan, ang mga lalaki't babae at ang mga hanap-buhay ay di naman magkakaparis, at dabil din dito'y di inaaming lahat na pangkahatáng lubós.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHALAGANG
BUHAY SA MGA MAY TEMPERAMENTO BILIOSO
(SINGAW NA MABILIS)

Kung sa katawan mo, bumabasa, ay nananalg ang iyong sikmura, atay, baso, at mga lamang-loob ng katawan, samakatwid, kung mayroon kang temperamento bilioso, ilagay mo ang malaking pag-iingat sa iyong kakanin at inumin at sa iyong gagawin, sapagka't narito ang iyong kasiraan, lalong lalo na tungkol sa nauukol sa pagkain. Ang sikmura mo'y talagang maguló, masigasig, at sa kaunting tulongan mo siya'y mayroon kang sapat, at sa kaunting lumabis ka ay gugulong ka. Huwag kang magwawalan nang karné at nang alak ng lubos; datapwa't gawin mo ano pa'y unahin ang mga gulay, ang mga patatas, ang mga bunga ng kahoy at ang tubig at alak na lubós na bininyagan o binantuan. Ang laman nang bakang kapón at carnero, sa liebre, conejo, perdiz at ibang mga hayop na pinangangaso o mga kasambaháy, ang mga sabaw at ang mga especias, (mga sangkap

na pangpasarap sa pagluluto), ang mga alak na matatapang at mga licores ay mga lason sa iyó, pagka sila'y ginagamit mo araw-araw at masaganá. Hindi magluluwat at magkakaroon ka ng mga sakit sa sikmura, mga init sa mga lamáng-loob ng katawán, ng tiyán, mga pag-iilagín at ibang mga kasama, at ang galing mo'y mawawala sa lalong mabuti nang iyong kagulangan, at di ka lalampás sa tatlong puo na di ka mamamatáy, o na di ka mabubuhay na parang isang bangkáy na butó't balát, ngayngay ng isang sakit na matagal na sa wakás at madali'y papatáy sa iyó.

Ang init ay mayroong malaking kabagsikan sa iyong sikmura; kaya magkakaroon ka ng lalong pag-iingat sa katatapos na sinabi ko sa iyó kung tag-araw o kung namamayan ka sa lupaing mainit. Ang mga paligong malamig sa tag-araw at malahiningá kung taginaw ay mababagay sa iyó ng malakí, at bihirang bihirang itutulot na magkasakit ka, kung isasama mo sila sa isang mabuting palakad sa pagkain. Ang katutubò rin ang nagtuturò sa iyó nitó, kaya ang mga namamayan sa mga lupaing mainit ay talagang mga bilig sa kasukatán, ng mahigít dahil sa kailangan kay sa kabaitan.

Humanap ka ng isang malamig na katamlaman, at isang atmósferang halumigwíg ng kaunti, at kung di ka mangyayaring lumipat sa isang lupaing nagtatagláy ng mga kabutihang itó, gawin mong magkaroon ng mga iyan ang iyong táhanan.

Ilagan mo labat nang pag-iisip na malalim at hirati, huwág kang pipili ng isang hanap buhay na dito'y mag-uupô ka ng matagal na panahón, ni sa

kaniya'y gagamit ka ng malalaking lakás. Kung nag-tatrabaho kang lubhá sa pag-iisip, kung hindi ka gagawá ng ejercicio (pagpapasyál) ay mawawalán ka ng gana ng pagkain, di ka makatutunaw na magaling ng iyong kinain, magkakaroon ka ng mga sakit, mga kabag, almoranas (quilmos), at katapús-tapús'y ikaw'y magiging malulungkutin. Kung gagamit ka ng mga lakás na mahigít kay sa mga tinatagláy mo isang sakit alipin ang mag-aalis sa iyó ng lahat ng mga pita ng búhay.

Pabayaan mo ang mga damdaming malulungkót, ang mga pagtataním sa loob at mga paghibiganti, ang mga malabis na pagdedevoción o pagdarasal at ang mga laging pag-iisip, pagka't lahat na ito'y lason sa iyó, maglibáng ka, pumaroon ka sa bukid, alagaan mo ang mga halamanán kung mayroon ka ng mga iyan; o kung hindi, pumaroon ka't tingnán kung paano ang pag-aalaga sa kanilá ng mga iba sa iyong mga oras ng pagpapasyal. Mahirati kang magbawas ng lámán ng tiyán, kahit minsán sa maghaponng oras, at palagi sa isá ring oras, at huwag kang nagpupurgá; kung ikaw'y may kaunting katigasan, sa kaunting pulót, o tubig ng malvas, o ng cebada at azúcar ay makakamtán mo ng walang panganib ang lahat ng iyong nasain at bukód sa mga inuming itó sa isang pagpapasyál na katamtaman.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHABANG
BUHAY SA MGA MAY SINGAW NA MADUGO

Ang pananaig sa iyong mga sangkap, bumabasa, kung ikaw'y may maraming dugô; ay ang iyong puso, mga baga at mga dinadaluyan ng dugô. Sa kanila'y mayroon kang isang karagdagan ng buhay at lahat na'y gawing magpasigla ng kanilang galaw, tumulong sa kanilang pananaig ay naglalapit sa iyó ng lalo sa hihigan at sa libingan. Ang iyong palatuntunan ng asal nga, ang kalihiman ng iyong kapanatilihan ay nasa paglalagay sa katamtaman lahat niyaóng mga bagay na nagpapatulin ng takbó ng iyong dugô.

Ilagan mo hanggang makakaya ang tumakbó, ang lumuksó, ang lumakad ng malabis, gumawá ng mga pagpipilit at mga pagtatrabahong mabibigat ng katawán, at lahat nang dandaming marahás maging pangpaluwág, maging pangpahigpít. Isang silakbó ng galit ay makamamatáy sa iyó sa isang sumandalí, at gayón din makapagbibigáy sa iyó ng maraming gawain ang isang tuwáng malabis. Kung ikaw'y may asawa, bawahan mo ang paggamit sa iyong asawa ng lubháng madalás, sapagka't ang mga baga mo'y nagbabatá ng malakí sa gawáng yaón at nalalantad ka sa malalakíng sakit.

Dapat ka namang sumakatataman sa pagkain at pag-inóm, sapagka't kapwá iya'y kung lubháng masustancia't matitindi, ay nagdaragdág na lubhá ng dugô, at ito'y isang malakíng samá sa iyó. Bigyan mo naman ng kaunahan ang mga gulay at mga féculas, at ang alak na tinubig, sapagka't ang dugô mo'y mayaman at malapot sa kaniyang sarili.

Sakitin mong gumawâ ng pagpapasyal na katamtaman, sapagka't ikaw'y di mangyayaring umatim ng anomang kalabisan. Huwag kang maglalaman na lubba, at huwag kang matutulog ng marami: pitó, o walóng oras ay sukat sa iyó; huwag kang magtrabaho ng marami sa pag-iisip at huwag ka ring gagawâ ng anomang kalabisan sa dulang. Sa kaunting sakit na maramdaman mo, bawahan mo ang pagkain at pag-inóm ng mga licres; sapagka't mayroon kang malaking hilig sa mga sakit na mararahas at nangagaling sa init.

Sa iyo'y lalong nababagay ang lamig kay sa init at ang halumigmig na katamtaman kay sa katuyuan ng hangin.

Magingat ka sa pagpahid ng maraming pawis na lumalabas sa iyó sapagka't makasasama sa iyó; siya'y maiilagan mo sa paglayó sa isang agos na malamig, huwag kang lalagay sa tubig na malamig, at huwag kang inóm niyan kung tumatagaktak ang iyong pawis. Huwag mo namang pababayaang matuyó siya sa ibabaw, sapagka't itó'y paris niyaón ay makahahakot sa iyó ng isang init na sa iyo'y makapaglilagay sa panganib.

Isakatamtaman mo ang iyong hilig sa mga damdaming masaya, sapagka't kung sila'y dadalhin mo sa kalabisan ay inaatay ka ng mga sakit ng dibdib at ng puso.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHABANG
BUHAY SA MGA MAY TEMPERAMENTO NERVIOSO

Ang makaramdam ng kapanaigan ng buhay at kasiglahan sa mga litid ay dapat maging lubhang may kasukatan sa mga gawain ng pag-iisip at sa mga damdamin tungkol sa mga mabubuting kaugalian, sapagka't sa kaniya, mahigit kay sa alin mang iba, ay gumagawang madaling madali ng mga kasiraan. Yamang di mangyayaring umiwas ka sa lahat na damdamin, baguhin mo sila kung gaano mo makakaya, kung ikaw'y nervioso (malitid), at gawin mo na alin ma'y buwag mamahay o umiral sa iyo nang bukod tangi.

Kung ikaw'y lubhang maramdamin, lubhang magalawin, lubhang mapukawin, at ibig mong umalay sa mga gawain ng pag-iisip na nakakaya mo, ay humandog ka sa mga pag-aaral na mabibigat at mapakinabang ng isang asal na katamtaman: kani-lang isasakatamtaman ang iyong pagka mapukawin. Kung sa iyo'y nananaig ang lakas ng pag-iisip nang may malaking hilig sa mga gawaing nauukol sa metafisica humanap ka ng aliwan o libangan sa mga lugod na iniaalay ng mga bellas artes (magagandang karunungan).

Wala sinomang dapat umilag ng lalo kay sa nervioso sa mga amoy na matitindi maging nakalulugod maging hindi nakalulugod. Iwan mo ang mga langis, mga esencias de amizcle at mga ibang gang-ganitong laan sa iyong mga pagpapaganda, iwan mong kasabay ang paginom ng té, café, aguardiente,

at mga ibang licres na may kahalòng alcohol, mga sangkáp na pangpasaráp sa pagkain at mga bebidas aromáticas (mga inuming mababangó), sapagka't lahat nang ito'y may isang malaking kabagsikan o kapang-yarihan sa iyong mga nervios (litid) at utak sa ulo at magpapahinà sa iyó ng katakut takut, at bibigyan ka ng mga pasmos, panginiging at mga pangungurong ng mga sangkáp o litid. Tungkól sa iyong régimeu dietético, samakatwid, tungkól sa iyong pagkain at pag-inóm na ugali, sakitin mong huwág gumawá ng anomang kalabisán, na makapagpalakás ng kaunti, sapagka't ikaw'y walà nang búhay maging sa iyong sikmura, maging sa iyong mga bagà. Paghaluin mo naman ang karné at ang mga gulay, ang tubig at ang alak, at magtatamó ka ng mabuting galing.

Ang hangin na lalong nababagay sa iyó nerviosong bumabasa, ay ang malinis, walang anomang punò ng mga kabanguhan, at may kaunting lamig. Ang otoño (panahóng sumusunód sa tag-araw) ay siyang lalong magaling na panahón sa iyó. Ang mga paligòng malamig ng tubig na umaagos ay siyang sa iyo'y isang kayamanan.

Ingatan mo na huwág kang mangingibig nang lubháng matindi, sapagka't ang pag-ibig ay nagpapasidhi ng lalò kay sa lahat nang ibang bagay ng kilos ng utak ng ulo at ng mga litid.

Gumawá ka ng pagsasanay na katamtaman nang iyong mga binti at mga kamáy, o bisig upang pagtimbangin ang iyong búhay na may malaking hilig na maululan sa utak ng iyong ulo, sa gugol ng mga ibang sangkáp. Pagpapasyál na lakád at lalong magaling kung nakasakay sa kabayo, mga paglalakbáy,

ang pangangaso, ang gawang maghahaman, at iba pa, narito ang mga magagaling na pagsasanay sa iyó, at magkakahalaga ng lalo sa pagliligtas sa iyó at hanggang pagalingin ka sa iyong mga sakit kay sa labat ng mga painóm na may nasasamang lasa ng isang farmaceutico. Ito'y nagtuturo sa iyó na pagpili mo ng hanap-buhay o ng aaralan ay dapat mong piliin ang ginagamitan ng kaunting pag upô lamang.

Kung ang kalagayang ito'y isasama ang sa bilioso o sa may singaw na nanggagaling sa aláy ay mapipilit ka ng higit sa dati ng paggawa ng sinasabi ko sa iyó, sapagka't nagbabala sa iyó ng malaki ang kalungkutan.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHABANG
BUHAY SA MGA MAY SINGAW NA MALACAS

Ang mga mayroon ng singaw na ito'y nagtataglay ng lubhang malusóg na magkasabay ng mga lamáng-loób ng dibdib at ng tiyan at ng lahat nang kaniyang mga kalamnan. Karaniwang gumagawa ng malalakíng pagpipilit, sapagka't tinatawag silá nang kanilang katutubóng káya sa mga gawaing mahihirap, at ito'y nakapagpapawala sa kanila ng malaki, na humihingi paris ng maipagpapalagáy ng malakíng pagsasauli sa dati.

Kahit na di ka dapat gumawa ng anumang kalabisán, sapagka't di mo dapat gamitin sa masamang kalamangan mo sa iba sa pagbabata ng mga yaón, ay dapat kang kumain ng sapat at lalong maraming karné kay sa mga gulay, lalong maraming alak kay sa tubig; sapagka't walang nagpapahina

nang lalò sa isang malakas kay sa di pagkaing lubòs o bahagi ng mga sinabing bagay.

Umilag ka rin naman sa mga gawain ng ulo, sapagka't hindi ka ipinangenak laán sa kanilá, at ibahapay ka ng mahigít kay sa isang gawain ng katawán sa isang linggóng waláng pahingá.

At magkakaroon ka ng lalò pang pag-iingat sa pagganap ng mabuting asal, kung kailan mo ma-tantó na, kung ikaw'y magkasakit ay magiging lubhá pang mahirap ang paggamót sa iyó kay sa mga mayroong ibang singáw. Kahit na ang kabagsikan ng lupaín ay hindi malakí nang mahigít sa iyó at ikaw'y may káya sa lahat, gayón ma'y ang mga malalaking init ay di mangyayaring mabagay sa iyó, at lalong mababagay sa iyó ang lamíg na sa kabilang dako'y bahagyang nararamdaman mo.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHABANG BULAY
SA MGA MAY SINGAW SA GAWANG MAHALAY

Hindi lubháng marami ang mga mayroon ng singáw na itó, nguni't kung sa sawing palad mo, bumabasa, ay nakakábilang ka sa mga kaunting itó, gawin mo na anó pa'y huwag kang bumigáy maging sa pakikiapíd, maging sa paggawá ng mahalay sa sariling katawán, sapagka't ang paggamit na ugali ng mga gawaing itó, ay siyang maghahatíd sa iyó, paris ng sa isang pagbabáng matulin, sa libingan. Mayroon kang isang katutubóng tangi na hanggang lalo kang gumagawá ng masamáng paggamit ng isang bagay, ay lalong mga gana o kaibigán magkakaroon ka ng paggawá ng gayón; dito tulad sa mga tadhanang

Mga Kalihiman

sakit, o mga pangbahapdi nang balát na hanggang lalong kinakamot mo sila'y lalong humahapdi.

Ilagan mo naman ang pagbasa ng mga aklat na mahahalay, ang panonoód sa mga teatro, ang sayaw, ang múeikang pumupukaw sa kahalayan, ang lubós na kawalang ginagawá, ang mga amóy, ang mga pagkaing mababangó at saganá sa mga sangkáp na pangpasaráp sa paglulutò, ang init; sapagka't lahat na ito'y nagpapainit o nagpapasidhi sa iyong singaw at pagagawin ka ng mabibigát na kasalanan at ihuhulog ka sa isang kalagayang kahabág-habág. Anomang paggamit sa masamá'y di mangyayaring batahin ng sahól sa rito, at walang humahakot ng lubhang madali at lubhang katakuttakut na káraratnán.

Sa kagulangan mong labíng limá hanggang dalawang puóng taón ay dapat kang magkaroon ng lalong pag iingat sa sinasabi ko sa iyó, sapagka't kung gayo'y magpapasiyá ka tungkól sa mangyayari sa iyó sa harapíng panahón; sa gagawin o aasalin mo sa kagulangang itó'y nabibitin ang iyong mahabá o maikling buhay, ang iyong mabuti o masamang galíng; sa abá mo kung sa kaniyá o sa tinurang kagulangá'y magkaroon ka ng sinabing hilig na mahalay, na siyang ikayayao mo sa libingan at hindi ka magluluwat.

Kung ikaw'y mayroong búning baliktád sa balát, na siyang madalás ay nagpapasidhi sa singaw na itó hanggang sa mga mababait at may mabubuting ugali, sakitin mo pagpilitan mong ipagamót siyá o isakatam

taman siyá ng mga paligòng mala-hinínà o malamig, ayon sa maging kalagayan mo, at hindi pagkain ng mga inaman, mga maanghang at mga licores, gayon din di ka dapat kumain ng maraming tinapay ni maraming patatas.

Ang init ay lubhang masamá sa iyó at dapat mong apulain o sugpuin siyá ng mga paligòng malahinínà, at mga inuming maaasim, parang naranjadas, ng sal nitre, o suka.

Ang otoño (panahóng sumusunód sa tag-araw) at ang taginaw ay siyang lalong magaling na panahón sa iyó.

Kumain ka ng mga bagay na pangpalakás ngunit huwág pangpukaw o pangpasidhi; maraming lutò, kaunting gisado o ginisá, at magbigáy ng lalong lamíg kay sa init. Gumawá ka ng ejercicio (pagsasanay) ng katawán at pag-iisip, humanap ka ng mga paglilibáng o libangan at huwág kang magbababad sa hihigan, ni huwág kang mag-iisá saan man, sapagga't ang demonio ng katawán ay tutuksuhin ka at paikliin ang mga araw mo. Gawin mo na anó pa'y mahigá kang pagód, datapwá't sa pagtatrabaho.

Hanggang lalò kang nababawas ng laman nang tiyán, nagpapawis ka't umihi, kung hindi nagiging malabis, ay lalong titibay ang iyong galing at lalò pang mabubuhay ka.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHABANG
BUHAY SA MGA MAY SINGAW NA MAPLEMA

Kung ikaw'y maplema, bumabasa, at ibig mong mabuhay na walang sakit at mahabang panahon, ay huwag kang kumain ng maraming gulay, at huwag kang inom ng tubig lamang, at ibigay mo ang kanabán, sa iyong mga pagkain, sa karné, lalong lalo na sa inihaw, at maglagay ka ng mga sangkáp na pangpasarap sa lahat nang iyong mga ginisá, tulungan ang pangtonaw ng kinain ng isang dami ng mabuting alak, nguni't dahil diya'y huwag akalaing itaas mo ng malabis ang siko, at lumayo ka sa tubig na para kang nakagát ng isang asong ulól.

Bagan mo naman ang hangin halumigmig at punô ng ulap na mababát masinsín, gumawá ka ng ejercicio at sakitin mo na ang táhanan mo'y lumagáy na tampák na magaling sa hangin at lantád sa liwanag ng araw. Ang hangin sa parang at ang liwanag ng araw ay gagawá sa iyó ng mga pangyayaring di karaniwan na pagtatakhán, kung kapagdaka pagkatapos ng isang pagkain, na dito ang naging pinaka pangulo'y ang bakang kapón, ang mga hayop na pinangaso at mabubuting mga isda, ang Málaga o Jerez sa huli, ay sundan mo ng isang tasita ng té, café, o salvía, ay mabubuhay ka ng lalong mahabang panahon kay Galeno na bantóg na manggagamot na nabuhay ng mahigit sa isang daán taón.

Huwag ka na nawang hibuin ng iyong malaking bilig sa pagtulog: mga waló, o sampuóng oras ay isá nang kalabian, sapagka't palibhasa'y di ka makagawá

nang malalakíng gawain maging sa katawán maging sa pag-iisip, ay walá kang lubháng malakíng kaila-
ngang bumawi ng lakás o magpahinga na paris ng
mga ibá, at kaunting oras na pagtulog ay sukat na
sa iyó sa kagalingan mo't sa kayarian.

Ang pagsasanay sa mga bellas artes ay lubháng
mapakinabang sa iyó, at ang mga paligóang pasingaw
na mababangó ay gayon din. Babawasan mo ang
katabaáng lubháng kinabihinggilán mo ng itinuturó
ko sa iyó, at ito'y magiging tandá ng mabuting galing,
at mahihirapan ng malakí ang kamatayan nang
pagpasán sa iyó.

Huwág magpupurgá ni huwág pakakadlít, kundi
kung sakaling magkaroon ng malakíng kailangan,
sapagka't lahat na pagbabawas na nararapat ay ma-
kasasama sa iyó. Sa kaunting sakit na maramdaman
mo ay mag-ingat ka sapagka't mayroon kang kaun-
ting pagka maramdamin, at pagka naparamdam sa
iyó ang isáng sakit, siya'y lalong matindi kay sa
inaakalá mo.

MGA KALIHIMAN NG MARUTING GALING AT MAFTABANG BUHAY
SA MGA BATA SA CANILANG UNANG CAPANAHUNAN

Huwág pahihintulutan ng sinomang ina na pa-
susubing mauna ng sinoman ang kaniyang anak,
kundi siya rin, sapagka't ang kaniyang gatas ay siyang
bugtóng na nababagay sa sikmura ng bagong ipi-
nanganak.

Ang mga babaeng mahibinà, na may singaw na
maplema, at ang mga may anománg sakit na malaon
na, lalò na sa dibdib, ay di dapat magpasuso sa

kanilang mga anak, ni sa mga iba; sapagka't ang kanilang gatas ay nagbubunga ng masamang kayarian sa mga bata at sila'y inihahanda sa pagkakasakit at maikling luhay.

Sinomang bata'y di dapat sumuso ng gatas sa mga babaeng magagalitin, mga pagod o natitigib ng anomang dandaming lubhang malungkot.

Kung ang isang bata'y di mangyayaring sumuso sa kaniyang tunay na ina o sa ibang babae, dahil sa kakulangan na di nabibitin sa kaniya (sa bata), ay bibigyan siyang gatas ng mga hayop: ang sa burra'y siyang lalong magaling.

Ang gatas ng kambing na babae at vaca ay dapat susubing may kahalong tubig ng cebada o ng malvavisco, o isang emulsion de almendras dulces, na siyang lalong magaling. Sa unang buwa'y hindi siya dapat bigyan ng mahigit kay sa isang ikatlong bahagi ng gatas sa painom na ito. Sa ikalawa't ikatlo ang kalahati, sa ikapat at ikalima tatlong ikapat na bahagi, at sa ikanim na buwan ay bibigyan siya ng pulbos at mala-hiningang parati.

Ang babaeng lalong tunay na dapat magpasuso sa bata ay dapat magkaroon ng 2o hanggang 3o taon, at dapat magkaroon ng mabuting kayarian, dapat gumawa ng isang ejerciciong katamtaman, huwag kakain ng mga maaalat, maaanghang, masasaklap at huwag finom ng mga licores na may alcohol, gumanap ng katungkulan sa kaniyang asawa ng katamtaman, kumain ng lalong ng mga gulay, lamangap ng isang hanging malinis at tuyó. Dapat pasusubin ang bata sa unang minsan o anim na oras pagkatapos na maipanganak, mapatunghali pa'y pasu-

susuhin siya ng makasapat sa araw at makalawa sa gabi.

Hindi siya patusuhin kundi kung kailan magutom, na makikilala pagka sinusundan ng kaniyang mga mata ang taga pag-alaga, napapagal sa kaniyang mga paggalaw. isinusuot ang mga daliri sa bibig at sila'y hinibitit at linalabasán siya ng maraming laway.

Iilagan ng higit sa labat ang paggamit ng mga lamping karaniwan, sapagka't ang masamang ugaling binabalot ang mga bata, ay sanhi ng kamatayan ng marami at nang pagkasalantá ng kanilang mga katawan, at ng lubhang maraming sakit kung makaligtas sa kamatayan. Ang kanilang mga damit ay dapat na maging maluluwáng at mainit.

Pag-iingat na ang balat ng bata'y lumagáy na malinis, sapagka't kahit alin mang bagay ay nagpapainit sa kaniya. Paliliguan siya nang tubig na mala-biningá at alak.

Lubhang mapakinabang ay ang kuskusín ang kaniyang ulo ng isang linsóng mainit, pagkatapos na mahugasan ng tubig na mala-biningá at alak. Isang kamaliang isiping makagiginhawa ang pagpapanatili ng mga langit na ginagawá sa kaniya ng pawis sa ulo, sapagka't mangyayaring magbigáy daan sa mga sakit na mabibigát, kabilang nila'y ang tiña.

Ang mga liták ng mga bata'y ginagamót ng papel de estraza na pinahiran ng pagkit at langit. Ang mga sugat sa ulo'y paliliguan ng tubig ng peregil.

Sa ikanim o ikapitong buwán ang bata'y magbabatá dahil sa paglabas ng kaniyang mga ngipin, at sa lugar na libangin siya paris ng ginagawá ng mga panghitit na pilak o garing, ay dapat siyang bigyan nang isang ugát ng malvavisco, ng regalicia

o nang isang balát ng tinapay, at hititin ang kaniyang mga gilagid ng may gatas o tubig ng malvavisco. At upang ang paglabás ng kaniyang mga ngipin ay huwág maging lubhang mapanganib ay dapat manang dalhin siya sa mga pook na tampák sa hangin at sa araw.

Patigilin ang batà ng pagsuso sa ikasiyam na buwán, kung mangyayari, at kundi gayo'y malalantad sa maraming sakit ng ulo; datapwâ't huwág gagawin ng biglá, kundi sa unti-unti, na pasususuhin ngang may kasamang mga pagkain, mga gulay muna't mga liquido, sakâ mga itlóg, sopas, mga sabaw at sa katapusá'y karneng ilinutò.

Huwág bibigyan ang mga batà ng asukal ni mga bungang inasukalan, tubig o alak na lubhang agnado, lalong-lalò na kung hindi mahinà.

Hindi dapat palakarin ang batà ng walá pa sa panahón, sapagka't mapipilipit ang kaniyang mga biutí at gayón din ang gulugód, na siyang ikahabandâ sa mga sakit na magpapaikli ng kaniyang búhay.

Huwág kalilingatán ang pagpapayakana sa mga batà, at pag-iingat na ilantad silá sa lamig at sa halumigmig, lalò na pagkatapos ng mga malalakíng unós, o uláng malalakás.

Magkakaroon ng malakíng pag-iingat na huwág pababayaán siláng mabusóg ng mga bunga, sapagka't nakasisirâ ng kanilang sikmura at mga lamáng loób nang tiyán.

Huwág pahibintulutang lumagay silá sa mga pook na halumigmig at malilim, sapagka't ikinapagiging raquítico o ikinapananggalirang nilá at silá'y pinupunô ng mga bukol na malamig na magbibigáy sa kanilá ng masamang búhay at itó'y paiiklín.

Ang batà'y dapat mabigà sa isáng hihigán na natatampák sa liwanag o lumagáy na lubós na madilím, at kundi gayón ay mangyayaring tumingíng duling magtiis ng mga ibáng kasamán ng pani gín. Ang lalong mabuti ay ang lumagáy sa dilím o na kung kailán mágising at matulog, ang liwanag ay huwág dumating sa kaniyá ng matwid sa mga mata. Isáng cortina o tabing na verde sa harapan ng mga buká ay may malaking kapakinabangán.

MGA KALIHIMAN NG MABUTING GALING AT MAHALAGANG
BUHAY SA MGA BATA SA CANILANG
ICALAWANG CAPANAHUNAN

Dapat pagsakitan na ang mga batang may limá hanggang labíng isáng taón ay lumuksó, tumakbó, maglaró, maging lalaki, maging babae, sapagka't sa papaganitó'y lumulusóg ang kanilang mga lakás sa mga kalamnán at lahat nang kanilang mga sangkáp na mahalagá.

Bagaman mabuting pasimulang igawi silá sa gawaing ikahuhusay ng kanilang ugali at ikadudunong nilá, ay dapat maging lubhang katamtaman, at bigyán silá ng libangan maminsán-minsán.

Patutulugin silá kahit man lamang walóng oras, at ang kanilang mga pagkain ay dapat maging lalong malimit kay sa mga pagkain ng mga malalaki bagaman hindi lubhang masaganá.

Samantalang sumusulong sa gulang, ay dapat magkaroon ng malaking pagingat sa kanilá, sapagka't madalás ay gumagawá ng mahalay sa kanilang sari-ling katawán at siyang ipinangbahakot ng mga ma-

lalaking sakit, na siyang di magpalusóg ng kanilang katawán. Samantalang batà'y kinakailangang magkaroon ng malaking pag-iingat sa ulo sapagka't lahat ay tumutulóy sa kaniya, at ang mga batà'y natutulad sa mga may singaw na nervioso.

MGA KALIHIMANG CAGINHA-GINHAWA SA MGA BATANG MAY LABING APAT HANGGANG DALAWANG PUOT ISANG TAON

Maglalagáy ka ng malaking pag-iingat sa iyong asal sa kagulangang itó, sapagka't ang mga bahagi o sangkáp mong pangpaanak ay mananaig ng malaki sa iyó at kung hindi ka pasasaway, kung bagá dinadala mo na mula sa iyong kamuraan ang masamang ngali ng paggawá ng mahalay sa sariling katawán, at bumibigáy ka sa kaniya ng lalong sanhi, ay mapapahamak ka ng walang katapusán. Maipangangakò mo na sa iyong sarili na mauamata'y kang tísiko sa ikadalawang puóng taón.

Ang batà'y may malaking kahawigán sa lahat sa mga may singaw na madugó: kayá nararapat gawing lahat-lahát ng sinabi namin sa kanilang capitulo.

MGA KALIHIMANG CAGINHA-GINHAWA SA MGA MALALAKI NA

Itó'y ang kagulangán na sa kaniya'y lumulusóg at nakikita kung paano isinasaysay namin ang mga singaw ng tao: kayá masasabi rito lahat nang sinabi namin tungkól sa bawa't singaw na bukód. Gayón ma'y idaragdág namin na hanggang sa gulang na tatlong puót limáng taón ay dapat magkaroon ng malaking pag-iingat na huwág gagawá ng mga bagay

na makapagpapasigla sa kabuhayan ng dibdib, at gagawâ ng maraming bagay na mabubuti laan sa singaw na madugô; na mapatanghall pa'y nagkakaroon ng pananaig ang mga sangkâp ng tiyan, at kung magkagayô'y dapat gawin ang mga ilinagdâ tungkol sa mga may singaw na mabilis. Panahon pa na maligtas sa isang kamatayang madali't di maiwasan, kung matututong iwan ang mga paggagamot na pinaggagawâ sa kabataan ng mga bagay na nakasisira. Malaking bait at pag-iingat sa gulang na ito'y mapaghihigat sa mga kasawiang palad na kinahihinatnan ng kaunting bait ng mga bata.

MGA KALIHIMANG CAGINHA-GINHAWA SA MGA MATATANDÂ

Ang matandâ'y kailangang kaniyang maalaman na nakaraan na ang kaniyang panahon ng kagaslawaan at na ang mga kaululang ginawâ ng ibang panahon nang hindi siya nagkakasakit, ay hindi na niya mangyayaring ulitin ng walang pangandib na mapalapit sa libingan. Dapat lumangâp ng isang hangin malinis, tuyô at napapalitâ ng malimit, sapagka't ang matandâ'y lalong madaling sumira ng atmospera o hangin kinadoroonan niya. Dapat lumakad na bihis na magaling, sa makatwid, natatakban ng lana, upang maligtas sa mga pagbabagong pabigla-bigla ng taas o baba ng init at ng balumigmig, at panatilihin ang baniyang pawis, na ang pag-alis nito'y makamamatây sa kaniya. Mga paligong mala-hiningâ, at mga pagkukuskos ng franela o mga cepillong lino, ay lubhang mapakinabang upang ibalik sa kaniya ang pawis kung inalís sa kaniya. Kinakailangang

ipagbiling na ang matanda'y di dapat magtagal sa pagliligò ng mahigít sa isang ikapat na bahagi ng ora, kalahating ora ang lalong mahabà.

Mayroong mga ilang matatanda na may mga buning baligtad sa iba't ibang bahagi ng katawan; ang mga ito'y dapat huwag magdala ng lana at huwag gagamutin ang mga gayong buni, sapagka't kagalingan sa kanila; kaya dapat kumain ng maalat ng kusa upang panatilibin ang kanilang dating sakit, datapwa't huwag malabis.

Ang matanda'y dapat lumakad na kalas sa mga gayak, at mainit sa ulo't mga paa, dapat tantuwing magaling na ang kaniyang ulo'y di dapat lumagay na natatakbang mabuti.

Ang matanda higit sa sinomang iba ay dapat magkaroon ng malaking pag-iingat sa kaniyang pagkain at pag-inom. Ang kalasingan at ang kabusugang malabis ay makamamatay sa kaniya. Ang kaniyang sikmora'y mahina, at sapagka't wala ng mga ngipin, ay di natutunaw ang kinain: kaya upang pahabain ang kaniyang mga araw ay dapat kumain ng kaunti at banayad, baluan ng maraming laway ang kinakain. Ang kakanin niya'y dapat ay mabuting karne, mabuting alak, mga gulay at mga frutas (mga bungang kahoy), at balaman lahat ay isasakatamtaman. Huwag kakain ng mga kakaning pangpakabag, paris nang mga coles at judias, huwag kakain ng karneng hilaw, huwag iinom ng mga licores na matatapang. Kung siya'y lubhang malakas ay huwag inom ng té at ng café: sa pangyayaring pabalik, ay makaiinom nang kaunti pagkatapos na kumain.

Malaking pakinabang sa matanda ang manabít umihi ng katamtaman, kayá mag-iingat sa bagay na itó.

Ang matanda'y dapat gumawá ng isang ejercicio o pagsasanay na nababagay sa kaniyang mga lakas sa hanginang tampák sa araw.

Maglilibáng kung gaano ang makakaya, at makikisalamuhang malimit sa mga batang magpasaya sa kaniya. Matutulog ng mga anim na oras at parang pag-ilag sa kapahamakán ay huwág gagamit nang babae, kahit na tunay na asawa, sapagka't ito'y makamamatáy sa kasalukuyan ng paggawá. Walang nagpapaikli ng lalò na mga araw ng matanda kundi ang gawang itó na hindi taan sa kaniyang mga araw.

MGA KALIHIMANG CAGINHA GINHAWA SA MGA BABAE

Labát nang sinabi namin ay lalong karaniwang agpáng sa lalaki kaysa mga babae, at dahil din doo'y magsasalitá kami tungkól sa kanilá ng bukod.

Ang babae'y nakakaranas sa buhay niya nang maraming mga pagbabago, at ang kaniyang tuntunin ay dapat maging ibá kay sa kaniyang kabataan, kung kailan pinapanangan ng sakit ng tiyan, kung kailan siya buntis at kung kailan tumitigil na sa pag-aanak.

Sa pangkalahatang pagsasalitá, ang babae'y natutulad sa mga may singaw na mallema at nervioso, at kaunting madugô, anó pa't ang pagkakahalò ng tatlong itó anaki'y bumubuô ng isang ikapat na siyang temperamento femenino o singaw na tunay ng babae, at upang manatiling walang sakit at humabá ang buhay, ay dapat gawin ang ipinagbilin namin taan sa mga sinasabing singaw. Datapwa't ang mga babae'y

dapat magkaroon ng lalò pang pag-iingat kay sa mga lalaki, sapagka't silá'y lalò pang mahihina kay sa mga lalaking linfático, (matubig), lalong maramdamin at mapukawin sa galit kay sa nervioso, at lalong mga bilig sa mga sakit sa dibdib kay sa mga madugò. Lalong lalò dapat silang humiwaláy sa kapangyarihang tinatagláy ng moda at sa kaibigán sa kaniyá, upan ding tanghal o umaga'y huwág mapanganyayá dahil sa kanilang mga kaululán.

Bago dumating sa kagulangang dapat ipag-asawa sasakitin na ang batang babae'y huwág magkaroon ng mga pakikipanayám sa mga batang lalaki na makapagtuturò sa kaniyá ng hindi niyá naalaman, alisin sa kaniya ang lahat nang nagiging daan sa pagbasa ng mga aklat na mahahalay at mga novela na may kaunting kahalayan o talipandás, at gagawin na ano pa'y huwág sumunód sa moda ng lubhang mahilig, sapagka't kung ipag-utos nitó sa kaniyang lumakad na hubád sa dibdib, ulo, brazo o mga paa sa panahóng malamig o halumigmig, ay yao'y gagawin at lalantad sa pangganib na di siyá magkaroon ng mga regla o panaugan ng sakit ng tiyan sa kaniyang nauukol na panahón at magkaroon ng mga sukat sa mga pinagdaraanan ng mga singaw at magkasakit ng mabigát, o lumagáy na maputla at mahina sa buong buhay niyá, na di na mangyayaring mag-anák.

Gayón din huwág siyang pahihintulutang lumakad na impit, ni walang gawá at sa mga poók na halumigmig at malilim, kung kailán dapat ng mag-asawa ay dapat amilag sa lahat na sinabi ng lalong pag-iingat, sapagka't ang pagkawala ng mga reglas dahil sa kaniyang mga kaunting pag-iingat ay lalong masama

kay sa kanilang kaliwagan. Pagka malapit nang magkaroon ng mga reglas, o mayroon na, ilagang labat ang kaguluhan, labat nang kagulumihang matindi, ang mga paligong malalamig, ang mga inu-ming lubhang malalamig, ang lumakad ng walang zapatos, ang malabis na kabusugan, at labat na mangyayaring maging sanhi ng isang kaguluhang matindi sa kaniyang katawan.

Ang kalabisan sa pagsasayaw, sa paginom nang alak, sa pakikiapid, ay nakasasama rin naman, sa pagka't nagdaragdag ng mga reglas o pagpanaog ng sakit ng tiyan at nagpapalabas ng mga flores blancas, na ipinagiging baog o di ipagkakaroon ng anak ng mga nagbabata ng mga yaon.

Ang babaeng nag-aasawa nang batang bata pa at madaling magkaroon ng mga anak, ay madalas magbata ng malaki at bihirang humaba ang kaniyang buhay.

Ang babaeng ayaw nagkaroon ng mga sugat sa matriz o sa bahay-bata, ay dapat magingat sa paggamit nang pag-aasawa.

Ang babaeng buntis ay dapat magkaroon nang malaking pag-iingat sa kaniyang mga pagkain, lalong lalo na sa mga unang buwan.

Ang babaeng buntis na ayaw mawalan ng bunga ng kaniyang tiyan, na siyang kinahahandaan niya sa mga unang buwan, kung maramdamin at may pang-anib na magalit ay gagamit maminsan-minsan ng mga paligong malahininga sa buong katawan, at iilagan labat nang damdaming matindi at labat nang amoy na mataos. Kung mahina'y kakain ng mga pagkaing masustancia, ng mabuting alak, datapwat kaunting dami lamang, at iilagan ang mga pagod, ang mga

pagpipili at ang mga kagulumibanan. Kung saganat lubhang madugô pagagawâ ng isâ o maraming sangria ayon sa maging kailangan.

Ang babaeng buntis, ay dapat lumangap ng isang bangging malinis at tuyô, at sasakiting buwag malamigan, sapagka't ang ubô'y mangyayaring magpangas.

Gayon din ilagan ang lumangap ng hangin ng mga lawa at pabuluwang pinagdaraan ng mga tubig na marumi at dumî ng bayan, at ang sumagasa o lumanid sa isang malaking init.

Huwag magtatakip ng lalong damit kay sa kinkailangan nang di magkaroon ng lamig o ginaw; kung lalakad nang may malabis na takip ay manghihinâ sa pagpapawis: sa gayon ding dahil ay di dapat matulog sa mga hihigang balahibo ng ibon. Lalakad na gayak ng maluwag, na huwag iimpitin ang tiyan, ni ang mga dibdib. Kung mayroong tiyang malabis ang laki, ay alayan siya ng isang corsé elástico.

Pagka malapit nang manganak, kung nanganangany, ay gumamit ng mga ilang paligong malahininga.

Ang mga kakanin ng mga babaeng buntis ay dapat maging, sa sabing pangkalatan, lalong mga gulay kay sa mga hayop; maraming gatas. Huwag kakain ni inom ng mga may hielô, ng mga sangkap na pangpasarap sa mga pagkain at mga licores. Kung mayroong mga caprichos o mga kaisipan o kaibigang luwal sa kangalian at wala sa katwiran, ay huwag siyang pupuwinging lubos; datapwa't gagawin na anô pa'y walang magbigáy daan sa kanila sa mga yaon.

Ang babae ay dapat gumawa ng ejercicio ng lakad, datapwa't katamtaman at pagka ang araw'y nasa hemisferio (kabiya'k nang bilog.)

Huwag magsasayaw at huwag mangangaruwabe, matangi na lamang kung ibig ipahamak ang kaniyang anak at ipahamak marahil ang kaniya ring sarili. Huwag gagawa ng anumang pagpipilit at huwag matutulog ng mahigit sa anim na oras. Gayon ma'y hindi mabuti ang puwingin ang kahinggilan sa pagtulog sa mga unang buwan, at kailan ma'y huwag gagawa ng malalakíng paglalamay o pagpupuyat. Gayon din huwag magpapakalabis sa paggamit nang pag-ibig, lalong lalo na sa mga unang buwan, na sa mga ito'y lubhang mabuti ay ang huwag gumamit nang matrimonio.

Ihì pagka sinumpóng ng kailangang itó, at mahihirating manabi sa mga dating oras, at maglalabatiba ng langis at tubig ng malvas kung may katigasang upang huwag umiri.

Pagka ang babae'y tumitigil na sa pag-aanak, na sa gayong kalagaya'y ang mga regla'y nawawalá na, ay madalas pinagbabayaran lahat ng mga kaguluhan ng kaniyang buhay ng panahong nakaraan at nanganganiib na mamatáy o magkaroon ng mga sakit na magbibigay sa kaniya ng masamang katandaan. Kaya lubhang mahalagá na sumakatamtaman, kung naging magsalaw, na ilagan ang mga damdaming matindi, na huwag makikialam sa mga lalaki, na huwag iinóm ng té, ni café, ni mga licres, ni maaangbang, ni maaalat, ni ang sangkáp na masasarap sa pagkain, ni mga purgá; na gumawa ng ejercicio sa hanginang malinis at tuyó, na lumakad ng may sapat na takíp,

na huwag maghihigpit o maghiimpit, na lisising magaling ang katawan, limitan ang mga pagpaligot paglalabatiba, at iilagan sa katakang wika ang lahat ng kababisaan at lahat ng panpipigil naman, na siyang ikadarating sa isang katandaang mapalad at mababa; kayang ang babaeng nakatatawid sa kagulangang ito na tinatawag na critica o mapanganib ng mga manggagamot, ay mayroong maraming kalamangian sa lalaki at madalas ay nabubuhay ng mahigit sa kaniya, lalong-lalo na kung, sa panahon ng kaniyang kabataa'y uaging isang babaeng mahusay at may mabuting kagalian.

MGA KALIHIMANG CAGINHA GINHAWA SA MGA LALAKI

Ang lalong mabuting kalihimang maibibigay ko sa iyo sa capitulong ito ay ang magpasyal ka at huwag kang magtrabaho kundi sa paglilibang; datapwa't, sapagka't hindi ang lahat nang tao'y mayroong mga kayang kailangan upang sumunod sa aking mga hatol, mula nang sabihin ng Dios sa tao, kakain ka ng tinapay sa pawis ng iyong mukha, ay kailangang magtrabaho ng marami upang mabuhay, at lamang ipinahihintulot sa atin ang paggawa na ang trabahong ito'y gawin nang lalong mabuting paraang makakaya. Itó'y ang aking tinutunô.

Sa alin mang hanap-bubay ka manghimasok gawin mo na ano pa'y ang poók na pinagtatrabahan mo'y maging maliwanag at nahahanginang magaling, at huwag maging balumigmig ni tuyô.

Kung hindi ka nagtatrabaho sa poók na nauukol at sapilitan sa iyo dahil sa kailangan ang magtrabaho

sa mga pook na walang mga kalagayang kinakailangan upang alalayan ang mabuting galing, sakitin mong magpasyal paglabas mo sa trabaho sa hanginan; pagsakitan mong matira sa mga pook na tampak sa hangin at matataas, magingat ka ng malaking kalinisan at kasukatan; kumain ka nang kaunti at maging pangpalakas.

Kung ikaw'y lubhang maralita na hindi mangyayari sa iyo ang gumawa ng anoman sa labat nang ito, kung gayo'y gumamit ka ng pagtititis paris ni Job, at antayin mo na isang araw'y matapos na sa iyo ang mga pagbabata, pinagtitibay ko nga sa iyo na ang araw na ito'y darating.

MGA KALIHIMAN NG DULANG SA LAHAT NG MGA
BAGAY-BAGAY NA TAO

Kahit sino ka man, bumabasa, kung tumanggap ka sa Maykapal ng isang mabuting kayarian at di mo ibig na siya'y musira at ibig mong pakinabangan siya ng mahabang panahon, ay gawin mo ang sumusunod:

Kakain ng makalawa maghapon, at kung nagtatrabaho ka ng marami makaitlo, isa sa umaga, dalawa o tatlong oras pagkatapos na nakapagbangon ka, at huwag magiging lubhang masagana, galas at cafe sa halimbawa, o mga itlog o mga bunang binog may kasamang tinapay; isa sa ikalima ng hapon na maging masagana ng kaunti at mainit.

Walang lalong nakasisira na paris ng paghapon, sapagka't hindi natutunaw na magaling ang kinain sa pagtulog. Isang pagkain lamang ay nakasama naman, sapagka't ang sikmura'y malabis na panabóng walang laman.

Ngayon mong magaling ang mga kinakain bago sila lulunin at finóm ka ng mga ilang lagók nang tubig na may alak maminsán-minsán.

Huwág kang kakain kung ikaw'y nasa isang ma- bigát na kagulumibanan.

Pagka ikaw'y kumakain ilagay mo sa tigil ang utak ng iyong ulo at huwag kang mag-iisip nang anoman, sa bagay na ito'y pagsakitan mo ang kuma- ing may kasama na hanggang lalong masaya'y lalong magaling.

Huwág kang kakain kundi kung kailan ka mag- kagana, at sa bagay na ito'y mabuti ang mahirati kang kumaing parati sa dating oras.

Pagka ang gana mo'y nasiyahan na, itigil mo na ang pagkain.

Lahát ng mga táong magagaling ay kumakain ng malabis, at dito nanggagaling ang lalong malaking ~~habagi~~ ng kanilang mga sakit.

Ang dami ng pagkain ay ibinabagay sa bawat isa at madaling pagmalasin ang nauukol.

Kung gamawá ka ng kalabisán sa pagkain ay huwág kang kumain ng isa o dalawang oraw, o kumain ka nang lubhang kaunti at mailagan mo ang maraming mga sakit na sa ibang paraa'y mang- yayaring mangyari.

Huwág kang iinóm kundi kung kailán ka maubaw, matángi kung gumawá ka ng isáng ejerciciong walá sa kasukatán o kung may malaking init, waláng ubaw kundi kung kumakain. Kung may ubaw ka pagkatapos na makakain uminóm ka ng mumunting iagók ng tubig, mala-biniñá o tinimplahan nang kaunting azúcar. Huwág mong inumin siyang malamig kung ikaw'y nagpapawis, ni marami, pagka ikaw'y nahahapó sa pagod, pagkatapos na kumain ay huwág kang bibigay agád sa anumang bagay na gawain maging sa pag-iisip maging sa katawán.

Isáng tasita nang café, ng té o nang salvia ay tumutulong ng pagtunaw ng kinain, datapwá't kung ikaw'y malakás ay di ka nagkakailangan niyaon at lalong mabuti ang dumaos ka ng walá siya.

Huwág kang kumain ng maraming karné, sapagka't bukod sa mga ibáng bagay ay nanganganib kang magbatá ng mga sakit sa pag-ihl.

Huwág kang kakain ng maraming gulay, sapagka't nanganganib kang magkaroon ng mga kabag o angkák.

Huwág kang kakain ng maraming gulay, sapagka't nanganganib na magkaroon ka ng mga kabag at buing baligtad.

Huwág kang bahap ng mga gisadong lubhang masasaráp, sapagka't nakasisira sa buong katawán.

Huwág kang kakain ng maraming bagay na hilaw, sapagka't mahirap na tunawin.

Masdan mo ang malabis na pag-iinóm ng mga licres na parang lason at ilagan mo ang sa tubig, sapagka't papangihinain ka.

Sa tag-araw kumain ka ng kaunti at piliin mong kanin ang mga gulay. Sa taginaw'y kumain ka ng mahigit at piliin mong kanin ang karne, sa pang-una't pangatlong panahon ng taon ay dapat gumanap ng isang katamtaman, na babawasan mo ang karne samantalang napapalapit ka sa tag-araw, at ang mga gulay samantalang napapalapit ka sa taginaw. Gayon din ang gagawin sa ganang natutungkol sa mga lupaing malalamig, mainit at nasa katamtaman.

Huwag kang kakain ng marami, kung napipilitan kang kumain sa mga oras na hindi kinaugalian. Datapwa't mag-ingat na huwag kang magpakalabis sa hindi mo kinanugaliang kanin ni inumin. Sa kaunting sakit na maramdaman mo ay huwag kang kakain ng anumang, sukat ang dalawang puot apat na oras na pagpapahinga upang maligtas ka sa isang matinding di pagkatunaw ng kinain o sa alin mang ibang sakit.

MGA KALIHIMAN NG PAGTULOG

Maglaan ka sa lahat ng mga gabí ng anim o walong oras sa pagtulog at gawin mong maging lubhang matahimik paris nang makakaya.

Lumagay ka sa hihigan sa ikasiyam na oras ng gabí at magbangon ka sa ikapat, o sa ikalima nang umaga sa tag-araw at isang oras na lalong tanghali sa taginaw.

Huwag mong palitac ang pagtulog sa gabí nang pagtulog sa araw, sapagka't ang pagtulog sa araw ay hindi nagpapauli ng mga lakas paris nang sa gabí bukod pa sa ang [atmósfera sa buong magdamag ay nakasasama sa kalawan, samantala na sa araw ay

mabuti, at ang lalong magaling na paraan nang pagligpit ng biyayang ito at mailag ka sa kasamaang yaon ay matulog sa gabi.

Huwag mong paglabanan ang pagtutukâ o ang pagtulog kung binabagabag ka, lalong lalo na dahil sa mga gawain mo sa pag-iisip, sapagka't masisira ang ulo mo.

Huwag kang bibigay sa mga gawain ng diwa kung ikaw'y malapit nang matulog sa pagka't magtagal bago ka makatulog at magkakaroon ka ng mga pangarap na magalaw.

Huwag kang matutulog agad pagkatapos na makakaia kung ibig mong tumunaw na magaling ng kinain at mailag sa mga matatagal na sakit.

Sakitin mong magbalot sa pagtulog at ang ulo mo'y huwag mong ilagay na mababa ni tampak sa hangin, datapwa't huwag mo siyang tatakbang lubha kung ibig mong mailag sa mga matitinding sakit. Ang manggagamot na si Brador ay manganib o kamuntik nang mamatay sa sakit ng utak sa ulo nang araw na siya'y ikinasal dahil sa nahigang may isang pelukang hinigpitán nang malabis.

Gawin mo na ang iyong hiligan ay huwag maging malambot ni matigas, na matakbang magaling, at ang poók na pinaglalagyan mo sa kaniya'y tampak sa hangin.

Huwag matutulog kailan man nang nakagayak, at kung ikaw'y maginain magsuot ka kung taginaw ng salawal na lana at medyas na lana rin, may isang panyô sa liig na lumagay na maluwag sa iyo.

Gumamit ka ng kumot na bulak kung taginaw ta kumot na de hilo sa tag-araw.

Kailán ma'y huwág mong pababayaang bukás ang mga bintana ng silid na tutulugán mo sa buong magdamag kahit na sa tag-araw; lalong mabuti ay ang magpawis kay sa mag-ubó.

Matulog kang mag-isa sa iyong hihigán kahit na may asawa'ka, matanġi kung makikipag-away ka sa iyong babae. Sa pagtulog mong nag-iisa ang mga kilos mo'y magiging lalong malaya at ang hangin ng iyong hihigán ay gagala ng lalong magaling.

Mahirati kang mahigá ng patagilid sa kanan sapagka't hihingá ka ng lalong mabuti, at ibaluktót mo ng kalahati ang iyong mga paa.

Huwág kang matutulog ng tanghali kailan man matanġi lamang kung napuyat ka sa gabi, o ibig mo ng isang di pagtanaw ng kinain at panghihinà nang iyong pag-iisip.

Huwág kang matutulog ng walang lubós na kailangan sa ilang, ni sa hanginan; sapagka't masamá ang mangyayari sa iyó. Gayón din ang sinasabi ko sa iyó kung mahibigá ka sa naarawan na walang walang takip sa ulo at sa ibabaw ng mga tanim na mababangó.

Alisin mo sa iyong silid na lahat ng mga bagay bagay na bulaklak at mga tanim samantalang natutulog ka sa kaniya.

Gawin mo na ang silid na iyong tutulugán ay maliwanagang mabuti at máharap sa silanganan o sa sur.

MGA KALIHIMAN NG PAGGAYAC

Kung ibig mong ang damit ay huwag humakot sa iyó ng mga sakit, ay lumakad kang kalás at maluwáng, magsuot ka ng lana o sinulid sa taginaw at linsó sa tag-araw, pumili ka ng mga kulay na madidilím sa panahóng yaón at maliliwanag dito.

Huwag mong iimpitín ang liig ng mga corbelines ni mga panyô, sapagka't malalantád ka sa mga sakit ng ulo at ng utak sa ulo.

Huwag mong iimpitín ang iyong bayawáng ng mga corsés, sapagka't malalantád ka sa mga sakit nang dibdib at ng pusò na dí sukat magamót.

Huwag mong impitín ang iyong tiyan ng mga corsés o mga pamigkis sapagka't magkakaroon ka ng mga hindi pagkatunaw ng pagkain.

Huwag mong impitín ang iyong mga binti ng mga ligas, sapagka't lalabasán ka ng mga ugát na namimintóg at mamamagá ang mga binti't paa mo.

Huwag kang gagamit ng pangbalot na makipot sa paa, sapagka't masasalanta ang mga paa mo at lalabasán ka ng mga callo at lipák sa mga daliri.

Huwag kang magdadalá ng mga sambalilong mabibigát ni mainit sapagka't hindi ka pababayaan ng jaqueca (malaking sakit ng ulo), at alisin mo ang sambalilo mo maminsán-minsán, lalòng lalò na sa tag-araw.

MGA KALIHIMAN NG TAHANAN

Huwág kang titirá sa mga bahay na bagong yari, pinintahán, sapagka't ang halumigmig ng kanilang mga pader ay magiging sanhi sa iyó ng mga reuma, mga bukol, mga jaqueca't iba pang mga sakit. Ang bagong pintura'y makapagbibigáy sa iyó ng mga cólicos at mga sakit sa litid na masasamá. Sa gayón ding kadahilanan, mamagalingin mo ang mga bahay na ginamitan ng mga ladrillos kay sa mga ginamitan ng mga bató, sapagka't sa mga ito'y tumatagál ng lalong panahón ang halumigmig at ito'y kanilang hinihitit sa atmósfera o hangin nakaliligid. Kung ibig mo nang isang táhanang magpalayóng lubós sa iyó ng halumigmig ng hangin sa labás ipagawá mo siyang pagamitan ng kahoy ng encina at takbán siyá ng mga dayami.

Pagsakitan mong huwág tumirá sa mga táhanang paharap sa norte o sa kalunuran, sapagka't lalong halumigmig at lalong malalamig na parati. Kung ibig mong gumawá ng isang bahay sa isang bundók gawin mo siyá sa tagilirang paharap sa sur o sa silanganan.

Lumayó ka sa lahat nang táhanang tampák sa mga bibip ng hangin nanggagaling sa mga lawa, mga ludlód at mga libingan. Huwág kang titirá sa mga tabi ng isang ilog o munting saluysoy, sa lalong pinakapangulong bahagi ng isang kapatagang makipot ni sa mga gilid ng mga estanque, o mga tubig na tigil, sapagka't magbabatá ka ng mga lagnát na paulit-ulit.

Geyón din ang sinasabi ko sa iyó tungkól sa mga halamanan na ang kanilang mga lupa'y binabalò nang malabis.

Huwág mong ligiran ang iyong táhanan nang maraming punò ng kahoy, sapagka't nakapagpapahalumigmig sa kaniya at makapagbibigáy sa iyó ng mga karamdaman o kabiligan sa sipón at reuma. Kung mayroon kang táhanan sa kalapít ng anomang atmósfera, ligiran mo itó ng mga punò ng kahoy na matataas, datapwá't lumagáy na buwág sa iyó ang liwanag ng araw, ni pigilin ang hihip ng hangin.

Gawín mong ang mga bintana ng iyong tahana'y maging marami at maluluwáng, upang masok nang malaya ang liwanag at halinhán ng hangin ang atmósfera ng iyong mga silíd.

Huwág kang magkakaroon ng kumón sa loob ng bahay o ilayó mo man lamang siyá sa makakaya sa mga silíd na tinitirahan mo.

Tirahan mo ang mga silíd na matataas ng mga bahay, o gumawá ka ng mga silungán sa kanilá, upang malayó ka sa makakaya sa kahalumigmigán ng lupa.

Huwág kang magmadali ng pagbubukás ng mga bintana ng iyong bahay, sapagka't ang hangin ay hindi pa nagpapasimulang maging malinis hanggang sa tanghaling tapat.

Lumaya ka sa makakaya sa pagtira sa mga daang makikipot at marumi, sa malapit sa mga pinagpapayan ng mga hayop at sa mga pamilihan ng mga isda. Kung papayag ka at itutulot sa iyó ng iyong mga lakarín, ay tumira ka sa parang; at kung ibig mo sa isang kabayanan, huwág mong hanapin siyang labháng malaki.

KALUHIMAN UPANG HUWAG MAGBATA NG MAL DE PIEDRA
AT MAGINHAWAHAN CUNG NAGBARATA

Ang mga bató't mga finong buhangin ay nayayari sa pantóg ng mga iláng tao sapagka't minamana nila ang sakit na itó sa kanilang mga magulang; datapwá't naman'y nayayari sa mga ibá dahil sa kanilang asal. Ang matulog ng labis o lumagáy ng matagal sa isang hibigang lubháng mainit paris ng mga higang colchones de pluma na lubháng malalambót na doon ang katawa'y lumulubóg; ang kawalán nang ginagawá at pagtigil na mahabá; mga pagkaing lubháng masustancia, paris ng laman ng bakang kapón, mga ibon, mga conejo, mga talaba at mga vinos generosos at mga licores; pati halos ang lubós na di paginóm ng tubig, ay nagiging sanhiog karaniwan ng mga sinabing buhangin na marami'y umiihi nang masekit at ng sakit na bató sa pantóg.

Kung ibig mong huwag magbatá nitóng katakut-takot na sakit ilagan mo ang mga sinabing kadahilanan, gawin mo lahat nang pabalík at maaasahan mong magaling na hindi ka magbabatá ng mal de piedra o bató sa pantóg, kung walá kang katutubóng makayayari niyan sa kaniyang sarili at kung mayroon ka'y magagaanan kang lubhá na halos magiging anak'y walá kang anoman. Sa pangyayaring ito'y dapat kang uminóm ng maraming inuming pangpaihi; hanggang lalong makaiinóm ka ay lalong magaling, kaunting sama ang gagawin sa iyó ng mga tinurang buhangin at pati ng mga batóng malalaki. Ang mga aguas nitradas at gaseosas ay siyang lalong nababagay sa hinahangad.

KALIHIMAN UPANG HUWAG MAGBATA NG MGA
CABAG AT PAGAANIN SILA

Ang mga kabag o angkak ay nanggagaling sa lubhang maraming kadabilanan, datapwat ang lalong nagiging sanhi nila'y ang mga masasamang di pagkatunaw ng kinain at ang katutubò ng kinakain.

Ilagan mo kung ikaw'y kinakabagan ang kumain ng mga verduras paris ng mga coles, coliflor, at iba pa; at mga gulay paris ng mga judias, lentejas, castañas, at iba pa. Huwag kang linóm ng malabis na tubig nang di pigilin sa ang pagtunaw ng kinain, at buwag mong pigiling lubhá sa katawan mo ang pagdumi.

Ilagan mo naman, sa makakaya, ang lumangap ng isang hangin mababò, sapagka't kasabay nang paghinga'y laging lumalangap ng kaunting hangin.

Kumain ka ng mga bagay na pa-~~walak~~alaks, mga inihaw at madadalang matunaw, at uminóm ka, bukod sa mabuting alak, ng isang tasitang salvia, té o café na may kaunting azúcar o walang azúcar.

Kung pinahihirapan ka ng kabag uminóm nang isang tasang café na walang azúcar, o may maraming azúcar at lalong magaling isang tasa ng pinagbabaran o pinaglagaan ng anis. Isang basong tubig na lubhang malamig, o impitin mo ang iyong tiyan o ang bahagi kung saan naroon ang iyong kabag. Marabil bihirang mangyari na alinman sa mga tinurang gamót o paraan ay di magbigay sa iyó ng isang mabuting wakas.

SALAYSAY NA IKASIYAM

Mga kalihiman upang panatilihin magaling ang paningin
at palakasín siya pagka humihina

UNANG BAHAGI

MGA KALIHIMAN UPANG PAPANATILIHING MAGALING
ANG PANINGIN

Kung ikaw'y may kapalaran na magkaroon nang isang mabuting paningin at siya'y ibig mong panatilihin magaling, ay huwag kang lalantad pagkagising mo sa isang matinding liwanag. Magsabit ka sa mga bintana, o mga balcon ng iyong silid ng mga cortinas na verde, at huwag hahawin o bubuksan sila hanggang sa makaraan ang sumandaling nagising ka. Gawin mong ang mga bintanang ito, o balcon ay huwag maharap sa araw na namimitak, o ilagáy mo man lamang ang iyong hihigan na ano pa'y huwag kang tamaang matwid ng liwanag.

Mag-ingat ka na huwág mong kukuskusin o kukusutíng madiín ang iyong mga mata ng mga daliri, pagkagising at yao'y huwág mong gagawin kundi lubháng magaan lamang, na babasáin mo silá ng laway o tubig na malamíg.

Huwág mong ididiín ni huwág tutulutang idiín ng sinoman ang iyong mga mata, matangì kung ibig mong sumapanganib na maging bulág, paris ng sinabi ni Beer sa isá sa kaniyang mga may sakit.

Hugasan mo ang iyong mga mata, kahit minsan man lamang sa maghapon ng tubig sa bukál o sa ilog na malinis at malamíg, at kung lumalakad ka sa mga pook na maalikabók ay muling huhugasan mo silá, magkaroon din ng malaking pag iingat na huwág mong ididiín, ni susugatan ang mga mata ng iyong mga daliri. Totoong masamá sa mga mata ang mga diin at mga bugbóg o pasá.

Huwág maghuhugas ng mga mata ng tubig na malamig kung ikaw'y nagpapawis, antayín mong makaraan ang pawis, at sa gayón ding dahil di ka dapat maghugas agád pagkatapos na magbangon.

Huwág mong pahiligan kailán man ang mga mata ng tubig na mala hiníngá, matangì kung sila'y namumulá sa init.

Kung mayroon kang hanap-buhay na nagkakailangan ng kaunting galaw at nabibighanì kang gumawá ng isang paggamit na sapilitan ng iyong paningín pumili ka ng táhanang lalong maaliwalas.

Pagsakitan mong huwág masok sa iyong silid na pumalmó ang liwanag: mahalagáng lalò ang masok na matwid sa iyó, bagá man paris ng sinabi namin ay masamá.

Gawin mong ang mga cortina o tabing ng iyong mga bintana't balcón ay lumagáy na walang tinag, sapagka't kung gagalaw-galaw dahil sa hibip ng hangin ay pababayeang masok ang liwanag nang madaling-madali sa isá't isang tungo, at ito'y lalong masama kay sa liwanag na matwid.

Huwág mong talutan na ang bukás ng iyong mga bintana at ang mga papasukan ng iyong mga balcón ay sumapit haggang sa tuntungan ng iyong táhanan, sapagka't lahat ng mga bagay ay nagpapalmó ng isang liwanag na magdaraya at kakaiba na nakasasama.

Ilagan mo na magkaroon sa iyong táhanan ng marami't malalaking salamin, mga artesanado't mga tapices na dinorado; gawin mong ang kulay ng mga pintô't mga papasukan ng iyong mga bintana't balcón ay maging malamlam paris ng verde, o abuhin, at ang karamihan sa iyong mga kasangkapan'y magkaroon ng kulay na madilim.

Huwág mong tataklán, kung ikaw'y babae, ang iyong mukhá ng tabing ng iyong sombrero o mantilla, sapagka't ang mga siwang ng iyong tabing ay humahadlang ng bahagi sa pagdarsanan ng liwanag at nakapapagod ng lalò sa paningin.

Iligtas mo rin ang iyong mga mata sa tamá ng lahat ng liwanag na lubhang matindi, at dahil din doon, kung ikaw'y babae, huwág kang magdalá ng mga sombrero'ng may kulay na makintab at makinang, sapagka't nagpapalmong lubhá ng liwanag na tumatama sa mga mata mo ng isang anyóng lalong nakasasama kay sa kung dumating sa iyó ng matwid. Ang kulay na itim, ang gris, ang azul at ang verde, ay siyang lalong mababagay sa iyó.

Huwag kang sisilip sa siwang ug mga ballena ng iyong paypay, lalong-lalo na kung ang mga sangkap niya'y makikintab at mapupula, sapagka't sieirain mo ang iyong paningin.

Huwag mong iimpitin ng iyong mga gayak ang alinmang bahagi ng iyong katawan, sapagka't ang dugó'y mapipigil sa ulo at ang mga mata mo'y magbabata.

Kung sa pag-impit mo ng alinmang bahagi ng iyong katawan lalong lalo na ang liig at ang bayawang, ay idaragdag mo ang kawalang ginagawa, ang pag-tahan sa mga pook na balumigmig, na hindi nahahanginang mabuti, at masama ang pagkain mo, ay masasahan mo na ang sakit ng mga matang masuwain sa lahat ng mga gamot. Kung gayo'y ilagan mo ang labat na ito, at magkakaroon ka ng isang paninging aguila at lince.

Lumayo ka sa makakaya sa aso at sa mga pook na pinanggagalingan ng singaw ng mga ita at mga ta, sapagka't walang lubhang nakasisira sa paningin na paris ng mga singaw na ito.

Walang bagay na lalong kailangan upang magkaroon ng mabuting paningin na paris ng lumangap ng hangin malaya, malinis, maging sa tag-araw maging sa taginaw.

Lumayo ka sa hangin, lalong-lalo na sa tuyô, at nagtataas ng alikabók. Kung ikaw'y naglalakbay at makasagupa ka ng isang malakas na hangin na nagtataas ng alikabók alisin mo iyang mga anteojos o salamin sa mata na kinauugaliang gamitin ng maraming naglalakbay upang mangaligtas sa alikabók. Ang mga salamin ito'y may kapansanan na magkukulóng ng

isang buntong hangin na hindi nahahalinhan at nag-iinit, at ang mga salamin ay narurumban, na ikina-hihirati ng mga mata sa isang liwanag na mabina at hindi makalaban sa ugali. Mahanga pa'y palitan mo ang mga anteojos ng tubig sa bukál, huhugasan mo ng madalas ang mga mata. Gayon man kung ibig mong gumamit ng mga sinabing anteojos alisin mo silang madalas upang halinhan ang hangin at linisin mong mabuti ang mga salamin.

Pagka ikaw'y lumantad nang matagal sa alikabók ay maghuhugas ka ng isang tubig na ginawang may kasamang 4 na onza ng agua de rosas, isang dragma ng gomang tinunew at 15 paták ng extracto de saturno.

Mag-ingat ka na huwag kang magpapakalabis sa pagkain, ni huwag kang mag-iinóm ng mga bebidas espirituosas, sapagka't mayroong malaking kabagsikan hindi lamang sa pagbabawas at pagpapaiba sa iyong paningin kundi sa pagbulag na lubós sa iyó.

Kung kailan ka maglakbay sa mga lupaing lubhang saganá sa nieve o kung saan ang araw'y sumisikat ng buong tindi, gumamit ka ng mga anteojos na may takip na sutlang verde at magkaroon naman ng kulay na itó ang mga salamin, ataalagaan mong alisin sila nang sumandali maminsán-minsán.

Huwag kang magdadala ng malalaking bigat sa ulo, ni huwag mong tatakbán siyá nang malabis, lalong lalo na sa tag-araw, at alisin mo sa iyó maminsán-minsán ang sombrero, gorro o ang dinadala mo.

Huwag kang gumawa nang mahalay sa mga babae, ni sa iyong sariling katawán, sapagka't iya'y nakababawae nang labis nang paningin.

Pagsakitan mong ang tiyan mo'y lumagay na malaya at pagka ikaw'y nananabi'y huwag kang gagawá ng anumang pag-iri na pagkakahirapan mo, at lalo pang mabuti ang tumindig kay sa sumapanganib na sa mga pagpipilit mo'y ibuntón mo ang dugo sa ulo. Kung totoong matigas uminóm ka ng isang vasong tubig na malamig pagkatapos na makapagalmusal at makakain, o magpasyal kang mabuti, maging lakád o nangangabayo, o gumawá ka nang isang sumandaling paglalabativa ng tubig na malamig, o nang malvas.

Paris din sa liwanag na matindi, ilagan mo ang lumagay na matagal sa madilim, ang magtrabaho sa isang tahananang may kaunting liwanag at ang paglipat na bigla sa liwanag magmula sa dilim.

Gawin mo lahat nang makakaya upang ang luz artificial o liwanag na gawá sa mákina ay huwag tumamang matwid sa mga mata mo.

Huwag kang matutulog ng marami ni kaunti matulog nang marami'y ikinatitigil ng kilos ng sangkap ng paningin at ikinahihina niya sa pagganap ng kaniyang katungkulan: matulog nang kaunti, paris ng karaniwan dahil sa pagugol ng mga oras sa gabi sa mga pagtatrabaho o mga kaluguran, ay nakasisira ng paningin sa lubhang maraming linalayon.

Huwag mong ipagpaparangalan ang iyong paningin, kung siya'y mabuti, ni huwag mong hihingán siya ng malabis kahit na siya'y magaling.

Huwag kang mahihirating tumingin ng isang mata lamang sapagka't wawalán mo ng kabuluhán sa pagtingin ang isa, na magiging bulág. Kung nagkaroon ka na ng ugaling itó, siya'y paglabanan mo na bo-

bendahan mo ang matáng ipinagtitingin mo at sasa. nayin ang isa sa liwanag uulitin ang pagsasanay na itó hanggang sa ang mata mong hindi nagamit ay pagsaulan ng kaniyang káya sa pagtingin.

Makikilala mo na ang paningin mo'y nasisira pagka nakakailangan mong ilapit sa iyong mga mata ang mga bagay nang lalò kay sa iyong kinauugalian, pagka nararamdaman mong parang dinidiinan ka sa mga mata, pagka nakakaramdam ka kasama nang sinabi nang malaking init sa mga talukap ng mata, pagka sila'y mahirap galawin kaparis nang balitataw, pagka naglulubá ang mga mata mo, pagka nakakaramdam ka ng isang kabigatan sa ulo at lalong lalò na sa noo; katapús tapusan pagka nagdaraan sa iyó maminsán-minsán isang parang maliit na ulap na nagtatagò sa iyó ng mga bagay. Kung magpipilit kang gumamit ng iyong paningin, kahit na nararanasan mo ang labát nang sinabi, ay maaasahan mo na ang kaniyang madaling pagbabawae kundi man ang kaniyang lubós na pagkawala.

Ang nakakaranas na ng mga kinabihinatnang itó ay hindi dapat na tumigil na bigla ng paggamit ng kaniyang paningin, sukat ang ibintó maminsán-minsán ang kaniyang pagtatrabaho, isara ang mga talukap ng mata at magpasyál sa isang azotea o patyo o lalóng mabuti sa balamanan. Kahit na mga iláng minuto lamang ay gagaling nang kataká-taká sa paraang itó. Sasakiting panatilibin ang kaniyang pawis ng mga palí

gong malahiningá sa mga paa, at pagka gumaling na'y huwag nang magbalik sa mga linakaran, na huwág magtatrabaho agád pagkabangon ni pagkatapos na kumain. ni sa gabi. Katapús-tapusan maghubugas sa loob ng maghapon ng mga mata ng tubig na malamig.

Sakitin mong maliwanagan ka, pagka ka nagtatrabaho, nang isá ring liwanag: kung araw huwág magtatrabahong malapit sa isang bintana, balcón o pintó na may katapat na isang pader na pinapalmo-hang lubhá nang liwanag nang araw, paris ng mga mapuputi; kung gabi, kailan ma'y huwág kang magkakaroon ng labis na liwanag, huwág mong tipirín ang mga kandilá, sapagka't sa kagalingan ng iyong paningín; magkaroon ka kahit dalawá, kung gaano pa mayroon ka ay lalong magaling, at gawin mong magkaparis-paris na lahat silá.

Gumamit ka ng kaunting káya mo sa pag iilaw mo ng langís at ng mga kandilang cebo; ang una'y tumitigib sa silid ng mga singáw na nakasisirá, at ang ikalawá bukód sa gumagawá ng gayón din kung minsán, kailan ma'y hindi nagbibigáy ng isá ring liwanag. Lalong mabuti'y gumamit ka ng mga kandilang bagong labás na tinatawag na estrellas, reales, at silá'y eestearina, o gumamit ka ng mga kandilang esperma; ang pagkit ay mayroon namang kaniyang mga kapansanan.

Kung nagtatrabaho ka ng marami, maging sa kaluluwá, maging sa katawán, at ginagamit mo sa trabahong itó ang iyong mga mata, pag-ingatan mo na huwág kang lalagáy na palaging nakaupo at

titindig ka maminsan-minsan upang bumigay nang isang pasyal sa iyong tahanan: sa ganito ilalayò mo ang mga singaw na magbuntón sa ulo mo't mga mata.

Kung ang trabaho mo'y nasa pagbasa, huwág mong pabayaan ang paggamit ng isang atril. Kung sumusulat ka'y sumulat ka sa ibabaw nang isang dalang na pahilig.

Ang mga mayroong mga matáng maiitim a may kulay lupa madilim, ay dapat magkaroon ng lalong pag-iingat sa paggamit ng kanilang paningin kay sa mga may matáng azúl o gris.

Huwág kang titingín sa paglubóg ng araw at matagal na panahón sa mga pook na malilim, ni sa liwanag ng buwan, anomang bagay kahit na alin. Gayón din huwág kang babasa sa liwanag ng buwan, ni huwág mong panonoorin ang astrong itó nang matagal na panahón. Maraming astronomer ang nagawalan ng paningin sa kadahilananang itó.

Mabuti'y pamaratihin ang mga batà na tumingín sa malayò ng mga bagay; datapwá't hindi sila dapat pilitin sa gayón, sapagka't lubháng mabina ang kanilang paningin upang bumata ng isang matinding pangungurong, at ang mga singaw ay dumadalóng madali sa kanilang ulo.

Bago magkaroon ng lakas ng isang batà, ay wala nang lalong nakasisira sa kaniyang paningin kay sa gamitin siyang madalas at matagal. Pagka nagkaroon na niyaón ay magagawa ng walang walang anomang kapansanan.

Kung sa kabataan at sa gulang na hinóg ay gumawá ka ng mabuting paggamit ng iyong paningín ay maipahihintulot mo sa sarili ang isang katungkulan malakilaki ng kaunti pagtanda, lahat nang pabalik, kung ginamit mo sa masama.

Huwág kang gumamit ng mga anteojos kung mayroon kang mabuting paningín, sapagka't ito'y kanilang sisirain. Kung nabibighani kang gumamit ng mga yaón, gawin mo datapwá't antayin mong maranasan ang mga bagay na sumusunód:

Kung bagá ilalayô mo nang mahigít sa kinaugalian sa iyóng mga mata ang mga bagay na maliliít na ibig mong makita, parís ipaghalimbawa, ang mga ng isang aklat; kung kinakailangan mong tumungo sa liwanag at ilapit sa kaniya ang katawáng maliit na ibig mong makita; kung sa iyó anaki'y maguguló ang mga bagay na mumuntí, pagka may sumandalíng tinitingnan mo silá lalong lalò na kung kumikináng o may isang kulay na lubháng maliwanag; kung napapagod na madali ang mga mata mo, kung pagkagising mo'y mayroon kang paningín mahinà at hindi nagtitibay sa iyó, kundi pagkatapos nang ilang oras. Pagka naranasan mo ang lahat na ito'y huwág kang mag-aksayá ng panahón, at mag agpáng ka sa iyó ng mga anteojos o salaming nababagay sa iyong kasiraán o kakulangan ng paningín.

Huwág kang pipili ng mga anteojos na nagpapalaking lubhá ng mga bagay, kundi yaóng mga naghaharáp ng mga bagay na maliliwanag, walang kasuon at mga gayón kung alín silá; ang mga nagpapahintulot sa iyóng bumasa sa layóng ibinabasa mo mong ikaw'y mayroong mabuting paningín; ang mga

globulillos, mga gubit, ni mga estrellas, at iba, yao'y mapagmamalas mo kung sila'y ilalapit mo sa liwanag. Hanapin mo ang mga magkakaparis sa labát ng mga babagi sa kasinsinán at magkaroon ng isang hugis na kaparis.

Huwág kang mag-aagpáng sa iyó ng isang salaming nababagay sa isang mata sa isa, sa bagay na iya'y gawin mo na ang mga salamin ay huwág mabuhalog.

Ang panahóng lalong magaling sa paggamit ng iyong paningín ay ang umaga, lalong-lalo na kung nakatulog kang magaling.

Ang dúlang na pinagtatrabahuban mo ay dapat tumanggáp nang pabiwás ng liwanag, na papasók sa may balikat na kaliwa.

Huwág kang babasa ni susulat ng patalikód sa liwanag. Huwág kang susulat sa gabí pagkatapos na makabasa ng marami.

Kung gumagamit ka sa iyong pagtatrabaho ng mga leentes, ibitin mo sila ng isang sintas o alinmang ibang bagay, upang tumingín kang parati sa layong magkaparis, at tumingín kang totoong madali nang isang mata, at gayón din ng isa.

Kung nagtatrabaho ka sa mga bagay na binuli o makikintab, itayô mo para sa gabí ang mga hindi gayón o hindi lubháng gayón.

Kung ikaw'y pintor takban mo ng isang sedang verde ang mabigit sa kalahati nang bintanang malapit sa ginagawaan mo.

Kung nagtatrabaho ka sa malapit sa mga pinagsisiguan o mga hurnó, buhugasan mo ng malimit ang mga mata mo ng tubig na malinaw at malamig.

Gayón din ang gagawin mo kung nagtatrabaho ka ng mga bagay na lana.

Pagkatapos na magamit mo nang matagal ang iyong paningin, lalong lalo na sa pagtingin ng mga bagay na maliliit at sa malapit, ay magpasyal ka sa hanginan, at titingin ka ng mga bagay na malalayo't malalaki.

Ang ejercicióng nangangabayo ay may lubhang malaking pakinabang. Gayón din lubhang mapakinabang ang pagmamasa'd ng mga bagay na gumagalaw, at dahilán doo'y ang teatro'y ang pinakapangulong aliwan.

Kung ikaw'y nasa taginaw at ayaw itulot sa iyó ng panahón ang pagpapasyal sa hanginan, ay huwág kang bibigáy sa alin mang juegona doo'y mag-naupô ka, kundi sa mga juegong ginagalawan; ang billar sa halimbawa, kung gayo'y lubhang mapakinabang.

Ang mga nawalan ng isang mata ay dapat isagunam-gunam ng lalo lahat nang sinabi namin.

IKALAWANG BAHAGI

MGA KALIHIMAN UPANG PAGTIBAYIN ANG PANINGIN

Sa pangkalahatang pananalita, ang may mga matáng mahihina ay dapat gumawá sa lalong malaking kadabilanan ng lahat na sinabi namin tungkol sa mga may matang matitibay at naaang mabuting kalagayan. Datapwát mayroong mga ibang pag-aalaga na mga tangi't bukod at tungkol sa mga ito kami'y magsasalita.

Kung ang mga mata mo'y mahihina, huwág mong ilagang lubós ang liwanag; palamlamin mo lamang ang kaniyang mga sinag; gayón din ang gagawin mo kung napipilitan kang magtrabaho sa kapalit ng isang kandila. Yáo'y makakamtan mo kung maglagáy ka sa harap ng ilaw ng isang sutláng verde, at ihihawaláy mo sa iyóng harapan lahat nang nanginigintab ng malabis at may kulay na bubáy na bubáy. Huwág maglagáy ng mga salamin, vahilla, ni mga cristales sa silid at dulang o mesang pinagtatrabauhan at kinakanaan mo.

Kung maglalakbáy ka sa isang landas na natakbán ng nieve at sa isang poók na maalikabók ay tatakbán mo ang kalahati ng iyong mukha ng isang habing manipis at maitim.

Kahit na dapat maghugas ng mga mata parig nang sinabi namin sa unang bahagi ay hindi sa tuwi-tuwi na'y gagawin ng tubig na malamig, at lamang pagka ang mga mata mo'y hindi sumasakit; kung sumasakit, kung bahihirapan ka ng pagbubukas.

sa kanilá, kung nangagluluhá, ay lalong mababagay sa iyó ang tubig na malahiniñá o ang agua de rosas.

Huwág kang magtatrabaho muna bago mapawi sa iyó ang munting ulap na maramdamán mo sa mga mata pagbabangon mo, ni huwág kang kakain ng anoman na talagáng mainit sa kaniyang sarili.

Huwág kang gagamit ng mga anteojos, lalong lalò na ang mga verde, sapagka't umaabuloy sa bagbabawas sa iyó ng lakás ng iyóng paningín.

Huwág kang magtatrabaho sa makakayá mo sa gabí at ipagpaliban mo sa kaniyá ang humihingi ng kaunting paningín. Kung nagtatrabaho ka sa kaibigan mo ay huwág kang magtrabaho sa gabí.

Kung ang kahinaan ng iyong paningín ay nang-gagaling sa sakit ay huwág mong ipanganyaya siyá ng mga pangpalakás; huwág mong gamitin ang paningín mo sa mga gawain ng pagbabasá, at kumain ka ng mga bagay na huwág magpalakás sa iyó kundi katamtaman lamang.

SALAYSAY NA IKASAMPO

Mga kalihiman upang papanatilihin sa mabuting kalagayan ang mga ngipin at gamutin sila

Kung ibig mong magkaroon ng mga ngiping malinis at matubuti hugasan mo sila ng mga pagmumumog ng tubig na malamig, at sa tuwing katapos mong kumain. Huwag mong pasasakitan sila ng mga aliter ni mga panghinigá o panuki, sapagka't sukat na ang mga pagmumumog upang linisin mong magaling ang iyong bibig.

Kung ikaw'y mapaghitit, ay huwag mong kalingatán ang paggawá ng gayon din, at magkukuskos ka ng dulo ng iyong panvóng binasa ng tubig.

Bukód pa sa mga pag-iingat na ito'y magkakaroon ka ng isang cepillo, isang cajitang may lamáng mga pulbós na ginamitan ng mga sumusunód na sangkap: Uling na pinulbós dalawang bahagi, quina apat na bahagi, azúcar isa; labát pinaghalòng magaling. Kasunód na pupunin mo ang cepillo ng tinurang pulbós at kukuskusin mo ang iyong mga ngipin ng banayad.

Kung hindi mo naiibigan ang mga sinabing pulbós gumawâ ka ng ibâ ng papaganitô:

Hueso de Gibia o Gibion porfirizado walóng bahagi, iris de Florencia en polvo walóng bahagi, cremor de tártaro anim na bahagi, claveles en polvo dalawáng bahagi, quina lasa waló. Paghalû, haluin mong labát at gamitin mong paris nang pulbós na sinabi sa itaas. Datapwâ't magingat ka na sa hulibán, sapagka't may cremor de tártaro, ang mga ngipin mo'y magdaramdám

Kung ikaw'y mayroong mga ngiping punô ng sarro na may kulay na madiláw diláw at maapog ay mahihimáy ang iyong mga gilagid, mamamagâ sa iyo't magsisiugâ ang iyong mga ngipin, at hindi malayò ang sila'y mabulók. Ilagan mo ngâ ang magkaroon sa kanilá ng sarro, na makakamtán mo kung gagawin ang sinabi sa itaás.

Kung ikaw'y mayroon nang sarro at ibig mong maligtás sa kaniyá, paliguan mo ang mga ngipin mo ng sukâ, o lalong mabuti'y kumuha ka ng isang pincel na linsó at binasá ng tubig na linagyan mo ng mga iláng paták ng aceite de vitriolo o ng agua fuerte, at idáan mo ang sinabing pincel sa sarro, ingatang huwág sumagl sa mga ngipin sapagka't sila'y sinasalakay ng ácido. Pagka nalusaw na ng ácido ang sarro, na sa bagay na iya'y may malaking kabagsikan, ay huhugasan mo ang iyong bibíg nang tubig na malamíg, uulitin manakâ-nakâ ang gawáng itó, hanggang sa maligtás ka at luminis na magaling ang iyong mga ngipin.

Kung pinapainaga ng sarro ang iyong mga pisngi, gagawâ ka ng mga ilang pagmumumog ng tubig ng malvavisco: kung sila'y pinapagluwâg at pinapamutla, ay gagawâ ka ng mga ilang pagmumumog ng tubig na may aguardiente, vino blanco o vino de quina.

Sakitin mong magkaroon ng tiyang malayâ, at huwâg kang magpapakalabis sa pagkain, ni huwâg kang kakain ng mga bagay na nagiging sanhi ng madalas na di pagkatunaw ng kinain, sapagka't na-uwi sa mga ngipin at nakasisira sa kanila.

Napagmalas, sinasabi ng isang manggagamot, na ang turbante o habing nakapulupot sa ulo ng mga Turcos ay nanansig ng malaki sa kanilang mga ngipin naupod na madaling-madali; at sapagka't hindi mang-yayari kundi dahil sa bigat, ay magingat ka na huwâg mong papatawan ang ulo mo ng mga bagay na lubhang mabibigat.

Huwâg kang kakain ng mga bagay na masasim ng masaganâ, sapagka't nakasisirang lubha sa mga ngipin. Ilagan mo sa makakaya ang madiitan nang hangin ang mga ngipin, lalong lalo na kung malamig, at huwâg kakain ng maraming helados o sorbetes, ni mga inuming malalamig.

Huwâg kang gagawâ ng mga pagpipilit na gahasa ng iyong mga ngipin, ni huwâg mong ipangbabasag sila ng mga butô ng mga bunga.

Kung dahil sa hindi pagsunod sa mga kaginbaginghawang palatuntunang ito ay mayroon kang mga ngiping madidilaw at ibig mong paputlin sila, gawin mo ang mga samusunod na pulbós: Cloruro de cal, apat na bahagi, coral rojo porfirizado labing walong bahagi. Paghaluin mong magaling at pagkabasa ng

kaunti ng isang munting cepillong bago'y isasaw-saw mo siya sa tinurang pulbós at kukuskusin mong banayad ang mga ngiping madidilaw.

Kung masama ang amoy ng iyong hiningá, kahit manggaling sa sikmura, kahit sa mga ngipin mo, kakain ka, kung sa una, ng tatlo o apat na pastillas ng catechu sa maghapon, at kung sa pangalawa, ang mga pulbós niyaón din na mumumugin. Gayón din makakakain ka at may lalong mabuting kabihiinatnán ng mga ilang pastillas na niyari ng apat na dracma ng cloruro de cal, isang librang azúcar, apat na onzang almidon, dalawang dracma ng goma tragacanta at anim na gramos ng carmín. Paghalû haluin lahat ng mga sangkap na itó ng may kasamang daming sapat ng tubig ng mga bulaklak ng suha, at gumawâ ng isang masa na bahaginin sa mga pastillas na sa kanila'y kakanin lima o anim sa loob ng dalawang oras, na siyang sapat upang alisin ang masamang amoy ng hiningá. Gayón din mangyayaring gumawâ ng mga iba ng uling na pinulbós isang bahagi, azúcar na maputi isang bahagi, at tatlo ng chocolate. Paghalû haluin ang mga sangkap na itó una ang chocolate't ang azúcar sakâ ang uling, at sa wakas daming sapat ng goma tragacanta upang bumuô ng mga pastillas na 18 gramos.

Kung ang masamang hiningá'y nanggagaling sa ikaw'y may mga ngiping bulók, sasalakayin mong madali silá, sapagka't ang mga magagaling na nasa eiping ng mga bulók, ay nasisira. Sa bagay na ito'y mayroon kang maraming paraan.

Kung sumasakit sa iyó ang isang ngiping bulók muba ka ng isang onza o dalawâ ng ugát ng pelitre,

durugin mo siyá, saka muba ka ng tatlong gramos ng opio at palambutin mo siyá sa anim na onza ng suka kahit man lamang isang oras, salain mo siyá at maglagáy ng mga paták ng licor na itó, na ibinasa sa mga bilas sa ngiping bulók at aalisin sa iyó ang sakit ng mga ngipin.

Ibang kalihimán. Kukuha ka ng walóng paták ng *aceite de claveles*, *tintura de opio* isang dracma, eter sulfúrico tatlong dracma. Pagsamá samahin mo silang labát at uulugin sa tuwi na at maglubóg ka ng kaunting bulak sa sinabing licor at ilagáy mo siyá sa ngipin o bagáng na bulók.

Iba namáng kalihimán. Muha ka ng guayacong tinalupan isang bahagi, alcohol a 36o walóng bahagi, at palambutin mo siyá sa isang frascong may takip sa loob ng pitó o walóng araw, salain mo siyá at ilagó, at pagka sumakit sa iyó ang mga bagáng o mga ngiping bulók, maglagáy ka ng kaunti sa tubig at mamugin n.o siyá.

Iba. Muha ka ng isang bahagi ng creosota at labíng-anim ng alcohol rectificado, at maglubóg ka ng licor na itó ng isang munting piraso ng bulak at ilagáy mo siyá sa bahaging masakít, at giginhawa agád sa iyó ang sakit. Yaó'y mangyayaring gawin mo namán ng *aceite jusquiamo* at ng isang munting butil ng opio.

Kung ibig mong guminhawang parati sa sakit ng bagáng o ngiping bulók, pagka ayaw mong ipabunot siyá, o hindi mangyayari, kukuha ka ng isang pincel na linsó, ilulubóg mo siyá sa *agua fuerte* at maglalagáy ka ng isang paták sa ngiping bulók. Mangyayari namang sunugin mo siyá ng isang paták.

ng aceite de claveles; datapwâ't sa isa't isang pang-yayari'y pag-ingatan mong huwâg masasagi ang mga ngipin mabubuti, sapagka't sila'y mangasisira.

Kung mayroon kang sakit ng bagâng at ng mga ngipin na hindi bulôk at ang mga ito'y nangangahulâ ay ipabunot mo sila. Kung tinataglay nila ang kanilang ugaling kulay, at sumasakit sa iyó, na ito'y bibirang-bibirang mangyari marahil, gumamit ka ng mga paligo ng bulaklak ng sauco, magmumog ka ng tubig ng malvas at dulong lalông matataas ng moral negro, o maglagay sa ngipin mong sumasakit nang isang linsóng linagyan mo ng incienso't aguardiente na bumubuo ng isang parang pasta na hindi malapot ni malabnaw, na ikawawalang madaling-madali sa iyó ng sakit lalông lalô na kung ang balât mo'y fino't manipis. Pagkatapos alisin mo ang tapal ng tubig na malahiningâ.

Kung minsâ'y manggagaling ang sakit ng mga bagâng sa karumihan ng sikmura o sa mga ibang bagay na nagkakaikilangan na ng saklolo ng mang-gagamot,

---

SALAYSAY NA IKALABING-ISA

Mga kalihiman upang gamutin ang mga callos
lipák, mga kulugó, mga juanetes, mga
alipungá't mga tungá

Ang karamihan sa mga bagabag na binabata sa
mga paa ay nanggagaling sa pagdadala ng mga
pangbalot sa paa na makikipot; kaya ang pinaka-
pangulong pag-iingat na gagamitin mo ay ang pagdadala
ng zapatos o botas na maluluwáng, o niyaring ang
lagáy ay hindi iniimpit ang paa mo, ni hindi kinu-
kuekós ang alin man sa kaniyang mga bahagi sa
kasalukuyan ng paglakad.

Kung pinahibirapan ka ng mga callos at ibig
mong gamutin silá yao'y magagawá mo sa dalawang
paraan: pagalingin silá sa mga ilang araw, o parati na.

Kung ibig mong pagalingin silá ng mga ilang
araw, muba ka ng isang kasangkapang pangputol, isang
sortaplumas at lalong magaling ay isang navaja kung
walá kang isang ginagawang talagá sa bagay na itó,
at puputlin mo nang tuyó ang mga susóng itaás ng

iyong callo. Huwág mo siláng babasán muna, ni huwág kang maliligò sapagka't sa ganito'y pinalala' bót mo ang mga bahaging may callo at hindi mo makikilala ang kaibhán nilá sa mga hindi gayón. Pagka putol mo ng mga iláng susón ay makakikita ka ng mga punto o tuldók na mapuputi na tinatawag na mga ngat at ang mga ito'y alisin mo ng isang kasangkapang may dulo.

Kung ang callo'y totoong matigas na hindi mo siya maputol na madali, palambutín mo siya nang kaunting tubig na malahiniña, aguarde o ibáng licor espirituoso.

Kung pagkatapos na maputol ang mga iláng susón, ay walá kang makita sa ilalim na anumang punto o tuldók na maputi ni maitim, ay huwág ka nang putol pa, sapagka't malalantad ka sa mga masamang mangyayari. Pagka ang kulay ay ang sa ugaling laman, itigil mo ang operación o ang pagputol. Pagkatapos na magawá ang sinabi, ilulubóg mo ang mga paá sa tubig na mainit isáng ikaapat na bahagi ng isang oras. Ang bahaging kinaroonan ng callo ay mamamagá, magiging maputi at masalis mo siya pagka mo inalís ang mga paá sa tubig.

Kung ibig mong gamutin ang mga callo nang parati na, ay magdalá ka ng mga zapatos na nakabuká sa pook na mayroon kang mga callo, samantalang nagagamót ka, at pagkatapos ay huwág ka nang magdalang muli kailán man ng mga makikipot. Bukód dito'y gagawá ka ng isang emplasto o tapal na gagamitan ng mga sumusunód na sangkáp: Pez isang onza, goma galvano disuelta en vinagre kalahating onza, sal amoníaco isang escrúpulo, isang dracma't

kalabati ng dinquilón. Paghali-haliin mong labat sa apoy, o ipagawâ mo siya sa isang boticario na gagawâ sa kaniya ng lalong magaling. Pagkayari ng emplastong ito, kukuhâ ka sa kaniya ng kaunti't ila. lagáy mo sa ibabaw ng iyong mga callo, at maasa-han mo na, na silá'y gagaling.

Mangyayari namang gumawâ ka ng ibang tapal na lalong manipis at lalong nababagay sa balat na malambót paris ng sa mga babae. At gagawin mo siya ng papaganito: Dalawang onza ng cera virgen, isa ng aceite de olivas. sal amoniaco, azufre at goma, isang dracma ng bawa't bagay: pagkayari ng emplasto o tapal ilalag sa ibabaw ng isang habing bago, huwag lalahiran kundi isang mukha lamang, at puputol ng isang munting piraso na pa-initin sa tuwing ilalapad mo sa iyó ang tapal.

Ang emplasto de vigo at ang de ranas ay magagamit naman.

Marami ang mga nagsigaling na mabuting-mabuti at nangaligtas sa isang gabing nagpahirap ng kaunti ang mga callong matatanda't nakababagabag, sa pagtatapal pagka mahihigâ ng isang pirasong dayap na sariva sa ibabaw ng bahagi at tinatalian ng isang venda. Mangyayari namang lipulin ng mga caustico, datapwâ't ang mga ito'y makapaggagawad ng mga massamang pangyayari.

Kung ibig mong maligtas sa mga kulugóng lumilitaw sa iyó sa mga kamáy o sa ibang bahagi ng iyong katawán, ay mangyayaring talian mo sila, putlin o sunugin.

Tatalian mo ng isang sinulid na entlang pinagkitán ang kulugóng mababa, at hihigpitán mo siya,

hanggang maliliis mo, sa ganitô'y matutuyô ang kulugô at katapusapusa'y mahuhulog.

Kung sila'y maliliit at di ka natatakot, sipitin mo sila o ipasipit ng mga tiyan at putlin mo sila sa punong-puno ng mga gunting na pumaputol na magaling.

Kung natatakot ka sa putol ng gunting, lehiran mo ang dulo ng kulugô ng isang pincel na binasa ng agua fuerte, o lalong magaling, muha ka ng isang biznaga o panglinis ng ngipin, ilabôg mo siya o subhan sa agua fuerte at pagkatapos na mapatulô mo ang unang palak ipasok mo ang dulo ng biznaga sa taluktok ng kulugô. Gawin mo ang operaciong ito ng makalawa sa maghapon at ang kulugô'y mahuhulog na bahagi ng mumunting piraso. Kung ang mga kamay mo'y punô ng mga kulugong malalaki't maliliit, buwag mong operahan kundt ang malalaki lamang, sapagka't ang maliliit ay mangahuhulog na mag-isa.

Marami ang gumagamot ng mga kulugô sa kinahihit sa kanila ng matagal na panahon, na eiyang ipinagpapalambot at ipinagpapaliit sa kanila hanggang sa katapusa'y pinuputol sila ng kanila ring mga ngipin.

Kung ayaw kang gumamit ng alin man sa mga ksilhimang sinabi sa itaas ay mayroon pang mga iba. Maha ka ng isang piraso ng algarroba verde at ikuskos mo siya sa mga kulugô. Gayon din ang magagawa mo sa mga dahon ng alcaparro. Ginagamot naman, sinasabi ng dakilang pediculistang si Laforest, ng mga dahon ng ciento en roma o yerba de San Juan, ng mga dahon ng verdolaga de Indiae, ng dakilang es-crofularia. Gayon din mangyayaring gamitin ang leche de higuerra at ang katás ng trifolium acetosum.

Kung ibig mong gamutin sila ng tapal gawin mo ang sumusunod:

Cera nueva, resina, aceite de manzanilla sa bawat bagay isang dracma, tacamaca dalawang dracma, oropimento isang dracma at lahat na iya'y gawin mong isang emplasto o tapal.

O kaya ng unturang ito:

Aceite de tartaro tatlong dracma, ungüento blanco alcanforado isang dracma, cal viva isang escrúpulo.

Ang pagkukuskos o paghilot at ang diin ay siyang sanhi kung kaya nagkakaroon ng mga labis na lamang matitigas at malipak sa mga talampakan ng mga paa. Ipaputol mo sila ng makalawa sa loob ng isang buwan sa bawat ikalating limang araw, sapagka't walang sakit na anuman. Huwag mong bubuksan ang mga marmunting namimintog na lumilitaw sa kalapit ng mga tinurang labis na laman lalong-lolo na kung taglamig.

Kung ibig mong maligtas sa mga juanetes (buto sa pundong daliring hinlalaki ng paa pagka nakausli) huwag kang magdalá ng mga zapatos na may maikli ni mataas na sakong. Kung sila'y malalambot pa, hilurin mo sila pagkagising ng laway na palad ng kamay hanggang sa walang matira sa kaniya kahit isang patak, na gagawin ng mga ilang araw nang walang pagitan. Saka maglalagay ka pagbiga nang isang munting supot ng sal amoniaco, na binasa ng agua rosada at alisin mo siya sa umaga.

Makapagtatapal ka naman ng isang emplasto ng apdo ng baboy kaya kukuha ng isang pantog nang apdo ng baboy, isasabit mo siya sa chimenes na lumilit sa init ng apoy hanggang sa kalahati; saka

kukula ka ng kaeinglaki ng isang gisante, ilalatag mo siya sa ibabaw ng isang munting piraso nang quanteng lumà at itatapal mo siya sa ibabaw nang juanete at aalisin mo siya bawa't dalawang puót apat na oras.

Kung ang juanete'y matigas kinakailangang putlin siya at saká tapalan sa ibabaw ng mga cataplasma ng harina na de lino o mga emplastong pangtunaw.

Kung ayaw kang magkaroon ng mga alipunga ilagan mo ang biglaang paglipat sa init mula sa malamig at sa malamig mula sa init; magtakip ka nang lena sa mga kamáy at mga paá bago dumating ang taglamig, at kuskusin mo ang mga kamáy mo nang nieve sa tuwing may nahuhulog.

Kung ikaw'y mayroon ng mga alipunga at ibig mong mong maligtas sa kanilang pangbabagabag, muba ka ng cloruro de cal at haluan mo siya ng tubig, isang dracma, sa bawa't isang libra, at hugasan mo ang mga kamáy mo ng tubig na itó. Gayón din ang mangyayaring gawin mo kung ang mga ysó'y may sugat na. Mabubuti rin naman ang mga aguas aromáticas at ang asó ng darák,

Kung ibig mong maligtas sa mga tungá, pagnakita mong napapasok sa laman ang kukó, ilulubóg mo ang mga paá sa tubig na malahiningá ng kahit kataang mga paá sa anggáng sa ang kukó'y lumambót. Saká siya'y kakayasin mo ng isang salamin hanggang sa siya'y mapanipis mong magaling, pagkagawa nitó'y babakbakin mo siya sa mga tagiliran at susuutan mo sa ilalim sa pagitan ng kukó ng laman ng mga hilas na tuyó, at pagkatapos paliliguan mong lahat nang alak na mainit.

SALAYSAY NA IKALABING DALAWA

Mga kalihiman upang papanatilihin sa mabuting kalagayan ang mga buhók at tinain silá; gayon din ang mga kilay at mga patilya

Maraming mga sanhi ang ikinabuhulog ng mga buhók, sa makatwid: ang masamang pag-aalaga, ang paggihina, ang pagkalantad sa hangin at sa araw, ang mga pag-iisip, ang malabis na pag-inom ng café, ang mga lugod sa gawang mahalay, ang mga damdaming malulungkot, ang mga pagpupuyat na matatagal, ang mga sakit ng ulo: ang mga sakit na mahahaba, ang escorbuto at ang mal veréneo o sífilis sakit na nanggagaling sa pakikiapd sa maruming babae.

Kung masama ang pag-aalaga mo sa buhók, na tinutulutan mong magulo pagka mahahaba, at magkagulo-gulo't magkatali tali sa mga pagalawgalaw ng ulo sa loob ng mga oras ng iyong pagtulog, ay di lamang mangapapatid at sa ganito'y lalong iikli at lalong dadalang, kundi mangabubunot sa iyó ang kanilang mga ugat at sa katapusá'y magiging calvo ka. Huwag mong pabayaan ang pagsupil sa kanilá, sila'y

mabababà, ng panyô, venda o gorro sa pagtulog, paghigà mo; at pagsusuklay mo'y buwág mong gawin itó nang magasó, sakitin mong kalagin taglay ang pagtitis at pag-iingat ang mga buból na nagkaroon marahil. Gawin mo ang labát na itó at asahan mo na huwág lamang magkaroon ng ibáng kadahilanang makapagpahulog sa mga buhók, ay aariin mo silang lalong matitibay kay Samson.

Kung ang kahinaan ang siyang dahil ng pagkahulog ng iyong mga buhók, ay pagsasakitan mo hindi lamang ang kumain kang magaling at paris nang nararapat, kundi naman nararapat na magtapal ka sa ulo ng linsong binasá ng aguardiente, ng tubig at ron, o ng tubig ng vino quinado, gayong mabuti rin naman ang gumawá ka ng mga paghuhugas ng mga aguas aromáticas na may katapangan ng kaunti. Kung itó'y hindi sapat, ay ipasasatsat mo ng madalás ang iyong ulo, ulitin ang operación o gawáng itó rin, hanggang sa makita mo na ang mga bagong buhók ay lumalabás na masisinsin. Dalawáng kalamangan ang makakamtan mo sa ganitó: sa pagsatsat mo sa ulo'y pinuputol mo isang buntóng mga buhók na maliliit na noóng una'y hindi tumutubò sa kaku-langan ng panggising, na sa pagka't madalás ay pinuputol, nagkakaroon ng karagdagan at katawán at natutulad sa mga ibá: saká palibhasa ang mga mabababà'y nagiging lalong maiikli ay lalong tumatanggap ng karagdagan at kayá nagiging lalong matitibay, bukod dito, sapagka't sa kanilang kaiklián ay di mababatak saan mang dako, nangalalagáy na lalong tirik at nag-ugát nang lalò. Kung kailan ka mag-sasatsat ng ulo'y pangasiwaan mong palitan ang

pagkaalis ng mga buhók ng isang peluca, sapagka't bukod sa ilalayô ka sa kapaangitan, ay pipigilin na magkaroon ka ng mga pamamaga sa mga mata, mga tainga at mga jaqueta.

Kung ikaw'y naglalakad na lubha sa hanginan at lalong lalo na sa araw ng walang takip sa ulo, ang mga buhók mo'y matutuyô at ang kanilang pagkatuyô'y magiging sapat upang mangahulog. Kaya ilagan mo ang paggawa ng sinabi, lumakad kang may takip, at kung sila'y nangatuyô o talagang tuyô, labiran mo sila ng mga pomada o ng mga grasa (linab) paris nang sa inabán, ng sa oso, nang utak sa butô ng bakang kapón, o ng mga langis na di mababangô, ng aceite de almendras dulces, halimbawa, sakiting maging malinis at bagong kayayari, sapagka't kung siya'y maanta ay makasasama sa iyó: gayón din ang sinasabi ko tungkol sa mga grasa.

Kung namamalas mo na ang mga buhók mo'y nahuhulog o nalulugon samantalang bumibigáy ka sa mga gawaing nauukol sa pag-iisip lalo na sa gabí, isakatataman mo sila agád o tumigil ka sa isang tadhanang panahón sa paggawa tungkol sa kanila, hanggang sa kung gawin ang mga kagamutang kailangan ay napatibay mo ang buhók, na makakamtan mo sa pagtatsát ng ulo at sa pagtigil ng paggawa nang marami tungkol sa kaluluwá, o sa paglalamay sa gabí.

Kung ang pagkahulog ng iyong mga buhók ay kasabay ng kalabisan sa café o sa mga babae, ay huwág kang mag-alangan munti man na ang dahil ng iyong pagkapanot ay ang mga kalabisang itó, at ang lalong mabuting gamót upang patibayin ang

iyong mga buhók ay ang magsatsat ka, at sumakamtaman sa paggamit ng mga bagay na yaón.

Kung sa pagkatapos ng isang sakit na matagal ay ikaw'y calvo o panót, satsatin mo ang ulo nang malimit, patibayin mo ang balát ng mga paghubugas ng mga aguas aromáticas, o magtapal ka ng mga linsong binasá ng mga tubig na itó, at tutubuan ka ng mga buhók sapagka't karaniwan ang panghihiná'y siyang dahil ng pagkahulog nilá, o kayá ang masamáng pag-aalagang ginawá sa buhók sa loob ng panahón ng pagkakasakit. Ang mga babae'y siyang lalong dapat gumanáp ng sinabi kay sa mga lalaki, sapagka't sa kanilá naguguló ng lalong madali at lalò pa ang kanilang mga buhók kay sa mga itó: kayá lubháng masamá ang gumagawá pagka may sakit o nangánák, sa pag-ayaw na hipuin ang kanilang buhók, iyan ang dahilan na ipinagiging calvo ng marami.

Kung ang jaqueca, ang escorbuto o ang mai venereo, ang dahil ng pagkahulog ng iyong mga buhók, kahit mababagay sa iyó ang sila'y satsatin, paris ng sa mga pangyayaring sinabi sa itaás, ay walá kang makakamtang anomang mabuti, kundi mo sasakiting salakayin ang mga sakit na ang pinakatanda nila'y ang sinabing pagkahulog o pagkalugon. Samantalang di ka gumagalíng sa mga sakit na itó, ang mga buhók mo'y mahuhulog at madalíng-madali.

Walang kabuluhan ang gumawá ka ng anomang paraan, kung ikaw'y matanda na, o kung nacalvo ka ng makaitló, maging dahil sa mga sakit, maging dahil sa mga kagustan.

Kung ang mga dandaming malalungkot ay siyang dahil ng pagkawala ng iyong buhók, ay walang kabuluhan na ihatol ko sa iyó ang dapat mong gawin. Mga sayaw, mga pagpapasyal at mga paglibang ang siyang kagamutan.

Halos lahat ng mga kadahilauang nakita natin makapagpapahulog ng mga buhók, ay may kabagsikan tungkol sa kulay, anopa't ang táong madaig nila'y hindi nagliliwag na magkaroon ng ulong may kulay gris at pagkatapos ay lubós na mauban.

Kaya ilagan mo ang masamang paggamit sa mga babae at ang mal venereo, sapagka't sa kulay ng buhók at ng balbas ay mayroong kabagsikang hindi karaniwan: ilagan mo naman ang mga pagpupuyát o paglalamay na mahaba, ang mga gawaing nauukol sa pag-iisip at lalong lalo na ang mga malalaking sukal ng loob, sapagka't ang historia ay punó ng mga tao na dahil sa pagbabata ng isang matinding takot, ay nangag-iba sa loob ng isang gabi ng kulay sa kaniyang mga buhók, anopa't naging mauban sa bahagi o sa lahat.

Huwag mong bubunutin ang mga buhók mo, paris ng ginagawa ng marami, maging sadya, maging sa pagkaliugát, sapagka't ito'y nakapagpapadala nang malaki ng pagiging uban ng mga natitirá.

Ilagan mo na pukpukin ka sa ulo at punitin ang iyong balát na nakatakíp sa kaniya, sapagka't bihirá na ang mga buhók na nakakatugón ng mga piklat ay hindi magiging uban.

Isang purganteng matindi'y makapagpapauban sa iyó sa kaunting panahón: kaya sumakatamtaman ka sa paggamit ng gamót na itó.

Kung nakikita mo na ang mga bubók mo'y nagiging uban at ibig mong panatilihin ang kanilang dating kulay, gawin mo ang sumusunód: Kung sila'y maiitim hugasan mo silá ng tubig ng mga dahon ng cipres na ilinutò sa sukà, o kaya'y hugasan mo ang iyong ulo ng tubig na pinagtunawan mo na kaunting tawas. Pagkagawâ nitó takbán mo ang iyóng mga bubók ng isang pastang binubuô ng sumusunód: Muba ka ng isang libra't kalahati ng apog na sinubhán o pinatáy ng makalawá, kalahating libra nang litargiriong pinulbós at isang pinaglagaan ng malapit sa dalawáng libra ng mga dahon ng salvía; pababayaán mo sa ibabaw ng iyong bubók ang pastang itó sa loob ng apat o limáng oras, at pagkatapos huhugasan mo ang iyong ulo ng tubig ng darák.

Mangyayaring gawin mo namán ang sumusunód: muba ka ng vitriolo, agallas at mga balát ng mga nueces verdes dalawáng onza ng bawát bagay, at paghaluin mo silá at ilapat mo sa iyó paris nang pastang sinabi sa itaás; at ipinagbibilin na dapat mong gawin ang ikalawáng pasta ng tubig na karaniwan o ng isang pinaglagaan ng agallas o ng mga balát nang nueces.

Kaunting piedra infernal na tinunaw sa tubig ay nakatitina namán sa kaniya ng isang itim na lubháng mataás. Datapwát kinakailangang hugasan mo ang iyong ulo pagkatapos ng lahat ng tubig na malamig, o lalong magaling ng tubig ng malvavisco, sapagka't madalás ay nakapagpapainit ang mga sinabing pastas ng kaunti sa balát ng ulo at nakapagpapabuni ng baligtád, na kung mangyayari'y pabayaán mo na ang mga pastas o itigil ang paggamit sa kanilá.

Ang sinabi namin tungkol sa bubók ay maiyagpang naman sa mga kilay, at sa balbás.

Kung mayroon kang bubók na malamibót at nagiging uban, ay maghuhugas ka ng ulo ng pinaglagaan ng mga bulaklak ng cardomomo, ng escardia, ng cantueso, ng mga pinaglagarian ng box o ng agracejo.

Gawin mo ang operación itó ng sunód sunód na mga araw at magkakamit ka ng mabuting wakas.

Kung sa lugar ng mga pastas ibig mong gumamit ng mga pomadas, muha ka ng grasa ng oso, utak sa butó ng bakang kapón, pagkit na bago at mga pulbós ng garing, at gumawâ ka ng isang pomada.

SALAYSAY NA IKALABING TATLO

Mga kalihiman upang hulaan ang panahon

MGA PALATARDAAN NG MGA PANAHON

Sa isang otoñong halumigmig, at isang taginaw na anayad ay sumusunod na karaniwan sa isang primaverang malamig at tuyô na nagpapaliwanag na lubha sa pagpapatubô sa mga halaman. Kung ang tag-araw ay lubhang maulan, dapat asabang isang taginaw na mahigpit; sapagka't ang malabis na pag-singaw na nangyari sa tag-araw ay nakapagbawas sa lupa ng malaking init. Ang mga tag-araw na halumigmig ay nagpapabunga ng maraming binhi sa mga espinos, cambroneras at ibang mga balamang kaparis, na dito'y nanggagaling ang akala ng bayan na ang kanilang kalusugá'y nagbabalita ng isang taginaw na maigting. Pagka humihip ang hangin ng sudoeste, sa loob ng tag-araw o ng otoño, at kasabay na lubhang malamig, tungkol sa panahon, ang init ng atmósfera at bumababa ng malaki ang barómetro, ay dapat asabang uulan ng marami.

MGA PALATANDAN NG BAROMETRO

Kung gayóng tabimik ang panahó'y humahanda sa pag-ulán, ang mercurio'y bumababá; pagka maglilíwanag at huhusay ang panahón, ay umaakyat. Pagka bumababá ang mercurio sa gitná ng mga init, ay nagbabalita ng bagyó; kung napaiitaás sa taginaw, ay tanda ng lamig; datapwá, kung bumababá sa loob ng taglamig, ay tanda ng pagkatunaw ng namumuo; kung nagpapatuloy ng pagtaás dahil sa lamig itó'y nagbabalita ng nieve: kung ang isang sigwá'y may kasamang isang matuling pagbabá ng barómetro, ay hindi mangyayaring tumagál nang mahabá: gayón din ang dapat sabihin tungkól sa mabuting panahóng may kasamang isang madalíng pagtaás; kung napaiitaás ang barómetro sa loob ng masawang panahón at nagpapatuloy na kasama nitó sa loob ng dalawá o tatlong araw, ay dapat asahang isang mabuting panahóng mahaká; datapwá't kung sa gitná ng isang mabuting panahón ay bumababá ng sapat ang mercurio, at nagpapatuloy ng pagbabá ng dalawá o tatlong araw, itó'y nagpapakilala na magkakaroon ng maraming ulán at marabil malalakás na hangin. Karaniwan ang barómetro'y nananatiling lubhang mahabá sa mga taóng maulán at mga estaciones na halumigmig at lubhang mataás sa mga taóng tuyó at mga estaciones na gayón din. Lumalagáy na

lalong matsás sa taginaw kay sa tag-araw, ang kani-
lang mga pagbabago'y nasa paglipat magmula sa isang
estación tuyó hanggang sa isang halumigmig, at
ang mga pagbabagong ito'y lalo pang malalaki hang-
gang lalong masigwá'y ang sinabing estación, o lalong
nalalantad sa mga bagyó.

MGA PALATANDAAN NG BUWAN

Maraming pagmamalas at mga balak na lubhang
tama ang nagpapakilala na ang pagka marabil nang
pagbabago ng panahon ay: tungkól sa bagong buwan
parang 6 sa 1, tungkól sa kabilugan ng buwan parang
5 sa 1 at tungkól sa natutukoy sa una at huling
ikapat ng buwan paris ng 2, $1/22$ sa 1.

MGA PALATANDAANG NAGBABALITA NG MGA HANGIN

Pagka lumalabas ang araw na maputla at pagka-
tapos ay namamalagiing mapula, pagka ang kaniyang
binilag-bilog ay lubhang malaki, pagka sumiket ang
araw at nakikitang mapulang mapula ang langit sa
dakong norte, pagka tinataglay rin ng tinurang astro
ang kaniyang kulay na parang dugó, pagka sumipót
na maputla at naliligid ng maraming mabibilog na
madilim o ng mga guhit na mapupula, pagka nag-
habarap ng isang pagmumukhang malukóng o guwang;
ay mapagtibay mo na, sa bibihip ang hangin.

Pagka anaki'y lubhang malaki ang buwan, o may isang kulay na namumulá-mulá, o naliligiran ng isang mabilog na maliwanag at may kulay nang rosa, o may matutulis at nangingitim-ngitim ang kaniyang mga sungay, ay nagpapakilalang bibip ang hangin.

Pagka tumatakbóng matulin ang mga ulap, pagka napakikitang madali sa sur o sa kalunuran, pagka sila'y mapupulá, lalong lalò na sa umaga, ay mga tanda ng hangin. Isang unós na bigla pagkatapos ng isang malakis na hangin, ay isang tandang tunay na matatapos na ang bagyó, dito nagbuhat ang karaniwang sabi na "muntíng ulán ay dumadaig sa malaking hangin." Mangyayaring ariin namang parang mga tandang tunay na matatapos na ang isang malaking hangin, ang mga ulang may kahalóng bagyó.

Mangyayaring ariin namang parang mga tandang tunay ng hangin, ang mga sumusunód na kinuha sa mga hayop. Pagka ang mga ibong tumatahan sa tubig ay nagkakatipon sa mga tabi ng mga lawa, ilog, dagat, mga bukál at mუმunting saluysoy, na nagkakatuwa't naglilibáng sa kanilá lalong lalò na sa umaga; pagka ang mga ánales (mga ibong parang baliuis) ay nagsisilipád ng lubhang mataás at kawan-kawan, patungo sa dakong silanganan; pagka ang mga zarcelas ay lubhang nagkakaguló't nagsisigawan, pagka naggagalawan sa hangin ang mga uwák o nangaglalaruan sa mga tabi ng tubig. Datapwa't pagka bumabalik sa dagat ang mga alciones, luma-labás sa kanilang mga butas ang mga topos, at nangagkakantá ang mga gorriones at mga ibang mუმunting ibon, ay tanda na ang hangin ay titigil.

MGA TANDANG NAGBABALITA NG ULAN
AT MABUTING PANAHON

Kung humihikap ang sapát na hangin, gayong maualap, ay dapat sundán ng ulán: ang mga ulap ay mga tanda naman ng ulán pagka nagbubuntón at nahahawig sa mga batóng malalakít matataas at sa mga bundók na nagkakapatong-patong at pagka nagbabagong malimit ng tinutungo. Kung sila'y maiitim at nanggagaling sa silangan ay nagbabalitong ulán, sa gabí; kung nanggagaling sa kalunuran ay dapat umulán sa ibang araw; kung humahawig sa mga abedijas de lana, ulán sa dalawá o tatlong araw pagkatapos; kung nagkakatipon sa dakong sudoeste magmulá sa labíng dalawá hanggang sa dalawá ng hapon, ito'y nagpapakilala ng isang malaking sigwá ng hangin at ulán sa gabí ring yaón.

Pagka umulán ng marami sa isang poók na malapit sa bayang tinatahanán, ay nagkakaroon ng maraming mga susón ng mga ulap, bukod tangi sa tag-araw; dapat katakutan nga sa pangyayaring itó ang ulán, kahit maikli ang kaniyang tagál, at lalong madalas siyang tinatawag na uláng bagyó. Kung bagaman tatakban ng mga ulap ang langit sa umaga at ang hangin ay tahimik gayón may nanasok sa mga tinurang ulap ang mga sinag ng araw, ang ulán ay magtatagál ng kaunti lamang; sapagka't ang init na sa kasalukuya'y nagpapahilab sa hanging nasa itaas, ay nagpapalamán sa kaniyá ng lalong halumigmig at sa gayo'y pinahuhusay ang panahón. Datapwá't kung sa atmósfera'y may maraming mga susón

susong mga ulap at naghabari ang mga hangin
halunungin. ang ulá'y magtatagal nang kaunti. Ga-
yón din ang mangyayari bagaman pabugso-bugso,
kung ang sinasabing mga ulap ay gumagalaw ng
mga katulinang iba't iba, anopa't nag-iwan ng mga
pagitan pagdaraan ng isa sa ibabaw ng isa.

Pagka sa paglubóg ng araw ay sumisipót na may
kulay gintò ang mga ulap, o nagwawaring mapaparam;
pagka anaki'y bumababa ang mga ilang mumunting
ulap, o lumalakad ng pasalubóng sa hangin; pagka
ang mga ito'y mapuputi at ang langit ay natatakban
ng mga mumunting ulap, na mapuputi, gayong ang
araw'y naa ibabaw ng horizonte, ay dapat aring
parang mga tanda ng mabuting panahón. Napagmala
na ang langit na natatakban ng mga mumunting
ulap na mapuputi, bagaman nagpapahayag nang
magandang panahón tungkol sa araw na iya'y napa-
kikita, gayón ma'y sinusundán ng lalong madalas
ng ulán sa ikalawa o ikatlong araw pagkatapos. Kung
nagpapasimula ang ulán ng isa o dalawang araw bago
lumabas ang araw, ay dapat sahang mabuting pana-
hón sa malapit sa iká labing isa ng umaga, datapwa't
kung umulan ng isa o dalawang oras pagkatapos na
lumabas na, ay nagpapatuloy ng pag-ulan halos sa
tuwi-tuwi na sa buong maghapon at sa gabí lamang
tumitigil. Pagka naggagaling sa araw ang ulang
may kasamang malaking hangin sa loob ng dalawa
o tatlong oras, at bagaman tumitigil pagkatapos ang
hangin itó ay nagpapatuloy pa ang ulán, ay mag-
tatagal ga itó ng mga labing dalawang oras, at
pagkaraan ng mga ito'y titigil.

Ang anyô o lagáy ng mga katawán sa langit ay nangyayaring magpakilala ng panahón nang may katotohanan: kaya dapat asahan ang ulán pagka ang araw'y madilím at parang ligô ng tubig, pagka lumalabás na mapulá at may mga bigkis na maiitim na kahalo ng kaniyang mga sinag, o lumalagáy na nangingitim; pagka siya'y nakikitang nalalagáy sa ilalim ng isang ulap na masinsin at pagka napakikitang naliligiran ng isang langit na mapulá sa sila-nganan. Ang mga uláng bigla kailan ma'y di tumatagál ng mahaba; datapwat pagka natitigib unti-unti ang langit at nagdidilím ng buayad ang araw, ang buwán, o ang mga bituin, karaniwa'y madalas na umulán sa loob ng anim na oras.

Ang pagmumukha ng araw ay nagpapakilala ng mabuting panahón pagka lumalabás na mahiwanag ang tinurang astro at gayón din lumalagáy naman ang langit sa gabí, pagka napatutungo sa dakong kalunuran ang mga ulap na sa kaniya'y lumiligid o pagka naliligiran, ng isang mabilog na lumagáy lamang na hiwaláy itó ng magkapis sa lahat ng mga tabi; sa sinabing pangyayari'y dapat asahan ang isang panatóng laging mabuti; sa katapusán pagka lumalabóg ang araw sa gitná ng mga ulap na mapupulá, ay isang tanda rin naman ng mabuting panahón, diyan nanggagaling ang karaniwang sabi na "hapon mapulá at abuhing umaga sa ulán at bagyo'y nana-nagót na talagá."

Ang pamumutla ng bilog ng buwán ay nagpapakilala ng ulán: gayón din ang nangyayari pagka eutsál ang mga dulo ng kaniyang papalaki doon sa araw rin ng kaniyang pagsipót, o dalawang araw

pagkatapos ng pagbabago ng buwan: sa tinurang pangyayari ay tanda ng ulan tungkol sa unang ikapat, nguni tanda ng mabuting panahon sa natatungkol sa mga ibang tatlo. Isang mabilog sa paligid ng buwan, kung may kasamang hangin ng sur, ay nagpapakilala ng ulan sa sumusunod na araw. Pagka humihibip ang hangin ng sur at hindi nakikita ang buwan, hanggang sa ikapat na gabi, ay dapat umulan ng marami sa buwang yaon. Ang kabilugan ng buwan sa Abril at Agosto, paris naman ng bagong buwan nitong huling buwan halos sa tuwi-tuwi na'y may dalang mga ulan.

Minamadáng parang mga tanda ng mabuting panahon ang mga dungie o manea ng buwan, pagka sila'y nakikitang magaling, at ang maliwanag na mabilog na lumiligid kung minsan sa kabilugan nang buwan. Kung lumalagáy na lubhang matulis ang dulo ng kaniyang mga sungay, sa ikapat na araw'y magpapatuloy ang mabuting panahon hanggang sa kabilugan ng buwan: kung lumalagáy na lubhang maningning ang kaniyang bilog tatlong araw pagkatapos ng pagbabago ng buwan at bago siya maging puno, ay isang lagiing tanda ng mabuting panahon. Sa bawat buwang bago o puno, madalas ay umuulan ng kaunti at pagkatapos ay humuhusay ang panahon.

Ang mga bituin ay nagpapakita naman ng mga tadhanang tanda; pagka sila'y sumisipót na parang makapal at mapuputla, hindi makita ang kanilang ningning, o naliligiran ng isang mabilog, ay tanda ng ulan. Sa tag-araw kung humihibip ang hangang galing sa linalabasán ng araw at sumisipót ang mga bituing lalona malalaki kay sa ugali, ay dapat mag-

karoon ng isang biglaang ulan. Pagka napakikita ang mga bituin ng lubhang marami, lubhang maniningning at makikinang, ay tanda ng mabuting panahon sa tag-araw at ng lamig sa taginaw.

Ang anagálida silvestre, ang *caléndula pluvialis* at mga ibang maraming tanim ay nagtitikom nang kanilang mga bulaklak pag malapit nang umulan, kaya ang tawag ng mga ilan sa nasa ay barómero nang dukhá.

Mayroon pang mga ibang maraming tanda ng ulan o lalong magaling ng malaking halumigmig, paris ng pamamaga ng mga kahoy, o magkaroon ng mga mumunting patak na lubhang maliliit sa ibabaw ng mga bató at ng bakal, na anakí'y nagpapawis, nakikita naman pagka gayón na mapapatid ang mga cuerdas ng mga instrumentos ng música, lumuluwág ang mga telas ng mga cuadros. bumuhulas ang asin, lumalabò't nagpupusali ang mga estanque, at may nakikita pang isang mabilog na tangi sa paligid ng mga ilaw.

Nagpapakilala naman ang mga hayop ng isang malapit sa ulan: halimbawa ang mga ibong tumatahan sa tubig, paris ng mga filócrócoras, ng mga paviotas, at iba pa, ay iniwan ang dagat upang pumaron sa lupa; ang mga ibon sa lupa, tangi pa ang mga gansa at ang mga pato'y lumalagáy sa tubig, nangag-gagalaw na lubhá sa kaniya at bumibigáy nang malalakas na sigaw; ang mga uwák at mga cornejas ay nangagpipisan at nangawawalá pagkatapos nang matulin; ang mga urracas at ang mga grajos ay nagkakawan-kawan at bumibigáy ng matitinding singaw, ang mga garzas at mga pernoóteros ay lumi-

lipad nang mababa; ang mga langáy-langayan ay sumasagi sa ibabaw ng mga tubig; ang lahat na bagáy-bagay na mga mumunting ibon ay pinababayaan ang pagkain at napasa sa kanilang mga pugad: ang mga inabán ay hindi umaalis sa kanilang mga kulungan, ni ang mga pichones o mga inakáy ng kalapati sa kanilang mga bahay-kalapati; ang mga ibong nasa jaula'y naggugumon sa buhangin at ipinapagpág ang mga pakpak; ang mga alondras at ang mga gorriones ay nangag-aawit ng masang-maaga. Ang mga asno'y nageisiungál ng lalò kay sa ugali, ang mga baka'y nangagbubukás ng mga ilóng, tumitingín sa dako ng sur, lumalagáy at nangagbihimod; ang mga kabayo'y humuhuni ng marabás at nagtatatadyák; ang mga pusá'y naglilinis ng mukhá't ng mga tainga; ang mga aso'y nagkukudkód ng lupa ng masigasig at may neriringig na maraming ingay sa kaniyang tiyan; ang mga dagang babai't lalong matahimik kay sa ugali, at iba pa. Ang mga palaká't kakak ay nagkakan-tahan sa mga sapá o ludlód ang mga bulati'y luma-labás sa lupa ng masaganá; ang mga gagambá'y nangahuhulog magmulá sa mga hinabi nilá, ang mga langaw ay mga lalong mabibigát at nakamumuhí; ang mga pukyutan ay bumabalik na madali sa kinaduroonan ng kanilang bahay at ang mga langgam sa kanilang mga tambubong; ang mga lamók ay humuhuni ng lalò kay sa ugali. Sa tuwi nang mamamalamo mo ang mga tandang itó ay maaalaman mo na ang isang malapit na ulán ng walang takot na magkamali.

Datapwá't pagka ang mga lamók ay humaharáp nang masang-maaga, ng malaking bilang at naggalawau at naglalaró sa hangin, pinasisigla silá ng

mga bangaw; o pagka nakikita sa habi't sa ibabaw ng mga tanim ang mga gagamba, ay isang tandang maliwanag ng mabuting panahon. Gayon din minamaedang parang tunay na pagka magbabago ang panahon ay nagbabata ng malaking lalo ang mga tumatanggap ng mga su sugat, at iba pa, at namalas naman na ang mga sinabing sakit ay bumibigat naman pagkakaroon ng isang biglang pagbaba ng barometro.

MGA TANDANG NAGPAPAKILALA NG LAMIG AT
PAMUMUO NG MGA TUNAW

Mayroong maraming kalihimán upang makilala kung magkakaroon ng lamig at mga pamumuo ng mga tunaw, para ng pangunang pagsipót ng mga ibong parang baliwís, itik at mga ibang ibong palipadlipad, ang pagkakatatipon ng mga mumunting ibon ng kawan-kawan, ang kaningningan ng bilog ng buwan at ang anyong matulis ang dulo ng kaniyang mga sungay pagkatapos ng isang pagbabago ng sinabing astro kung humihihip ang hangin norte o ng silangan pagkatapos ng pagbabago ng buwan, kung lubhang nagniningning sa mga bituin ang langit, kung napailalang ang mga ilang mumunting ulap sa dakong norte, kung nabuhulog na fino ang nieve semantalang nangagkakatatipon ang mga ulap na may anyong mga malalaking bató. Napagmalas na ang mga lamig sa otoño'y lagíng einusundan ng mga ulan.

MGA TANDANG NAGPAPAKILALA NANG
PAGCATUNAW NG NAMUMUO

Ang mga ito'y ang pagkahulog ng nieve nang malalakíng lapáng samantalang bumihibip ang hangin ng sur, ang mga ngalítngít at mga tunóg na naringíng sa hieló, kung anakí'y ligó ng tubig ang araw at mga salsál ang mga sungay ng buwan: kung bumabalík ang hangin sa dako ng sur o kung lubhang nagbabago. Nakikita ngá na ang mga tandang itó, karaniwa'y yaón ding nagpapakilala ng halumigmig. Gayón din namalas na gayóng malalamig at manieve ang Octubre't Noviembre, madalás ay malamlám at mahinahon ang Enero't Febrero.

MGA TANDA NG CATUYUAN

Pag mabuti ang panahón sa buóng sanglinggó, kung sa buóng panahón niya'y hindi tumitigil nang paghibip ang hangin magmulá sa sur, karaniwa'y sumusunód ang isang malakíng katuyuan. Pagka ang buwán ng Febrero'y maulán nangyayari ang gayón din sa primavera't sa tag-araw; datapwá't kung sa pabalík ay mahinahon ay dapat asahan ang malakíng katuyuan sa mga tinurang estaciones.

MGA TANDA NG GRANIZO'T NIEVE

Ang nieve't ang granizo'y mayroon namang kanilang mga tandang tunay. Ang mga ulap na may isang kulay na maputing naninilaw na lumalakad ng bayad, kahit na ang hangin ay malakas, ay isang tandang tunay granizo. Kung bago lumabas ang araw ay nakikitang maputla ang langit sa dakong silangan at napipinta sa ibabaw ng mga ibang ulap ang mga sinag ng araw na paalon-alon, ay dapat katakutan sa lagay na ito ang malalaking kaguluhan ng hangin may kasamang granizo. Ang mga ulap na mapuputi ay mga tanda ng granizo sa tag-araw at ng nieve sa taginaw, lalong lalo na kung mabihag ng kaunti ang hangin. Sa primavera at sa taginaw, pagka nagdadulot ang mga ulap ng isang kulay na maputing nangangazul-ngazul at nangabubuhaghag ng malaki ay dapat katakutan ang granicillo, na di ibang bagay kundi isang ulap na mahabà't masinela na namuò.

MGA TANDA NG BAGYO'T MGA CULOG

Pagka mainit ang panahon, at nagbibitak ang lupa, ay isang laging tanda na lumalapit ang bagyo: sa tag-araw pagka humihibip ang hangin ng sur sa loob ng dalawà o tatlong araw, nakataas ang termómetro at bumubuò ang mga ulap ng mga buntong mapuputi na may hugis ng mga bundók na nagkakapatong patong at may kasamang mga ulap na maiitim sa ilalim ay dapat asahan ang ulán o ang kulog,

kung napakikita sa dalawang tagiliran ang mga ganitong ulap, ay kinakailangang mag-ingat sapagka't babagyó. Napagmalas na ang hangin ng sur ay siyang lolong humahakot ng mga bagyó, samantala na ang hangin nanggagaling sa silangan ay bahagyang magdalá ng bagyó.

Pag nakita mo ang mga ulap ng bagyó na lubhang malapit sa lupa ay dapat mong katakutan ang mahuligan ka ng lintik, lalong lalo na kung may mga bahay na lubhang matataas na ang kanilang mga dulo o mga taluktók ay humahalina ng mga yaón. Kung ang tunóg ng mga kulóg ay bingi at parang inuulit ng maraming alingaw-ngaw, ay huwág kang matakot sa mga panira ng lintik, sapagka't ito'y nagpapakilala na ang bagyó o pagkukulóg ay hindi malapit. Bilangin mo ang mga minutos na itinatagál bago maringig ang kulóg mula sa pagkakita nang kidlát, at hanggang lalong nagtatagál ay nasa lalong malayo ang kulóg. Bawa't apat na tibók ng iyong padaluyan ng galang galangan ay nagpapakilalang malayo ng isang ikapat ng isang oras.

Kung ang kulóg ay tuyó at sumusunód agad sa lintik, ang sigwá'y nasa ibabaw ng iyong noo at nasa malaking panganib kang tamaan ng lintik, lalong lalo na kung tumatabán ka sa mga pook na mataas. Kayá huwág kang lalagáy sa mga kampanario ni sa mga torre pagka kumukulóg. Gayón din huwág kang sisilong sa ilalim ng isang punò ng kahoy na natatayóng mag-isá sa isang parang, sapagka't humahalinaang lubhá ng mga lintik. Kung walá kang parararaya ay magbalot ka ng lana, matakíp ka ng mga colchones, halimbawa, at ang lintik ay hindi dadaliti sa iyo.

Kung makaringig ka ng isang ingay na para ng sa mga batóng nagkakaumpukan doon sa mga ulap, sakitin mong magtagòng madaling-madali sa ilalim ng isang bubungáng matibay, sapagka't tanda na mahubulog ang isang granizong makapál o batóng malaking makamamatáy sa iyó kung mahagip ka sa iláng.

Sa tuwing mariringig mong nagkukukulóg at nasa lubháng malapit ay maaasahan mo na ang isang malakás na ulán, datapwâ't hindi magtatagál nang maraming panahón.

Salaysay na ikalabing-apat

Mga kalihiman tungkol sa mga sari saring bagay na
walà sa mga ibang limbag

KALIHIMAN UPANG PARISAN ANG LINTIC

Pumili ka ng isang silid na munti, madilim at nasasarhang magaling anopa't ang hangin ay huwag masok sa kaniya saan mang bahagi. Maglagáy ka sa gitna ng isang palangganang may lamáng espíritu de vino na may kasamang kaunting alcanfor, na paku-kulûin mo hanggang sa walang matirang anoman sa palanggana. Pagka gawa nitó, magpapasok ka nang isang kandilang may ilaw, bahagyang papasok sa silid, ay mangyayaring bigla ang isang lintik na di makasasakit maging sa nanasok maging sa mga nanunood.

ISANG KALIHIMAN TAAN SA GAYON DIN

Magsisilid ka sa isang matraz o vasing ginagamit sa mga botica na may katamtamang luwang, na putlan ng liig, nang tatlong onza ng mabuting espiritu de vitriolo at siyam na onza ng tubig na karaniwan; painitin mo siya ng kaunti, lagyan mo samantala at may mga pagitan ng isang onza, o isang onza't kalahati ng mga pinagkikilan ng bakal, at makikita mong kumukulot linalabasán ng mga singaw na mapuputi. Magharap ka ng isang ilaw sa butas matraz; ang singaw ay nagniningas at nagbibigay ng isang alab na umuulit ng maraming yugtô, siya rin ay gumagala't tumataas hanggang sa ilalim ng matraz at lahat na ito'y pumaparis ng lubhang magaling sa lintik.

KALIHIMAN NG VOLCAN ARTIFICIAL

Muha ka ng mga pinagkikilang finong-fino nang bakal, flor de azufre at tubig na mainit, lahat sa mga bahaging magkakaparis; paghaluin mo siya ng isang panghalò o cuchillo sa loob ng isang lusong at saka ilalagay mo siya sa isang sisiglang lupa, gawing lumutang ang isang copa ng tubig ng isa o dalawang guhit. Painitin mo siya at ilalayò agad sa apoy, at makikita mong umaasot tumataas ang pasta o lahók ng sueño-susong bumubuò ng isang bundók-bundukang nagbaharap ng bibig ng isang volcán, isang ipo-ipong singaw na lumalabas sa gitna ng sinabing bundók. bundukan at maminsán minsá'y nabubuksan ang

ibang bibig, kung gayó'y nagbabawas, paris nang maipagpapalagáy, ang singaw na lumalabás sa uod.

Sa tag-araw'y mangyayaring gumawá ka nang gayón din magbaóng ka sa apat o limáng talampakang lalim sa lupa ng dalawáng puót limáng kilógramos, (1) ng isang labók na ginawá ng mga bahaging magkakaparis ng mga pinagkikilan ng bakal at flot de azufre na ginagawang pasta ng sapat na dami ng tubig na mainit; pagkaraan ng waló o sampuóng oras ay mabubuká ang lupa at lalabasán ng mga singaw na mainit, saka mga ningas na tinutularan ang volcán; at tandaan mo na hanggang lalong malalim, hanggang lalong sikat at lalong masaganá ang pasta, ay lalong malakás ang putók at lalong katulab nang sa mga volcán.

KALIHIMAN UPANG TULARAN ANG BAHAG-HARI

Muha ka ng isang globong cristal na hungkag at manipis at punim mo siyá ng tubig na malinaw, ibitin mo siyá agád sa kaloob-looban ng isang silid, anopa't tumamá sa tinurang globo ang mga sinag ng araw, at gawin mo na anó pa'y mangyaring maitaas mo siyá't maibabá ayon sa kalooban mo: lumagáy ka, pagka gawá nitó, sa pagitan ng bintanà't nang globo, at makikita mo ang bahág-hari. Gayón din ang magagawá mo sa isang matraz na walang liig, o sa isang bagay na sarong ilinagáy sa ibabaw nang dulang, pupunin naman silá ng tubig na malinaw, o kaya sa pamamagitan ng isang prisma.

---

(1) Bawa't kilógramo'y katumbás ng 2 libra, 2 onsa, 13 adarme at 46 granos ng timbang sa Castilla.

Datapwa't ang lalong magaling at lalong madaling kalihiman sa bagay na ito ay ang punin' mo ng tubig ang bibig mo at ibuga siyang pahihip nang patalikod sa araw: sa ganitoy hindi lamang isang bahag-hari ang makikita kundi dalawa.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG GORGORITAS NA SABON NA MASISINDIHAN

Muha ka ng isang pantog na sisiglan mo nang isang bahagi ng hangin ng atmósfera at dalawa ng gas na mapagniningas, oxígeno, lagyan sa dulo ng lig ng pantog ng isang tubong nababagay: ilubog mo agad ang dulo ng tubong ito sa tubig ng sabon 'at saka iurong mo siya at impitin o pising banayad ang pantog na ipinangyayari mo ng gorgorita na parang hinihipan mo ng bibig. Pagka ang bola'y natanggal na, lapitan mo siya ng isang kandilang may ilaw at ang gorgorita'y magniningas bibigay ng isang putok na malakas. Huwag mong sisindihan siya pagka nasa dulo ng tubo, sapagka't magniningas ang pantog at masisirá at mangyayaring saktan ka.

KALIHIMAN UPANG PATAYIN ANG CANDILA SA TATLONG DAANG HACEBANG NG ISANG BARIL NA MAY LAMANG PUNLO

Muha ka ng isang bala o punlo at gumawa ka sa kaniya ng datawang butas na nagkakakurus, ikarga mo siya sa isang baril at paputukin, paraanin ang bala sa malapit ng kandilang may ilaw, at ang kandila'y mamamatáy ng walang pageala. Kung kargahan mo ang baril ng dalawang bala, ang kalihima'y magiging lalong magaling.

KALIHIMAN UPANG MAGPALABAS NG MGA
NINGAS SA ISANG BALON

Kumuha ka ng balát ng itlóg at punin mo siya
ng azufre at apog na bubáy at ilagáy mo siya sa
isang balón at magningas.

KALIHIMAN UPANG MAGTUNAW NG LAHAT NA BAGAY BAGAY
NA MGA MATALAS NA APOG NG ISANG
BUGIA O NG ISANG TINGHOY

Muha ka ng isang pirasong malakí ng uling at
gumawá ka sa kaniya ng isang butas o isang guwang;
saká muha ka ng isang bugia o isang tinghoy at
isang panghihip na hubóg kaparis ng chucoy na
ginagamit ng mga platero sa paghihinang: malagáy
ka ng mga pinagkikilan ng metal na ibig mong
tunawin sa guwang ng piraso ng uling, at itamá mo
sa kaniya ang ningas ng bugia o ng tinghoy, hipna
mo ng chucoy, ang uling ay magningas at ang
metal pagdaka'y magpapasimulang matutunaw.

KALIHIMAN UPANG ANG ISANG BALANG TINGGA SA
ISANG PAPEL NA ITO'Y HINDI MASUSUNOG

Muha ka ng isang balang tingga na lubhang
mabuti ang pagkakayari, makinis at mabilog at balutin
mo siya ng papel na huwág gumawá ng anumang
kulubót, gumawá ka ng isang butas sa papel na ito at
painitin mo ang bala sa ilaw ng isang bugia. Ang tingga'y
mahuhulog sa butas na ginawá mong lumagáy sa ilalim,
at matutunaw ang bala ng di masusunog ang papel.

KALIHIMAN UPANG MAGPAPUTOK NG ISANG PISTOLANG MAY
BALA SA ISANG TAO NG LUBHANG MALAPIT
NG HINDI SIYA MAAANO

Muha ka ng isang balang hindi de calibre o hindi
malaki maglagáy ka ng kaunting pulburá sa kanyón
ng pistola, saká ang bala, saká maraming pulburá sa
ibabaw, sumalakay ka't magpa-putók. Ang putók ay
gagawá ng malaking ingay at ang bala'y lalabas na
di makaano.

KALIHIMAN UPANG BALIN NG ISANG KAHUY ANG ISANG KAHUY
NA NAPAPATONG SA DALAWANG VASONG CRISTAL
NG HINDI MABABASAG ANG MGA VASO

Muha ng isang kahoy na di lubhang makapal
ni lubhang matigas, nguni't maging kaparis; palitin
mo ang kaniyang mga dulo at ilagáy mo siyá sa
ibabaw ng mga labi ng dalawang vasong de cristal
na nangalalagáy na magkapanatáy, na hindi dapat
diitan kundi sa mga dulo. Muha ka agád ng ibang
kahoy, bumigáy ka sa ibabaw ng gitná nang isa
ng isang hampás na tuyót madali, datapwát malakas,
at ang kahoy ay mababali palabayaang mga buó at
di natitinag ang mga vaso.

KALIHIMAN UPANG PUNIN ANG ISANG VASO NG TUBIG NG
HINDI ITO MATATAPON CA HIT NATITIWARIC

Punin mo ng tubig ang isang vaso, maglagáy
ka ng isang papel sa kaniyang bibig na lubhang

naayos sa pamtagan, saka ipatong mo ang palad ng kamay nakaliwas sa ibabaw ng papel at idinidiin ang mga labi ng vaso hawakan mo ng kanang kamay ang vaso, at itiwariik mo siya nang buwag ibihiwalay ang kamay na kaliwa sa kaniyang mga labi. Pagka gawa nitó, alisin mo ang kamay na kaliwa at hawakan mo ang vaso sa kaniyang puwit, at ang tubig ay hindi mahuhulog matitira ang papel parang napapakò sa tubig.

KALIHIMAN UPANG MAGLAGAY SA ISANG VASO NG TUBIG,
NG BUHANGING MAY IBANG CULAY AT CUNIN
SIYA NANG HINDI MABABASA

Muha ka ng isang vasong punò ng tubig at palabutin mo siya na ang lagáy ay buwag makita ang nasa loob ng vaso. Muha ka agad ng buhangging azul, mapula't maputi at ikuskòs mo siya sa isang poók na pinagkitan, gawin na bawa't butil ng buhangin ay magdala ng kaunting pagkit. Pagka gawa nitó muha ka ng isang dakòt o kaunti ng buhangging maputi, halimbawa, iimpitin mo siya ng mga daliri o ng palad ng kamay, at palibhasa'y pinagkitan ay bumabuo ng isang parang pelota, isisilid mo siya sa vaso, at gagawin mo na anó pa'y ginagalaw mo siya upang mahalóng mabuti sa tubig: gayón din ang gawin mo sa mga may mga ibang kulay pag-ingatang maalaman kung alin ay ang laking ibinibigáy mo sa bawa't kulay. Pagka gawa ng lahat na itó, wiwikain mo ganóng buhangin ang ibig ninyong kunin ko, ang mapula? Ipakikita mo ang bisig mong hubad at ang kamay upang makita nilang walang anoman; saka

ipapasok mo ang kamáy sa vaso, at kukunin mo ang pulutóng o binilot na mapulá na siyang lalong malakí halimbawa, o ang lalong maliít ayon sa ipinagkayari mo at huwág mo siyá sa mga daliri saabihin mo sa kangiao man na iyunat ang kamáy at ihubulog mo sa kaniyá ang buhangin nang butíl-butíl sa paghilot ng pulutóng o binilot, at ang buhangin ay tuyó na parang hindi siyá ihinagáy sa tubig.

KALIHIMAN UPANG CUNIN ANG ISANG SALAPING GINTO, PILAK
O TANGSO SA ILALIM NG ISANG VASONG PUNO NG
TUBIG NG HINDI MABABASA ANG CAMAY

Maglagáy ka ng isang salaping pilak o tangsó sa ilalim ng isang vasong punó ng tubig at maglagáy ka rito ng mga pulbós ng licopodio o ng azufre vegetal: ipasok mo agád ang kamáy hanggang sa ilalim ng vaso at hindi ka mababasa, sapagka't ang mga sinabing pulbós ay kumakapit sa balát nang kamáy at di lamang di siyá pinababayaang mabasa kundi ni silá man ay hindi nababasa.

KALIHIMAN UPANG TULARAN ANG CULOG

* Mula ka ng isang bastidor na kahoy na may malapit sa tatlong pié ang haba at dalawa't kalahati ang lapad at magkabit ka sa kaniyang mga tabí ng isang pergaminong sapat na masinsin na babasaín bago siyá ikabit, upang lumagáy na lalong banát.

Ibitin mo pagkatapos ang sinabing bastidor at galawin mo siyang malakas, at magkakaroon ka ng isang tunóg na totoong kahawig ng sa kulóg na pagkakamalan mong isip mo'y siya, kundi mo naalaman ang lihim.

KALIHIMAN UPANG ALISAN NG LAMAN ANG ISANG
REDOMA PAG AALIS NG KANIYANG TAKIP

Muha ka ng isang botellang hoja de lata at gumawâ ka sa kaniyang puwit o ilalim ng mga ilang butas na maliliit, ilubóg mo siya agad sa tubig hanggang sa mapunô; papasok ang tubig sa mga butas na sinabi; pagkapunô'y takban mo siya at ang botella'y mananatiling punô. Datapwa't pag-aalis mo nang kaniyang takip, ang tubig ay magtataman at mawawalan nang laman ang redoma.

KALIHIMAN UPANG PANATILIHING NACABITIN ANG ISANG
SINGSING NG ISANG SINULID NA SINUNOG

Magbasâ ka ng isang sinulid na alin man sa tubig ng bukal o ng ilog na pinagtunawan mo ng ssin sa kusinâ o karaniwan; pabayaan mo siya ryan at sakâ mo patuyuin siya: mageabit ka sa tinurang sinulid ng isang singsing at diitan mo ng apoy ang sinulid sa bahaging dinadaitiban siya nang singsing: ang sinulid ay magniningas at hindi mahuhulog ang singsing; pasubali kung siya'y hipuin mo, sa lagáy na itó, ang sinulid ay magiging abo at ang singsing ay mahuhulog sa lupa.

KALIHIMAN UPANG ISANG ITLOG AY MANATILI SA IBABAW
NG CAMIYANG DULO NG HINDI SIYA BABASAGIN
PARIS NG GINAWA NI COLON

Muha ka ng isang itlóg at ulugin mo ng matagal-
tagál upang ang burok at puti ay magkahalóng magaling,
ilagáy mo siya agád sa isang ibabaw na pahigang
pantáy na pantáy paris sa ibabaw ng isang salamin
at ang itlóg ay mananatiling matwid.

KALIHIMAN UPANG MAGLUTO NG ISANG
ITLOG NG WALANG APOY

Muha ka ng isang itlóg at ilagáy mo siya sa
mga mata ng isang honda (lambanog), at paikitin
mo siya ng walang tigil sa oraw, pagkatapos nang
kaunting panahón ang itlóg ay lalagáy na lutò

IBANG CALIHIMANG LAAN SA GAYON DIN

Muha ka ng isang cilindro na de cristal, isilid
mo sa kaniya ang itlóg at apog na buháy na may
tubig, at ang itlóg ay malulutò.

KALIHIMAN UPANG PUTLIN ANG VIDRIO NG ISANG SINULID

Kung ibig mong putlin ang isang tubo de vidrio
o anomang ibang hugis niyaón din, muha ka nang
isang batóng pingkian at magtalá ka ng isang guhit
sa pook kung kung saan ibig mong putlin: muha
ka pagkatapos ng isang sinulid na may azufre na

may sapat na haba upang makapagbigay ng tatlo o apat na pihit sa guhit na paligid na ginawa mo; dadaitan mo ng apoy ang sinulid; ang sinulid ay magniningas, at pagka uminit na, nang sapat ang vidrio, maglagay ka sa bahagi ng mga ilang patak ng tabig, na malamig, at ang vidrio'y agad matitirang putol, na parang yao'y ginawa mo ng gunting.

KALIHMAN UPANG PUMATAY NG MGA IBON
NG WALANG ESCOPETA

Muha ka ng isang cerbatana o sumpit; sa makatwid, isang kahoy na binutasan sa buong kababaa niya, ang luwang ng butas ay may apat na linea lamang: magailid ka ng mumunting balang putik sa loob at hipan mo, at ang bola'y lalabas na mabibilang hanggang limang puong hakbang papatain ang isang ibon kung tamaan.

KALIHMAN UPANG UKITIN ANG MARMOL NG
WALANG MGA CASANGCAPAN

Maghanda ka ng isang barniz pulverizado naacat, na lulusawin mo sa espiritu de vino, at ipangtatakip mo siya sa dibujong ginawa mo ng lapis sa marmol: pagkaraan ng dalawang oras ay tuyô na. Samantalang natatuyô'y maghahanda ka ng isang disolvente na ginagawa ng mga bahaging magkakaparis ng espiritu de sal at vinagre destilado; ibubuhos mo ang licor na ito sa ibabaw ng marmol, at lulusawin ang mga bahagi na hindi tinakban ng barniz. Pagka ang acido'y tumitigil ng paglusaw sasamahan ng ibang

dami hanggang sa ang fondo'y lumagay na sapat na guwang o ukit. Pagka gawa nito'y huhugasan ang barniz ng espiritu de vino at matitirang yari ang mga relieve o litaw.

KALIHIMAN UPANG MAGPALABAS NG APOY SA TUBIG

Muha ka ng isang munting piraso ng alcanfor, pulbusin mo siya, o kunin mo ang pulbos na ito at ilagay mo siya sa ibabaw ng tubig, sindihan mo siya't magniningas. Gayon din ang gagawin sa ibabaw ng nieve at ng hielo na tutunawin.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG MGA GLOBOS AEROSTATICOS

Gumawa ka ng isang globong papel, hanggang lalong manipis ay lalong mabuti, na magkaroon ng sapat na luwang: gumawa ka ng isang butas sa tinurang globo na lumagay sa ilalim; magsabit ka sa butas na ito ng isang pinggang hoja de lata na may lamang isang papel na binasa ng langis; sindihan mo siya; ang hangin naitan ay papasok sa globo, papipintugin siya at palitaas kasama ang munting pinggan.

KALIHIMAN UPANG MAGPALABAS SA TUBIG NG MGA GORGORITAS NA NAGNININGAS AT TUMUTUNOG

Maglubog ka sa tubig ng isang piraso ng fosfato de cal at pagkaraan ng sumandali ay makikita mong mayayari ang mga gorgoritas na magsisiputok sabay ang pagsasabog ng isang ningas na maningning.

KALIHIMAN UPANG MAGPAPUTOC NG ISANG BARIL
NG TUBIG NG PARIS NG PULBURA

Muha ka ng isang kanyón ng fusil at takbán mong mabuti ang oído, magsilid ka ng mga tatlo o apat na pulgada ng tubig sa kaniya, at saká isang balang de corcho na masok ng mabigpit; ilapat mo agad ang oído ng fusil sa ibabaw ng mga bága o isang kandilang may ningas at puputók paris nang pulbura. Hanggang lalong agpang ang bala ay lalong malakas ang pagputók. Sa ilalim ng simulang ito'y tinuklas ang mga makinang de vapor.

CALIHIMAN UPANG PAG-ALABIN ANG
ISANG VASO NG TUBIG

Maglagáy ka sa isang vaso ng tubig ng isang pirasong azúcar na binasa mo ng isang tinunaw na fósforo sa espíritu de vino, at ang tubig ng vaso'y makikitang parang nag-aalab; at kung hipan mo ang ningas ay paitaas ng malaki.

CALIHIMAN UPANG ANG ISANG BOTELLA NG
TUBIG AY GAWING ISANG TINGHOY

Punin mo ang isang redoma ng tubig na pinagpakuluan mo o pinaglusawan ng mga ilang butil ng fósforo at takbán mo siya ng magaling. Ilagáy mo ang botella sa malapit sa isang aklat at babasa ka nang magaling.

CALIHIMAN UPANG PAPAGNINGASIN ISANG TUBIG
SA CAMAY NG HINDI MAPAPASO

Muha ng mga bahaging magkakaparis ng mantika ng baboy na walang asin, aceite de vitriolo at de trementina at apog na bulnay, pagkatapos na mapaghalâ. halô siya ng sapat, sa lahók na ito'y lalabas ang isang tubig na nagniningas sa balát nang hindi mapapasò itó.

CALIHIMAN UPANG GAWING MAPUTI
ANG ALAC NA TINTO

Maglagáy kayó sa isang botella ng alak na tinta ng mga pulbós ng garing, ulugin siyang mabuti, at sakâ patalasin ninyó ang alak sa isang sisiglán at sa kaniyang pagka alak na tinta'y magiging maputi. Gayón din ang mangyayaring gawin sa sukâ at sa alin mang ibang licor.

CALIHIMAN UPANG ALISIN ANG MASAMANG
AMOY NG TUBIG AT GAWING SIYA'Y
BUMUTI UPANG MAINOM

Maglagáy ka sa sinabing tubig ng mga pulbós ng garing, ulugin o haluin siya at patatalasin o patatagasin siya hanggang sa mawala ang masamang amoy at luminaw.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG MGA IBA'T ISANG
CULAY NG ISA RING TUBIG

Muha ng apat na vaso, ang una sa kanila'y hinugasan ng tubig sa bukál, ang isa ng sukà, ang isa ng isang pinaglusaan o pinagtunawan ng potasa at ang isa ng tubig sa bukál, nguni't magkaroon sa ilalim niya ng isang pirasong tawas: kasunód na maglalagáy sa mga tinurang vaso nang tubig na siniglián ng pulbós ng palo de Indias, at sa unang vaso ang tubig ay magiging mapulá, sa ikalawa'y madilaw, sa ikatlo'y natural o ugali at malinaw o nanganganiag, at sa ikapat may isang kulay na mapulang madilim.

KALIHIMAN UPANG MAGPACULO AGAD NG
TUBIG AT WALANG APOY

Muha ka ng isang botellang cristal na lubhang matibay, at magsilid ka sa kaniya ng dalawang bahagi ng ácido sulfúrico o aceite de vitriolo at isa ng tubig, at ang likido'y kukulô agad.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG HIELO

Muha ka ng tubig na malamig na malamig at magtunaw ka sa kaniya ng sal amoniaco, haluan mo siyang lehat nang ibang tubig na malamig naman, na lalamig nang lalò at maglalagáy ka pa nang sal amoniaco, at ganiyan ipagpapatuloy mo hanggang sa makamatan ang isang masa ng asin at tubig na lalong

malamig kay sa hieló: kasunód na magpasok ka sa masang itó ng mga botellang punó ng tubig na pinakuló mo at magkakaroon ka ng hieló agád.

KALIHIMAN UPANG ALISAN NG LAMAN ANG
ISANG REDOMA NG WALANG
AALISING ANOMAN

Magsilid ka sa isang redoma ng tubig hanggang sa kaniyang ikatlo, magsilid ka ng gayón karami ng alcohol, takbán mo siyá, talian mo siyá at luglugin o ulugin mo siyá, at pagkatapos ng sumandali'y hindi na punó kundi hanggang kalahati.

KALIHIMAN UPANG MAGTUNAW NG TINGGA, AT
IPASOC SA CANIYA ANG CAMAY NG
HINDI MAPAPASO

Magpatunaw ka ng tingga, at kung may natitirá pang isang pirasong hindi natutunaw ipasok mo ang daliri mo sa tunaw sapagka't hindi ka mapapasò.

KALIHIMAN UPANG TUMUNAW PAGDACA NG BACAL

Muha ka isang bakal na nagbabaga at lagyan mo siyá ng isang bolang azufre, at ang bakal ay mahuhulog ng paták-paták at tunaw na. Sa papaganiya'y mangyayaring gumawá ng mga perdigones na tinatanggap ng tubig ang mga paták o tulòng nahuhulog.

KALIHIMAN UPANG BIOYAN ANG BACAL NG
CULAY NG TANGSO AT NG PILAC

Magpatunaw ka ng vitriolo azul sa tubig patalabang magaling siya, maghulog ka pagdaka sa tubig na ito ng isang pirasong bakal at siya'y kukunin mo na naging tangso na.

Magtunaw ka ng mercurio o azogue sa acido marino, maglubog ka sa pinagtunawan ng isang pirasong bakal at siya'y kukunin mo na naging pilak na.

KALIHIMAN UPANG PALUKSUHIN ANG MGA GISANTES
AT GARBANZOS NG PALAYOC

Maglagay ka sa ilalim ng kaunting mercurio, at pagka ang tubig ay kukulo ay makikita mong nagluluksuban ang mga gisantes at mga garbanzos: gayon din ang mangyayaring gawin sa mga manzanas, peras, at iba pa.

KALIHIMAN UPANG HUWAG TABLAN NG APOY

Maghuhugas ka ng isang labók na ginawa nang tubig at aceite de vitriolong tinunaw, at babawasan mo ang dami ng tubig samantalang matitiis mo ang bagtik ng aceite de vitriolo lamang: pagka gayo'y hindi mo mararamdaman ang apoy, mahahawakan mo ang isang bakal na nagbabaga, makapaglalaro nang tinggang tunaw, makapapasok ka sa isang burno at makapagpapainit ka samantalang ilulutò ang tinapay. Gayon ang naging kalihiman ng isang taga Espanang di tablan ng apoy na humarap sa Paris.

KALIHIMAN UPANG ANG KAHUY NA PANGGATONG
AY HUWAG MAGNININGAS CAILAN MAN

Basáin ninyó ang kahoy na panggatong sa isang pinagtunawan ng bakal, ng silice at alcali cáustico at pabayaan ninyong matuyó siyá: ibagis ninyó siyá sa apóy at hindi magniningas.

CALIHIMAN NG BALA ENCANTADA

Gumawá kayó ng isang balang tingga't azogue, ibaril ninyó siyá, at sa samandali ng pagbaril ay sasabog.

KALIHIMAN UPANG PAPAGNINGASIN ANG MUKHA

Kuskusin mo ang mukhá mo ng acete de olivas na pinagbahaginan mo sa isang baño de arena nang isang onza ng fósforo; nagkakailangan ka laán dito ng anim na onza ng langis, at magkakasiyá isang onza ng sinabing lahók upang magkaroon ka nang mukhang nagniningas.

KALIHIMAN UPANG MAG UKIT SA ISANG BALAT NG ITLOG

Magdibuho ka o sumulat sa isang balát ng itlóg ng maiibigan mo ng cebong tunaw at lalong magaling ng barníz de grabador de agua fuerte, at saká mo ilubóg ang itlóg na iio sa sukang matapang, sa ganitó ang mga mahaging may dibuho'y matitirang hindi maaanó, at lahat nang natitirá nang balát ay inukit nang ácido.

SALAYSAY NA IKALABING-LIMA

Mga kalihimang bago na idinagdag sa lathalaing ito

TANGING PAGMAMALAS NG PAGCULO NG DALAWANG
LIQUIDONG MALAMIG PAGCA NAGCAHALO

Kung sa isang frasco o tubo'y magsilid nang dalawang bahagi (sa sukat) ng aceite de vitriolo, at samahan ng isang bahagi ng tubig, pag linuglóg o binalò ang dalawang liquidong itó, ang lahók ay nag-iinit at nagkakaroon ng isang init na humigit sa init ng tubig na kumukuló.

TINTA SIMPATICAS VERDE NA ANG MGA TITIC NIYA'Y HINDI
NAKIKITA PAGCA SILA'Y ILINALAGDA, DATAPWA'T NAG-
CACARON NG ISANG CULAY VERDE DAHIL SA
INIT, AT MULING BABALIC NA NAGIGING
DI MAKITA DAHIL SA LAMIG

Tintas simpáticas, anang mga químicos, ay yaóng mga líquidos na pagka ginagamit sa pagsulat sa papel ay naglalagda ng mga titik na di nakikita pagka tuyó, datapwa't pagka sila'y nakikita pagka umiinit ang papel, o pagka itó ring mga titik na di nakikita'y ginagamitan ng ibang agente químico, kaya ang mga

titik na di nakikita na ilinagda ng pinagtunawan ng hidroclorato de cobalto ay nagkakaroon nang isang magandang kulay verde kung sila'y isinasailalim sa isang init na anayad na ilinalapit sila sa apoy at nangawawala dahil sa paglamig.

Lalo pang nakailibang ay itong pagsubok kung idinidibuhot ipinipinta ang isang paisage ng paraang karaniwan, na sinasakit ilagda ng tinta simpatica ang kasaganaan ng mga dahon ng mga puno ng kahoy at ang tinungkál ng mga pastulan; sa lagay na ito'y magiging anak'y isang paisage ng taginaw, mga hubad ang mga puno ng kahoy at natatakban ng nieve ang lupa, datapwa, sa kabagsikan nang init, pagkakaroon ng isang magandang kulay ang mga pook na linagdaan ng tinta simpatica, ay magiging anak'y isang paisage ng tag-araw o primavera, na nababalik sa kaniyang kalagayang malungkot na una dahil sa paglamig ng papel.

PARAAN NG PAGGAWA NG ISANG NINGAS NA MAY
ISANG CULAY NA PULA NG CARMIN

Sa bagay na ito'y ganiri ang gagawin: maglalagay sa isang kutsarang bakal, ng isang bahagi nang hidroclorato de estronciana, sa ibabaw niya'y maglalagay ng tatlo o apat ng alcohol; kung pagkatapos ay nagniningas ang espiritu de vino, susunog ito nang isang ningas na maningning na may isang marikit na pulá ng carmin, lalong lalo na kung nag-iinit ang labók, sa pagpapanatili ng kutsara sa ibabaw nang ningas ng isang kandila o ng isang lampara upang kumulo ng lalong madali ang espiritu de vino.

Ang hidroclorato de estronciana na natitirang parang labi pagkatapos ng pagsusunog, ay mangyayaring gamiting muli upang gumawa nang gayon ding palabas.

PARAAN NG PAGGAWA NG ISANG NINGAS
NA MAY CULAY VERDE

Sinusunod ang gayon ding palakad na sinabi lamang na hindi hidroclorato de estronciana ang ginagamit, kundi nitrato de plata.

LIQUIDONG AZUL NA NAGiging MAPULA SA
CABAGSICAN NG HINIŅGA NA TAO

Sa isang vasong may lamang isang dami nang tubig, maglagay ng isang tintura de tornasol, sa daming makapagbibigay sa kaniya ng isang kulay azul, pagkatapos sa pamamagitan ng kanyon nang isang pluma, na ang dulo'y dapat lumagay na nakalubog sa liquido, hipan ng ulit at ulit at ibingá ang hangin nanggagaling sa mga bága, sa pamamagitan ng ganitong paraan na madaling magiging pulá ang kulay azul ng liquido.

PARAAN NG PAGPAPAGING MAPUTI SA ISANG ROSA, AT
PAGSASAULI SA CANIYA NG UNANG CULAY

Ilantad ang isang rosa sa ningas ng azufreng sinusunog; isang pangsindi ng ilaw balimbawa; sa ganitong paraan magkakaroon ang rosa ng isang kulay na maputi na nawawala't muling pagsasaulan ng kaniyang unang kulay, kung ilinalubog siya sa tubig.

PARAAN UPANG MAGING MALIWANAG ANG
IBABAW NG TUBIG

Kung, pagkatapos na mabasâ ng eter fosforado'y maglagáy ng isang piraso ng azúcar na mapuli sa ibabaw ng tubig, ang liquidong ito'y magiging maliwanag sa dilim; at kung hihipan sa ibabaw, ay mangyayari ang mga pag-aalón-alóng maliliwanag na magtatanglaw sa isang layong sapat na malakí. Sa taglamig, magiging kailangan ang painitin ang tubig hanggang tatlong puô; dalawang grado ng termómetro centígrado. Ang eter fosforado rin, kung ilagáy sa kamáy o sa mga ibang bagay (na mangyayaring gawin nang walang panganib), ay nagpapaging maliwanag sa kamila.

MATULING PAGSUSUNOG NG BACAL

Sa isang frascong maluwáng at may mga papel na masisinsín at matitibay, magpasok ng isang alambre o káwad na bakal na humigít o kumulang ang kapal o laki may kasamang isang piraso ng lúlog na eimin. dibán sa dulo; isang maningning na pag-aapóy nang bakal ang mangyayari; ang metal ay magniníngas ng isang liwanag na lubháng maningning na tumitilamsík ng mga maliliít na globong bakal na nagbabaga, tunáw at oxidado na mababanggá laban sa mga padel nang frascó.

POMADA UPANG PATUBUIN ANG BUIHOC

Muha ng isang onza ng utak ng bakang kapón, dalawang onza ng tabà sa loob ng tiyan ng inahing manók, kalahating onza ng pulót at kalahating onza ng aceite de almendras dulces; tunawing lahat sa isang sisiglan at baluin hanggang sa lumapot.

Itong labók, na kilala sa Inglatera sa ilalim ng pangalang cold-cream, ay ginagamit ng masagana sa lupatug itong bantóg dahil sa kagandahan ng kulay ng balat ng mukha ng mga babae.

RECETA UPANG BIGYAN NG CALAMBUTAN AT GANDA
ANG IBABAW NG MUKHA NG TAO

Sa limang onza ng langís ng almendras dulces, magtunaw sa isang init na anayad ng dalawang onza ng esperma de ballena at dalawang onza ng pagkit; samahan ng dalawang onza ng katás ng pepino at isang onza ng espiritu de vino.

POMADA UPANG ALISIN ANG MGA CUBOT
SA MUKHA'T SA CATAWAN

Muha ng dalawang onza ng katás ng cebolla de lirio blanco, dalawang onza ng pulót at isang onza ng cera blancang tunaw, paghaluing lahat at gumawá ng isang pomada na ipapahid sa gabí gabí.

AGUA VULNERARIA NA NACAGAGALING HALOS
SA LAHAT NG MGA PASA

Sa labíng tatlong azumbre ng espíritu de vino na may 26 na grados, magbabad ng isang dakót ng mga dahon ng sauce, ng ajenjo, ng hinojo, nang ajedrea, ng tornillo, ng romero, ng mejorana, nang albahaca, ng mga bulaklak ng torongil, ng hisopo, ng ruda, ng vervena at ng serpol, pagkatapos nang labíng limáng araw'y pigáin itóng mga mababangóng sangkáp na itó at patagasin sa negro de marfil.

PASTA UPANG PAGTAGISAN NG MGA NAVAJA

Gumawâ ng isang lahók ng 12 onza ng rojo de plateros, 8 onza ng pizarra pulverizada, isang onza ng esencia de limón, at samahan ng isang daming sapát ng mantika ng baboy upang bumuó ng isang pastang matigás.

GAMOT NA MABISA LABAN SA ESCORBUTO

Sa isang lusóng, magdurog ng dalawáng libra ng mga dahon ng coclearia, at magpuputol nang lalong maliliit na makakaya ng 6 na onza ng ugát na sariwâ ng rábano silvestre; ibababad na labát sa isang libra't kalahati ng espíritu de vino; pagkatapos ng 6 na araw ng pagkababad, mag-aalak ng isang libra't kalahati ng líquido. Magagamit naman ng waláng pag-aalak kung pababayaang labát sa pagkababad sa oob ng anim na linggó.

TUBIG UPANG APULAIN AGAD ANG MGA SIGID NG MGA CAMUMO,
PUCPUTAN AT ANG MGA CAGAT NG MGA HAYOP NA
GUMAGAPANG NA NASASAYAD ANG TIYAN SA LUPA

Bahagyang nasigid ng kamumo, pukyutan o putakti, kuskusin ang sinigid ng isa o dalawang patak ng alcali volatil, at agad maaapula ang sakit.

Kung ang nakatukâ'y isang vibora o ibang hayop na gumagapang na may kamandag, linisin o pahiran agad ang bahaging natukâ, basain siya nang laway, impitin, upang pigilin ang takbo ng dugô, pagkatapos hugasan ng tubig na maalat o may asin; pagkaraan ng dalawang segundo'y kuskusin ng iba't ibang veces ng alcali volatil; sa ganitong para'y nawawala ang bageik ng kamandag at napipigil ang pamamaga.

PARAAN NG PAGPIGIL NA MANĪITIM ANG MGA
HAMPAS NA TINANGGAP SA MUKHA

Sa kalahating vaso ng espiritu de vino na may 33 grados, maglagay ng katas ng dayap, at gamitin ng papaganito: bahagya nang tinanggap ang hampas, panatilihin ninyong nakatapa sa bahaging nasaktan isang basahang binasa sa liquidong ito, at kung walang dayap gamitin lamang ninyo ang espiritu de vino.

GAMOT UPANG PAGALINGIN ANG MGA SAKIT NA REUMA

Muba ng isang onza ng sabon, isang onza ng balsamo tranquilo, isang dragma ng alcanfor at isang onza ng espiritu de vino na may 33 grados; kina-

kailangang magkaroon ng pag-iingat na panatilihin may takip na magaling ang botella: gabí-gabí'y kukusuin ng isang pirasong damit na de paño ang bahaging may sakit, ilagan ng buong pag-iingat na makakaya ang lamig at ang humedad o halumigmig.

**TUBIG UPANG APULAIN ANG LALONG MARAHAS
NA SAKIT NG MGA BAGANG**

Muha ng isang dracma ng esencia de clavo isang dracma ng esencia de canela, kalahating dracma ng esencia de tornillo at tatlong dracma ng espiritu de vino na may 36 na grados. Kinakailangang magkaroon ng malaking pag-iingat sa paggamit ng tubig na itó, sapagka't lubhang nakasusugat o nakauukit ng laman at kung walang pag-iingat ay makasisira sa mga labi at mga tabing sa loob ng bibig. Upang siya'y gamitin babasain ang isang munting piraso ng bulak at ipapasack sa hukay ng ngipin, kung nanggagaling ang sakit sa isang ngiping bulók.

**MGA PASTILLAS DEL SERRALLO UPANG
PABANGUHIN ANG MGA SILID**

Muha ng kalahating libra ng cisco o carbon de panadero, isang onza ng benjui, tatlong dracma ng estoraque, dalawang dracma ng incienso, dalawang dracma ng bálsamo de Perú; pagkatapos mamasahin ang mga sangkáp na itó may kasamang goma at

gagawá ng mga pastillas na may hugis ng pan de azúcar, na patutuyón sa isang lalagyan ng apóy, pagkatapos itatagó ng mainát sa mga frascong natakbang magaling nang hindi makasingaw.

Upang sila'y gamitin, ay eisindihan sa dulo.

KALIHIMAN UPANG LINISIN AT MULING GAWING
BAGO ANG MGA CADENANG GINTO

Sa bagay na ito'y magtutunaw ng tatlong onza ng amoniaco sa anim na onza ng ihì, at pakukuluan ang cadena sa pinagtunawang itó.

KALIHIMAN UPANG GUMAWA NG POMADANG MAINAM

Tunawing sama-sama 2 libra ng tabá ng riños de buey; 1 libra ng tabá ng riños de ternero, at samahan ng 4 na onza ng aceite de almenúras dulces kasama ng mga esencias, ayon sa kalidad at sa bangóng ibig ibigáy sa kaniya.

MGA LANGIS NA NABABAGAY SA MGA BABAE

Mayroong maraming mga langis na may amóy na mangyayaring gawin sa mga langis ng almendras dulces at ng oliva, ang kinakailangan ay ang linising magaling silá.

Magpakulô sa isang cacerolang tangsóng walang estaño ng tatlong litro ng mabuting langis na may kasamang dalawang onza ng litargino at dalawang

dracma ng tawas. Pagka ang lahók ay malamig at napatining, sinasama ang esenciang naiibigan, sa daming sapat upang palabasin ang tingkád nang pabangóng uinasa.

RECETA UPANG PAWIIN ANG MGA PECAS (ANAN)

Maglagáy kayó upang lalutin ang isang docena ng mga itlóg na sariwà sa mga abóng mainit, hanggang sa silá'y tumigás; pagkatapos kunin ninyó sa kanilá ang burok, at ihalò ninyó silá sa apat na onza ng albayaldeng may mabuting calidad, na pinulbós na finong-fino at pinaraan sa isang salean: pagkatapos isama ang ikalawáng bahagi ng isang azumbre ng vino blanco at kalahating onza ng sirio cárdeno o de Florencia; pagkatapos pagka lahat ay nagkahalò nang magaling, ay pipigáin sa pamamagitan ng isang hapitán, at aalakin ang líquido sa baño maría. Hugasan ang mga pecas (anán) gabí-gabí, at hindi maluluwatán at mawawala.

RECETA UPANG GUMAWA NG SUCANG KILALA SA PANGALANG
SUCA NG APAT NA MAGNANACAW

Magbabad, sa apat na pintas ng vinagre blancong lubhang matapang, ng mga sangkáp na sumusunód pagkatapos na madurog o maputol ayon sa nababagay sa kanilá: mente, romero, ruda, ajenjo, salvia, kalahating onza ng bawát isá sa mga halamang itó; pagkatapos samahan ng dalawáng onaa ng mga bulaklak ng torongil na tuyó, at bukód pa dalawáng dracma't kalahati ng bawát isá ng mga tanim na itó; clavo especie, acoro, moscada at canela.

Ibinababad lahat ng mga sangkap na ito, sa loob ng dalawang buwan, sa isang sisiglang natatakbang mabuti; pagkatapos isasaling banayad ang likuido sa ibang sisiglan nang di sumama ang latak, pipigain ang balat at patatagasin sa negro de marfil, magkaroón ng pag-iingat na samahan ng isang onza ng alcanfor na tinunaw sa espíritu de vino.

RECETA UPANG GUMAWA NG JARABE DE ORCHATA

Muha ng dalawang libra't kalahati ng almendras amargas, isang libra ng almendras dulces, 13 libras ng azúcar na maputi, 10 libras ng tubig, 12 paták ng esencia fina de azahar, at ang mga balat nang tatlong dayap.

Pagawa. Maglalagáy ng tubig na kumukulô sa sa ibabaw ng mga almendras, pagkatapos nang 10 minutos babasán silá sa tubig na malamig, pagkatapos tatalupan silá, dudurugin silang may kasamang azúcar, at ibubuhos sa ibabaw ang 10 libras ng tubig; pagkatapos nitó; ilalagáy na lahat sa apóy kasama ang mga balat ng tatlong dayap.

Pagkatapos na mapakuluan, pararaanin ang jarabe sa isang salaan, at ididiin ang mga almendras nang mapigá ang katás, samahan ng 10 paták ng esencia fina de azahar at, pagka lahat ay malamig na'y ilagáy siyá sa mga botella.

JARABE DE CULANTRILLO

Muha ng 10 libra ng azúcar, 5 libra ng tubig, 2 onzas ng culantrillo at 5 paták ng esencia de azahar; pakuluan ang azúcar, palinawin ang likuido ng clara

ng itlóg; pagka malinaw na, ilalagáy ang culantrillo at kukuning malamíg nang kalahati: magtunaw ng papel na walang cola sa kaunting jarabe; salain ng kapisasong damit na de paño, at samahan ng esencia de asahar; hanggang sa lumamíg, hindi nararapat na ilagáy sa mga botellas.

JARABE DE VIOLETAS

Muha ng 10 libras ng azúcar, 1 libra ng violetas, 4 na libras ng tubig at 6 na paták ng esencia de limón.

Paggawa. Pigáin ang katás ng isang libra ng mga dahong bumubuô ng mga bulaklak ng violetas; isama sa jarabe pagka kumukulô na pagkatapos ng isang minuto'y idaraan at isasama ang esencia de limón.

JARABE DE GOMA

Muha ng 10 libras ng azúcar, 4 na libras nang tubig at isang libra ng goma; pagka kumukulô na ang jarabe, ay palilinawin ng 6 na clara ng itlóg na binati sa 6 onza ng tubig, pagka mabulang mabula nang lahat isasama ang goma na iningatang tinunaw sa 14 na onzas ng tubig na malamíg, ibabalik na pakukuluing muli, at sasalain sa kapisasong de paño nang malamíg lamig.

JARABE DE GROCELLAS

Muha ng 12 libras ng azúcar, 5 libras ng katás nang grosellas, 1 libra nang katás nang frambuesa; pakuluang lahat sa loob nang dalawang minuto;

malamig-lamig na sasalain sa kapiрасong habing de paño at ilalagáy sa mga botellas sa sumandalíng lumalamig.

JARABE DE FRAMBUESA

Muha ng 12 libras ng jarabe, 6 na libras ng katás ng frambuesas at gawín ng parís ng sinabi.

JARABE DE VINAGRE

Muha ng 12 libras ng azúcar 6 na libras nang lubháng mabuting vinagre blanco, at 1 libra ng katás ng mga frambuesas, pagkatapos ng 2 minutos nang pagkuò, ilalayò siyá sa apóy at sasalain.

Pagmamalas. Ang karaniwang palakad sa mga jarabe ay nasa pagpapalapot sa kanilá hanggang 32 grados; nararapat gumamit ng isang cacerola o si sigláng waláng estaño

KALIHIMAN UPANG MABANAT ANG BALAT AT MAWALA ANG MGA CULUBOT SA MUKHA

Muha ng dalawáng onza ng katás ng sibuyas ng liriong maputi, 2 onzas ng pulót at isang onza ng pagkit na maputi; paghalû-haluing labát at gawing isang pomada na ipapahid gabí-gabí.

KALIHIMAN UPANG PAWIIN ANG MGA KINABINATNAN
NG MGA CALASINGAN

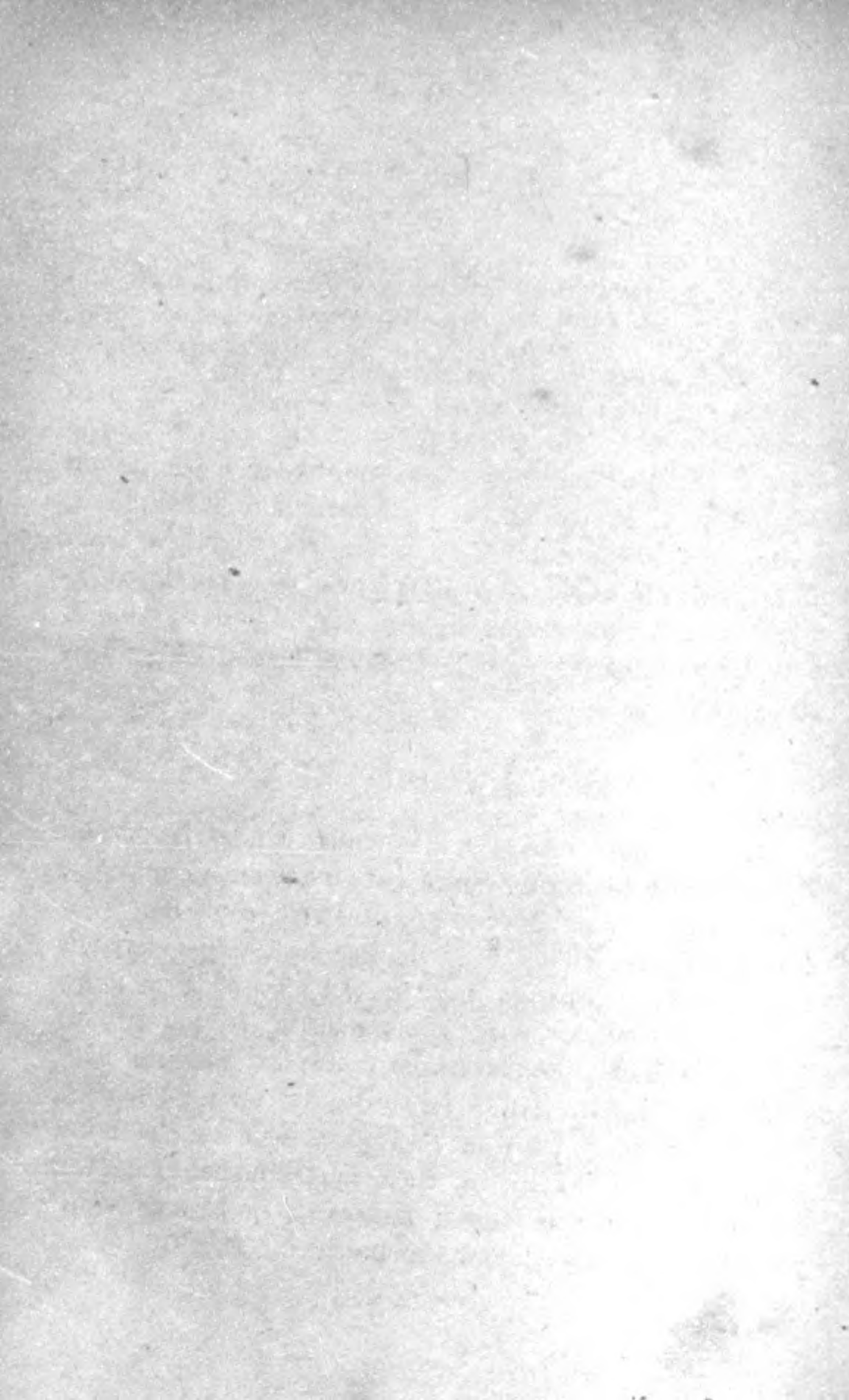
Sa isang vaso ng tubig na karaniwan maglalagáy ng álcali volatil na ang dami ay anim hanggang walong patak at iinumín ang liquido na siyang papawi ng mga singaw ng alak at pipigil ng mga nakamumuhít kahiya-hiyang kinabinatnán ng kalasingan. Maminsán minsá'y makapaglalagáy ng lalong maraming álcali volatil, kung hindi sana itó lubhang matapang at kung lubhang maliwanag ang mga kinabinatnán ng kalasingan; datapwá't sa pāno't paano ma'y magiging kailangan ang magkaroon ng malaking pag-iingat, sapagka't lubhang masigid ang lasa nang álcali volatil.

KALIHIMAN UPANG MAGALIS NG MGA MANSA

Kung ang mausá'y sa lináb o mga langís ay dapat silang hititin ng esencia de trementina depurada, kuskusing babagyá upang tunawin ang langís o lináb, pagkatapos ay iimpitin ang habi at pababayaán siyang matuyô; pagka tuyô na'y babasáin siya nang espiritu de vino, na may 33 grados, at patutuyuin siya sa pagitan ng dalawang habi; sa paraang ito'y nawawalá lahat nang bagáy-bagay na mga mansá. Ang espiritu de vino sa 33 grados ay nakaaalis nang lahat na bagáy-bagay na mga mansá na nanggagaling sa pagkit, lináb o langís; datapwá't sa 40 ang sadyang kabagsika'y lalong mabisa.

WAKAS

TAGAPAGTURO

NG NALALAMAN SA AKLAT NA ITO

	Página
Panunawa	3
Unang salaysay.—Tungkól sa fisognomonía, o kayá sa karunungan sa pagsasalaysay ng pusò ng tao sa pamamagitan ng pagmumukhá, at huwág padayá sa mga balát-kayó	7
Unaog bahagi.—Mga unang pagkakilalang pang-kalahatan	ib.
Unang capitulo.—Tungkól sa patakarán nang fisognomonía	ib.
Capitulong ikalawá.—Tungkól sa mga iba't ibang bagay na pagmumukhá	9
Capitulong ikatátlo.—Tungkól sa mga bahaging malalambót ng pagmumukhá	11
Capitulong ikapat.—Tungkól sa pagmumukhang karaniwan ng mga lalaki na nanggagaling sa kanilang singaw o sa pananaig ng kanilang mga sangkáp	12
§ I.—Tungkól sa pananaig nang sikmura, mga lamáng tiyán, atáy at lapáy, sa temperamento bilioso	ib.
§ II.—Tungkól sa pananaig ng mga bagá, nang pusò, ng mga padaluyan ng dugô at mga ugát, o sa temperamentong madugô	13
§ III.—Tungkól sa pananaig ng utak sa ulo, tungkól sa temperamento nervioso	14
§ IV.—Tungkól sa pananaig ng mga kalamnan, o tungkól sa temperamento atlético (singaw na malakás)	15
§ V.—Tungkól sa pananaig ng mga bahaging ginagamit sa paggawá ng anak, o sa temperamento crítico	16
§ VI.—Tungkól sa pananaig ng tegido celular at ng mga humores blancos, o ng temperamento linfático	ib.

<i>Bahaging ikalawa.</i> —Tungkól sa mga pag-aaral na tangi ng fisiognomonía at sa kanilang pagkakabukód-bukód	18
Capítulong una.—Tungkól sa ulong pangkalaha-at sa pagkakabahagi niya	ib.
Cap. II. Tungkól sa bahagi ng ulo na tinatawag na craneo nang bukód	19
Cap. III.—Tungkól sa mukhá sa pangkalahatan at sa kaniyang pagkakabahagi	24
Cap. IV.—Tungkól sa mga bahagi ng mukhá na bukód-bukód	27
§ I.—Tungkól sa noo	ib.
§ II.—Tungkól sa mga mata	33
§ III.—Tungkól sa mga kilay	36
§ IV.—Tungkól sa ilóng	38
§ V.—Tungkól sa mga pisngi	40
§ VI.—Tungkól sa babà	42
§ VII.—Tungkól sa bibíg at sa mga labi	44
§ VIII.—Tungkól sa mga ngipin	46
§ IX.—Tungkól sa mga tainga	47
§ X.—Tungkól sa mga buhók	48
Cap. V.—Tungkól sa mga bahagi ng katawán hindi kasama ang ulo paa't kamáy	50
§ I.—Tungkól sa liig	ib.
§ II.—Tungkól sa dibdib	ib.
§ III.—Tungkól sa tiyan	51
§ IV.—Tungkól sa mga balakang at sa mga pigi	52
§ V.—Tungkól sa mga likód at sa gulugód	53
Cap. VI.—Tungkól sa mga bisig at sa mga kamáy	54
Cap. VII.—Tungkól sa mga hita, mga tuhod, mga binti't mga paa	55
Cap. VIII.—Tungkól sa taas nang isang tao, tungkól sa mga pagbabagáy bagay ng sandaling paghintò ng kilos, tungkól sa anyô mga galaw ng mukhá sa pangkalahatan at asal sa paggayák	57

Cap. IX.—Tungkól sa pagwiwikang gawi ng isá't isá at tungkól sa tingig	60
Cap. X.—Tungkól sa pagtawwa	63
Cap. XI.—Tungkól sa kaba-wigan ng táo sa mga tadhanang bayop	64
Pangalawang salaysay.—Tungkól sa mga mata-taas na kabutihan ng romero at sa kaniyang katutubóng kabagsikan	66
Licor, o bálsamo ng romero na nagtataglay ng mga kabagsikan ng bálsamo ng Arabia	75
Ang kabagsikan ng licor o bálsamo ng romero	76
Recetang kagamutan ng vino mosto (alak ng katás ng uvas na pinigá at ilinutò) at ng romero, na naglalaman ng lubhang malalaki't katakátakáng mga kabagsikan	77
Ang mga kabagsikan at katunayan ng mostong may kasamang romero	78
Pangatlong salaysay.—Tungkól sa marami't lubhang dakiladg mga kabagsikan ng aguardiente	82
Isinusunód ang mga kabagsikan ng aguardiente azucarado, na kinuba sa maestro Zapata, na cirujano ng hari sa Farmacia	89
Ang paraan ng paggawá ng agua azucarada	ib.
Pang.apat na salaysay.—Tungkól sa mga libhim ng kinapál, at mga katakátakáng kinabihi-natnán nilá	92
Mga kalihimán at kabagsikan ng piedra imán (bató-balani)	ib.
Mga kalihimán at kabagsikan ng jacinto	93
Mga kalihimán at kabagsikan ng diamante	94
Mga kalihimán at kabagsikan ng esmeralda	95
Mga kalihimán at kabagsikan ng zafiro	96
Mga kalihiman at kabagsikan ng batóng behozar	97
Mga kalihimán at kabagsikan ng carbunclo	ib.
Mga kalihimán at kabagsikan ng bató ng águila	98
Mga kalihimán at kabagsikan ng mga batóng ágata, jaspe at (garing)	99
<i>Mga Kalihimán</i>	26

	Página
Batóng jaspe	99
Mga kalihimán at kabagsikan ng mga batóng pantaura, turquesa't acates	ib.
Batóng turquesa	100
Mga kalihimán at kabagsikan ng mga bató ng mga langáy-langayan	ib.
Mga kalihimán at kabagsikan ng balát na hinu- bád sa serpiente	101
Mga kalihimán at kabagsikan ng mga batóng nicolaus at astroite	ib.
Mga kalihimán at kabagsikan ng mga ilang bukál	ib.
Kalihimán upang patamisín ang tubig sa dagat at mainóm	109
Mga kalihimán at katutubò upang panatilihin ang pag iiingat sa kahalayan at pigilin ang mga kainitan ng katawán	ib.
Mga kalihimang lubháng totoo't natikmán upang panatilihin ang mga hihigáng waláng mga surot, ang mga silid na waláng pulgás, ang mga bahay na waláng langaw, at gayón din waláng mga lamók at waláng mga dagá	110
Laban sa mga pulgas	111
Laban sa mga langaw	ib.
Laban sa mga lamók	ib.
Laban sa mga dagá	112
Kalihimang tangí at mapakinabang upang pana- tilihing bago ang mga zapatos at makintáb, kung bago	113
Mga kalihimán upang patagalín ang langís na pangsunog	ib.
Kalihimán upang dumami't maragdagan ang langís na pangsunog	114
Kalihimán upang gumawá ng sukang mabuti't matapang, marami, at sa kaunting gugol	ib.
Kalihiman upang paramihin ang pagkít	115
Kalihimán ng alak upang maalaman kung may tubig o wala	ib.

	Pahina
Kalibimán upang kunin ang tubig sa alak	116
Kalibimán ng isang redoma na kahit punò ng tubig at nakatiwarik, ay hindi nabubuhos	ib.
Kalibimán upang ang isang rosa't clavel na mapupulá ay maging mapuputi	117
Kalibimáng tangi at nakatutuwa	118
Ibáng kalibimáng laán sa redoma	ib.
Ibáng kalibimán ng redoma	ib.
Ibáng kalibimán ng redoma	119
Ibáng kalibimán ng redoma	ib.
Kalibimán ng itlóg	120
Kalibimán ng itlóg upang ilagáy siyang buò sa loob ng isang redoma	121
Ibáng kalibimán ng itlóg at ng lintá	ib.
Kalibimáng katakátaká ng sinulid at itlóg	122
Kalibimáng di mapaniniwalaan ng nakakita't nakatikim sa kaniyá	ib.
Kalibimán ng dalawang mukbang napipinta sa pader, na papatáy at magsisindi lang isang kandila	ib.
Kalibimán upang ang isang sisiw na buhay ay maging anak'y patáy at inihaw sa ibabaw ng dulang, ibáng kalibimán upang siya'y palukshin at patakbuhin.	123
Kalibimán at himaláng kakaiba	ib.
Kalibimán ng pusò ng aso	124
Kalibimán ng matá ng aso	ib.
Kalibimáng mahalagá sa ala-ala	125
Kalibimán upang magkaroon ng mabuting tiugig at maliwanag	ib.
Mga kalibimán ng artemisa	126
Kalibimáng laán sa mga mayroong balisawsaw	ib.
Kalibimán upang patubuin ang peregil sa loob ng dalawang può't apat na oras	127
Kalibimán upang gumawá ng itim na mainam	ib.
Mga kalibimán at kabagsikan ng sambóng	ib.

	Pahina
Kalibimán upang magpalabás ng mga alab ng apóy sa isang bangang walang apóy	128
Kalibimán upang buwág malutò ang karné sa buóng maghapon	ib.
Kalibimáng tinikmán laán sa sakit na migraña o jaqueca	129
Kalibimáng tinikmán laán sa sakit nang sihang o pangá	ib.
Kalibimán upang maglagáy ng yúnót sa apóy, at magningas at huwág masunog	ib.
Kalibimán upang magpabahín sa ibabá nang katakut takot	130
Kalibimán upang magpabahín sa itaas at ibabá sa labát ng mga nasa isang silid	ib.
Kalibimán upang gawing parang patáy sa gabí ang mga makhá	ib.
Kalibimáng tinikmán upang buwág sumibol, ni tumubò ang mga buhók	131
Kalibimán upang ang balbás at mga buhók ay laging manatiling maiitim	ib.
Kalibimán upang panatilihin ang balbás at mga buhók na mapulá	ib.
Kalibimán upang ang balbás at mga buhók na puti ay maging maiitim	132
Kalibimán upang ang mga kukó't buhók ay tumubò nang kaunti	ib.
Kalibimán upang ang mga kukó't buhók ay tumubóng madali	ib.
Kalibimán at balitang mahalagá't mapakinabang sa mga mageesaká	ib.
Kalibimán at balitang kakaiba't mapakinabang sa mga nag-saral	133
Kalibimán upang muha ng apóy nang walang lulog ni batóng pingkian	ib.
Kalibimán upang magparikit ng apóy sa mga sinag ng araw	134
Kalibimán upang magparikit ng apóy sa araw	ib.

	Pahina
Kalibimán upang pamalagiñ ang alak ng bagay na mainit	134
Kalibimán upang gumawâ ng sukang matapang	ib.
Kalibimáng lubhâng napatunayan upang palina-win ang alak na malabò	135
Kalibimáng lubhâng magaling upang tumagál ang alak	ib.
Kalibimáng kataká-taká upang iuli ang alak na maasim sa kaniyang unang kalagayan na mabuting alak	136
Kalibimáng mahalagá nang (buwág) malulà, ni sumuka sa dagat	ib.
Kalibimáng lubhâng pinatunayan laan sa mga magsasaká	137
Kalibimán upang ang bunga'y lumabás na walang butó	ib.
Kalibimán upang gumawâ ng isang mitsá na keilán ma'y di mauubos	138
Kalibimán upang paluksuhin sa palayók labát nang sa kaniya'y ilutò	ib.
Kalibimán upang gawin na ang isang uling na nagniningas ay tumagál ng isang buwan at isang taón	ib.
Kalibimán upang makakita sa gabí ng walang liwanag ng apóy	139
Kalibimán upang sumulat ng mga letrang hindi nababasa kundi sa apóy	ib.
Kalibimán upang sumulat ng mga letrang hindi nababasa kundi sa tubig	ib.
Kalibimán upang mag-alis ng mga mansá nang langís sa papel at pergamino	140
Lihim upang alisin ang dumí ng tinta sa papel o sa pergamino	ib.
Kalibimán ng sebo at ng himalá	ib.
Kalibimán at katalasan ng mga kamáy	141
Kalibimáng kataká-taká ng tatlong mumunting pirasong papel	ib.

Ugaling balita upang makilala kung ang babaeng buntis ay may dalang lalaki o babae	142
Kalibimang pinakapangulo upang patayuin ang gatas sa mga suso ng mga babae	ib.
Mga kalibiman upang pagalingin ang mga al-morranas	143
Kalibiman upang ang sukang matapang ay gawing lalong matapang	ib.
Kalibiman upang ang alak ay muling maging suka	144
Kalibiman upang ang mga torong bata't kapon na hindi pa manso'y sumunod sa tao	ib.
Kalibiman upang ang mga hayop ay magbalik sa panuluyan	ib.
Kalibiman upang gawin na ang isang hayop ay huwag kumain ng anomang bagay	ib.
Kalibimang katakák taká upang ang mga kabayo't mga hayop na maaamò'y huwag makaraan sa lansangan	145
Kalibimang laan sa pagpapahinga ng mga hayop na taga pagpasan na naglalakad	ib.
Kalibiman upang ang asno't ang kabayo'y huwag bumuni	ib.
Kalibiman upang ang tupa'y mawalan ng ugaling hilig na bumunggò	146
Kalibiman ng mga tupang babaeng buntis	ib.
Kalibiman upang ang lobo'y huwag tumangáy sa mga tupa	ib.
Kalibiman at katunayan ng lobo	ib.
Kalibiman upang ang mga lobo'y huwag lumapit sa mga pook ng kawan o kapisanan ng mga hayop na maaamò	147
Kalibiman upang palayasin ang mga langgam	ib.
Kalibiman upang huwag magkantá ang mga palaká	ib.
Kalibiman upang bumuli ng maraming igat o palós	148

	Página
Kalihimán upang humuli ng maraming isda	148
Kalihimán upang manghuli ng isda ng masaganá	ib.
Kalihimán upang humuli ng mga ibon sa sunggab	ib.
Ibáng kalihimán upang dumampót ng mga ibon	149
Kalihimán upang ang isang humabaliwhim na manók ay palabasing mga lalaki o mga babae ang labát ng mga itlóg	ib.
Kalihimán upang magpanatili't magdagdag ng mga kalapati	ib.
Kalihimán upang alisan ng mga mansá ang mga damít, at gayón din ang mga pergaminó o mga balát	150
Kalihimán upang pagandahín at linisin ang gintót pilak ng bordado, mga galones o tiníes	ib.
Kalihimán upang pagandahín at linisin ang pilak nang di magagasgás	151
Kalihimán upang alisin ang mga mansá nang langís sa papel	ib.
Kalihimáng lubháng kataká taká upang kung ang isang tao'y mahulog sa dagat ay huwág lumubóg, kahit na di marunong lumangóy	ib.
Kalihimán upang pumutol ng vidrio (bubog)	152
Kalihimán upang palambutín ang vidrio (bubog)	ib.
Kalihimáng kataká taká upang huwág kang mapasò ng apóy	153
Ibá pang kalihimán upang ang apóy o bagay na makapapasò ay huwág makasakit ni makapasò	ib.
Ibá pang kalihimán upang ang apóy ay huwág makapasò	ib.
Kalihimán ng tadhanang apóy na gaano mang tabig ang ibuhos sa kaniya'y lalong magniníngas	154
Kalihimáng kataká taká ng tawa't kamurahán	ib.
Kalihimán upang ang isang kandilá'y magníngas sa loob ng tubig	155
Kalihimán upang ang isá'y huwág makatulog sa hibián	ib.

Kalibhimán upang ang isang singsing ay mag- luluksó kabit hindi hinibipò	155
Kalibhimán upang huwág kumulo ang palayók, kahit na gataogan nang gatungan	156
Kalibhimán upang huwág kang anhin ng mga putakti kahit na lumakad kang kahalubilo nila	ib.
Kalibhimán upang ang isang redomang ipinatong sa mga baga'y huwág mabasag	ib.
Kalibhimán upang basaging madali ang isang re- doma sa bibip	157
Kalibhimán upang ang isang kandilang may ilaw ay huwág mapatáy nino man hanggang sa maubos	ib.
Kalibhimán upang basahin ang isang sulat sa gabi sa madilim at hindi sa ibang paraan	ib.
Kalibhimán upang bunutin ang isang bagáng na di mararamdaman ng may sakit. at tinikman na	158
Kalibhimáng kataká taká upang maragdagan ang alaala at tuló'y alalayan ang galing ng katawán	ib.
Kalibhimáng kataká-taká upang pigilin at patigi- ling lubós ang mga pag-iilagín, kahit na sila'y matagal at marami	159
Kalibhimán upang alisin ang einók sa isang su- mandali	160
Kalibhimán na lalong anaki'y himala at hindi katutubò	ib.
Sumusunód ang dakilang pagkakilala na kung paano ang paggamót sa mga sugat nang alac at langis	162
Ang paraang dapat sundin sa paggamót ng mga sugat na bago't sariwá ng alak at langis lamang	165
Kalibhimáng lubhang kailangan upang pigilin ang dugó ng mga sugat	166
Ang paraan ng paggawá ng pulbós ng mga palaka Unguentong lubhang mahalagá upang pagalinging labát ng fistula at sugat na matanda at mga ibang sakit	167

Kalibimán upang alisin ang paró-paróng nanga- ngabó-ngabó sa cebada	168
Kalibimán upang alisin ng mga dungis ang mga libro	169
Kalibimán upang gumawá ng engrudo (pangdikít)	ib.
Kalibimán upang palayasin sa mga bahay ang mga lagaw at lamók	ib.
Ibáng kalibimán	170
Ibáng kalibimán	ib.
Ibáng kalibimáng kataká-taká	ib.
Mga kalibimán upang linisin, paputín at pati- bayin ang mga ngipín	ib.
Ibáng lihim	171
Ibáng lihim	ib.
Kalibimáng lubháng sadyá upang gumawá ng leche virginal	ib.
Kalibimán upang patagalin ang isang kandilá ng tsitlóng buwán	172
Kalibimán upang gumawá ng tintang mapulá	ib.
Kalibimán upang gumawá ng tintang verde	ib.
Kalibimán upang gumawá ng tintang azúl	ib.
Kalibimán upang gumawá ng tintang madiláw	173
Kalibimán upang gumawá ng tintang may kulay gintó na waláng gintó	ib.
Kalibimán upang gumawá ng tintang kulay pilak na waláng pilak	ib.
Kalibiman upang ang mga polvorista'y gumawá ng ningas na may iba't ibáng kulay	ib.
Kalibimán upang sumulat sa ibabaw ng perga- mino, at pawin ang mga letra kung kailan ibigin	174
Kalibimán upang magdorado sa pergaminó o vitela (balát ng vaca)	ib.
Kalibimán upang ang cordobán (balát ng kambíng na kinultí) at banquetá, ay maging parang mga bago	175
Kalibimán upang magdorado ng mármol	ib.

Kalibhimán upang gumawá ng agua maestrong laan sa pagtiná ng lahat ng kulay	ib.
Kalibhimáng lubháng kakaibá upang ihanda ang isang vaso na pag-inóm sa kaniya'y madikit sa mga labí; isang birdud mainam	176
Kalibhimán upang gamutin ang mga kagát ng mga áso	ib.
Kalibhimán upang alisin ang mga mansá ng muk- há at mga buni	ib.
Kalibhimáng laan sa mga hindi maihi, sa mga nabalian	177
Kalibhimán upang sumulat ng mga letra na di mangyayaring basahin kundi sa gabí	ib.
Mga alcaparrones na may asin at atmís	178
Kalibhimán upang magalis ng mga mansá sa damít na de paño o sutla	ib.
Kalibhimán upang linisin ang mga mansá sa mga salamín	ib.
Kalibhimán upang patayin ang mga daga	ib.
Kalibhimán upang sumulat sa mga papel at mga libam na sino ma'y di makasabasa, kundi ang pinadalhan lamang	180
Ibá	ib.
Upang magalis ng mga mansá ng tinta	ib.
Kalibhimáng katakátaká ng tunay mong ihá	ib.
Kalibhimán	181
Ibá't ibáng kalibhimán sa pagtitiná ng mga uban	ib.
Kalibhimán upang magtiná ng mga uban	ib.
Kalibhimán upang mag-iit ng mga ibá't ibáng bagay sa mga sisiglang cristal, maging mga unturas, langís, o ibang mga bagay, o kawali o sisiglang tansóng pinaglulutuan ng mara- ming bagay, ang lalong nabubuhát na ma- gagamit	182
Ibáng kakaibá sa gayón ding pakay, sa ibáng paraan	ib.
Ibáng kalibhimán	183

	Pahina
Isang larong pangpatawa	183
Ibang larô	184
Ibang larong pangpatawa	ib.
Ibang larong pangpatawa	185
Gamot na lubhang mabisâ upang pagalingin ang litâr ng mga diôdib ng mga babaeng nag-iwi, at upang pagalingin ang mga langib na ma- dalas ay lumalabas sa mga batà't matatanda sa bibig, mga labi't mga ilong	186
Kalibimán upang pumatáy, ng isang bakal na nagbabaga ng mga kamáy	ib.
Salaysay na ikalimá. Mga kalibimán upang iuli ang búhay sa mga nainis, nangalunod at na- ngalason, bago tumawag ng manggagamot	
Unang kapitulo.—Mga kalibimán upang pagsa- ulan ng búhay ang mga nainis sa usok ng uling, ng mga burnó ng apóg ng mga pook, ng alak at mga ibang licores na umaasim, ng mga lawà, ng mga mina ng uling, dahil sa kakulangan ng hangin malalangáp, o katapus- tapusan ay dahil sa gas ácido carbónico	187
Kacítulong ikalawá Mga kalibimán upang sau- lán ng búhay ang mga nainis sa singaw ng mga tinitigilan ng mga tubig na marumi o ng mga dumí ng bayan mga cumón at mga lodlod	191
Kapítulong ikatló.—Mga kalibimán upang saulan ng búhay ang mga nalunod dahil sa pagka- lubóg sa ilalim ng tubig o ang mga lumubóg	192
Kapítulong ikapat. Mga kalibimán upang saulan ng búhay ang mga nainis dahil sa pagkabigtí ng liig o ang mga binigtí	195
Kapítulong ikalimá.—Kalibimán upang saulan ng búhay ang mga nainis dahil sa lamig	196
Kapítulong ikaanim.—Mga kalibimán upang sau- lán ng búhay ang mga nainis dahil sa init	197
Kapítulong ikapitó.—Mga kalibimán upang sau- ng búhay ang mga lagong panganák na nainis	198

Kapitulong ikawalo. — Tungkól sa mga taudang nagpapakilala kung alin bagá ang tunay na kamatayan	199
Kapitulong ikasyán. — Tungkól sa mga nalason	203
§ I. — Tungkól sa mga tandang nagpapakilala ng isang pagkalason	204
§ II. — Tungkól sa kung anó ang dapat gawin sa pangkalahatan sa isang pangyayari ng pagkalason	206
§ III. — Tung sa tad hanang bagay na mga nalason, at kung paano silá sasalakayin	207
Kapitulong ikaesam. — Mga kalihimán upang gamutin ang mga nakagát ng mga hayop na makamandag	214
§ I. — Tungkól sa mga kagát ng vibora at mga serpenteng makamandag	ib.
§ II. — Mga kalihimán upang gamutin ang mga nakagát ng alak-dán	215
§ III. — Mga kalihimán upang gamutin ang mga sigid o durò ng mga kamumo, putaktí, tarántulas, zánganos, matabueges, mga gagambá sa mga bodega o sotanas, mga bubuyog, langaw, at lamók	ib.
§ IV. — Mga kalihimán upang gamutin ang mga kagát ng mga hayop na ulól o magagalitín	216
Salaysay na ikasamim. — Tungkól sa esfera	218
Tungkól sa esfera, sa esfera, sa ecuador at sa zodiaco	220
Tungkól sa mericano, sa mga trópicos at sa mga polares	223
Tungkól sa mga Astros, sa mga cometas at mga planetas	224
Tungkól sa araw	227
Tungkól sa buwan	228
Tungkól sa mga pagkalagáy ng esfera	229
Salaysay na ikapito. — Tungkól sa lupa	232
Tungkól sa mga pinakapangulong dagat	233

	Pahina
Tungkól sa Europá	234
Tungkól sa Asia	236
Tungkól sa Africa	240
Tungkól sa América	243
Tungkól sa América septentrional	244
Tungkól sa América meridional	245
Tungkól sa oceania	246
Tungkól sa mga iba't ibang lahi ng mga tao	248
Tungkól sa mga taglaing nauukol sa ugali, sa katawá't sa pakikipanayám ng mga pinakapangulung bayan sa mundo.—Tungkól sa mga europeos, o tagá Europa	249
Tungkól sa mga tagá Asia	251
Tungkól sa mga tagá Africa	254
Tungkól sa mga Americanos	256
Tungkól sa hangin at sa kaniya'y nangyayari	257
Tungkól sa init	262
Tungkól sa mga hangin	264
Tungkól sa singáw ng tubig na linalamán ng hangin, at sa mga bagay-bagay na kinasasapitan, paris ng mga ulap, ulán at iba pa	267
Tungkól sa mga kidlát, mga lintik at kulóg, at sa mga pararayos	271
Tungkól sa Bahág-hari	274
Tungkól sa mga bituing nahuhulog	275
Tungkól sa pagkakayari ng mga dagat, mga ilog at bukál	ib.
Tungkól sa mga lindól at mga volcanes	276
Salaysay na ikawaló.—Mga libim upang manatiling waláng sakit at mabuhay ng mahabá	278
Pasimulá	ib.
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahalagáng búhay sa mga may temperamento bilioso (singáw na mabilís)	281
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabáng búhay sa mga may singáw na madugó	284

Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga may temperamento nervioso	286
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga may singaw na malakas	288
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga may singaw sa gawang matulay	289
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga may singaw na maplema	292
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga bata sa kanilang unang ka- panahunan	293
Mga kalihimán ng mabuting galing at mahabang búhay sa mga bata sa kanilang ikalawang kapanahunan	297
Mga kalihimáng kaginbáginhawa sa mga batang may labing apat hanggang dalawang pu't isang taon	298
Mga kalihimáng kaginbáginhawa sa mga mala- laki na	ib.
Mga kalihimáng kaginbáginhawa sa mga mata- tanda	299
Mga kalihimáng kaginbáginhawa sa mga babae	301
Mga kalihimáng kaginbáginhawa sa mga lalaki	306
Mga kalihimán ng dulang sa lahat ng mga bagay- bagay na tao	307
Mga kalihimán ng pagtulog	310
Mga kalihimán ng paggaya	313
Mga kalihimán ng tahanan	314
Kalihimán upang huwág magbata ng mal de piedra at maginhawahan kung nagbabata	316
Kalihimán upang huwág magbata ng mga kabag at pagsanin sila	317
Salaysay na ikasiyám.—Mga kalihimán upang panatilihin magaling ang paningin at palakasin siya pagka humihina	318
Unang bahagi.—Mga kalihimán upang papanati- libing magaling ang paningin	ib.

Ikalawang bahagi.—Mga kalihiman upang pagtubayin ang paningin	330
Salaysay na ikasampò.—Mga kalihiman upang papanatilihin sa mabuting kalagayan ang mga ngipin at gamutin sila	332
Salaysay na ikalabing isa.—Mga kalihiman upang gamutin ang mga callos, lipak, mga kulogó, mga juanetes, mga alipungat mga tunga	338
Salaysay na ikalabing dalawa.—Mga kalihiman upang papanatilihin sa mabuting kalagayan ang mga bubók at tinain sila gayón din ang mga kilay at mga patilya	344
Salaysay na ikalabingtatló.—Mga kalihiman upang hulaan ang panahon	351
Mga palatandaan ng mga panahon	ib.
Mga palatandaan ng barómetro	352
Mga palatandaan ng buwan	353
Mga palatandaang nagbabalita ng mga hangin	ib.
Mga tandang nagbabalita ng ulán at mabuting panahon	355
Mga tandang nagpapakilala ng lamig at pamumuo ng mga tunaw	361
Mga tandang nagpapakilala nang pagkatunaw ng namumuo	362
Mga tanda ng katuyuan	ib.
Mga tanda ng granizo't nieve	363
Mga tanda ng bagyo't mga kulog	ib.
Salaysay na ikalabing apat.—Mga kalihiman tungkol sa mga sari saring bagay na walá sa mga ibang limbág	366
Kalihiman upang parisan ang lintik	ib.
Ibang kalihiman taos sa gayón din	367
Kalihiman ng volcan artificial	ib.
Kalihiman upang tularan ang bahág-hari	368
Kalihiman upang gumawa ng gorgoritas na sabón na masisindihan	369

Kalibimán upang patayin ang kandila sa tatlong daang habang ng isang baril na may lamang punglo	369
Kalibimán upang magpalabas ng mga ningas sa isang balon	370
Kalibimán upang magtunaw ng labat na bagay bagay na mga matalas na apog ng isang bugia o ng isang tinghoy	ib.
Kalibimán upang ang isang balang tingga sa isang papel na ito'y hindi masusunog	ib.
Kalibimán upang magpapatok ng isang pistolang may bala sa isang tao ng lubhang malapit ng hindi siya masanó	371
Kalibimán upang baliin ang isang kahoy ang isang kahoy na napapatong sa delawang vasong cristal ng hindi mababasa ang mga vaso	ib.
Kalibimán upang punin ang isang vaso ng tubig ng hindi ito matatapon kahit natitiwarik	ib.
Kalibimán upang maglagay sa isang vaso ng tubig ng buhangin may ibang kulay at kunin siya nang hindi mababasa	372
Kalibimán upang kunin ang isang salaping gintó, pilak o tangeo sa ilalim ng isang vasong puno ng tubig ng hindi mababasa ang kamáy	373
Kalibimán upang tularan ang kulog	ib.
Kalibimán upang alisan ng laman ang isang redoma pag alis ng kaniyang takip	374
Kalibimán upang paratilibing nakabitin ang isang singsing ng isang sinulid na sinunog	ib.
Kalibimán upang ang isang itlog ay manatili sa ibabaw ng kaniyang dulo ng hindi siya babasa- gin paris ng ginawa ni Colón	375
Kalibimán upang maglutò ng isang itlog ng walang apoy	ib.
Ibang kalibimang laan sa gayon din	ib.
Kalibimán upang putlin ang vidrio ng isang sinulid	ib.

Kalibimán upang pumatáy ng mga ibon ng waláng escopeta	376
Kalibimán upang ukitin ang mármol ng waláng mga kasangkapan	ib.
Kalibimán upang magpalabás ng apóy sa tubig	377
Kalibimán upang gumawá ng mga globos aerostáticos	ib.
Kaligimán upang magpalabás sa tubig ng mga gorgoritas na nagniningas at tumutunóg	ib.
Kalibimán upang magpaputók ng isang baríl ng tubig ng parís ng pulburá	378
Kalibimán upang pag-alabin ang isang vaso ng tubig	ib.
Kalibimán upang ang isang botella ng tubig ay gawing isang tinghóy	ib.
Kalibimán upang papagningasin isang tubig sa kamáy ng hindi mapapasò	379
Kalibimán upang gawing maputi ang alak na tinta	ib.
Kalibimán upang alisin ang masamáng amóy ng tubig at gawing siya'y bumuti upang mainóm	ib.
Kalibimán upang gumawá ng mga ibá't ibáng kulay ng isa ring tubig	380
Kalibimán upang magpakulô agád ng tubig at waláng apóy	ib.
Kalibimán upang gumawá ng hieló	ib.
Kalibimán upang alisin ng laman ang isang redoma ng waláng aalisíng anomán	381
Kalibimán upang magtunaw ng tinggá, at ipasok sa kaniyá ang kamáy ng hindi mapapasò	ib.
Kalibimán upang tumunaw pagdaka ng bakal	ib.
Kalibimán upang bigyán ang bakal ng kulay ng tangeó at ng pilak	382
Kalibimán upang palukeubin ang mga gisantes at garbanzos ng palayók	ib.
Kalibimán upang huwag tablán ng apóy	ib.

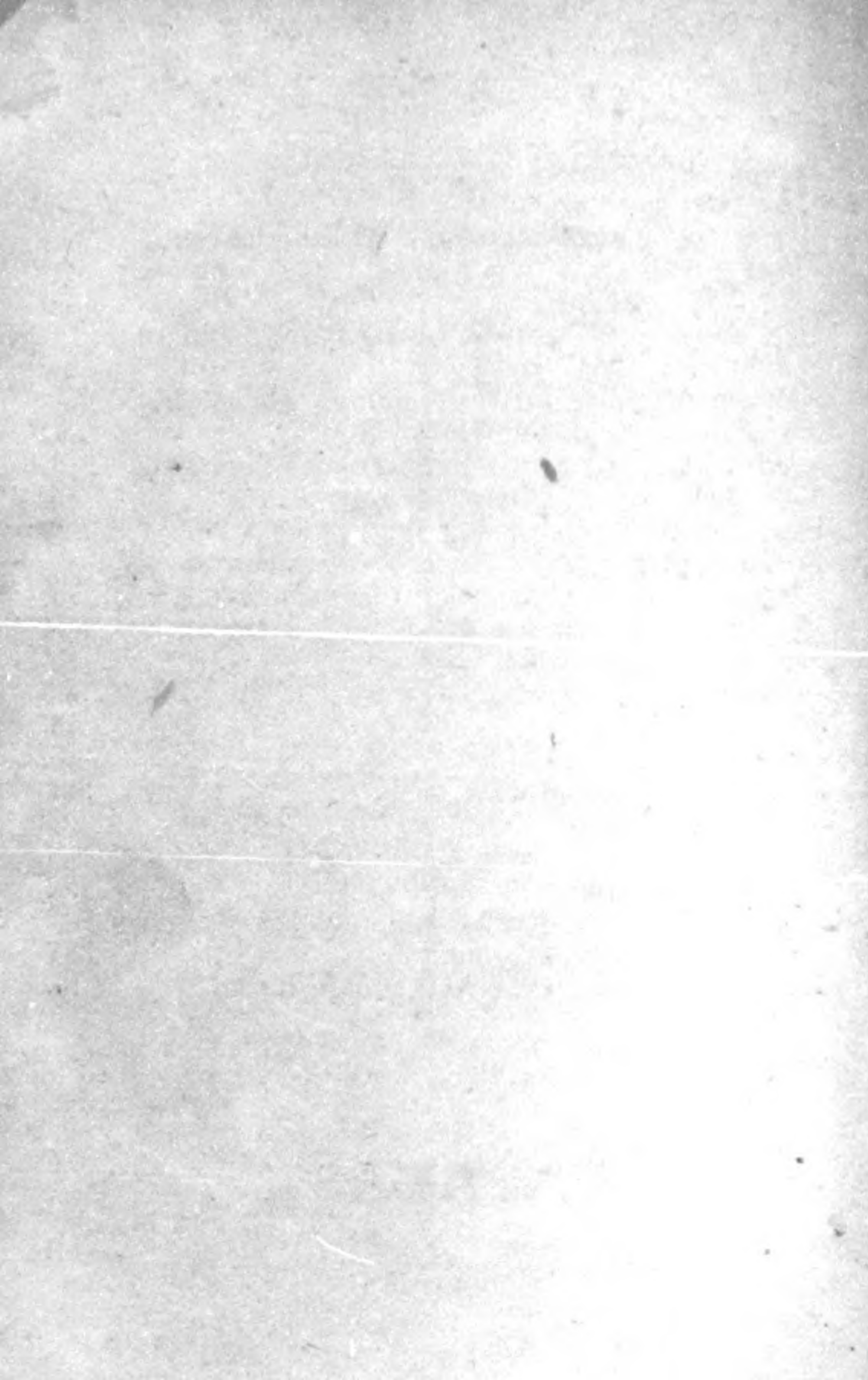
Kalibimán upang ang kahoy na panggatong ay huwág magningas kailán man	383
Kalibimán ng bala encantada	ib.
Kalibimán upang papagingasin ang mukhá	ib.
Kalibimán upang mag-ukit sa isang balát ng itlóg	ib.
Salaysay na ikalabing limá.—Mga kalibimáng bago na idinagdág sa lathalang itó	384
Tanging pagmamalas ng pagkuló ng dalawang liquidong malamig pagka nagkahaló	ib.
Tinta simpáticas verde na ang mga titik niya'y hindi nakikita pagka sila'y ilinalagda, datap- wát nagkakaroon ng isang kulay, verde dahil sa init, at muling babalik na nagiging di ma- kita dahil sa lamig	ib.
Paraan ng paggawá ng isang ningas na may isang kulay na pulá ng carmin	385
Paraan ng paggawá ng isang ningas na may kulay verde	386
Liquidong azul na nagiging mapulá sa kabagei- kan ng hiningá ng tao	ib.
Paraan ng pagpapaging maputi sa isang rosa, at pagsasauli sa kaniya ng unang kulay	ib.
Paraan upang maging maliwanag ang ibabaw ng tubig	387
Matuling pagsusunog ng bakal	ib.
Pomada upang patubuin ang buhók	388
Receta upang bigyan ng kalambután at ganda ang ibabaw ng mukhá ng tao	ib.
Pomada upang alisin ang mga kubót sa mukhá't sa katawán	ib.
Agua vulneraria na nakagagaling halos sa lahat ng mga pasá	389
Pasta upang pagtagisán ng mga navaja	ib.
Gamót na mabisá laban sa escorbuto	ib.
Tubig upang apulain agád ang mga sigid ng mga kamumo, pukyutan at ang kagát ng mga hayop na gumagapang na naasayad ang tiyán sa lupa	390

Paraan ng pagpigil na mangitim ang hampas na tinanggap sa mukha	390
Gamot upang pagalingin ang mga sakit na reuma	ib.
Tubig upang apulain ang lalong marahas na sakit ng mga bagang	391
Mga pastillas del serrallo upang pabanguhin ang mga silid	ib.
Kalihiman upang alisin at muling gawing bago ang mga cadenang gintô	392
Kalihiman upang gumawâ ng pomadang mainam	ib.
Mga langis na nababagay sa mga bibae	ib.
Receta upang pawiin ang mga pecas (anân)	393
Receta upang gumawâ ng sukang kilala sa pa- ngalang sukâ ng apat na magnanakaw	ib.
Receta upang gumawâ ng jarabe de orchata	394
Jarabe de culantrillo	ib.
Jarabe de violetas	395
Jarabe de goma	ib.
Jarabe de grocellas	ib.
Jarabe de frambuesa	396
Jarabe de vinagre	ib.
Kalihiman upang mabanat ang balat at mawalâ ang mga kulubót sa mukha	ib.
Kalihiman upang pawiin ang mga kinabihinat- nân ng mga kalasingan	397
Kalihiman upang mag-alis ng mga mansâ	ib.

WAKAS

Imprenta at Librería ni J. Martinez

Cabildo 253 Intramuros, Teléfono 3283, 91 Rosario Tel. 27739 at
P. Calderón 108, Tel. 48256 Buntodok, Maynila.

Ipinagbibili sa mga LIBRERIANG itó ang mga sumu-
sunód na aklat sa wikang tagalog:

Bahay ni Aladino

Alejandro at D. Luis
Almanac
Arturo, Laura at Rosalie
Amang si Jesús
Abecedario
Adan at ni Eva
Baldovino
Beatriz
Benta Maria
Bernardo Carpio
Bertong Laseng
Blanca Flor
Babaying Samaritana
Cabayong Tabla
Celira
Conde Urbano
Oricelda
Dama Inés
Dinawit Universal
D. a Marcella
D. a Maria sa Ahas
Doce Pares
Dr. José Rial
Dr. José Burgos
D. Diego at D. a Juana
Doncella Teodora
Diego de Marcilla
Edmundo
Eliseo at ni Felisa
Eliseo at Hortensia
Esopo
Emano
Felizardo
Fieles Amantes
Florante at Laura
Florentina
Florino
Gonzalo de Cordova
Gunias
Graciano at ni Gaudencio
Huanan ng calinisan ng pari
Haring Astero
Calabansa
Saul at David
Salomon
Ibong Adarna
Isabela
Jacobina
Jaime del Prado
José Vendido

Bahay ni José Flores

Juan Bachiller
Juan at Maria
Juan Patay
Juan Tinoco
Juan Tamad
Juan Labuyo
Julietta at Romeo
Job
Leopoldo
Ludovico
Landas na tuntunan
Ligaya sa Langit at Mundo
Maorique
Maria Merced
Martir de Golgota
Nina. Sca. de Antipolo
Panaginip ng pag-ibig (Comedia)
Perpetua
Patinople
Principe Gimene
Gronie
Ignidito
Oliveros
Pitong Infantes de Lara
Proceso
Plus-Santorum 3 pangca
Poncio Pilato
Reina Mora
Rodolfo
Rodrigo de Villas
Rolante y Claudina (Comedia)
S. Isidro ng Magsasaka
S. Francisco de Sales
Santa Ana
Eulalia
Regina
Elena
Sigismundo
Sofia, Teresa at Maria
Sagrada Misa
Santong si Molit
Tablante de Ricamonte
Tatlóng Número
Tatlóng Personas
Tomas at Maria
Totoo at Sinungaling
Uliran ng Cabaitan
Urbana at ni Felisa
Villarba
Vivencio at Teodila

Isang palaisipan: Biru-biru kong sanlan tamnan

IMPRESA AT MGA LIBRERIA

— NI —

J. MARTINEZ

253 Cabildo
Intramuros

Rosario 91
Binondo

P. Calderon 108
Binondo

Platicas Doctrinales ni P. Modesto	P 4.00
Pagsusulat ng dalawang binibini na si Urbana at ni Feliza	" 0.70
Pagtulong sa mabuting pagcamatay--Centella	" 2.00
Ylao at Caginbauhan ng Caloloua unang bahagui	" 1.00
Ylao at Caginbauhan ng Caloloua icalauang bahagui	" 1.00
Ylao at Caginbauhan ng Caloloua icalong bahagui	" 1.00
Ylao at Caginbauhan ng Caloloua cabuon	" 2.50
Mga pagdalao sa Santisimo Sacramento	" 0.80
Semana Santa.	
Cabaseyan ng Pamumuhay	
Compendio Historico ng Religion	
Catecismo explicado Mazo	
Cayamanan ng puso ni Jesus	
Bato balani	
Hagdan ng langit.	
Devoto Feligres	
Flores de Maria o Marikit na bulaclac	
Mga Carangalan ni Maria	
Santo Evangelio.	
Novena kay Jesus Maria y Josef	P 0.30
" kay San Isidro Labrador	" 0.20
" " Roque	" 0.20
" sa mga Calulowa.	" 0.20
" kay San Vicente	" 0.30